

Dr Ana Batrićević
Vera Stanković

**Zaštita životinja u uporednom pravu
– zakoni, prakse i ekološke politike**

Beograd
2015

Dr Ana Batrićević
Vera Stanković

**Zaštita životinja u uporednom pravu – zakoni, prakse
i ekološke politike**

Izdavač
*Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
Gračanička 18, Beograd*

E-mail
krinstitut@gmail.com

Za izdavača
Dr Ivana Stevanović

Recenzenti
*Dr Vladan Joldžić, naučni savetnik
Dr Aleksandar Četković, docent*

Kompjuterska obrada teksta
Slavica Miličić

Design korica
Ana Batrićević

Štampa
Pekograf d.o.o.

Tiraž
300

Objavljivanje ove knjige finansiralo je
MINISTARSTVO PROSVETE, NAUKE I TEHNOLOŠKOG RAZVOJA
REPUBLIKE SRBIJE

SADRŽAJ

PREDGOVOR	7
1. UVODNA RAZMATRANJA	13
2. ANGLOSAKSONSKO PRAVO	27
2.1. Sjedinjene Američke Države.....	27
2.2. Velika Britanija	62
3. EVROPSKO – KONTINENTALNO PRAVO.....	99
3.1. Nemačka.....	100
3.2. Italija.....	113
3.3. Švedska.....	125
4. BIVŠE JUGOSLOVENSKE REPUBLIKE.....	143
4.1. Hrvatska.....	144
4.2. Slovenija	170
4.3. Bosna i Hercegovina	179
4.3.1. Federacija Bosne i Hercegovine.....	179
4.3.2. Republika Srpska.....	187
4.4. Crna Gora	196
4.5. Makedonija.....	205
ZAKLJUČAK	227
LITERATURA.....	239

PREDGOVOR

Monografija „Zaštita životinja u uporednom pravu – zakoni, prakse i ekološke politike“ Dr Ane Batrićević i MSc Vere Stanković predstavlja rezultat kako zajedničkog tako i pojedinačnog naučnoistraživačkog rada autora posvećenog problematici zaštite životne sredine i njenih integralnih komponenti i socijalnoj intervenciji u slučajevima povređivanja ili ugrožavanja pojedinih delova životne sredine, sa posebnim fokusom na pravnoj zaštiti životinjskog sveta (faune) i životinja kao pojedinačnih jedinki. Odlikuje je multidisciplinarni pristup analiziranju pravne zaštite životinja u različitim zemljama, koji uključuje ne samo zakonske već i ekološke i zaštitarske aspekte te problematike. Izdavanje monografije finansirano je od strane Ministarstva prosvete nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije i to u okviru projekta „Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnosti socijalne intervencije“ broj 47011, koji se realizuje od strane Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu.

Neumereno eksploataisanje svih prirodnih resursa od strane čoveka zarad ostvarenja ekonomskih ciljeva dovelo je do ozbiljnog pogoršanja stanja životne sredine, a naročito životinjskog sveta (faune), kao njenog značajnog integralnog dela. Poražavajući izveštaji eksperata iz oblasti ekologije ukazuju na drastično opadanje brojnosti populacija pa čak i izumiranje pojedinih životinjskih vrsta usled degradacije njihovih

prirodnih staništa, nezakonitog i prekomernog lova i ribolova, zagađenja i dejstva drugih negativnih ljudskih faktora. Zahvaljujući tim saznanjima dolazi do sve intenzivnijeg podizanja društvene svesti o značaju očuvanja životne sredine i razornim posledicama koje njeno uništavanje i neodrživo korišćenje mogu izazvati ne samo u odnosu na pojedinačne ekosisteme, već i po čitavo čovečanstvo. U tom kontekstu, analiza postojećih preventivnih i represivnih mehanizama zaštite faune od čovekovog negativnog uticaja ima višestruk naučni i društveni značaj.

Naučna otkrića iz oblasti veterinarske medicine potvrdila su da životinje poseduju sposobnost da osećaju bol, patnju, strah i stres, dok su brojna istraživanja iz domena humane medicine i psihologije dokazala da interakcija sa životinjama proizvodi pozitivne efekte na čovekovo zdravlje i blagostanje. Upoznavanje laičke i stručne javnosti sa ovim saznanjima iniciralo je radikalni etički zaokret od strogo antropocentrizma ka biocentrizmu. Što usled spremnosti eksperata iz različitih naučnih disciplina da prihvate stav o jedinstvu čoveka i prirode, što zahvaljujući aktivizmu pokreta i udruženja za zaštitu životinja, promene u sferi etike vrlo brzo su inicirale usvajanje velikog broja nacionalnih i međunarodnih propisa posvećenih ne samo očuvanju životne sredine i svih njenih komponenti, a posebno životinjskog sveta, već i zaštiti životinja kao pojedinačnih bića. Budući da je Republika Srbija krivičnopravno inkriminirala ubijanje i zlostavljanje životinja tek 2006., a svoj prvi Zakon o dobrobiti životinja usvojila tek 2009. godine, proučavanje inostranih pravnih normi i iskustava iz te oblasti ima poseban značaj za našu pravnu nauku i praksu.

Broj država koje poseduju pravne okvire za zaštitu životinjskog sveta i životinja kao zasebnih jedinki raste iz dana u dan. Iako se važeći propisi posvećeni toj problematici razlikuju, usvajanje međunarodnih dokumenata i transplantovanje pojedinih uspešnih rešenja dovode do

njihovog postepenog približavanja. Ipak, među njima i dalje postoje značajne razlike, uslovljene istorijskim, socijalnim, ekonomskim, kulturnim i drugim okolnostima. Upravo su zbog toga autori ove monografije odabrali da sprovedu uporednopravnu analizu zaštite životinja i ekoloških politika na dva koloseka: u zemljama anglosaksonskog pravnog sistema, gde su uključene Sjedinjene Američke Države i Velika Britanija i u zemljama evropsko – kontinentalne pravne tradicije, za čije predstavnike su odabrane Nemačka, Italija i Švedska. Nakon toga, analizirane su i zakonske odredbe od značaja za kaznenopravnu zaštitu životinja u bivšim jugoslovenskim republikama – Sloveniji, Hrvatskoj, Republici Srpskoj, Federaciji Bosne i Hercegovine, Crnoj Gori i Makedoniji.

Pored kaznenopravnih odredbi posvećenih zaštiti faune i dobrobiti životinja, za svaku od država su prikazane osnovne karakteristike i pravci razvoja njene ekološke politike, i to posebno u onom delu u kome se ona dotiče pitanja zaštite prirodnih staništa, biodiverziteta, ugroženih životinjskih vrsta i dobrobiti životinja. Kod zemalja za koje takvi izveštaji postoje, predstavljene su ocene njihovih zakonodavstava iz oblasti zaštite životinjskog sveta i dobrobiti životinja. Ocene su formirane na osnovu parametara organizacije World Animal Protection napravljenih za potrebe njihovog međusobnog upoređivanja i rangiranja.

Imajući u vidu ogroman doprinos civilnog sektora kada je u pitanju kreiranje zakonskih okvira za zaštitu celokupne faune i borba protiv okrutnosti prema životinjama, za svaku od zemalja su prikazane najaktivnije nevladine organizacije koje se bave pojedinim pitanjima iz oblasti zaštite životinja, uključujući: zaštitu divljih životinja i njihovih prirodnih staništa, zaštitu kućnih ljubimaca, zaštitu i udomljavanje ne vlasničkih pasa i mačaka, arhiviranje i praćenje slučajeva zlostavljanja životinja, zalaganje za poboljšanje zakonskih odredbi u korist životinja,

davanje pravnih saveta u vezi sa zaštitom životinja, krivično gonjenje učinilaca okrutnosti prema životinjama itd.

Za one zemlje koje se mogu pohvaliti bogatim biodiverzitetom i intenzivnim naporima države i nevladinog sektora usmerenim ka njegovom očuvanju i unapređenju, ukratko su predstavljeni najrelevantniji strateški dokumenti, projekti, programi, aktivnosti i inicijative u toj oblasti. U okviru toga, posebna pažnja posvećena je strategijama očuvanja biodiverziteta faune, ugroženih, endemičnih i autohtonih vrsta uz evaluaciju rezultata njihove dosadašnje primene. Kao pozitivni primeri ovakvih aktivnosti za potrebe ove monografije izdvojene su Velika Britanija i Sjedinjene Američke Države, Hrvatska i Makedonija.

Skretanje pažnje domaće stručne javnosti na najmarkantnije primere i mahom pozitivna iskustva drugih zemalja ima za cilj da doprinese poboljšanju stanja u oblasti zaštite faune u Srbiji i to ne samo na zakonodavnom već i na praktičnom planu kroz preispitivanje efikasnosti postojećih mehanizama društvene reakcije na nedozvoljena ponašanja prema životinjskom svetu, prihvatanje inovativnih pristupa problematici očuvanja biodiverziteta i razmatranje kako realnih mogućnosti tako i spremnosti našeg društva i zakonodavca za promenu odnosa prema životinjama u skladu sa principima savremene biocentrične etike.

Upoznavanje sa inostranim pravnim rešenjima i učenje iz iskustava onih zemalja koje u oblasti zaštite životinja imaju mnogo dužu i bogatiju tradiciju nego Srbija može se pozitivno odraziti i na buduće aktivnosti zakonodavca u ovoj oblasti, ali i na praktičnu implementaciju postojećih rešenja u praksi pravosudnih i drugih državnih organa u našoj zemlji. Zbog toga kritička komparativnopravna analiza zakonodavstava predstavljenih u ovoj monografiji može biti dragocen izvor saznanja za sve one koji se na bilo koji način bave zaštitom životne sredine, divljih životinja, pojedinih životinjskih vrsta, kućnih ljubimaca, napuštenih

životinja ili sprečavanjem zlostavljanja životinja. Osim čitaocima koji se bave zaštitom životinjskog sveta iz čisto akademskih pobuda, ova monografija može biti korisna i predstavnicima državnih organa koji su na bilo koji način u dodiru sa ekološkopravnom problematikom kao i aktivistima i članovima udruženja za zaštitu životinja.

Beograd, 2015.

Autori

1.

UVODNA RAZMATRANJA

„Veličina i moral jednog naroda mogu se meriti po tome kako postupa sa životinjama.“

Mahatma Gandhi (1869-1948), indijski političar i državnik

Istorijski izvori potvrđuju da su životinje od najranijih društvenih zajednica činile neraskidivi deo čovekove svakodnevice. Značajna uloga koju su životinje imale u čovekovom opstanku uslovlila je da im se vremenom u društvu, a zatim i u pravnim dokumentima, priznaju određeni status, vrednost, značaj i položaj. Postoji niz istorijskih pravnih izvora¹ koji potvrđuju da su mnogi aspekti čovekovog odnosa prema životinjama još u najstarijim državama bili regulisani zakonskim normama, i to najčešće odredbama kaznenog prava. Kao primeri se mogu navesti: Zakonik Lipit Ištar (datira iz perioda od 1930. do 1900. p.n.e)², Hamurabijev zakonik (nastao oko 1790 p.n.e)³ i Hetitski zakonik

¹ Avramović, S.: Opšta pravna istorija: stari i srednji vek, Nomos, Beograd, 2004., str. 73-87.

² Excerpts of Lipit – Ishtar, <http://en.wikipedia.org/wiki/Lipit-Ishtar> 4.12.2014.

³ The Code of Hamurabi <http://eawc.evansville.edu/anthology/hammurabi.htm>, and <http://www.commonlaw.com/Hammurabi.html> 15.02.2015.

(napisan između 1650. i 1500. p.n.e.)⁴, koji su neretko propisivali smrtne kazne za pojedine slučajeve nedozvoljenih ponašanja čoveka prema životinjama, kao što je na primer, seksualni odnos sa životinjom. Životinje se u različitim kontekstima spominju i u Starom i u Novom Zavetu⁵, a smatra se da je upravo sadržaj ovih tekstova, potkrepljen religioznom autoritetom kojim im vekovima pripada, zaslužan za uspostavljanje antropocentričnog odnosa čoveka prema životinjama u mnogim zemljama hrišćanske i jevrejske tradicije⁶.

Ipak, teba istaći da između istorijskih i savremenih pravnih izvora posvećenih zaštiti životinja postoji jedna značajna razlika. Ona se ogleda u razlogu zbog kojeg se životinje njima štite. Naime, istorijski izvori nisu bili usmereni na zaštitu životinja kao takvih, već na zaštitu određenih društvenih, ekonomskih, religioznih i kulturnih vrednosti i interesa koje ljudi uz pomoć životinja ostvaruju. I danas, vekovima kasnije, mnogi savremeni zakoni koji formalno štite životinje od nedozvoljenih ponašanja čoveka prema njima, suštinski nisu mnogo odmakli od te, antropocentrične orijentacije. U tom smislu, period od nastanka prvih država, pa sve do najsavremenijih i najliberalnijih zakona posvećenih dobrobiti životinja, u većini zemalja karakteriše relativno spora evolucija. Samo su neke zemlje, poput na primer Nemačke i Francuske u toj oblasti poslednjih godina doživele revoluciju. Ta revolucija se na filozofskom planu ogleda u radikalnom zaokretu od radikalnog antropocentrizma ka osnovnim principima biocentrične etike, dok se u sferi prava ona sastoji u priznanju da životinje nemaju status običnih pokretnih stvari, već da mogu biti

⁴ Ancient History Sourcebook: The Code of the Nesiim c. 1650-1500 BC (Napomena: Hetiti su sebe oslovljavali imenom Nesiim), <http://www.fordham.edu/halsall/ancient/1650nesiim.asp> 04.12.2014.

⁵ Videti: Prva knjiga Mojsijeva, Postanje, 1:26., Sveto pismo staroga i Novoga zavjeta, Stari zavjet preveo Đuro Daničić, Novi zavjet preveo Vuk Stefanović Karadžić, Britansko inostrano biblijsko društvo, Budimpešta, 1868., str. 1.

⁶ Paunović, M.: Prava životinja – savremeni međunarodni standardi, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i „Đuro Salaj“ AD, Beograd, 2004., str. 17.

subjekti određenih pravno zaštićenih interesa sa tendencijom da u budućnosti steknu status nosilaca svojevrstnih prava, o čemu će posebno biti reči.

Pitanje zakonske zaštite životinjskog sveta, ali i životinja kao zasebnih jedinki sve češće se nalazi u fokusu kako stručnjaka iz domena pravne teorije i prakse tako i medija i predstavnika šire javnosti mnogih zemalja. Istovremeno, eksperti i aktivisti iz oblasti ekologije širom sveta osmišljavaju i primenjuju konkretne korake i mere za očuvanje i unapređenje stanja životne sredine i sprečavanje njene dalje degradacije izazvane ljudskim faktorom. Reč je o različitim naučnim disciplinama, koje, svaka sa svog aspekta i primenom sebi svojstvenih tehnika i metoda, nastoje da stanu na put istom negativnom fenomenu – nezakonitom, neetičkom, neodrživom i društveno opasnom odnosu čoveka prema životinjama kao pojedinačnim jedinkama i prema životinjskom svetu kao integralnom delu životne sredine. Na prvi pogled može delovati da se zaštita životinja ostvaruje na dva paralelna koloseka – pravnom sa jedne i ekološkom sa druge strane. Istina je, međutim, da se pravni i ekološki aspekti zaštite životinja konstantno prepliću, dopunjuju i međusobno uslovljavaju, te da samo u trajnom i koordiniranom sadejstvu mogu ostvariti svoju svrhu.

Uprkos suštinskim filozofsko – pravnim nesuglasicama koje prate koncept prava životinja, kao i još uvek neusklađenim teorijskim shvatanjima o prirodi, domašaju i opravdanosti pravne zaštite dobrobiti životinja, u savremenom društvu se mogu jasno uočiti korenite promene odnosa čoveka prema životinjama. Tendencije u etici s kraja 20. i početka 21. veka karakteriše drastičan zaokret u vidu odstupanja od do tada široko prihvaćenih antropocentričnih načela, praćen najpre opreznim i sporadičnim prihvatanjem, a zatim i potpunim prelaskom na osnovne principe biocentrične etike. Promena etičke perspektive odrazila se i na svet pravnih normi

posvećenih zaštiti životinjskog sveta, inicirajući značajne promene kako na nacionalnom nivou – u vidu menjanja postojećih i donošenja novih zakona u pojedinim državama, tako i na međunarodnom nivou – kroz usvajanje mnoštva pravnih akata univerzalnog i regionalnog važenja.⁷

Odredbes relevantne za kaznenopravnu zaštitu životinja uglavnom su usvajane u sklopu propisa posvećenih zaštiti životne sredine uopšte, čime je zaštita pružana životinjama kao integralnom delu životne sredine, a ne kao jedinkama za sebe. U mnogim zakonodavstvima je takav pristup i dalje zastupljen. Ipak, sve su učestalije tendencije da se odredbe od značaja za zaštitu životinja izdvoje iz okvira ekološkog kaznenog prava. Na taj način se problematika zaštite životinja izdvaja iz ekološkog konteksta i omogućava se da životinje budu zaštićene ne kao delovi životne sredine (poput vazduha, zemljišta, vode i biljaka), već kao bića *per se*, sa sopstvenim interesima i, još uvek uslovno govoreći, „pravima“.

Na ovom mestu treba definisati pojam „dobrobiti životinja“ (*animal welfare*) i „prava životinja“ (*animal rights*). Važeći Zakon o dobrobiti životinja Republike Srbije propisuje da je dobrobit životinja obezbeđivanje uslova u kojima životinja može da ostvaruje svoje fiziološke i druge potrebe svojstvene vrsti, kao što su ishrana i napajanje, prostor za smeštaj, fizička, psihička i termička udobnost, sigurnost, ispoljavanje osnovnih oblika ponašanja, socijalni kontakt sa životinjama iste vrste, odsustvo neprijatnih iskustava kao što su bol, patnja, strah, stres, bolesti i povrede.⁸ Pod pojmom „dobrobit životinja“ podrazumeva se human odnos prema životinjama u svim situacijama, a posebno pri različitim vidovima njihove eksploatacije od strane ljudi. To znači da poštovanje dobrobiti životinja ne isključuje

⁷ Paunović, M.: Usporednopravni pregled zaštite prava i dobrobiti životinja, Strani pravni život, br. 1/2004., str. 27.

⁸ Član 5. stav 1. tačka 4., Zakon o dobrobiti životinja, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 41/2009.

mogućnost da se životinje upotrebljavaju za ostvarivanje ciljeva ljudi, kao što su: ishrana, rad, naučni eksperimenti, lov, ribolov i slično. Ali, poštovanje „dobrobiti životinja“ podrazumeva da se životinje u situacijama u kojima su eksploatisane od strane ljudi koriste na način koji smanjuje ili eliminiše njihovu patnju.⁹

Sa druge strane, pojam „prava životinja“ počiva na ideji da su životinje bića koja imaju neotuđiva „moralna prava“ koja ljudi ne bi smeli da krše. U skladu sa tim, uvažavanje prava životinja podrazumevalo bi, u svom najradikalnijem obliku, poznatom i kao abolicionizam, zabranu bilo kakve vrste iskorišćavanja životinja od strane ljudi i potpuno oslobađanje životinja.¹⁰ Prema takozvanoj proširenoj teoriji ljudskih prava, priznavanje životinjama određenih prava značilo bi da se životinjama prizna svojstvo „subjekata života“, svojstvo „subića“ koja su u koegzistenciji i kohabitaciji sa ljudima.¹¹ Iako se mnoga udruženja za zaštitu životinja bore za prihvatanje koncepta prava životinja, većina zemalja u svetu u svojim zakonodavstvima i dalje prihvata koncept dobrobiti životinja, što znači da životinje ne smatra subjektima prava, već pokretnim stvarima. U skladu sa tim, većina zemalja dopušta eksploatisanje životinja od strane ljudi u svrhu ishrane, rada, lova, ribolova, vršenja naučnih eksperimenata i slično, s tim što insistira na tome da se broj životinja koje se koriste za te potrebe redukuje koliko god je moguće, da se životinje u svim tim situacijama tretiraju na što je moguće humaniji način te da im se ne nanose nepotrebni bol, patnja, strah i stres.

Bez obzira na postojanje određenih globalnih tendencija u domenu etike i filozofije prava, među savremenim pravnim sistemima i dalje postoje upadljive razlike kada su u pitanju: forma državne reakcije na

⁹ Regan, T.: *Animal Rights*, u: Bekoff, M (Ur.). *Encyclopedia of Animal Rights and Animal Welfare*, Greenwood Press, Westport, 1998., str. 42.

¹⁰ Regan, T.: *Animal Rights*, u: Bekoff, M (Ur.). *Encyclopedia of Animal Rights and Animal Welfare*, *Op.cit.*, str. 43.

¹¹ Paunović, M.: *Prava životinja – savremeni međunarodni standardi*, *Op.cit.*, str. 178-179.

nedozvoljeno ponašanje ljudi prema životinjama, brojnost zakonskih odredbi posvećenih zaštiti i dobrobiti životinja kao i intenzitet društvene osude ispoljene prema licima koja zlostavljaju životinje. U tom smislu, može se bez preterivanja zaključiti da ono što u jednoj zemlji ima vrednost života, u drugoj ima status „puke“ pokretne stvari¹².

Nema sumnje da udaljavanje od antropocentrizma i primena principa biocentrične etike otvara niz spornih pitanja u sferi prava. Dileme su naročito prisutne u oblasti krivičnog prava koje je, još od svog nastanka, usmereno na zaštitu čoveka i drugih osnovnih društvenih vrednosti. Ipak, širenje, pa čak i sve prisutnija hipertrofija inkriminacija u poslednje vreme dovodi do toga da se krivičnopravna zaštita pruža i nekim drugim dobrima, vrednostima i interesima, a ne samo onima koji su neposredno povezani sa čovekom. Ono što će opredeliti prirodu takve „proširene“ krivičnopravne zaštite jeste odgovor na pitanje zbog čega se to čini, odnosno da li je smisao zaštite tih „drugih“ dobara, vrednosti i interesa opet posredno ili neposredno vezan za čoveka (što je onda ostavlja na nivou antropocentrizma) ili je njen cilj zaštita tih dobara, vrednosti interesa upravo radi njih samih a ne samo kao sredstava za ostvarivanje interesa ljudi. Primenjeno na životinje, ovo pitanje se svodi na sledeće: „Da li je uopšte moguće i opravdano govoriti o kaznenopravnoj, zaštiti životinja, i ako jeste, da li je ona uspostavljena radi njih samih ili radi zaštite ljudi, odnosno interesa koje ljudi imaju u vezi sa njima?“

Kaznenopravna zaštita životinja ostvaruje se kroz postavljanje normativnih okvira za kaznenopravnu (bilo krivičnopravnu bilo prekršajnopravnu) reakciju na ona činjenja i nečinjenja čoveka koja predstavljaju najozbiljnije vidove povređivanja i ugrožavanja životinja,

¹² Tomaselli, P.: International Comparative Animal Cruelty Laws, Animal Legal and Historical Center, Michigan State University College of Law, 2003, <http://www.animallaw.info/articles/ddusiac1.htm> 02.12.2014.

odnosno njihovog opstanka, telesnog i psihičkog integriteta i dobrobiti. U teoriji postoje različita shvatanja o svrsi ovakve zaštite životinja putem normi kaznenog prava. Sporno je da li se njome štite životinje kao dobra i vrednosti *per se*, životinje kao društvena dobra i vrednosti, životinje kao delovi životne sredine, životinje kao sredstva za realizaciju čovekovih ekonomskih (privrednih), ekoloških, zdravstvenih, socijalnih ili emotivnih interesa ili čak sama osećanja koja ljudi gaje prema životinjama.

Bez obzira na svrhu koja se njome želi postići, sagledavanjem kaznenopravne zaštite životinja u jednom pravnom sistemu nastoji se odgovoriti na pitanje: „Na koji način se i u kojoj meri normama kaznenog prava životinje štite od onih ljudskih radnji (činjenja i nečinjenja) koje predstavljaju najozbiljnije oblike povređivanja i ugrožavanja njihove dobrobiti, odnosno koja su ljudska ponašanja kojima se povređuju ili ugrožavaju egzistencija i telesni i psihički integritet životinja predviđena kao krivična dela ili prekršaji normama sadržanim u nacionalnim i međunarodnim pravnim izvorima i koje su sankcije propisane za učinioce tih krivičnih dela i prekršaja.

Danas gotovo da ne postoji pravni sistem bez propisa koji se bar na neki način odnose na životinje. Ali, to ne znači da se ovi propisi uvek pozitivno odražavaju na dobrobiti životinja niti da su uopšte usvojeni sa namerom da se njima štite životinje. Njima se nekada regulišu pitanja poput upotrebe otrova prilikom kontrole populacije štetnih insekata ili glodara ili postupanja sa životinjama koje se uzgajaju radi proizvodnje mesa¹³. Dakle, iako je u svetu broj propisa koji spominju životinje prilično veliki, broj propisa koji se bave pitanjem njihove dobrobiti još uvek je prilično skroman. Prema podacima Svetskog društva za zaštitu životinja, (*World Society for the Protection of Animals – WSPA*, koje

¹³ Global Legislation Guide, World Animal Protection, http://www.animalmosaic.org/Images/Global%20Legislation%20Research_tcm46-32932.pdf 17.02.2015.

sada deluje pod izmenjenim nazivom *World Animal Protection*¹⁴) do kraja 2006. je svega 65 zemalja u svetu od ukupno 192 imalo nacionalne zakone koji se bave pravnim regulisanjem zaštite dobrobiti životinja.¹⁵ Prema istraživanju organizacije *Global Animal Law*, koja se bavi proučavanjem pravne zaštite životinja širom sveta, broj zemalja sa zakonskim odredbama koje se dotiču problematike dobrobiti životinja, zaštite životinja i sprečavanja okrutnosti prema životinjama je sredinom 2014. godine iznosio ukupno 107¹⁶. Od toga se u Africi nalazi 14 takvih zemalja, na teritoriji Severne i Južne Amerike 24 zemlje¹⁷, u Aziji 22, u Evropi 38 i u Okeaniji 9¹⁸. Dakle, jasno je da je u poslednjih nekoliko godina mnogo zemalja usvojilo zakonske odredbe koje su relevantne za pravnu zaštitu životinja i njihove dobrobiti i može se sa osnovom pretpostaviti da će njihov broj i dalje rasti. Među državama koje poseduju ovakve zakone istaknuto mesto i danas zauzimaju zemlje *common law* sistema – Sjedinjene Američke Države i Velika Britanija, koje u sferi zaštite životinja imaju viševekovnu tradiciju. Pored njih, značajno mesto zauzimaju i pojedine razvijenije zemlje evropsko – kontinentalne pravne tradicije poput Nemačke, Švajcarske, Švedske i Norveške.

¹⁴ World Animal Protection, <http://www.worldanimalprotection.org/> 15.02.2015.

¹⁵ WSPA (World Society for the Protection of Animals, sada: World Animal Protection): An overview of Animal Protection Legislation, 2006., http://www.animalmosaic.org/Images/An%20overview%20of%20animal%20protection%20legislation_English_tcm46-28491.pdf 16.02.2015.

¹⁶ Brels, S.: Database of Animal Laws in the World at National Level (Anti-Cruelty, Protection And Welfare), Global Animal Law, <https://www.globalanimallaw.org/database/national/index.html> 24.02.2015.

¹⁷ Pri tome treba imati u vidu da se zakonodavstva federalnih jedinica Sjedinjenih Američkih država ovde ne tretiraju kao posebna nacionalna zakonodavstva već su u obzir uzeti samo zakoni koji važe na federalnom nivou, odnosno da se Sjedinjene Američke Države tretiraju kao jedno zakonodavstvo, iako i svaka federalna jedinica poseduje zakonske odredbe posvećene zaštiti i dobrobiti životinja i sprečavanju okrutnosti prema životinjama.

¹⁸ Brels, S.: Database of Animal Laws in the World at National Level (Anti-Cruelty, Protection And Welfare), Global Animal Law, <https://www.globalanimallaw.org/database/national/index.html> 24.02.2015.

Iako su svoje kaznenopravne odredbe posvećene zaštiti i dobrobiti životinja, u najvećem broju slučajeva usvojile nešto kasnije nego što su to učinile Sjedinjene Američke Države i Velika Britanija, evropske zemlje poslednjih decenija prolaze kroz pravu „pravnu revoluciju“ u toj oblasti. Takva progresivna kretanja ne mogu se pripisati samo zakonodavnoj aktivnosti sprovedenoj na nacionalnom planu. Ona su istovremeno i rezultat implementacije u nacionalna zakonodavstva evropskih država velikog broja relevantnih dokumenata usvojenih pod okriljem Saveta Evrope, kao i niza različitih pravnih akata (preporuka, direktiva, pravila itd.) donetih od strane nadležnih organa Evropske unije, ali i konstantnog procesa standardizovanja zakonodavstava evropskih država.¹⁹ U tom kontekstu treba istaći da Evropa predstavlja jedini region koji je međunarodnim konvencijama pristupio rešavanju pitanja vezanih isključivo za dobrobit i blagostanje životinja.²⁰

Uprkos tome što je u Evropi ova oblast normirana na sveobuhvatan način znatno kasnije nego u zemljama *common law* sistema, može se primetiti da evropsko zakonodavstvo ne samo da ne zaostaje za njima, već ide korak dalje, stremeći ka tome da životinjama obezbedi pravni status koji se ipak razlikuje od statusa pokretnih stvari. Naime, za razliku od zakonodavstava Sjedinjenih Američkih Država i Velike Britanije, Evropska konvencija o zaštiti kućnih ljubimaca usvojena 1987. godine²¹, kao i zakonodavstva pojedinih razvijenih zemalja uspostavljaju pravna pravila usmerena na zaštitu životinja, u prvom redu, radi njih samih, pa tek onda radi dobrobiti njihovih vlasnika ili

¹⁹ Paunović, M.: Uparednopravni pregled zaštite prava i dobrobiti životinja, *Strani pravni život*, br. 1/2004., str. 43.

²⁰ Paunović, M.: Životinjska prava – prilog proširenoj teoriji ljudskih prava, *Strani pravni život*, br.3/2005., str. 34.

²¹ Zakon o potvrđivanju Evropske konvencije o zaštiti kućnih ljubimaca, Službeni glasnik Republike Srbije – Međunarodni ugovori, br. 1/2010.

društva u celini²². Markantan primer takvog postupanja predstavlja Švajcarska, gde je na osnovu plebiscita iz 1992. Ustavom zajemčena inherentna vrednost životinja (*die Würde der Lebewesen*)²³. Nemačka je prva od država članica Evropske unije amandmanom na svoj Ustav iz 1949.²⁴, unetim 2002.²⁵ obezbedila najviše standarde pravne zaštite životinja na nivou cele države.²⁶

Kada je reč o zemljama našeg regiona, zakone posvećene zaštiti i dobrobiti životinja najpre su usvojile Hrvatska²⁷ i Slovenija²⁸ 1999., zatim Makedonija 2007.²⁹, Crna Gora³⁰ i Republika Srpska³¹ 2008. i, na kraju Bosna i Hercegovina³² i Srbija³³ 2009. Uprkos usvajanju navedenih zakona, i krivičnopravnom inkriminisanju ubijanja i zlostavljanja životinja, ali i drugih ponašanja kojima se ugrožava ili povređuje opstanak i njihova dobrobit u svim bivšim jugoslovenskim republikama zadržan je antropocentričan pristup prilikom određivanja položaja životinja u pravu uopšte, a posebno u sistemu krivičnog prava.

Komparativnopravna analiza zaštite životinja kao i analiza ekoloških politika različitih zemalja je radi preglednosti sprovedena odvojeno: 1)

²² Tomaselli, P.: International Comparative Animal Cruelty Laws, Animal Legal and Historical Center, Michigan State University College of Law, 2003., <http://www.animallaw.info/articles/ddusicacl.htm> 02.12.2014.

²³ Bundesverfassung 1992 § 24.

²⁴ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland od 23.05.1949. (BGBl S. 1), sa poslednjim izmenama dopunama od 21.07.2010. (BGBl IS 944), <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/gg/gesamt.pdf> 04.01.2012.

²⁵ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, Bundesgesetzblatt 1949, S. 1, i Gesetz zur Änderung des Grundgesetzes (Staatsziel Umweltschutz) Bundesgesetzblatt, 2002 I S. 2862.

²⁶ Natrass, K.: „...Und die Tiere“, Constitutional Protection for Germany's Animals, Animal Law Review at Lewis and Clark Law School, vol. 10:283, Portland, Oregon, 2004., str. 283.

²⁷ Zakon o dobrobiti životinja, Narodne novine Republike Hrvatske, br. 19/1999.

²⁸ Zakon o zaštiti živali, Uradni list Republike Slovenije, br. 98/1999.

²⁹ Zakon za zaštita i blagosostojba na životnite, Služben vesnik na Republika Makedonija, br. 113/2007.

³⁰ Zakon o zaštiti dobrobiti životinja, Službeni list Crne Gore, br. 14/2008.

³¹ Zakon o zaštiti i dobrobiti životinja, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 111/2008.

³² Zakon o zaštiti i dobrobiti životinja, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 25/2009.

³³ Zakon o dobrobiti životinja, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 41/2009.

u zemljama anglosaksonskog pravnog sistema, gde su uključene Sjedinjene Američke Države i Velika Britanija i 2) u zemljama evropsko – kontinentalne pravne tradicije, za čije predstavnike su odabrane Nemačka, Italija i Švedska. U kontekstu analize savremenih uporednopravnih rešenja, predstavljene su i važeće zakonske odredbe od značaja za kaznenopravnu zaštitu životinja u bivšim jugoslovenskim republikama – Sloveniji, Hrvatskoj, Republici Srpskoj, Federaciji Bosne i Hercegovine, Crnoj Gori i Makedoniji. Naime, uprkos činjenici da i Republika Srbija i navedene republike u ovoj oblasti imaju istu polaznu osnovu – krivično zakonodavstvo nekadašnje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, dinamika usvajanja posebnih zakona posvećenih zaštiti i dobrobiti životinja u pojedinim republikama, ali i druge ekonomsko – socijalne i pravne specifičnosti, uslovile su pojavu izvesnih razlika između njihovih zakonskih rešenja od značaja za kaznenopravnu zaštitu životinja.

U okviru analize svake pojedinačne države predstavljene su njene kaznenopravne odredbe kao i najmarkantnija obeležja njene ekološke politike relevantne za zaštitu životinja i njihovih prirodnih staništa. Pored toga, kod zemalja za koje takvi izveštaji postoje, predstavljene su ocene sveukupnog zakonodavstva iz oblasti zaštite životinjskog sveta i dobrobiti životinja. Ocene su formirane na osnovu kriterijuma sastavljenih od strane eksperata organizacije World Animal Protection³⁴ i to za potrebe posebne internet aplikacije koja omogućava poređenje zakonodavstva iz ove oblasti između 50 zemalja³⁵. Za ocenu propisa iz ove oblasti korišćeni su posebni parametri. U pitanju lista od ukupno 17 ključnih indikatora pod nazivom Animal Protection Index³⁶ za procenu kvaliteta i obima

³⁴ World Animal Protection <http://www.worldanimalprotection.org/> 24.02.2015.

³⁵ Animal Protection Index <http://api.worldanimalprotection.org/> 24.02.2015.

³⁶ Global Legislation Project, Animal Mosaic http://www.animalmosaic.org/Images/Global%20Legislation%20Research_tcm46-32932.pdf 24.02.2015.

zakonodavstva jedne zemlje koje se na različite načine dotiče pitanja zaštite i dobrobiti životinja.

Prvih 9 parametara spadaju u opšte i imaju za cilj da odgovore na sledeća pitanja: Da li se zakonske odredbe posvećene dobrobiti životinja odnose na sve životinje koje su sposobne da osele bol, patnju, strah i stres? Da li zakon priznaje životinjama značaj ili sposobnost da osele bol, patnju strah i stres? Da li su inkriminisana sva ona činenja i nečinjenja kojima se životinji nanose nepotreban bol, patnja, strah i stres? Da li je životinjama obezbeđena zakonska zaštita od gladi i žeđi? Da li je životinjama zakonom zagarantovano da imaju odgovarajuće uslove za smeštaj? Da li su životinje zaštićene od fizičke patnje? Da li životinje mogu da izraze svoje prirodno ponašanje? Da li su životinje zaštićene od mentalnih patnji? Da li kazne za okrutnost prema životinjama uključuju i zabranu držanja životinja u budućnosti? Narednih 7 indikatora predstavljaju „specifična pitanja od međunarodnog značaja“. Oni zavise od odgovora na ova pitanja: Da li je uzgajanje pasa regulisano zakonom? Da li je uzgajanje životinja radi proizvodnje krzna nezakonito? Da li je bestijalnost³⁷ (seksualni odnos sa životinjom) nezakonita? Da li postoji zakonodavstvo koje sprečava držanje životinja u cirkusima? Da li su borbe između životinja nezakonite? Da li postoje zakoni koji regulišu vršenje eksperimenata (ogleda) na životinjama? Da li postoje zakoni koji garantuju humano klanje životinja koje se uzgajaju na farmama?

Poslednji kriterijum odnosi se na stav zvaničnih vlasti svake od zemalja u odnosu na usvajanje Univerzalne Deklaracije o dobrobiti životinja (Universal Declaration on Animal Welfare - UDAW)³⁸. Reč je o nacrtu međunarodnog dokumenta kojim bi se na univerzalnom

³⁷ Više o etiologiji, fenomenologiji i sankcionisanju bestijalnosti videti u: Batrićević, A.: Bestijalnost - pojam, uzroci i državna reakcija, Revija za kriminologiju i krivično pravo, vol. 50., br. 1-2/2012., str. 339-359.

³⁸ Više o Univerzalnoj deklaraciji o dobrobiti životinja videti u: Batrićević, A.: Zaštita životinja u međunarodnom pravu, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2013., str. 62-78.

nivou proklamovali elementarni postulati dobrobiti životinja. Država potpisnica deklaracije se obavezuje da će u svoje nacionalno zakonodavstvo implemetirati standarde dobrobiti životinja koji su u njoj nabrojani, kao i da će obezbediti njihovu praktičnu primenu od strane građana i državnih organa. Iako iz dana u dan stiče sve širu podršku javnosti, međunarodnih i nacionalnih organizacija, udruženja građana i pojedinaca, Deklaracija je još uvek u formi nacрта, što znači da nema formalno obavezujuću pravnu snagu. Izražavanjem svoje podrške ovom predlogu međunarodnog dokumenta, države pokazuju svoju spremnost da primenjuju veoma visoke standarde dobrobiti životinja te je značaj ovog indikatora izuzetan prilikom donošenja konačne ocene o stanju u toj oblasti.

Za svaku od zemalja nabrojana su trenutno najaktivnija udruženja za zaštitu životinja uz navođenje njihovih internet adresa, kao i osnovnih segmentata zaštite životinja koji se nalaze u fokusu njihovog rada. Klasifikacija udruženja vršena je prvenstveno prema tome da li se ona bave zaštitom svih životinja ili samo na primer, kućnih ljubimaca, nevlasničkih pasa i mačaka, divljih životinja i/ili njihovih prirodnih staništa. Kod pojedinih zemalja, udruženja su razvrstana i prema karakteru delatnosti koju obavljaju, u zavisnosti od toga da li je u pitanju zbrinjavanje i udomljavanje napuštenih životinja, arhiviranje i praćenje slučajeva zlostavljanja životinja, zalaganje za poboljšanje zakonskih odredbi u korist životinja, davanje pravnih saveta u vezi sa zaštitom životinja, krivično gonjenje učinilaca okrutnosti prema životinjama itd.

Konačno, za one zemlje kod kojih je uočeno naročito angažovanje kako državnog tako i civilnog sektora na planu očuvanja životinjskog sveta i to kako ukupnog biodiverziteta faune tako i pojedinih ugroženih, endemičnih i autohtonih vrsta, prikazani su najznačajniji strateški dokumenti, projekti, programi, aktivnosti i inicijative u toj oblasti. U pitanju su Velika Britanija i Sjedinjene Američke Države, dok su od

zemalja iz regiona odabrane Hrvatska i Makedonija. Kako bi se stvorila slika o naporima koji ove zemlje ulažu u cilju konzervacije i unapređenja pojedinih vrsta faune, posebna pažnja posvećena je strategijama očuvanja ugroženih, endemičnih i autohtonih vrsta uz evaluaciju rezultata njihove dosadašnje primene. Za potrebe ove monografije, pojmovi: biodiverzitet, ugrožena vrsta, endemična vrsta i autohtona vrsta definisani su u skladu sa važećim propisima.

Pojam biodiverziteta ili biološke raznovrsnosti određen je u članu 2. Konvencije o zaštiti biološke raznovrsnosti³⁹ i obuhvata raznovrsnost živih organizama u svim okvirima uključujući, između ostalog suvozemne, morske i druge vodene ekosisteme i ekološke komplekse čiji su deo. Biološka raznovrsnost uključuje raznovrsnost u okviru vrste, između vrsta i između ekosistema. Prema važećem Zakonu o zaštiti prirode Republike Srbije, biodiverzitet je definisan kao sveukupnost gena, vrsta i ekosistema na Zemlji ili nekom jasno određenom području. Autohtona vrsta jeste vrsta koja je prirodno rasprostranjena u ekosistemima naših područja, odnosno u ekosistemima određene države. Nasuprot tome, alohtona vrsta je vrsta koja je u ekosisteme područja određene države dospela namernim ili nenamernim unošenjem. Endemična vrsta je vrsta čije je rasprostranjenje ograničeno na određeno jasno definisano geografsko područje. Ugrožena vrsta jeste ona vrsta koja se suočava sa visokom verovatnoćom da će iščeznuti u prirodnim uslovima u bliskoj budućnosti što se utvrđuje u skladu sa opšteprihvaćenim međunarodnim kriterijumima.⁴⁰

³⁹ Konvencija o biološkoj raznovrsnosti, Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori, br. 11/2001.

⁴⁰ Videti: član 4., Zakon o zaštiti prirode, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 36/2009, 88/2010 i 91/2010.

2.

ANGLOSAKSONSKO PRAVO

2.1. Sjedinjene Američke Države

*„Ovde je isključivo reč o savesti - nema spornih pitanja.
Iz bilo kog ugla, to je pitanje morala.“*

Henri Berg (1813 – 1888), američki diplomata, osnivač ASPCA

Sjedinjene Američke Države zavređuju posebnu pažnju prilikom komparativnopravne analize zahvaljujući svojoj dugoj i bogatoj istoriji pravne zaštite životinja. Naime, prvi novovekovni zakon kojim je inkriminisana svirepost prema životinjama na način najbliži onom koji postoji u savremenim zakonima usvojili su 1641. puritanci kolonije *Massachusetts Bay*. Ovaj zakonik nosio je naziv „Celina sloboda“ („*The Body of Liberties*“) i zabranjivao je svirepost prema životinjama pod pretnjom krivičnog gonjenja. Sledeći pisani zakoni posvećeni ovoj problematici usvojeni su u državi Njujork 1828.

godine, da bi ih zatim postepeno usvajale i sve ostale federalne jedinice Sjedinjenih Američkih Država.⁴¹

Sjedinjene Američke Države su domovina mnogih pionira u borbi za zaštitu i priznavanje prava životinja, poput, na primer, Henrija Berga, osnivača Američkog udruženja za sprečavanje okrutnosti prema životinjama (*American Society for the Prevention of Cruelty to Animals - ASPCA*)⁴². Ali, uprkos dugoj i bogatoj tradiciji promovisanja humanog odnosa prema životinjama, ova problematika je u Sjedinjenim Američkim Državama i danas regulisana na prilično neujednačen način. Razlog za to je podela zakonodavne nadležnosti između federacije i pojedinih federalnih jedinica, koja se odnosi i na oblast pravne zaštite životinja. Tako su federalne jedinice otpočele sa usvajanjem propisa posvećenih sankcionisanju okrutnosti prema životinjama već krajem devetnaestog veka, dok je na saveznom nivou tek od druge polovine 20. veka došlo do usvajanja zakona usmerenih na smanjenje patnje životinja u različitim situacijama, a pre svega prilikom vršenja naučnih oglada na životinjama i tokom njihovog uzgoja na farmama za proizvodnju hrane.⁴³

U pozitivnom pravu Sjedinjenih Američkih Država mogu se izdvojiti tri federalna zakona koji se smatraju najrelevantnijim za oblast dobrobiti životinja.⁴⁴ To su: 1) Zakon o humanim metodama klanja životinja, iz 1958. (*The US Humane Methods of Slaughter Act*)⁴⁵, 2)

⁴¹ Ascione, F., Arkow, P.: Child Abuse, Domestic Violence and Animal Abuse – Linking the Circles of Compassion for Prevention and Intervention, Purdue Research Foundation, United States of America, 1999., str. 103.

⁴² American Society for the Prevention of Cruelty to Animals – ASPCA, <https://www.aspc.org/> 16.02.2015.

⁴³ Paunović, M.: Prava životinja – savremeni međunarodni standardi, *Op.cit.*, str. 81.

⁴⁴ Tomaselli, P.: International Comparative Animal Cruelty Laws, Animal Legal and Historical Center, Michigan State University College of Law, 2003., <http://www.animallaw.info/articles/ddusiac1.htm> 02.12.2011.

⁴⁵ The US Humane Methods of Slaughter Act (United States Code Annotated. Title 7. Agriculture. Chapter 48. Humane Methods of Livestock Slaughter) 7 U.S.C.A. § 1901 – 1907, adopted in 1958,

Zakon o dobrobiti životinja iz 1966. (*The US Animal Welfare Act*)⁴⁶ i 3) Zakon 28 časova u verziji iz 1994. (*The US Twenty - Eight Hour Law*)⁴⁷.

Zakon o humanim metodama klanja životinja, usvojen je 1958. (od kada je pretrpeo određene izmene i dopune)⁴⁸, a 1967. inkorporisan je u Federalni zakon o inspekciji mesa⁴⁹, kako bi se dalje razvijala politika humanog odnosa prema životinjama koje se koriste u klaničnoj industriji, kao deo javne politike SAD usmerene na sprečavanje nepotrebne patnje tih životinja i na unapređenje uslova rada, proizvodnje i zarade u klaničnoj industriji⁵⁰.

Prema Zakonu o humanim metodama klanja životinja (7 U.S.C.A. § 1901 Findings and Declaration of Policy), klanje stoke, kao i postupanje sa stokom pre klanja i u vezi sa klanjem mora biti sprovedeno isključivo primenom humanih metoda. Humanim i, samim tim, jedinim zakonitim, metodama klanja prema izričitom slovu ovog zakona (7 U.S.C.A. § 1902. Humane methods) smatraju se sledeći: 1) klanje životinja kome prethodi jedan pucanj iz vatrenog oružja ili primena električnog ili hemijskog sredstva kojim se životinja brzo i efikasno čini neosetljivom na bol i 2) ritualno klanje životinja u skladu sa jevrejskom ili drugom religioznom tradicijom, koje se sprovodi tako što životinja

amended in 1978. and 2002., <http://www.animallaw.info/statutes/stusfd7usca1901.htm> 07.01.2015.

⁴⁶ The US Animal Welfare Act (United States Code Annotated Currentness. Title 7. Agriculture. Chapter 54. Transportation, Sale, and Handling of Certain Animals) 7 U.S.C.A. § 2131 – 2159, adopted in 1966, amended in 2008., <http://www.animallaw.info/statutes/stusawa.htm> 07.01.2015.

⁴⁷ The US 28 Hour Law (United States Code Annotated. Title 49. Transportation. Subtitle X. Miscellaneous. Chapter 805. Miscellaneous. § 80502. Transportation of animals), 49 USC 80502, last adopted in 1994., <http://www.animallaw.info/statutes/stusfd49usc80502.htm> 07.01.2015.

⁴⁸ The US Humane Methods of Slaughter Act (United States Code Annotated. Title 7. Agriculture. Chapter 48. Humane Methods of Livestock Slaughter) 7 U.S.C.A. § 1901 – 1907, adopted in 1958, amended in 1978. and 2002., <http://www.animallaw.info/statutes/stusfd7usca1901.htm> 07.01.2015.

⁴⁹ The US Meat Inspection Act, US Code, Title 21 Food and Drugs, Chapter 12, Meat Inspection § 601 – 695., http://www.fsis.usda.gov/regulations/federal_meat_inspection_act/index.asp 08.01.2015.

⁵⁰ Hodges, S.: Detailed Discussion of the Humane Methods of Slaughter Act, Animal Legal and Historical Center, Michigan State University College of Law, 2010., <http://www.animallaw.info/articles/ddushmsa.htm> 08.01.2012.

ostaje bez svesti usled gubitka krvi koji je izazvan brzim presecanjem karotidnih arterija oštrim instrumentom. Proglašavajući religiozne metode klanja dopuštenim, ovaj zakon izlazi u susret verskim slobodama grupa i pojedinaca, dajući im prednost u odnosu na interese zaštite životinja od nepotrebnog bola, patnje, straha i stresa.⁵¹

Posebnu zaštitu Zakon pruža životinjama za klanje koje nisu sposobne da se kreću (*nonambulatory livestock*). Sekretarijat za poljoprivredu ovlašćen je da istražuje i izveštava Kongres o zastupljenosti (broju) takvih životinja, uzrocima njihove nepokretljivosti, da li se sa njima humano postupa i u kojoj meri držanje i postupanje sa takvim životinjama predstavlja problem za mesta gde se one čuvaju, kao i za trgovce i tržišne agencije. Kršenje bilo koje odredbe u vezi sa humanim tretmanom nepokretnih životinja za klanje ima za posledicu krivičnoppravnu i građanskopravnu odgovornost učinioca. Načelno, svesno kršenje ovih odredbi Zakona zaprećeno je krivičnim sankcijama – novčanom kaznom i kaznom zatvora, koje mogu biti izrečene alternativno ili kumulativno (7 U.S.C.A. § 8313(a)(1)(A)). U slučaju da neko lice svesno pomeri nepokretnu životinju za klanje kršeći odredbe o humanom tretmanu tih životinja, može mu se izreći novčana kazna ili kazna zatvora do 5 godina ili obe ove kazne zajedno (7 U.S.C.A. § 8313(a)(1)(B)). Konačno, za slučaj višestrukog, odnosno ponovljenog kršenja navedenih odredbi, bile su propisane alternativno i kumulativno novčana kazna i (ili) kazna zatvora do 10 godina (7 U.S.C.A. § 8313(a)(2)).

Zakon o dobrobiti životinja iz 1966. predstavlja najsveobuhvatniji federalni propis posvećen zaštiti i dobrobiti životinja. Njime je regulisana kontrola lica koja su ovlašćena da drže ili prodaju određene vrste životinja, kao i životni uslovi koji moraju biti ispunjeni prilikom

⁵¹ Videti: 7 U.S.C.A. § 1906. Exemption of ritual slaughter.

držanja životinja koje ne spadaju u poljoprivredne životinje.⁵² Zakonom su propisane i odgovarajuće sankcije za kršenje njegovih odredbi i to: krivičnopravne sankcije – kazne, građanskopravne sankcije i sankcije koje se sastoje u oduzimanju određenih ovlašćenja.⁵³ Posebne odredbe posvećene su standardima zaštite dobrobiti životinja prilikom njihovog transporta u komercijalne svrhe⁵⁴, kao i prilikom vršenja eksperimenata na životinjama u državnim institucijama⁵⁵. Čitav set odredbi ovog Zakona odnosi se na zabranu i sankcionisanje borbi između životinja i aktivnosti, odnosno poduhvata koji su povezani sa borbama između životinja⁵⁶. Poseban odeljak Zakona posvećen je zaštiti kućnih ljubimaca⁵⁷.

Odredbe Zakona o dobrobiti životinja ne primenjuju se u odnosu na sve životinje. One važe samo za žive ili mrtve pse, mačke, majmune, morske prasiće, hrčke, zečeve ili druge slične toplokrvne životinje pod uslovom da nadležni Sekretarijat odredi da se one koriste za istraživanja, testiranja, eksperimente, izložbe ili kao kućni ljubimci (Sec. 2. tačka g.). Za potrebe ovog Zakona, iz definicije pojma životinje isključene su: ptice, pacovi i miševi uzgajani da bi bili upotrebljeni za istraživanja, konji koji se ne koriste u naučno – istraživačke svrhe i druge farmske životinje upotrebljene ili namenjene za ishranu, stoka ili živina upotrebljena ili namenjena za poboljšanje ishrane ili uzgoja drugih životinja ili za upravljanje ili

⁵² Videti: Becker, G.: The Animal Welfare Act: Background and Selected Legislation, CRS Report for Congress, Congressional Research Service, USA, 2009.

⁵³ Više o tome: Favre, D.: Overview of U.S. Animal Welfare Act, Animal Legal and Historical Center, Michigan State University College of Law, 2002., <http://www.animallaw.info/articles/ovusawa.htm> 07.01.2015.

⁵⁴ § 2143. Humane standards for animals transported in commerce [Sec. 13] The US Animal Welfare Act(United States Code Annotated Currentness. Title 7. Agriculture. Chapter 54. Transportation, Sale, and Handling of Certain Animals) 7 U.S.C.A. § 2131 – 2159, adopted in 1966, amended in 2008.

⁵⁵ §2144. Humane standards for animals by United States Government facilities [Sec. 14].

⁵⁶ §2156. Animal fighting venture prohibition [Sec. 26].

⁵⁷ §2158. Protection of Pets [Sec. 28].

poboljšanje efikasnosti proizvodnje ili kvaliteta hrane. Međutim, kada je reč o psima, podvučeno je da se ovaj Zakon primenjuje u odnosu na sve vrste pasa, uključujući i one koji se koriste za potrebe lova, bezbednosti ili uzgoja.⁵⁸

Kada su u pitanju humani standardi transporta životinja, Zakon ovlašćuje nadležni Sekretarijat da propiše standarde postupanja, staranja, tretmana i transporta životinja od strane trgovaca, istraživačkih ustanova i izlagača.⁵⁹ Ti standardi moraju ispunjavati minimalne zahteve u pogledu držanja, smeštaja, ishrane, napajanja, sanitarnih uslova, ventilacije, zaklona od ekstremnih meteoroloških i temperaturnih uticaja i odvajanja pojedinih vrsta životinja (Sec. 13. stav 1. tačka a.). Posebni uslovi moraju biti ispunjeni u pogledu fizičkih aktivnosti pasa (određenih od strane veterinara), kao i u pogledu obezbeđenja takvog fizičkog okruženja koje pogoduje psihološkoj dobrobiti primata (Sec. 13. stav 1. tačka b.). Osim navedenih zahteva, za životinje u istraživačkim ustanovama moraju biti ispunjeni i standardi kojima se obezbeđuje minimiziranje bola i patnje životinja na kojima se vrše eksperimenti, uključujući tu i adekvatnu veterinarsku negu i adekvatnu primenu anestetika, analgetika, sredstava za umirenje i eutanazije (Sec. 13. stav 3. tačka a.). Minimalni standardi zaštite eksperimentalnih životinja uključuju i razmatranje alternativa postupcima za koje je verovatno da će ogleđnoj životinji pričiniti bol ili patnju (Sec. 13. stav 3 tačka b.), konsultovanje veterinara prilikom planiranja takvih eksperimenata, negu životinje pre i posle hirurškog zahvata, zabranu upotrebe paralitika bez anestezije. Postavljeno je i pravilo da ista životinja ne treba da bude iskorišćena više puta u drastičnijem operativnom eksperimentu, od kojeg joj mora biti dozvoljeno da se oporavi, osim ako je, izuzetno, drugačije postupanje neophodno (Sec. 13. stav 3.).

⁵⁸ §2132. Definitions [Sec. 2] tačka (g).

⁵⁹ § 2143. Humane standards for animals transported in commerce [Sec. 13] stav 1.

Za kaznenopravnu zaštitu životinja na federalnom nivou daleko veći značaj imaju odredbe Zakona o dobrobiti životinja kojima su inkriminisane borbe između životinja i druge aktivnosti, odnosno poduhvati koji su povezani sa borbama između životinja (§2156. Animal fighting venture prohibition Sec. 26.). Ovaj Zakon definiše borbe između životinja kao bilo koji događaj u vezi sa ili koji pogađa međudržavni ili međunarodni promet, a koji uključuje borbu između najmanje 2 životinje u svrhu sporta, klađenja ili zabave. Pojmom borbi između životinja nije obuhvaćena upotreba jedne ili više životinja za lov druge životinje (§2156. Sec. 26 stav 1. tačka g. Definitions 1). Za potrebe inkriminisanja borbi između životinja, pojam životinje određen je na drugačiji, ekstenzivniji način nego što je to učinjeno u definiciji koja važi za ostale odredbe ovog zakona i uključuje sve žive ptice i sisare (§2156. Sec. 26. stav 1. tačka g. Definitions 4). Iako to ne čini eksplicitno, Zakon praktično zabranjuje borbe između životinja. Naime, posebnom odredbom (§2156. Sec. 26. stav 1. tačka a.) proglašeno je za nezakonito da bilo koje lice svesno finansira ili izlaže životinju poduhvatu koji je povezan sa borbama između životinja. Međutim, ukoliko zakon neke federalne jedinice dopušta borbe između ptica, finansiranje borbe između ptica ili izlaganje ptice učestvovanju u takvoj borbi će biti nezakonito samo ukoliko je učinilac znao da je ptica uključena u te aktivnosti bila svesno kupljena, prodana, isporučena, transportovana ili primljena putem međudržavnog ili međunarodnog prometa u svrhu učestvovanja u borbi (§2156. Sec. 26. stav 2. tačka a).

Zakon zabranjuje i svesnu kupovinu, prodaju, isporuku, prijem, posedovanje, obuku ili transportovanje životinja u cilju njihovog učestvovanja u borbi ili aktivnostima koje su sa njom povezane (§2156. Sec. 26. stav 2. tačka b.). Takođe, je zabranjeno i svesno korišćenje poštanskih usluga u Sjedinjenim Američkim Državama ili bilo kog drugog sredstva međudržavnog prometa u cilju reklamiranja životinja ili instrumenata namenjenih za upotrebu u borbi između životinja, kao i

promovisanje na bilo koji drugi način borbi između životinja, osim ukoliko se to čini izvan granica Sjedinjenih Američkih Država. Ukoliko se navedene aktivnosti sprovode u odnosu na ptice, kao životinje koje učestvuju u borbi, one će se smatrati nezakonitim samo ukoliko je bilo predviđeno da borba između ptica bude održana u državi u kojoj borbe između ptica predstavljaju kršenje propisa te federalne jedinice. Nezakonitom se proglašava i svesna kupovina, prodaja, transportovanje ili isporuka u međudržavnom ili međunarodnom prometu noževa, kuka ili sličnih oštih predmeta koji su prikačeni, napravljeni ili namenjeni da budu prikačeni za nogu ptice koja učestvuje u borbi (§2156. Sec. 26. stav 2. tačke c, d, i e.). Za kršenje navedenih zabrana u vezi sa borbama između životinja propisane su krivičnopravne sankcije (§2156. Sec. 26. stav 2. tačka j). Postupanje protivno odredbama o zabrani borbi između životinja predstavlja zločin (*felony*) za koji se mogu izreći, kumulativno ili alternativno, novčana kazna i (ili) kazna zatvora u trajanju do 5 godina.⁶⁰ Sve do 2008., učiniocu krivičnog dela u vezi sa borbama između životinja mogle su se izreći alternativno ili kumulativno novčana kazna i (ili) kazna zatvora do 3 godine, ali je sada kazna zatvora pooštrena⁶¹.

U odeljku federalnog Zakona o dobrobiti životinja koji je posvećen zaštiti kućnih ljubimaca (§2158. Protection of Pets Sec. 28. stav 1.) postavljeni su uslovi u vezi sa staranjem o izgubljenim kućnim ljubimcima, sertifikatima koje moraju posedovati trgovci kućnim ljubimcima, podacima koje ti sertifikati moraju sadržati i situacijama u kojima se moraju imati u posedu. Za trgovce kućnim ljubimcima koji propuste da postupe u skladu sa tim zahtevima ili koji u sertifikatu navedu lažne informacije propisane su posebnom

⁶⁰ § 49., Title 18., Part I, Chapter 3., United States Code, Enforcement of Animal Fighting Prohibitions, http://www.law.cornell.edu/uscode/usc_sec_18_00000049----000-.html 08.01.2015.

⁶¹ §14207, 2007-2008 Farm Bill (P.L. 110-246 first passed as H.R. 2419), više o tome: Favre, D.: Overview of U.S. Animal Welfare Act, Animal Legal and Historical Center, Michigan State University College of Law, 2002., <http://www.animallaw.info/articles/ovusawa.htm> 07.01.2015.

odredbom (§2149. Violations by licensees Sec. 19.) alternativno i kumulativno kazna zatvora u trajanju do 1 godine i (ili) novčana kazna u iznosu do 2.500 dolara. Za ponovno kršenje navedenih odredbi, propisana je novčana kazna u iznosu od 5.000 dolara po kućnom ljubimcu prodatom ili nabavljenom na nezakonit način. Za ponovljeno kršenje ovih odredaba tri ili više puta bilo je propisano trajno oduzimanje dozvole za obavljanje tog poziva. (§2158. Protection of Pets Sec. 28. stav 2. i 3.).

Na federalnom nivou su krivičnopravno inkriminisana i određena ponašanja kojima se ugrožava opstanak divljih životinja, odnosno divlje faune kao integralnog dela životne sredine. Tako je propisano da krivično delo čini lice koje, ne poštujući relevantne zakonske odredbe, lovi, uhvati, zarobi, namerno uznemiri ili ubije bilo koju pticu, ribu ili drugu divlju životinju ili uzme ili uništi jaja ili gnezda takvih životinja ili zemljište ili vode koje su prema zakonu Sjedinjenih Američkih Država izdvojene ili označene kao njihova utočišta, staništa ili mesta za razmnožavanje. Za ovo krivično delo propisane su novčana kazna i kazna zatvora do 6 meseci, a one se mogu izreći alternativno ili kumulativno (§ 41, Title 18, Part I Chapter 3, United States Code). Krivično delo, čini i lice koje, sa namerom da zarobi ili ubije, koristi avion ili motorno vozilo kako bi lovilo jedinke različitih vrsta divljih konja ili magaraca koje se nalaze na slobodi na bilo kojoj javnoj površini. Krivično delo postoji i ako neko lice zagadi ili prouzrokuje zagađenje izvora za napajanje koji se nalazi na javnoj površini u cilju zarobljavanja, ubijanja, ranjavanja ili sakaćenja divljih konja ili magaraca. Za oba slučaja, su propisane novčana kazna ili kazna zatvora do 6 meseci, koje su se mogle izreći alternativno ili kumulativno, u zavisnosti od okolnosti konkretnog slučaja (§ 47, Title 18, Part I Chapter 3, United States Code).

Uprkos činjenici da je takozvano „*anti – cruelty*“ zakonodavstvo, kojim se sankcioniše okrutno postupanje prema životinjama, još od

svog nastanka prepušteno federalnim jedinicama, samo prikazivanje okrutnosti prema životinjama (*Depiction of animal cruelty*) zabranjeno je na federalnom nivou. Pod pojmom prikaza okrutnosti prema životinjama podrazumeva se bilo kakav vizuelni ili zvučni prikaz, uključujući fotografiju, film, video zapis, elektronsku sliku ili zvučni zapis ponašanja kojim je živa životinja namerno osakaćena, povređena, mučena, ranjena ili ubijena. Potrebno je da je takvo ponašanje nezakonito prema federalnim zakonima ili zakonima federalnih jedinica u kojima je napravljen, prodat ili prisvojen prikaz okrutnosti prema životinjama, bez obzira da li je okrutnost prema životinji učinjena na teritoriji Sjedinjenih Američkih Država. Krivično delo prikazivanja okrutnosti prema životinjama čini lice koje svesno napravi, proda ili poseduje prikaz okrutnosti prema životinjama sa namerom da takav prikaz pusti u međudržavni ili internacionalni promet u cilju pribavljanja imovinske koristi. Međutim, ovo krivično delo ne postoji ukoliko se utvrdi da je u konkretnom slučaju reč o prikazu okrutnosti prema životinjama koji ima ozbiljnu religioznu, političku, naučnu, obrazovnu, žurnalističku, istorijsku ili umetničku vrednost (§47(a) - §47(c), Title 18, Part I Chapter 3, United States Code).

Takozvani Zakon 28 časova, čija je važeća verzija na snazi od 1994.⁶², je federalni zakon kojim je uređen međudržavni transport životinja tj. transport životinja preko granica pojedinih federalnih jedinica Sjedinjenih Američkih Država, uključujući i životinje koje se uzgajaju radi ishrane, odnosno proizvodnje hrane⁶³. Osnovno pravilo koje ovaj Zakon postavlja jeste da životinje ne smeju biti zatvorene u prevoznom sredstvu duže od 28 časova u kontinuitetu, a da ne budu

⁶² The US 28 Hour Law (United States Code Annotated. Title 49. Transportation. Subtitle X. Miscellaneous. Chapter 805. Miscellaneous. § 80502. Transportation of animals), 49 USC 80502, last adopted in 1994., <http://www.animallaw.info/statutes/stusfd49usc80502.htm> 07.01.2015.

⁶³ Tomaselli, P.: International Comparative Animal Cruelty Laws, Animal Legal and Historical Center, Michigan State University College of Law, 2003., <http://www.animallaw.info/articles/ddusicacl.htm> 02.12.2015.

istovarene radi ishrane, napajanja ili odmora.⁶⁴ Izuzetno, ovce mogu biti zatvorene dodatnih 8 časova u kontinuitetu ukoliko se period od 28 časova završava tokom noći. Takođe, životinje mogu biti zadržane u prevoznom sredstvu duže od 28 časova ukoliko njihov istovar nije moguć usled nezgode ili drugih razloga koji se ni uprkos dužnoj pažnji, nisu mogli predvideti niti izbeći.

Period od 28 časova kontinuiranog boravka u prevoznom sredstvu može izuzetno biti produžen na 36 časova pod uslovom da vlasnik životinja ili drugo lice koje je odgovorno za životinje to zahteva u odgovarajućoj formi (Odeljak a, član 2. tačke a i b.). Prema Zakonu 28 časova, životinje koje se prevoze moraju biti istovarene na human način na stanicama (odmorištima) opremljenim hranom i vodom i mora im se dozvoliti odmor u trajanju od najmanje 5 časova (Odeljak b. član 1.). Navedena pravila se ne primenjuju u situacijama kada se životinje prevoze prevoznim sredstvom u kojem im je obezbeđena hrana, voda, prostor za smeštaj i mogućnost odmora (Odeljak c.). Za razliku od Zakona o dobrobiti životinja, ovaj federalni zakon ne predviđa krivičnopravnu, već samo građanskopravnu odgovornost za lice koje prekrši njegove odredbe. Prevoznik, primalac, poverilac, vlasnik, držalac ili korisnik prevoznog sredstva koji namerno prekrši odredbe Zakona biće obavezan da Vladi SAD plati posebnu „građanskopravnu sankciju“ (*civil penalty*), odnosno novčanu globu u iznosu od 100 do 500 dolara (Odeljak d.).

Pored federalnog zakonodavstva, propisi kojima se životinje štite od okrutnosti ili svireposti, poznati i kao „*anti – cruelty*“ zakoni, danas postoje u svih 50 federalnih jedinica SAD, kao i na teritorijama koje pripadaju SAD.⁶⁵ U ovom obilju zakonskih odredbi, mogu se

⁶⁴ Deo „a“, Član 1. The US 28 Hour Law (United States Code Annotated. Title 49. Transportation. Subtitle X. Miscellaneous. Chapter 805. Miscellaneous. § 80502. Transportation of animals), 49 USC 80502, last adopted in 1994.

⁶⁵ Sumarni prikaz najznačajnijih *anti – cruelty* zakona svake od 50 federalnih jedinica Sjedinjenih Američkih Država videti u: Stewart Leavitt, E., Halverson, D.: The Evolution of Anti

uočiti određene zajedničke karakteristike. Iako se međusobno razlikuju po vrstama životinja koje štite, većina zakona federalnih jedinica zabranjuje okrutno ponašanje prema bilo kom živom biću. Neki propisi sadrže samo uopštenu zabranu okrutnosti prema životinjama, dok drugi precizno definišu načine zlostavljanja životinja kao što su: mučenje, ubijanje, povređivanje, izgladnjivanje, lišavanje vode, preopterećenje radom ili trovanje.

Ipak, najveći broj propisa zahteva da je zlostavljanje životinje učinjeno „voljno“, „zlomamerno“, „namerno“, „nepažnjom“ ili „surovo“. Propisi mnogih federalnih jedinica uskraćuju zaštitu životinjama koje se koriste za naučne eksperimente, ili se zadržavaju na načelnom propisivanju da postupanje sa njima mora biti humano, pri čemu postoji tendencija da se taj standard tumači na širok način.⁶⁶ Bez obzira na navedene razlike, smatra se da propisi federalnih jedinica inkriminišu okrutno ponašanje ljudi prema životinjama na solidan način. Pojedini autori smatraju da se njima čak štite i određena prava životinja: na ishranu i adekvatne uslove života, na zaštitu od napuštanja, na zaštitu od trovanja i na humani transport. Kao primer zakonodavstva federalnih jedinica koje je posvećeno zaštiti i dobrobiti životinja i kaznenopravnom sankcionisanju njihovog povređivanja i ugrožavanja biće izloženo pozitivnopravno rešenje države Teksas.

U državi Teksas, zakoni posvećeni suzbijanju okrutnosti prema životinjama su u primeni još od 1879. Dok su se ranije verzije ovih zakona odnosile isključivo na stoku, današnji zakoni iz ove oblasti štite znatno širi krug životinjskih vrsta. Odnos čoveka prema životinjama uređen je krivičnopravnim i građanskopravnim izvorima. Njima je definisan pojam okrutnosti prema životinjama, propisane su sankcije za takva postupanja, a uređeni su i minimalni uslovi staranja o divljim i

– Cruelty Laws in the United States, in: *Animals and their Legal Rights – A Survey of American Laws from 1641 to 1990*, Animal Welfare Institute, USA, 1990., str. 13 – 47.

⁶⁶ Paunović, M.: *Prava životinja – savremeni međunarodni standardi*, *Op.cit.*, str. 92.

uhvaćenim životinjama.⁶⁷ Za krivičnopravno sankcionisanje okrutnosti prema životinjama relevantna su dva odeljka važećeg Kaznenog zakona države Teksas. Prvi odeljak iz 1973. na uopšten način zabranjuje namerno ili svesno okrutno postupanje prema životinjama, dok se drugi Odeljak iz 1983. odnosi na zabranu borbi pasa⁶⁸.

U okviru generalne zabrane okrutnosti prema životinjama, razlikuje se nekoliko inkriminacija u zavisnosti od toga da li se okrutno ponašanje ispoljava prema poljoprivrednim (farmskim) životinjama (§ 42.09. Cruelty to Livestock Animals), životinjama koje se koriste za pomaganje ljudima (§ 42.091. Attack on Assistance Animal) ili drugim životinjama (§ 42.092. Cruelty to Nonlivestock Animals). Okrutnost prema životinjama koje se uzgajaju u poljoprivredne svrhe može biti ostvarena putem različitih radnji (činjenja ili nečinjenja) koje su Zakonom taksativno nabrojane (§ 42.09. Cruelty to Livestock Animals a (1 – 9) i § 42.09. Cruelty to Livestock Animals c.). Sve one predstavljaju krivična dela zaprećena kaznom zatvora, s tim što se neka smatraju zločinima, odnosno težim krivičnim delima (*felony*), a neka prestupima, odnosno lakšim krivičnim delima (*misdemeanor*). U zločine spada (§ 42.09. Cruelty to Livestock Animals): 1) namerno ili svesno mučenje farmske životinje, tj. nanošenje istoj neopravdanog bola ili patnje, 2) davanje tuđoj farmskoj životinji (osim stoke, konja, ovaca, svinja ili koza) otrova bez zakonskog ovlašćenja ili saglasnosti vlasnika, 3) primoravanje farmske životinje na borbu sa drugom životinjom, 4) upotreba farmske životinje kao mamca u pripremama za trke pasa ili na trkačkoj stazi za trke pasa i 5) saplitanje konja. Status prestupa imaju sledeća ponašanja (§ 42.09. Cruelty to Livestock Animals): 1) neopravdano propuštanje

⁶⁷ Ravenscroft, G.: Detailed Discussion of Texas Animal Cruelty Laws, Animal Legal and Historical Center, Michigan State University - Detroit College of Law, 2002., <http://www.animallaw.info/articles/ddustxcruelty.htm> 08.01.2015.

⁶⁸ Vernon's Texas Statutes and Codes Annotated Currentness. Penal Code. Title 9. Offenses Against Public Order and Decency. Chapter 42. Disorderly Conduct and Related Offenses. § 42.10. Dog Fighting, (V. T. C. A., Penal Code § 42.10), adopted in 1983, last amended in 2009, http://www.animallaw.info/statutes/stustx42_10.htm 09.01.2015.

lica odgovornog za farmsku životinju da istoj obezbedi neophodnu hranu, vodu ili negu, 2) bezrazložno napuštanje farmske životinje od strane lica koje je za nju odgovorno, 3) transportovanje ili obuzdavanje farmske životinje na okrutan ili neuobičajen način i 4) primoravanje farmske životinje na prekomeran rad.

U ostale životinje kojima se pruža krivičnopravna zaštita od navedenih oblika okrutnog ispoljavanja, pored farmskih spadaju sva domestikovana⁶⁹, odnosno udomaćena živa bića, uključujući i ne vlasničke i divlje pse i mačke, kao i uhvaćene divlje životinje (§ 42.092. Cruelty to Nonlivestock Animals, a, 2.). U tom smislu, može se reći da se prethodno opisane inkriminacije koje važe za farmske životinje, shodno primenjuju i na druge domaće životinje, zatim na pse i mačke lutalice, divlje pse i mačke i na prethodno uhvaćene ostale divlje životinje. U pogledu okrutnosti prema životinjama koje se koriste kao pomoć ljudima, predviđeno je da će se krivičnim delom smatrati sledeća ponašanja: 1) namerno, svesno ili bezobzirno napadanje, povređivanje ili ubijanje takve životinje i 2) namerno, svesno ili bezobzirno podsticanje drugoga ili dopuštanje drugome od strane vlasnika ili staraoca takve životinje da je napadne, povredi ili ubije, pod uslovom da drugo lice zaista i napadne, povredi ili ubije tu životinju. U zavisnosti od okolnosti konkretnog slučaja, navedenim činjenjima mogu biti ostvarena obeležja zločina ili prestupa (§ 42.091. Attack on Assistance Animal a, b i c.).

Borbe pasa, u smislu bilo koje situacije u kojoj jedan pas napada ili se bori sa drugim psom, su krivičnopravno inkriminisane odvojeno od ostalih oblika okrutnosti prema životinjama (§ 42.10. Dog Fighting, b, 1). Zločinima u vezi sa borbama pasa proglašena su sledeća ponašanja (§ 42.10. Dog Fighting, a, 1 – 3): 1) priređivanje borbe pasa, 2)

⁶⁹ O pojmu domestikacije ili domestikifikacije životinja (*domestication*) videti više u: Visković, N.: Kulturna zoologija – što je životinja čovjeku što je čovjek životinji, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2009., str. 183 – 202.

učestvovanje u ostvarivanju prihoda od ili vođenje objekta koji se koristi za borbe pasa, 3) korišćenje ili dopuštanje drugome da koristi imanje, zgradu, sobu, šator, arenu ili drugi posed za borbe pasa. Prestupima u vezi sa borbama pasa Zakon proglašava sledeće radnje (§ 42.10. Dog Fighting, a, 4 – 6): 1) posedovanje ili držanje opreme za borbe pasa sa namerom da se takva oprema upotrebi za obuku pasa za borbu ili za unapređenje (podsticanje) borbi pasa, 2) posedovanje ili obučavanje psa sa namerom da ga upotrebi za učestvovanje u borbi i 3) samo prisustvovanje borbama pasa.⁷⁰

Ocena zakonodavstva Sjedinjenih Američkih Država posvećenog zaštiti životinja

Prema Animal Protection Index, instrumentu od 17 ključnih parametara za procenu stanja zakonodavstva posvećenog zaštiti životinja, sastavljenom od strane organizacije World Animal Protection, Sjedinjene Američke Države su dobile vrlo slabu ocenu – D. Ovo na prvi pogled može biti iznenađujuće s obzirom na činjenicu da ova zemlja ima dugu i bogatu tradiciju aktivizma na polju zaštite životinja i njihovih prava. Ali, treba imati u vidu da se ocena iz izveštaja odnosi na federalno zakonodavstvo, dakle, samo na ono zakonodavstvo koje važi na teritoriji celih Sjedinjenih Američkih Država, a ne na zakonodavstva pojedinačnih federalnih jedinica. Naime, još na početku izlaganja o ovoj zemlji, istaknuto je da je osnovni nedostatak njenog zakonodavstva posvećenog zaštiti

⁷⁰ Više o borbama pasa videti u: Batrićević, A.: Borbe pasa kao teži oblik krivičnog dela ubijanja i zlostavljanja životinja, Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, vol. 29., br. 1 – 2/ 2010., str. 211-227., Gibson, H.: Dog Fighting Detailed Discussion, Animal Legal and Historical Center, Michigan State University College of Law, 2005., <http://www.animallaw.info/articles/ddusdogfighting.htm> 17.03.2015., Gibson, H.: Dog Fighting Legal Overview, Animal Legal and Historical Center, Michigan State University College of Law, 2005., <http://www.animallaw.info/articles/ovusdogfighting.htm> 17.03.2015. i Ortiz, F. Making the Dogman Heel: Recommendations for Improving the Effectiveness of Dogfighting Laws, Stanford Journal of Animal Law and Policy, vol. 3., 2010.

životinja upravo nekonzistentnost u smislu da se one na različit način, i u različitom obimu i kvalitetu štite od jedne do druge federalne jedinice. Dakle, iako svaka federalna jedinica ima zakonodavstvo posvećeno zaštiti i dobrobiti životinja, ta zakonska rešenja su prilično neujednačena. Tako se, prema izveštaju organizacije Animal Legal Defense Fund iz 2013. godine države Illinois, Oregon, Mičigen, Mejn i Kalifornija svrstavaju u one koje imaju najbolje zakone posvećene zaštiti životinja, dok su Vajoming, Novi Meksiko, Južna Dakota, Ajova i Kentaki okarakterisane kao one sa najgorim, odnosno po životinje najnepovoljnijim zakonskim rešenjima u toj oblasti.⁷¹

Upravo je neujednačenost istaknuta kao jedna od osnovnih zamerki na račun federalnog zakonodavstva za zaštitu životinja. Pored toga, ističe se da na federalnom nivou ne postoji zakon koji bi svim životinjama priznao sve aspekte osećajnosti, odnosno sposobnosti da osete bol, patnju strah i stres, već je naglašeno da, Humane Methods of Slaughter Act i Animal Felfare Law priznaju samo neke od ovih sposobnosti nekim životinjskim vrstama. Za primenu federalnog Zakona o dobrobiti životinja nadležan je Odsek za poljoprivredu, ali se u izveštaju organizacije World Animal Protection navodi da na internet sajtu ovog državnog organa nema dovoljno tekstova i materijala posvećenih dobrobiti životinja i podizanju svesti svih građana o toj temi.⁷²

I mere za zaštitu životinja se primenjuju više na nivou federalnih jedinica nego na federalnom nivou. To je posledica primene Desetog amandmana na Ustav Sjedinjenih Američkih Država, prema kojem sve one nadležnosti koje nisu izričito stavljene u nadležnost federacije, pripadaju federalnim jedinicama. Budući da Ustav Sjedinjenih Amričkih

⁷¹ Animal Legal Defense Fund: 2013 U.S. Animal Protection Laws Rankings Comparing Overall Strength and Comprehensiveness, 2013, str. 12-18., <http://aldf.org/wp-content/uploads/2013/12/2013-United-States-Animal-Protection-Laws-Rankings.pdf> 01.03.2015.

⁷² United States of America, Animal Protection Index 2014, World Animal Protection, 2014., str. 1. http://api.worldanimalprotection.org/sites/default/files/api_us_report.pdf 26.02.2015.

Država ne sadrži odredbe koje se na bilo koji način bave pitanjem zaštite i dobrobiti životinja, pravno regulisanje ove problematike automatski je prepušteno federalnim jedinicama. Takva podela nadležnosti upravo i predstavlja pravnu prepreku da se osećajnost životinja prizna i zakonski zaštiti i na federalnom nivou. Međutim, konstatovano je i da unapređenje dobrobiti životinja na federalnom nivou koče i određene faktičke prepreke, od kojih se kao ključne navode: politika nemešanja federalnih vlasti u postojeću praksu industrijske proizvodnje mesa koja često uključuje nehumano postupanje prema životinjama, zatim, izuzetno jak trgovački lobi koji se protivi zaštiti životinja, kao i postojanje mera koje sprečavaju da se u javnosti prikazuje patnja kojoj su izložene životinje tokom pojedinih procesa poljoprivredne proizvodnje⁷³.

Iako su Sjedinjene Američke Države podržale Univerzalnu deklaraciju o dobrobiti životinja i učestvovala u svojstvu posmatrača na konferenciji u Manili 2003. godine, kada je nacrt ovog dokumenta usvojen, ovom pitanju se u javnosti ne posvećuje dovoljno pažnje. Kao glavne prepreke za promovisanje Deklaracije ističe se nedostatak političke volje i jak trgovački lobi koji se protivi unapređenju dobrobiti životinja. U prilog tome govori i podatak da internet prezentacije najvažnijih državnih institucija ne sadrže rubrike posvećene zaštiti i dobrobiti životinja, iako postoje pojedini kongresmeni i senatori koji se lično zalažu za poboljšanje stanja u toj oblasti.⁷⁴

⁷³ United States of America, Animal Protection Index 2014, World Animal Protection, 2014., str. 2.

⁷⁴ United States of America, Animal Protection Index 2014, World Animal Protection, 2014., str. 3 i 5.

Organizacije za zaštitu životinja u Sjedinjenim Američkim Državama

Ako se ima u vidu da su prve savremene zakonske odredbe kao i prve organizacije posvećene unapređenju dobrobiti životinja zaživele upravo na američkom kontinentu, logično je što i danas širom Sjedinjenih Američkih Država aktivno deluje veoma veliki broj udruženja za zaštitu životinja. Od postojećih organizacija, jedan broj je posvećen zaštiti svih vrsta životinja, neke se bave samo zaštitom, zbrinjavanjem i udomljavanjem napuštenih kućnih ljubimaca, neke su posvećene zaštiti divljih životinja, a neke domaćih, farmskih životinja. Konačno, postoje i one organizacije koje su se specijalizovale za prevenciju i suzbijanje ubijanja i zlostavljanja životinja, bilo u smislu odlaska na teren, hvatanja i prijavljivanja učinilaca okrutnosti prema životinjama, bilo u vidu davanja pravnih saveta ili vođenja baza podataka o takvim slučajevima.

Pored American Society for the Prevention of Cruelty to Animals (ASPCA)⁷⁵, koja važi za jednu od najpoznatijih organizacija za zaštitu životinja u svetu, od udruženja posvećenih zaštiti svih životinja u Sjedinjenim Američkim Državama su najaktivnija sledeća: The Humane Society of the United States⁷⁶, Animal Humane Society⁷⁷, Mercy for Animals⁷⁸, America for Animals⁷⁹, American Anti – Vivisection Society⁸⁰, Animal Protection and Rescue League⁸¹, The Animals Voice⁸², Houston

⁷⁵ American Society for the Prevention of Cruelty to Animals (ASPCA), <https://www.asPCA.org/> 15.02.2015.

⁷⁶ The Humane Society of the United States <http://www.humanesociety.org/> 15.02.2015.

⁷⁷ Animal Humane Society <http://www.animalhumanesociety.org/> 15.02.2015.

⁷⁸ Mercy for Animals <http://www.mercyforanimals.org/> 15.02.2015.

⁷⁹ America for Animals <http://www.americaforanimals.org> 19.02.2015.

⁸⁰ American Anti – Vivisection Society www.aavs.org, 23.01.2015.

⁸¹ Animal Protection and Rescue League <http://www.aprL.org/> 15.02.2015.

⁸² The Animals Voice <http://animalsvoice.com/> 15.02.2015.

Humane Society⁸³, Kentucky Humane Society⁸⁴, Humane Society of Indianapolis (HSI)⁸⁵, Michigan Humane Society⁸⁶, Friends of Animals⁸⁷, The Anti-Cruelty Society⁸⁸, Help for helpless Animals⁸⁹ Houston Society for the Prevention of Cruelty to Animals⁹⁰, Pennsylvania Society for the Prevention of Cruelty to Animals⁹¹, New Jersey Society for the Prevention of Cruelty to Animals⁹², Operation Kindness⁹³, Respect for All Animals Movement⁹⁴ Massachusetts Society for the Prevention of Cruelty to Animals-Angell Animal Medical Center (MSPCA-Angell)⁹⁵, Humane Society of Huron Valley⁹⁶, Liberty Humane Society⁹⁷, BC Animal Welfare Society⁹⁸, Bergen County Society for the Prevention of Cruelty to Animals (BCSPCA)⁹⁹, Animal Care and Control of NYC (AC&C)¹⁰⁰, Animal Medical Center of New York¹⁰¹ i North Shore Animal League America¹⁰².

⁸³ Houston Humane Society <http://www.houstonhumane.org/> 15.02.2015.

⁸⁴ Kentucky Humane Society <http://www.kyhumane.org/> 15.02.2015.

⁸⁵ Humane Society of Indianapolis (HSI) <http://www.indyhumane.org/> 15.02.2015.

⁸⁶ Michigan Humane Society <http://www.michiganhumane.org/#.U-wzuIbdXRw> 15.02.2015.

⁸⁷ Friends of Animals <http://friendsofanimals.org/> 15.02.2015.

⁸⁸ The Anti-Cruelty Society <http://anticruelty.org/> 15.02.2015.

⁸⁹ Help for helpless Animals <http://helpforhelplessanimals.net/> 15.02.2015.

⁹⁰ Houston Society for the Prevention of Cruelty to Animals

http://hspca.convio.net/site/PageServer?pagename=homepage_new 15.02.2015.

⁹¹ Pennsylvania Society for the Prevention of Cruelty to Animals <http://www.pspca.org/> 15.02.2015.

⁹² New Jersey Society for the Prevention of Cruelty to Animals <http://njspca.org/> 15.02.2015.

⁹³ Operation Kindness <http://www.operationkindness.org/opk/> 15.02.2015.

⁹⁴ Respect for All Animals Movement <http://www.rfaam.org/> 15.02.2015.

⁹⁵ Massachusetts Society for the Prevention of Cruelty to Animals-Angell Animal Medical Center (MSPCA-Angell) <http://www.mspca.org/about-us/> 15.02.2015.

⁹⁶ Humane Society of Huron Valley <http://www.hshv.org/site/PageNavigator/index.html> 15.02.2015.

⁹⁷ Liberty Humane Society <http://libertyhumane.org/> 15.02.2015.

⁹⁸ BC Animal Welfare Society <http://bcanimalwelfare.com/> 15.02.2015.

⁹⁹ Bergen County Society for the Prevention of Cruelty to Animals (BCSPCA) <http://bergenspca.org/> 15.02.2015.

¹⁰⁰ Animal Care and Control of NYC (former Center for Animal Care and Control) <http://www.nycacc.org/> 15.02.2015.

¹⁰¹ Animal Medical Center of New York ¹⁰¹ <http://www.amcny.org/> 15.02.2015.

¹⁰² North Shore Animal League America <http://animalleague.org/> 15.02.2015.

Od organizacija specijalizovanih za zaštitu, zbrinjavanje i udomljavanje kućnih ljubimaca, i to pre svega vlasničkih i nevladničkih pasa i mačaka, najznačajnije su Alley Cat Rescue¹⁰³, American Pet Association¹⁰⁴, Animal Sheltering¹⁰⁵, Coastal Pet Rescue¹⁰⁶, Doris Day Animal League¹⁰⁷, Disabled Animals Club¹⁰⁸, No Kill Advocacy Center¹⁰⁹, Pets for Vets¹¹⁰, Unchain Your Dog¹¹¹, I Love Rescue Animals¹¹², New York City Feral Cat Initiative¹¹³, Best Friends Animal Society¹¹⁴, Helping Lost Pets¹¹⁵, Last Hope¹¹⁶, Indy Feral¹¹⁷, Foundation Against Companion-Animal Euthanasia (FACE)¹¹⁸, Winn Feline Foundation¹¹⁹, Detroit Dog Rescue¹²⁰, The Shelter Pet Project¹²¹, Feral Cat Coalition of Oregon¹²², East lake Pet Orphanage¹²³, Habitat for Hounds New Mexico¹²⁴, Franklin County Dog Shelter¹²⁵, Project Puppy Mills¹²⁶, Citizens for Animal Protection¹²⁷ i Goathouse Refuge¹²⁸.

¹⁰³ Alley Cat Rescue <http://www.saveacat.org/> 15.02.2015.

¹⁰⁴ American Pet Association <http://www.apapets.org/> 19.02.2015.

¹⁰⁵ Animal Sheltering <http://www.animalsheltering.org/> 15.02.2015.

¹⁰⁶ Coastal Pet Rescue <http://www.coastalpetrescue.org/> 15.02.2015.

¹⁰⁷ Doris Day Animal League <http://ddal.org/> 15.02.2015.

¹⁰⁸ Disabled Animals Club <https://disabledanimalsclub.wordpress.com/> 23.02.2015.

¹⁰⁹ No Kill Advocacy Center <http://www.nokilladvocacycenter.org/> 15.02.2015.

¹¹⁰ Pets for Vets <http://www.pets-for-vets.com/> 15.02.2015.

¹¹¹ Unchain Your Dog <http://www.unchainyourdog.org/> 15.02.2015.

¹¹² I Love Rescue Animals <http://iloverescueanimals.org/> 15.02.2015.

¹¹³ New York City Feral Cat Initiative <http://nycferalcat.org/> 15.02.2015.

¹¹⁴ Best Friends Animal Society <http://bestfriends.org/> 15.02.2015.

¹¹⁵ Helping Lost Pets <http://www.helpinglostpets.com/> 15.02.2015.

¹¹⁶ Last Hope <http://last-hope.org/> 15.02.2015.

¹¹⁷ Indy Feral <http://facespayneuter.org/indyferal/> 15.02.2015.

¹¹⁸ Foundation Against Companion-Animal Euthanasia (FACE)

<http://facespayneuter.org/about/> 15.02.2015.

¹¹⁹ Winn Feline Foundation <http://www.winnfelinefoundation.org/> 15.02.2015.

¹²⁰ Detroit Dog Rescue <http://detroitdogrescue.com/> 15.02.2015.

¹²¹ The Shelter Pet Project <http://www.theshelterpetproject.org/> 15.02.2015.

¹²² Feral Cat Coalition of Oregon <http://www.feralcats.com/> 15.02.2015.

¹²³ East lake Pet Orphanage <http://elpo.org/> 15.02.2015.

¹²⁴ Habitat for Hounds New Mexico <http://habitatforhounds.com/> 15.02.2015.

¹²⁵ Franklin County Dog Shelter <http://www.franklincountydogs.com/> 15.02.2015.

¹²⁶ Project Puppy Mills <http://projectpuppymills.kk5.org/#> 15.02.2015.

¹²⁷ Citizens for Animal Protection <http://cap4pets.org/> 15.02.2015.

Među organizacijama za zaštitu i zbrinjavanje domaćih, farmskih životinja, kao što su na primer konji, krave, magarci, ovce ali i druge životinje koje se uzgajaju na farmama i koriste ili za proizvodnju hrane ili za rad, najaktivnije su: The Humane League¹²⁹, Humane Farm Animal Care¹³⁰, Habitat for Horses¹³¹, Farm Animal Sanctuary¹³², Woodstock Farm Animal Sanctuary (WFAS)¹³³ i Sanctuary One¹³⁴. Uglavnom je reč o farmama odnosno rančevima na kojima se zbrinjavaju, oporavljaju i čuvaju zlostavljane i zanemarivane domaće životinje koje su nakon sudskog postupka oduzete od neodgovornih vlasnika.

Zaštitom divljih životinja, bilo da se one nalaze u zatočeništvu, bilo da borave u svojim prirodnim staništima bavi se znatan broj američkih udruženja za zaštitu životinja. Od njih posebnu pažnju zavređuju: US Fish and Wildlife¹³⁵, The Wildlife Society¹³⁶, Endangered Species Coalition¹³⁷, Carolina Tiger Rescue¹³⁸, Wild Animal Sanctuary¹³⁹, Defenders of Wildlife¹⁴⁰, Ocean Conservancy¹⁴¹, The Elephant Sanctuary in Tennessee¹⁴², Tiger Haven¹⁴³, Born Free USA¹⁴⁴, DFW Wildlife Coalition¹⁴⁵, National Wildlife Federation¹⁴⁶, Wisconsin Black

¹²⁸ Goathouse Refuge <http://www.goathouserefuge.org/> 15.02.2015.

¹²⁹ The Humane League <http://www.thehumaneleague.com/> 15.02.2015.

¹³⁰ Humane Farm Animal Care <http://certifiedhumane.org/> 15.02.2015.

¹³¹ Habitat for Horses <http://www.habitatforhorses.org/> 15.02.2015.

¹³² Farm Animal Sanctuary <http://www.farmsanctuary.org/> 15.02.2015.

¹³³ Woodstock Farm Animal Sanctuary (WFAS) <http://woodstocksanctuary.org/> 15.02.2015.

¹³⁴ Sanctuary One <http://sanctuaryone.org/> 15.02.2015.

¹³⁵ US Fish and Wildlife <http://www.fws.gov/> 15.02.2015.

¹³⁶ The Wildlife Society <http://wildlife.org/> 15.02.2015.

¹³⁷ Endangered Species Coalition <http://www.endangered.org/> 15.02.2015.

¹³⁸ Carolina Tiger Rescue (former Carnivore Preservation Trust)

<http://www.carolinatigerrescue.org/> 15.02.2015.

¹³⁹ Wild Animal Sanctuary <http://www.wildanimalsanctuary.org/> 15.02.2015.

¹⁴⁰ Defenders of Wildlife <http://www.defenders.org/> 15.02.2015.

¹⁴¹ Ocean Conservancy <http://www.oceanconservancy.org/> 15.02.2015.

¹⁴² The Elephant Sanctuary in Tennessee <http://www.elephants.com/> 15.02.2015.

¹⁴³ Tiger Haven <http://www.tigerhaven.org/index.asp> 15.02.2015.

¹⁴⁴ Born Free USA <http://www.bornfreeusa.org/> 15.02.2015.

¹⁴⁵ DFW Wildlife Coalition <http://www.dfwwildlife.org/> 15.02.2015.

¹⁴⁶ National Wildlife Federation <http://www.nwf.org/> 15.02.2015.

Bear Education Center¹⁴⁷, Bat World Sanctuary¹⁴⁸, Chimps Inc¹⁴⁹, The Garold Wayne Interactive Zoological Foundation¹⁵⁰, i American Tortoies Rescue¹⁵¹.

U Sjedinjenim Američkim Državama se vodi nekoliko elektronskih baza koje sadrže sudske odluke i odluke drugih državnih organa, dokazne materijale i razne druge dokumente u vezi sa slučajevima okrutnosti prema životinjama čiji su učinioi prijavljeni, optuženi ili već osuđeni za to delo. Podaci pohranjeni u ovim bazama dostupni su javnosti te svako lice može putem interneta ostvariti uvid u njih. U zavisnosti od faze postupka i uzrasta osumnjičenog, odnosno okrivljenog, pojedine informacije mogu biti privremeno ili trajno nedostupne za javnost. Značaj ovakvih baza podataka je višestruk. One omogućavaju svim zainteresovanim licima, počevši od oštećenih, preko predstavnika zajednice, državnih organa i udruženja građana pa do medija i stručnjaka iz oblasti zaštite životinja, da prate tok postupka protiv lica kojima se stavlja na teret da su učinila okrutnost prema životinjama. Baze imaju i edukativno-preventivnu funkciju budući da omogućavaju svim zainteresovanim licima da spoznaju koja se sve ljudska ponašanja smatraju okrutnošću prema životinjama, te da ih eventualno prepoznaju u svom okruženju i odreaguju na pravilan način – prijavljivanjem policiji ili drugim državnim organima.

Pravljenjem evidencije o licima protiv kojih je vođen postupak zbog okrutnosti prema životinjama sprečava se da takva lica ponovo budu vlasnici ili držaoci životinja ili se, čak i ukoliko u odnosu na njih nije doneta zvanična zabrana posedovanja životinja, omogućava preduzimanje posebnih mera predostrožnosti. Konačno, omogućavanjem da svako lice, ma gde se nalazilo i neovisno od

¹⁴⁷ Wisconsin Black Bear Education Center <http://www.wisconsinblackbears.com/> 15.02.2015.

¹⁴⁸ Bat World Sanctuary <http://batworld.org/> 15.02.2015.

¹⁴⁹ Chimps Inc <http://www.chimps-inc.org/> 15.02.2015.

¹⁵⁰ The Garold Wayne Interactive Zoological Foundation <http://www.gwzoo.org/> 15.02.2015.

¹⁵¹ American Tortoies Rescue <http://www.tortoise.com/> 15.02.2015.

posjedovanja bilo kakvog ličnog interesa za to, prati tok postupka prema učiniocima okrutnosti prema životinjama dodatno se afirmiše princip javnosti suđenja. Istovremeno se time sprečava eventualno netačno, neistinito, neobjektivno ili nekorektno izveštavanje medija o takvim slučajevima, bilo na štetu, bilo u korist okrivljenog, čime se, posebno u ovom prvom slučaju dodatno garantuje poštovanje pretpostavke nevinosti. Od elektronskih baza ovog tipa najznačajnija je i najobimnija Animal Abuse Database¹⁵², koja sadrži obilje informacija o slučajevima zlostavljanja životinja različitih vrsta. Pored nje, poseban značaj ima i The Puppycide Database Project¹⁵³, koja je posvećena isključivo arhiviranju i praćenju slučajeva zlostavljanja pasa od strane njihovih vlasnika ili držalaca.

Udruženja koja su posvećena isključivo pravnim aspektima zaštite životinja veoma intenzivno deluju u Sjedinjenim Američkim Državama. Ona se bave različitim aktivnostima, od zalaganja za unapređenje relevantnih zakonskih odredbi i odnosa predstavnika zvaničnih vlasti prema životinjama, preko davanja pravnih saveta pa do gonjenja učinilaca okrutnosti prema životinjama: Među njima se posebno izdvajaju Animal Legal Defense Fund¹⁵⁴, National Council for Animal Protection (NCAP)¹⁵⁵, National Animal Interest Alliance¹⁵⁶ i National Center for Prosecution of Animal Abuse¹⁵⁷.

Na kraju, interesantno je spomenuti i organizaciju Love Animals¹⁵⁸, koja se bavi povezivanjem donatora koji su voljni da finansiraju projekte usmerene na zaštitu životinja sa udruženjima građana koja su spremna da takve projekte sprovode u delo. U

¹⁵² Animal Abuse Database <http://www.pet-abuse.com/> 15.02.2015.

¹⁵³ The Puppycide Database Project <https://puppycidedb.com/#> 15.02.2015.

¹⁵⁴ Animal Legal Defense Fund <http://aldf.org/> 15.02.2015.

¹⁵⁵ National Council for Animal Protection (NCAP) <http://www.ncapweb.org/> 15.02.2015.

¹⁵⁶ National Animal Interest Alliance <http://www.naiaonline.org/> 15.02.2015.

¹⁵⁷ National Center for Prosecution of Animal Abuse http://www.ndaa.org/animal_abuse_home.html 15.02.2015.

¹⁵⁸ Love Animals <http://www.loveanimals.org/> 15.02.2015.

pitanju je internet sajt preko kojeg zainteresovana udruženja sa jedne strane i potencijalni donatori sa druge strane mogu da se povežu u zavisnosti od oblasti delovanja koja se nalazi u njihovom fokusu.

Imajući u vidu da su izazovi zaštite prirode u 21. veku kompleksniji nego ranije te da pretnje kao što su suše, klimatske promene i fragmentacije velikih staništa otežavaju planiranje i sprovođenje očuvanja prirodnih resursa i utiču ne samo na izolovana mesta ili pojedine vrste, već i na čitave predele i više resursa istovremeno postaje jasno da se u zemlji veličine Sjedinjenih Američkih Država sa ovim izazovima ne može suočavati samo jedna organizacija. Za to je potreban udruženi trud koji uključuje mnoge javne i privatne organizacije da se bave pitanjima zaštite predela, kao sveobuhvatnog načina zaštite i očuvanja prirodnih vrednosti. U SAD-u postoji mreža Landscape Conservation Cooperatives (LCCs) koja obezbeđuje državama, plemenskim organizacijama, saveznim organima, nevladinim organizacijama, univerzitetima i drugim grupama da rade zajedno.¹⁵⁹

Aktivnosti i strategije posvećene zaštiti faune u Sjedinjenim Američkim Državama

Sjedinjene Američke Države su jedan od globalnih centara diverziteta za mnoge grupe organizama, naročito onih koji su vezani za vodene ekosisteme, kao što su daždevnjaci, slatkovodne školjke i slatkovodne kornjače. U Sjedinjenim Državama ima oko 2550 autohtonih vrsta kičmenjaka (uključujući sisare, ptice, gmizavce,

¹⁵⁹ Landscape Conservation Cooperatives, U.S. Fish and Wildlife Service, 2015., <http://www.fws.gov/landscape-conservation/lcc.html> 17.05.2015.

vodozemce i slatkovodne ribe).¹⁶⁰ Beskičmenjaka ima preko 140000 vrsta, a taj broj stalno raste, kako naučnici otkrivaju nove vrste¹⁶¹.

Diverzitet sisara je najviši na jugozapadu, gde postoji veliki broj specijalizovanih tipova staništa. Nasuprot tome, vodozemci i slatkovodne ribe dostižu svoj najviši nivo raznovrsnosti na jugoistoku Sjedinjenih Država. Kombinacija Apalači planinskog regiona i vlažnih primorskih nizija čini ovaj region globalnim centrom slatkovodnog biodiverziteta. Diverzitet ptica i gmizavaca je više geografski izmešan i u istočnim i zapadnim državama i zastupljen u gornjim nivoima. Prema bogatstvu sisara, prvo se izdvaja država Kalifornija (195 vrsta), pa Teksas (159 vrsta), zatim Novi Meksiko (154), Oregon (150) i Arizona (138). Za ptice se prema raznolikosti vrsta izdvajaju redom: Teksas (477 vrsta), Novi Meksiko (447), Arizona (435), Kalifornija (415) i na kraju Florida (386). Prema diverzitetu gmizavaca to su države: Teksas (149), Arizona (102), Novi Meksiko (98), Florida (90) i Kalifornija (86). Bogatstvo u vrstama vodozemaca imaju: Severna Karolina (84), Džordžija (77), Virdžinija (74), Tenesi (72) i Teksas (71). Najveći diverzitet slatkovodnih riba imaju: Alabama (284), Tenesi (283), Džordžija (250), Kentaki (230) i na kraju Misisipi (209).¹⁶²

Približno 200 vrsta beskičmenjaka u Sjedinjenim Američkim Državama nalazi se na Listi ugroženih vrsta. Mnoge od njih nisu poznate široj javnosti, jer prirodno naseljavaju mala staništa i teško ih je determinisati. Najprepoznatljivije vrste sa Liste ugroženih jesu: leptir *Lycaeides melissa samuelis*, *Manduca blackburni* i školjka *Epioblasma capsaeformis*.¹⁶³

Nivoi retkosti i rizika ukazuju na krajnje neizvesno stanje havajske karakterističane faune, a ova država je u samom vrhu po

¹⁶⁰ Stein, B.: States of the Union: Ranking America's Biodiversity, NatureServe, Arlington, Virginia, 2002., str. 5.

¹⁶¹ Invertebrates, <https://www.nwf.org/Wildlife/Wildlife-Library/Invertebrates.aspx>, 11.04.2015.

¹⁶² Stein, B.: States of the Union: Ranking America's Biodiversity, *Op.cit.*, str. 8 i 17.

¹⁶³ Invertebrates, <https://www.nwf.org/Wildlife/Wildlife-Library/Invertebrates.aspx> 11.04.2015.

endemičnosti za većinu taksonomskih grupa. Faktori rizika za vodozemce i slatkovodne ribe su u kontrastu u odnosu na faktore različitosti u istim grupama. Dok jugoistočne države imaju najviše vrsta, najveći procenat retkih i ugroženih riba i vodozemaca se nalazi u zapadnim državama. Arizona, na primer, država sa aridnim (suvim) regionima sa kaktusima, ima najviše ugroženih slatkovodnih riba. Aljaska je još jedan zanimljiv primer. Ovaj ogroman i još uvek ekološki netaknut prostor ima relativno malo vrsta zbog svoje severne lokacije, ali po retkim pticama nalazi se na drugom mestu, posle Havaja. Iznenadjuće veliki broj ugroženih gmizavaca u Masačusetsu i Mejnu se povećao uključivanjem i morskih kornjača, svih šest vrsta za koje se smatra da su ugrožene.¹⁶⁴

Prema procentu ugroženosti sisara od ukupnog broja vrsta koliko ima svaka država, na prvom mestu su Havaji, gde je od ukupno 7 vrsta ugroženo, odnosno 28,6%. Na drugom mestu je država Florida sa 86 vrsta sisara, a 18,6% je ugroženo; dalje, u Kaliforniji, u kojoj je najveća brojnost različite vrste sisara (195), ugroženo je 16,4% vrsta. Aljaska sa 6 vrsta sisara ima procenat ugroženosti 14,6. Na petom mestu je Džordžija (92) gde je u opasnosti 14,1% ukupnog broja sisara.

Ugroženost ptica je najveća na Havajima, 42,6% od ukupnog broja vrsta 115. Ostale zemlje među prvih pet imaju znatno manji procenat ugroženosti: Aljaska 5,% od 269 vrsta, Kalifornija 4,8% od 415 vrsta, koja je četvrta prema bogatstvu ptica, Florida 3,1%, a prema diverzitetu ptica je na petom mestu sa 386 vrsta, i na kraju Vašington ima 372 vrste, a od ovog broja u opasnosti je 3%.

U odnosu na procenat ugroženosti gmizavaca, na prvom mestu su opet Havaji, gde su sve 4 vrste ugrožene. Masačusets je na drugom mestu, gde je od 29 vrsta ugroženo 20,7%. Florida, koja je na četvrtom mestu prema bogatstvu gmizavaca sa 90 vrsta ima 20%

¹⁶⁴ Stein, B.: States of the Union: Ranking America's Biodiversity, *Op.cit.*, str. 9.

ugroženih. U Meju je 19% vrsta gmizavaca u opasnosti, od ukupno 21. Kalifornija je na petom mestu prema raznovrsnosti vrsta gmizavaca (86), a i prema procentu ugroženosti, koji iznosi 16,3%.

Kalifornija ima najveći procenat ugroženih vodozemaca, i to 49,1% od 57 vrsta. U Oregonu je 38,7% od 31 vrste ugroženo, dok je u Nevadi 38,5% od 13 vrsta. Vašington ima 25 različitih vrsta vodozemaca, a u opasnosti je 32%, isti broj vrsta ima i Arizona, a ugrožio je 25% vrsta. Ugroženost slatkovodnih riba je prema procentima raspoređena ovako: U Arizoni je u opasnosti 85,7% vrsta od 28, na Havajima 80% od samo 5 vrsta, Juta sa 28 različitih vrsta ima 60,7% ugroženih. Nevada je na četvrtom mestu i ima 56,3% vrsta u opasnosti, od ukupno 48 vrsta, a na petom Kalifornija, gde je od 62 vrste ugrožena polovina.¹⁶⁵

U Sjedinjenim Američkim Državama se o ugroženim životinjskim vrstama staraju: U.S. Fish and Wildlife Service i National Oceanic and Atmospheric Administration (koja se nekada zvala National Marine Fisheries Service). Nacionalna uprava za okeane i atmosferu nadležna je za 124 ugrožena taksona marinskih životinja, uključujući i 38 alohtonih. Od ovog broja, 27 taksona pripada marinskim sisarima, 16 morskim kornjačama, 57 ribama, a 24 taksona čine ugroženi marinski beskičmenjaci¹⁶⁶. Ostale ugrožene vrste su pod zaštitom organizacije U.S. Fish and Wildlife Service. Pored toga, ova federalna organizacija ima i odgovornost za upravljanje prirodnim resursima koje pripadaju indijskim plemenima.

Američki Indijanci danas poseduju više od 18 miliona hektara zemljišta u rezervatima u 48 država i još preko 4 miliona hektara pojedinačnih parcela. Tu je još i preko 16 miliona hektara zemlje na

¹⁶⁵ Stein, B.: States of the Union: Ranking America's Biodiversity, *Op.cit.*, str. 17-21.

¹⁶⁶ Endangered and Threatened Marine Species under NMFS' Jurisdiction, National Oceanic and Atmospheric Administration, 2015., <http://www.nmfs.noaa.gov/pr/species/esa/listed.htm> 15.08.2015.

Aljasci. Veći deo ove površine je relativno netaknut i čini dom za više od 560 plemena priznatih na federalnom nivou. To zemljište im pruža životni prostor, sakralne i kulturne objekte i mnogo prirodnih resursa koji su im potrebni da bi održavali svoju kulturu i tradiciju živom. Značaj ovog zemljišta za plemena je neprocenjiv. Plemenske samouprave generalno postavljaju visoke prioritete za očuvanje svog zemljišta i njihove prirodne resurse, uključujući i mnoge ugrožene životinjske vrste. U.S. Fish and Wildlife Service upravlja ovim zemljištem tako što mora da poštuje prava indijanskih plemena, sprovodi ugovorne obaveze države prema plemenima, posreduje u odnosima između vlade i plemena i čuva za plemena prirodne resurse za koje je Savezna vlada odgovorna. Indijansko zemljište nije federalno javno zemljište i ne podleže zakonima o saveznim javnim zemljištima. To zemljište je ili od ranije pripadalo plemenima ili je dodeljeno za njihove potrebe u skladu sa ugovorima, statutima, sudskim odlukama, izvršnim naredbama ili sporazumima. Tim zemljištem upravljaju indijanska plemena u skladu sa plemenskim ciljevima i prioritetima, ali u granicama važećih zakona. Zahvaljujući tradicionalnom, konvencionalnom načinu obrade, veliki broj ovih zemljišta ostao je gotovo nepromenjen i stoga predstavlja „ostrva” očuvanih i kvalitetnih ekosistema, koja privlače brojne osetljive i ugrožene vrste¹⁶⁷. Saradnja U.S. Fish and Wildlife Service i predstavnika indijanskih plemena jedan je od najboljih načina da se očuvaju prirodni resursi. U tu svrhu, usvojen je i poseban dokument koji garantuje saradnju ove organizacije i plemenskih predstavnika - The Native American Policy of the U.S. Fish and Wildlife Services¹⁶⁸.

Jedan veoma dobar način saradnje u cilju očuvanja prirodnih staništa i vrsta jeste saradnja organizacije U.S. Fish and Wildlife Service i vojske Sjedinjenih Američkih Država. Preko 10 miliona

¹⁶⁷ Working with Tribes, U.S. Fish and Wildlife Service, 2015.,

<http://www.fws.gov/endangered/what-we-do/tribes-overview.html> 17.05.2015.

¹⁶⁸ The Native American Policy of the U.S. Fish and Wildlife Services, 1994., <http://www.fws.gov/nativeamerican/pdf/native-american-policy.pdf> 17.05.2015.

hektara zemlje koja je u velikoj meri zaštićena od izmena, pripada vojsci. Ova zemljišta sadrže različite tipove ekološki važnih staništa, kao što su stare šume, prerije (stepe), vlažna staništa i veliko biljno i životinjsko bogatstvo, među kojima su retke i ugrožene vrste. Zato je usvojen poseban Sajksov zakon - Sikes Act ¹⁶⁹, koji prepoznaje značaj i vrednost vojnih zemljišta sa prirodnim resursima. Ovim zakonom se nastoji obezbediti zaštita ekosistema, uz istovremeno omogućavanje vojsci da nastavi sa svojim operacijama. Radi efikasnije implementacije Sajksovog zakona usvojeno je i nekoliko pratećih dokumenata¹⁷⁰.

Interesantno je napomenuti da U.S. Fish and Wildlife Service dodeljuje i nagradu za partnerstvo vojnim jedinicama za zaštitu prirodnih vrednosti. Tako je vazduhoplovna baza Vandenberg dobila nagradu za 2015. godinu. Vandenberg upravlja jednim od najvažnijih oblasti za gnežđenje ptice *Charadrius nivosus* u Kaliforniji. Zahvaljujući radu ove vojne baze sa partnerima u obnovi plaža i dina, došlo je do velikog porasta u broju gnežđenja i drugih ptica na ovom vojnom području. Ova vojna baza je pokazala veliku posvećenost u zaštiti ugrožene vrste plavog leptira *Euphilotes battoides allyni* i leptira monarha *Danaus plexippus*, zatim ugrožene vrste žabe koja je endemična u Kaliforniji *Rana draytonii* i drugih vrsta čija brojnost opada. Takođe, ova vojna baza uklanja invazivne biljne vrste sa svog područja i obnavlja prirodnu vegetaciju.

Terenski biolozi koji rade za U.S. Fish and Wildlife Service u svih 50 država pomažu u sprovođenju projekata, saraduju sa drugim

¹⁶⁹ Sikes Act [As Amended Through P.L. 113–291, Enacted December 19, 2014], <https://legcounsel.house.gov/Comps/Sikes%20Act.pdf>.

¹⁷⁰ Updated Guidance for Implementation of the Sikes Act Improvement Act, http://www.fws.gov/fisheries/sikes_act/documents/DoD%20Sikes%20Act%20Guidance--8%20October.pdf i U.S. Fish and Wildlife Service Guidelines for Coordination on Integrated Natural Resource Management Plans, 2015., http://www.fws.gov/fisheries/sikes_act/documents/FWS_INRMP_Guidelines.pdf 17.05.2015.

organima i organizacijama u razvoju planova za konzervaciju i obnavljanje narušene životne sredine i ulažu napore kako bi se povećala brojnost životinjskog i biljnog sveta. Oni daju preporuke o planovima razvoja, obezbeđuju stručni nadzor za divlje životinje i zaštitu njihovih staništa.

Program zaštite ugroženih vrsta¹⁷¹ Agencije za zaštitu životne sredine (EPA) odnosi se na oporavak populacija zaštićenih i ugroženih vrsta. ESPP je program osmišljen da se njime utvrdi da li upotreba pesticida u određenom geografskom području može da utiče na neku zaštićenu vrstu. Cilj programa zaštite ugroženih vrsta EPA je da se izvrše obaveze prema Federalnom zakonu o insekticidima, fungicidima i rodenticidima¹⁷² u skladu sa Zakonom o ugroženim vrstama, bez nepotrebnog opterećivanja poljoprivrednog sektora i drugih korisnika pesticida. Na taj način se stiče utisak da su interesi poljoprivrednika koji koriste pesticide na izvestan način stavljeni ispred interesa zaštite ugroženih vrsta. EPA je odgovorna za obradu podataka kako bi se utvrdilo da li pesticid može biti registrovan za određenu upotrebu. Agencija procenjuje da li korišćenje određenog pesticida može uticati na zaštićene vrste ili ugrožena staništa.

Nacionalnom bogatstvu i raznovrsnosti riba i drugih akvatičnih vrsta u Sjedinjenim Američkim Državama konstantno prethodi opadanje. Gubitak i promena staništa, sve veći broj invazivnih vrsta, prekomeran izlov, kao i klimatske promene, povećali su broj ugroženih vrsta slatkovodnih riba i drugih vrsta. Broj vrsta riba, vodozemaca, rakova i školjki koje su određene kao ugrožene Aktom o ugroženim vrstama¹⁷³

¹⁷¹ Pesticides and the Endangered Species Protection Program, Kentucky Cooperative Extension Service, 1996., <http://ipm.ncsu.edu/safety/factsheets/endanger.pdf> 17.05.2015.

¹⁷² Federal Insecticide, Fungicide, and Rodenticide Act [As Amended Through P.L. 110–246, Effective May 22, 2008], <http://www.epa.gov/opp00001/regulating/fifra.pdf> 15.08.2015.

¹⁷³ ENDANGERED SPECIES ACT OF 1973 [Public Law 93–205, Approved Dec. 28, 1973, 87 Stat. 884] [As Amended Through Public Law 107–136, Jan. 24, 2002], <http://www.epw.senate.gov/esa73.pdf> 15.08.2015.

sada iznosi preko 300¹⁷⁴. Strateški plan za program zaštite riba i drugih akvatičnih vrsta za period od 2015. do 2019. godine¹⁷⁵ predstavlja program suočavanja sa izazovima održivog korišćenja i očuvanja akvatičnih vrsta u Sjedinjenim Američkim Državama u 21. veku. Plan uključuje šest ključnih ciljeva: očuvanje ribe i ostalih vodenih resursa; zaštitu, restoraciju i unapređenje vodenih staništa; upravljanje vodenim invazivnim vrstama; ispunjavanje obaveza i odgovornosti prema indijanskim plemenima; promovisanje rekreativnog ribolova i drugih sličnih aktivnosti, edukacije i uključivanja javnosti i partnera u misiju unapređivanja zaštite i očuvanja biodiverziteta i obezbeđivanje stručnih kadrova, tehničkih kapaciteta i prirodnih i materijalnih sredstava za ostvarivanje tih ciljeva.

Vizija, napori i saradnja ostvarena u sprovođenju Programa zaštite riba i drugih akvatičnih vrsta od strane Saveta za partnerstvo za sportski ribolov i plovidbu, sadržani su u preporukama iz izveštaja pod naslovom Strateška vizija za očuvanje riba i vodenih resursa u Fish and Wildlife Service: perspektiva partnerstva¹⁷⁶ iz 2013. godine.

U cilju što kvalitetnije zaštite ptica močvarica, koje su migratorne, Sjedinjene Države sarađuju sa Kanadom i Meksikom, kroz odbor formiran u cilju sprovođenja Plana upravljanja severnoameričkim pticama močvaricama¹⁷⁷. Novi izazovi koje stvaraju konkurenciju za

¹⁷⁴ U.S. Fish and Wildlife Service ESA Species Database, http://ecos.fws.gov/tess_public/pub/boxScore.jsp 06.06.2015.

¹⁷⁵ Strategic Plan for the U.S. Fish and Wildlife Service Fish and Aquatic Conservation Program: FY2015-2019 (Draft), 2014., http://www.fws.gov/fisheries/pdf_files/Draft_FAC_Strategic_Plan_August_2014.pdf 06.06.2015.

¹⁷⁶ Strategic Vision for Fish and Aquatic Resource Conservation in the Fish and Wildlife Service: A Partnership Perspective, Sport Fishing and Boating Partnership Council, 2013., http://www.fws.gov/sfbpc/doc/2013_Fish_Aquatic_Resource_Strategic_Vision_Final_Report_for_SFBPC.pdf 06.06.2015.

¹⁷⁷ North American Waterfowl Management Plan 2012: People Conserving Waterfowl and Wetlands, North American Waterfowl Management Plan, 2012., <http://www.fws.gov/migratorybirds/pdf/management/NAWMP/2012NAWMP.pdf> 06.06.2015.

zemljište, vodu i druge resurse moraju biti rešeni. Programi očuvanja moraju postati više prilagodljivi, efikasniji i relevantniji za društvo koje je sve više isključeno iz prirodnog okruženja. Kako bi se realizovao navedeni Plan upravljanja u današnjem okruženju, zacrtana su tri cilja u vezi sa očuvanjem ptica: 1) održavanje brojne i otporne populacije ptica močvarica bez ugrožavanja staništa, 2) održavanje močvara i sličnih staništa potrebnih da se populacija ptica močvarica zadrži na željenom nivou i 3) aktivno uključivanje lovaca vodenih ptica, zaštitara i građana u očuvanje vodenih staništa. Treći cilj je nov u odnosu na prethodne verzije i smatra se da je neophodan zbog boljeg uključivanja zajednice u očuvanje ptica i njihovih staništa. Inače, može se uočiti da u Sjedinjenim Američkim Državama trenutno postoji trend opadanja broja lovaca u odnosu na posmatračke ptica, što se svakako pozitivno odražava na očuvanje biodiverziteta.

„Partneri u letu“¹⁷⁸ je inicijativa za očuvanje ptica na osnovu koje su razvijeni prioriteti za zaštitu i planovi za očuvanje staništa za ptičja područja širom zemlje. Dugoročni ciljevi ove inicijative su: osigurati aktivan naučno-zasnovan proces očuvanja koji identifikuje i razvija rešenja za opasnosti i rizike za ptičje populacije; formirati koordinisanu partnersku mrežu za očuvanje i implementaciju ciljeva zaštite na više nivoa i obezbediti posvećenost i resurse za podršku energičnom sprovođenju očuvanja ptica. Pored navedenih, postoji još planova za očuvanje različitih vrsta ptica¹⁷⁹.

Prema kriterijumima Sjedinjenih Američkih Država za ugrožene vrste, ukupno je, među kičmenjacima i beskičmenjacima 1407 taksona (vrste, podvrste, varijeteti) koje pripadaju nekoj grupi ugroženih. Prema Zakonu o ugroženim vrstama, to je približno 2215 vrsta. Od tog broja 441 takson pripada kičmenjacima (subphylum

¹⁷⁸ Više o tome: <http://www.partnersinflight.org/description.php> 19.06.2015.

¹⁷⁹ Više o tome: <http://www.fws.gov/birds/management/bird-management-plans.php> 19.06.2015.

Vertebrata). Od pojedinih grupa životinja, dalje je dat pregled broja odabranih ugroženih vrsta, odnosno taksona. Šest vrsta korala reda Scleractinia je ugroženo. Od zglavkara, subphylum Crustacea (rakovi) 25 vrsta je ugroženo. Iz klase Arachnida, 12 vrsta je ugroženo. Iz klase insekata (Insecta) ugroženo je 75 taksona. Puževi, klasa Gastropoda imaju 46 ugroženih taksona u SAD. Mađu školjkama, klasa Bivalvia, 88 taksona je ugroženo. Od riba, ukupno je zabeleženo 163 ugroženih taksona. Klasa Amphibia (vodozemci) ima 35 ugrožena taksona, a klasa gmizavaca (Reptilia) 40. Ukupno je 100 taksona ugroženih ptica, klasa Aves. Iz klase sisara (Mammalia) 103 taksona je ugroženo u SAD.

Pomenuti Zakon o ugroženim vrstama iz 1973. godine, sa izmenama i dopunama je Savezni zakon koji ima za cilj da obezbedi očuvanje ekosistema od kojih ugrožene vrste zavise i omogući razvoj programa za očuvanje tih vrsta, čime se sprečava izumiranje životinja. U SAD životinjske vrste su prema ugroženosti razvrstane u čak 26 grupa. Takođe, postoji i podela životinjskih vrsta prema ugroženosti njihovih staništa. Prilikom određivanja statusa ugroženosti staništa, uzimaju se u obzir fizičke ili biološke karakteristike potrebne za životne procese životinja. Ovo uključuje: prostor za rast i normalno ponašanje jedinke ili populacije, zaklon, hrana, voda, vazduh, minerali ili druge hranjive ili fiziološke potrebe, mesta za razmnožavanje i uzgoj potomstva i staništa koja su zaštićena ili predstavljaju istorijsko, geografsko i ekološko rasprostranjenje vrste.

Biolozi takođe razmatraju nenastanjena područja, koja bi bila od suštinskog značaja za očuvanje vrsta. Od januara 2015. godine, ugrožena staništa (critical habitat) su određena za 704 od više od 1.500 američkih vrsta kategorisanih kao ugrožene.

Istraživanja pokazuju da je u jednoj od svake četiri države Sjedinjenih Američkih Država, više od deset odsto autohtonih vrsta u opasnosti. Kada je u pitanju zaštita autohtonih vrsta životinja, treba

ukazati na napore Organizacije za zaštitu stoke (The Livestock Conservancy) koja nadzire većinu populacije stoke pomoću svojih udruženja i konstantno doprinosi očuvanju vrsta koje su jedinstvene za Sjedinjene Američke Države. Svake godine, organizacija traži podatke o registraciji rasa od svojih udruženja. Ovi podaci su pokazatelji aktivnih uzgoja domaćih rasa u datoj godini. Za standardizovane rase američkog porekla, to može odrediti kategoriju za zaštitu. Za nekoliko rasa ne postoje udruženja koja ih prate. To su uglavnom lokalne populacije. U takvim slučajevima, organizacija radi direktno sa odgajivačima i prati populacije i donosi procene uzgoja. Organizacija takođe pokušava da pomogne uzgajivačima u organizaciji podrške očuvanja domaćih rasa životinja.

Registrovane životinje su one sa dokumentovanim pedigreeom. Istorijski, neregistrovane životinje su služile za druge poslove osim uzgoja. Većina udruženja za rasne životinje nemaju sistem za vraćanje registracija u rase za uzgoj. Dakle, one životinje bez dokumenata o čistoj rasi su isključene i izgubile su status čistokrvnih populacija. Iako ovim pristupom nastaje nejednakost i potcenjenost u različitoj meri, njime se stalno računa na one životinje koje će najverovatnije doprineti čistokrvnosti sledeće generacije.

Organizacija The Livestock Conservancy je odredila kategorije i prioritete očuvanja rasa stoke, posebno za konje i živinu, za 2015. godinu kao kritične, ugrožene, pod posmatranjem, u oporavku, u istraživanju, odnosno one koje su od interesa za genetiku, ali su nedefinisane ili im nedostaju genetička ili istorijska dokumentacija¹⁸⁰. Trenutno je na listi ukupno 22 rase goveda, 5 rasa magaraca, 6 rasa koza, oko 30 rasa konja, 10 svinja, 12 zečeva i 22 rase ovaca. Što se tiče

¹⁸⁰ Conservation Priority Livestock Breeds 2015., http://albc-usa.etapwss.com/images/uploads/docs/PriorityLivestock2015_lowres.pdf i Conservation Priority Poultry Breeds 2015, http://albc-usa.etapwss.com/images/uploads/docs/PriorityPoultry2015_lowres.pdf 19.06.2015.

živine, raspoređene su po grupama: 54 rasne kokoši, 14 rasa pataka, oko 12 rasa ćurki i 12 rasa gusaka.¹⁸¹

Neke od veoma uspešnih akcija unapređenja očuvanja i povećavanja brojnosti domaćih rasa životinja od strane Organizacije za zaštitu stoke i njenih saradnika je i povećavanje brojnosti populacije domaće ćurke. Organizacija je 1997. uradila popis domaće ćurke i bilo je samo 1335 jedinki na celokupnoj teritoriji Sjedinjenih Američkih Država. Između 1997. i 2002. godine, organizacija je preuzela akciju i pokrenula projekat sa Virginia Tech Univerzitetom o poređenju imunog sistema domaće ćurke i industrijskih sojeva. Uz pomoć marketinga i obrazovanja, do 2003. godine, uzgoj populacija domaće ćurke se više nego udvostručio, na broj 4275. Organizacija je pokrenula obrazovni program o tome kako se brinuti o ovoj domaćoj ptici i kako izabrati kvalitetan uzgoj. Do 2007. godine broj populacija domaće ćurke je premašio 10.000 jedinki.

Takođe treba ukazati i na napore koji su učinjeni kako bi se u Sjedinjenim Američkim Državama povećala populacija Crvene svinje (Red Wattle Hog). Naime, osamdesetih godina dvadesetog veka, cene svinja su pale i mnogi uzgajivači su prodali svoje svinje. Zbog toga su 1999. godine u celoj zemlji postojale samo 42 jedinke ove rase svinja i 4 odgajivača. Naredne godine je od Organizacije za zaštitu stoke zatraženo da ponovo pokrene registar odgajivača za Crvenu svinju. Ali, prve godine po pokretanju registra odgajivača broj prijavljenih je bio veoma mali. Tada je Organizacija odlučila da olakša komunikaciju i saradnju sa odgajivačima što je rezultiralo povećanjem brojnosti populacije na 90 registrovanih jedinki do juna 2001. godine, kao i povećanjem broja prijavljenih odgajivača i formiranjem njihovog udruženja. Zahvaljujući ovim naporima, tokom 2012. godine

¹⁸¹ Livestock Breeds 2015.,

<http://www.livestockconservancy.org/index.php/heritage/internal/conservation-priority-list#Cattle>
19.06.2015.

registrovano je čak 300 jedinki ove rase svinja, a udruženje Red Wattle Hog je preuzelo upravljanje registrima. Konačno, 2014. godine ova rasa svinja je sa kritično ugrožene kategorije na listi zaštite prešla na ugroženu¹⁸².

2.2. Velika Britanija

*„Živeti sopstveni život, spoznati svoju suštinu,
najviša je moralna svrha i čoveka i životinje
i ne treba sumnjati da i životinje imaju
svoju meru ovog osećanja individualnosti.“*

Henri Stivens Salt (1851 – 19 April 1939), engleski pisac i aktivista

Bogatu istoriju Velike Britanije u oblasti etičke i pravne zaštite životinja obeležile su zanimljive ličnosti, zapaženi aktivizam i kvalitetna zakonska rešenja. Neki od najuticajnijih boraca za zaštitu dobrobiti životinja rođeni su i živeli upravo u Velikoj Britaniji, a rezultati njihovih napora i danas dolaze do izražaja. Među njima su najpoznatiji: Samjuel Džekson Prat, Ana Kingsford, Henri Stivens Salt i Doroti Bruk. Mnoge zakonske odredbe o zaštiti i dobrobiti životinja koje su usvojene u Velikoj Britaniji od početka devetnaestog veka do danas predstavljaju rezultat nesebičnog angažovanja ovih hrabrih intelektualaca koji su išli ispred svog vremena i uspeli da se izbore za zaštitu dobrobiti životinja u vreme kada ni ljudska prava još uvek nisu bila neprikosnoveni kao danas.

Jedan od prvih umetnika koji su se zalagali za humaniji odnos društva prema životinjama bio je i engleski dramski pisac, pesnik,

¹⁸² Discover, Secure, Sustain: Real-Life Success Stories, The Livestock Conservancy, <http://www.livestockconservancy.org/index.php/what/internal/conservation-successes> 19.06.2015.

glumac i bivši sveštenik Samjuel Džekson Prat (1749-1814), koji je svoja književna i dramska dela često objavljivao i pod pseudonimom *Courtney Melmoth*. Ovaj talentovani umetnik i aktivista iznosio je svoje stavove u vezi sa zaštitom i pravima životinja u svojim literarnim ostvarenjima. Književni kritičari smatraju da je njegova ljubav prema životinjama najupečatljivije prikazana u pesmi Saosećanje (*Sympathy*) objavljenoj 1788. godine. U ovoj pesmi, Prat nedvosmisleno ističe da je čovek rođen da deli Zemlju sa svim ostalim živim bićima, pitajući se zbog čega čovekov opstanak mora da zavisi od njegovog ulova. U delu Humanost ili prava prirode (*Humanity or the Rights of Nature*), on otvoreno kritikuje lov životinja radi zabave i rekreacije, naglašavajući da je ubijanje da bi se utolila glad u etičkom smislu prihvatljivo, ali da oduzimanje života ni u kom slučaju ne sme biti sport.¹⁸³

Ana Kingsford (1846-1888) ostavila je svoj trag u istoriji kao uspešna lekarka, spisateljica, naučnica, protivnica eksperimenata na živim životinjama i zaštitnica prava žena, ali i kao prvi student medicinskog fakulteta koji je diplomirao bez i jednog sprovedenog oglada na životinjama. Njen diplomski rad na Medicinskom fakultetu u Parizu pod naslovom Idealan način ishrane (*The Perfect Way in Diet*) posvećen je pozitivnim aspektima ishrane bez životinjskog mesa, a objavljen je u Engleskoj 1881. godine. Iste godine, Ana Kingsford osnovala je Društvo za promene u oblasti ishrane (*Food Reform Society*). U svom nastojanju da promoviše vegetarijanski režim ishrane i da se zalaže protiv vršenja eksperimenata na živim životinjama, proputovala je Veliku Britaniju, a svoje inovativne ideje je izlagala i u Parizu, Ženevi i Lozani.¹⁸⁴

¹⁸³ Više o tome: English Poetry 1579-1830: Spenser and the Tradition <http://spenserians.cath.vt.edu/authorrecord.php?recordid=33231> 18.02.2015.

¹⁸⁴ Više o tome: Anna Kingsford Site http://www.anna-kingsford.com/english/Works_by_Anna_Kingsford_and_Maitland/Works_by_Anna_Kingsford_and_Maitland.htm 18.02.2015.

Henri Stivens Salt (1851-1939) je bio engleski pisac i aktivista koji se zalagao za socijalne reforme u mnogim oblastima, uključujući i zatvorski sistem, školstvo i obrazovanje, privredne institucije, ali i za poboljšanje položaja životinja i korenitu promenu odnosa ljudi prema njima. Bio je poznat kao vegetarijanac, protivnik vršenja eksperimenata na životinjama, socijalista, pacifista, ali i kao uvaženi naučnik, književni kritičar, pisac i biograf. Salt je napisao nekoliko desetina knjiga, a njegovo prvo delo pod naslovom Zalaganje za vegetarijanstvo (*A Plea for Vegetarianism*) objavljeno je 1866. godine od strane Vegetarijanskog društva Velike Britanije¹⁸⁵. Osim podržavanja vegetarijanskog načina ishrane, i prava životinja Salt se u svojim delima zalagao i za očuvanje prirode i prirodnih lepota Engleske, koje je, prema njegovim rečima, trebalo zaštititi od „komercijalnog vandalizma“. Salt važi za prvog pisca koji se izričito zalagao za koncept prava životinja a ne samo za poštovanje dobrobiti životinja.¹⁸⁶ U prilog tome govori i citat iz njegovog dela pod naslovom Prava životinja posmatrana u kontekstu društvenog napretka (*Animals' Rights: Considered in Relation to Social Progress*)¹⁸⁷, koje je objavljeno 1894. godine. U njemu Salt navodi sledeće: „Ako ćemo ikada biti pravedni prema nižim rasama, moramo da se otarasimo zastarele predrasude o jazu koji postoji između njih i čovečanstva i moramo priznati da postoji zajednička nit humanosti koja povezuje sva živa bića u jedno univerzalno bratstvo“¹⁸⁸. Henri Stivens Salt je osnivač udruženja Humanitarna liga (*Humanitarian League*) formiranog 1891. godine, koje se zalagalo za potpunu zabranu lova kao sporta. U tom smislu, ono se smatra pretečom Lige odnosno udruženja protiv okrutnih sportova (*League Against Cruel Sports*)¹⁸⁹.

¹⁸⁵ Vegetarian Society <https://www.vegsoc.org/> 18.02.2015.

¹⁸⁶ Više o tome: Henry Sephents Salt Website <http://www.henrysalt.co.uk/> 18.02.2015.

¹⁸⁷ Stephens Salt, H.: *Animals' Rights: Considered in Relation to Social Progress*, Macmillan and Co., New York, 1989.

¹⁸⁸ Stephens Salt, H.: *Animals' Rights: Considered in Relation to Social Progress*, *Op.cit.*, str. 4.

¹⁸⁹ League Agains Cruel Sports <http://www.league.org.uk/> 18.02.2015.

Doroti Bruk (1883-1955) se zalagala za dobrobit konja, i to naročito onih koji su korišćeni za vojne potrebe, a kasnije i kao radne životinje. Osnovala je jednu od prvih bolnica za lečenje konja u Kairu 1934. godine, koja je bila prvenstveno namenjena lečenju starih konja korišćenih u borbama tokom Prvog svetskog rata. Kao rezultat njenih pokušaja da zaštiti ove životinje od mučenja, bolesti i smrti kroz finansiranje njihovog lečenja i otkupljivanje od siromašnih vlasnika, oformljena je jedna od najvećih svetskih organizacija za zaštitu radnih životinja pod imenom „*The Brooke*“. Ova organizacija, koja danas ima sedište u Londonu, posvećena je unapređenju dobrobiti životinja koje se koriste za rad, poput konja, magaraca i mula i deluje u najsiromašnijim zemljama širom sveta.¹⁹⁰

Zahvaljujući naporima prvih aktivista za zaštitu životinja u Londonu je 1824. godine osnovano Kraljevsko društvo za prevenciju okrutnosti prema životinjama – *The Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals (RSPCA)* koje i danas postoji, sloveći za jednu od najvažnijih organizacija za zaštitu životinja u svetu¹⁹¹. Zakonska regulativa koja se odnosi na dobrobit životinja zaokružena je prvi

¹⁹⁰ The Brooke <http://www.thebrooke.org/about-us/our-history> 18.02.2015.

¹⁹¹ RSPCA Act, 16th June, 1932, Ch. XXXIX, 22 and 23 Geo.5. (An Act to incorporate and confer powers upon the RSPCA, <http://content.www.rspca.org.uk/cmsprd/Satellite?blobcol=urldata&blobheader=application%2Fpdf&blobkey=id&blobnocache=false&blobtable=MungoBlobs&blobwhere=1232988769111&ssbinary=true>, 29.09.2014., RSPCA Act, 25th April, 1940, Ch. VIII, 3 and 4 Geo. 6. (An Act to empower the RSPCA to acquire and hold lands and for other purposes), <http://content.www.rspca.org.uk/cmsprd/Satellite?blobcol=urldata&blobheader=application%2Fpdf&blobkey=id&blobnocache=false&blobtable=MungoBlobs&blobwhere=1232988769132&ssbinary=true>, 29.09.2014., RSPCA Act, 7th July, 1958, Ch. XXIII, 6&7 Eliz. 2. (An Act to confer powers upon the RSPCA and for other purposes), <http://content.www.rspca.org.uk/cmsprd/Satellite?blobcol=urldata&blobheader=application%2Fpdf&blobkey=id&blobnocache=false&blobtable=MungoBlobs&blobwhere=1233002153368&ssbinary=true> 29.09.2011.

put u Velikoj Britaniji 1911. usvajanjem *Protection of Animals Act*¹⁹², koji je, uz brojne izmene i dopune i dalje na snazi. Ovim propisom (član 1. stav. 1. tačke a – f.) bilo je predviđeno izricanje novčane kazne i kazne zatvora za pričinjavanje nepotrebnih patnji domaćim i divljim životinjama i, uopšte, okrutno postupanje prema njima.

Za zaštitu opstanka i dobrobiti životinja u pozitivnom pravu Velike Britanije najveći značaj imaju odredbe Zakona o dobrobiti životinja iz 2006. (*The UK Animal Welfare Act*)¹⁹³. Načelno, odredbe ovog zakona odnose se samo na životinje koje spadaju u kičmenjake, ali ne i na njihove embrionalne ili fetalne forme (član 1.). Međutim, njegovo polje primene može u određenim slučajevima (član 1. stav 3., tačke a – c.) na osnovu odluke odgovarajućeg državnog organa biti prošireno na životinje u ranijoj fazi razvoja i na beskičmenjake. Nadležni državni organ takvu odluku može doneti pod uslovom da je na osnovu naučnih dokaza utvrđeno da su životinje, na koje se u konkretnom slučaju primena zakona proširuje, sposobne da osele bol ili patnju (član 1. stav 5.). U okviru pojma životinje Zakon posebnom odredbom (član 2.) određuje i pojam zaštićene životinje. To su životinje koje su uobičajeno domestifikovane u Velikoj Britaniji, životinje koje su pod trajnom ili privremenom kontrolom čoveka i životinje koje ne žive u divljini.

Zakonom (član 3.) su propisane obaveze lica koja su trajno ili privremeno odgovorna za životinju, odnosno koja se o njoj staraju, dok je posebno naglašeno da se vlasnik životinje uvek smatra odgovornim za životinju koja je u njegovom vlasništvu. Lice odgovorno za životinju dužno je da obezbedi njenu dobrobit i čini krivično delo (*offence*)¹⁹⁴

¹⁹² The Protection of Animals Act, 1911 (1 and 2Geo. 5) (Ch XXVII), <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo5/1-2/27> 14.01.2015.

¹⁹³ The UK Animal Welfare Act, 8th November, 2006, (An Act to make provision about animal welfare and for connected purposes), Eliz. 2., Ch. 45, http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/45/pdfs/ukpga_20060045_en.pdf 29.09.2014.

¹⁹⁴ U pozitivnom pravu Velike Britanije pojam *offence* označava različita krivična dela (*common law offences and statutory offences*). Ovaj pojam se danas koristi kao sinonim za pojam *crime*, koji je ranije češće bio u upotrebi. Sada se pod pojam *crime* podvode teža krivična dela, takozvani zločini.

ukoliko ne preduzme razumne korake u svim okolnostima kako bi obezbedilo da su potrebe životinje zadovoljene u meri u kojoj to zahtevaju principi dobre prakse (član 9. stav 1.). Pod potrebama životinje podrazumevaju se sledeće (član 9. stav 2.): potreba za odgovarajućim okruženjem, ishranom, mogućnošću da ispolji svoje normalno, uobičajeno ponašanje, potreba da bude smeštena zajedno sa ili odvojeno od drugih životinja, kao i da bude zaštićena od bola, patnje povrede i bolesti. Pored dužnosti i zabrana koje važe isključivo za lica koja su odgovorna za životinju, u Zakonu o dobrobiti životinja nabrojan je i niz nedozvoljenih ponašanja ljudi prema životinjama, čije se izvršenje smatra krivičnim delom, bez obzira na odnos učinioca prema životinji koja je objekt radnje. Ova krivična dela podeljena su u pet grupa: 1) nanošenje nepotrebne patnje (*unnecessary suffering*) (član 4.), 2) sakaćenje (*mutilation*) (član 5.), 3) potkraćivanje repova psima (*docking of dogs' tails*) (član 6.), 4) upotreba otrova (*administration of poisons*) (član 7.) i 5) borbe (*fighting*) (član 8.).

U prvoj situaciji delo postoji ukoliko lice svojim činjenjem ili nečinjenjem prouzrokuje nepotrebnu patnju zaštićene životinje, a da je pri tom znalo ili bilo dužno da zna da je izvesno ili verovatno da će njegovo činjenje ili nečinjenje prouzrokovati takvu posledicu. U drugoj situaciji delo postoji ako lice koje je odgovorno za životinju propusti da preduzme razumne mere u skladu sa okolnostima kako bi sprečilo ili dozvoli da činjenjem ili propuštanjem drugog lica životinji za koju je odgovorno bude pričinjena nepotrebna patnja. Kriterijumi za određivanje da li je patnja životinje u konkretnom slučaju bila nepotrebna zasnivaju se na proceni: da li je patnja životinje na razuman način mogla biti izbegnuta ili redukovana, da li je ponašanje kojim je patnja životinje prouzrokovana bilo u skladu sa bilo kojim

Više o tome videti u: Law, J., Martin, E. (Ur.): Oxford Dictionary of Law, 7th Edition, Oxford University Press Inc., New York, 2009., str. 378. и Storey, T., Lidbury, A.: Criminal Law, 5th Edition, Willan Publishing, Cullompton, Devon, UK, 2009., str. 48- 49.

relevantnim propisom, da li je takvo ponašanje imalo legitiman cilj (kao što je dobrobit životinje ili zaštita ljudi, imovine ili druge životinje), da li je patnja bila u srazmeri sa svrhom tog ponašanja i da li je to ponašanje preduzeto od strane uračunljive i humane osobe.

I krivično delo koje se sastoji u sakaćenju životinje ima dva oblika. Prvi oblik dela postoji kada lice sprovede nedozvoljenu proceduru na zaštićenoj životinji ili prouzrokuje sprovođenje nedozvoljene procedure na zaštićenoj životinji. Drugi oblik dela postoji u slučaju da lice koje je odgovorno za životinju dopusti ili propusti da preduzme sve razumne mere s obzirom na okolnosti kako bi sprečilo da drugo lice sprovede nedozvoljenu proceduru na zaštićenoj životinji. Sprovođenje nedozvoljene procedure na životinji definisano je kao vršenje postupaka koji uključuju intervencije na osetljivim tkivima ili kostima životinja, a koji se ne vrše u svrhu medicinskog tretmana. Izuzetno, Zakonom je predviđeno da zabrana sprovođenja navedenih nedozvoljenih procedura može biti stavljena van snage na osnovu odluke nadležnog državnog organa.

Krivična dela u vezi sa potkraćivanjem repova kod pasa uključuju pet različitih oblika. Prvi oblik dela podrazumeva uklanjanje ili dopuštanje da drugo lice ukloni celinu ili deo repa psa, osim u svrhu medicinskog tretmana. Drugi oblik dela čini lice odgovorno za psa koje dopusti ili propusti na preduzme mere koje su prema okolnostima razumne kako bi sprečilo da drugo lice ukloni celinu ili deo repa psa, osim u svrhu medicinskog tretmana. Ni u prvoj, ni u drugoj situaciji delo ne postoji ako je u pitanju sertifikovani službeni pas koji nije stariji od 5 dana. Treći oblik dela sastoji se u propuštanju lica koje poseduje psa kome je rep u celini ili delimično uklonjen na dan ili nakon početka važenja ovih zakonskih odredbi, da preduzme neophodne korake kako bi pas pre nego što navrš 3 meseca bio identifikovan kao takav u skladu sa propisima usvojenim od strane nadležnog državnog organa. Četvrti oblik dela sastoji se u prikazivanju

na događaju za koji su predstavnici javnosti dužni da plate taksu, psa kome je rep u celini ili delimično uklonjen na dan početka ili nakon početka važenja ovih zakonskih odredbi. Konačno, peti oblik dela postoji ako lice svesno daje lažnu informaciju veterinaru u vezi sa izdavanjem sertifikata od značaja za sticanje svojstva službenog psa.

Dva krivična dela sistematizovana su u okviru grupe posvećene upotrebi otrova. Prvo delo iz ove grupe čini lice koje bez zakonskog ovlašćenja ili razumnog opravdanja, a znajući pri tome o kakvoj supstanci je reč, da životinji ili prouzrokuje da zaštićena životinja unese u organizam bilo kakvu otrovnu ili štetnu drogu ili supstancu. Drugo delo iz te grupe čini lice odgovorno za životinju u slučaju da drugo lice bez zakonskog ovlašćenja ili razumnog opravdanja da životinji ili prouzrokuje da životinja unese u organizam otrovnu ili štetnu drogu ili supstancu, pod uslovom da je lice odgovorno za životinju u konkretnom slučaju znalo da je u pitanju otrovna ili štetna supstanca, a ipak je to dopustilo ili propustilo da preduzme razumne korake s obzirom na okolnosti kako bi sprečilo da do toga dođe.

Niz inkriminacija sadržan je u grupi prestupa povezanih sa borbama između životinja, odnosno događajima u kojima se životinja suočava sa životinjom ili sa čovekom u svrhu borbe, rvanja ili udaranja. Tako se ovim krivičnim delom smatra: priređivanje ili pokušaj priređivanja borbi između životinja, svesno primanje novca radi dopuštanja drugome da prisustvuje borbama između životinja, svesno reklamiranje predložene borbe između životinja, pružanje drugome informacija o borbi između životinja sa namerom da se omogući ili podstakne njegovo prisustvo tom događaju, klađenje u vezi sa ishodom borbe između životinja ili u vezi sa drugim događajima tokom borbe, učestvovanje u takvoj borbi, posedovanje sa namerom korišćenja predmeta napravljenih ili prilagođenih da budu upotrebljeni u vezi sa borbom između životinja, držanje ili obuka

životinja za upotrebu u borbi ili u vezi sa borbom i držanje prostorija namenjenih za održavanje borbi između životinja.

Inkriminisano je i samo prisustvovanje borbi između životinja bez zakonskog ovlašćenja ili razumnog opravdanja. Krivično delo predstavlja i svesno pribavljanje video snimka borbe životinja, svesno objavljivanje takvog snimka ili njegovo prikazivanje drugom licu, kao i svesno posedovanje video snimka borbe životinja sa namerom da se takav snimak rastura. Ovo delo ne postoji ukoliko je reč o snimku borbe između životinja koja je održana izvan granica Velike Britanije ili pre stupanja na snagu odredbi Zakona o dobrobiti životinja iz 2006., niti u slučaju ako je snimak nabavljen, objavljen, prikazan ili posedovan radi uključivanja u programski (informativni) servis.

U cilju obezbeđenja praktičnih smernica za sprovođenje odredbi Zakona o dobrobiti životinja, propisano je da nadležni državni organi mogu doneti i menjati odgovarajuće kodekse postupanja (*codes of practice*) (član 14. stav 1.). No, propuštanje da se postupa u skladu sa odredbama ovih kodeksa ne može, prema slovu zakona (član 14. stav 2.) imati za posledicu krivičnopravnu odgovornost. Međutim, u slučaju da je protiv nekog lica već pokrenut postupak zbog dela propisanih ovim zakonom ili zbog kršenja njegovih odredbi usmerenih na unapređenje dobrobiti životinja (član 12.) ili odredbi kojima je regulisano licenciranje ili registracija aktivnosti u koje su uključene životinje (član 13.), postupanje ili nepostupanje tog lica u skladu sa odredbama kodeksa ponašanja može biti kvalifikovano kao osnov za isključenje ili postojanje njegove krivičnopravne odgovornosti (član 14. stav 4.).

Kaznenim odredbama Zakona o dobrobiti životinja propisano je da se licu koje bude osuđeno za neko od navedenih krivičnih dela može izreći kazna zatvora u trajanju do 51 nedelje, kumulativno ili alternativno sa novčanom kaznom, čiji iznos varira u zavisnosti od težine i prirode dela (član 32. st. 1., 2. i 4.). Ukoliko se kao učinilac

pojedinih dela¹⁹⁵ pojavi vlasnik životinja, sud pred kojim je taj učinilac osuđen može, uz ili povrh postupanja sa njim na bilo koji način, narediti da se on liši vlasništva nad tim životinjama i da se one od njega oduzmu (član 33. stav 1.). Isto tako, nadležni sud može narediti da se učiniocu zabrani posedovanje ili držanje životinja, učestvovanje u držanju životinja ili učestvovanje u bilo kakvom dogovoru koji bi mu omogućio da kontroliše ili utiče na način čuvanja životinja (član 34.). Osim posedovanja ili držanja, sud svojom naredbom može zabraniti učiniocu i da učestvuje u prometu, transportu ili organizovanju transporta životinja. Zabrana može trajati onoliko vremena koliko sud smatra da je potrebno, a može se odnositi na sve ili samo na pojedine vrste životinja. Izričito je propisano da i samo kršenje navedenih zabrana takođe predstavlja posebno krivično delo.

Ukoliko lice kome je naredbom suda zabranjeno posedovanje ili držanje životinja, uprkos toj naredbi poseduje ili drži životinje, sud može narediti oduzimanje tih životinja (član 35.) Osim životinja, od učinioca navedenih krivičnih dela mogu se oduzeti i uništiti predmeti koji su na bilo koji način povezani sa izvršenjem tog krivičnog dela. To mogu biti predmeti koji su napravljeni ili prilagođeni da budu upotrebljeni za pričinjavanje patnje životinjama, za sprovođenje zabranjenih postupaka na životinjama, za uklanjanje celine ili dela repa kod pasa, za davanje životinjama droge ili druge štetne supstance ili za borbe između životinja, a može se oduzeti i snimak borbe između životinja (član 40). Sud pred kojim je učinilac osuđen¹⁹⁶ može narediti da se životinje koje su bile objekt radnje krivičnog dela liše života ukoliko se, na osnovu svedočenja veterinara, utvrdi da je to u najboljem interesu tih životinja (član 37. stav 1.). U slučaju osude učinioca za krivična dela u vezi sa borbama životinja iz člana 8. st. 1. i 2., sud može narediti da životinje koje su bile objekt radnje tih dela, odnosno životinje koje su

¹⁹⁵ U pitanju su prestupi iz čl. 4., 5., 6. stav 1 i 2., 7., 8. i 9.

¹⁹⁶ U pitanju su prestupi iz čl. 4., 5., 6. st. 1 i 2., 7., 8. st. 1. i 2. i 9.

učestvovala u borbi, budu lišene života i iz drugih razloga, a ne samo ukoliko je to u njihovom najboljem interesu (član 38.).

Ocena britanskog zakonodavstva posvećenog zaštiti životinja

Britansko zakonodavstvo od značaja za zaštitu dobrobiti životinja ocenjeno je na osnovu indikatora nabrojanih u instrumentu Animal Protection Index baziranom na nekoliko ključnih parametara. Prema zvaničnom izveštaju organizacije World Animal Protection, Velika Britanija je za svoja zalaganja na planu zaštite i unapređenja dobrobiti životinja dobila najvišu ocenu – ocenu A.¹⁹⁷ Svi zakoni posvećeni dobrobiti životinja na teritoriji Ujedinjenog kraljevstva priznaju svim kičmenjacima svojstvo osećajnih bića. I Zakon o dobrobiti životinja iz 2006. (koji se primenjuje na teritoriji Engleske i Velsa)¹⁹⁸, i škotski Zakon o zdravlju i dobrobiti životinja iz 2006.¹⁹⁹ i Zakon o dobrobiti životinja Severne Irske iz 2011. godine²⁰⁰ potvrđuju da su životinje sposobne da osećaju fizički i psihički bol i uvažavaju potrebu životinja da ispolje svoje prirodno ponašanje. U tom smislu, odredbe nabrojanih zakona su u potpunosti usklađene sa zahtevom iz člana 13. Lisabonskog sporazuma koji životinjama priznaje osećajnost i obavezuje sve države članice

¹⁹⁷ United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, Animal Protection Index 2014, World Animal Protection, 2014.,1.

http://api.worldanimalprotection.org/sites/default/files/api_uk_report.pdf 26.02.2015.

¹⁹⁸ The UK Animal Welfare Act, 8th November, 2006, (An Act to make provision about animal welfare and for connected purposes), Eliz. 2., Ch. 45, http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/45/pdfs/ukpga_20060045_en.pdf 29.09.2014.

¹⁹⁹ Animal Health and Welfare (Scotland) Act 2006, asp 11,

<http://www.legislation.gov.uk/asp/2006/11> 26.02.2015.

²⁰⁰ Welfare of Animals Act (Northern Ireland) 2011

<http://www.legislation.gov.uk/nia/2011/16/enacted> 26.02.2015.

Evropske unije da uvažavaju standarde dobrobiti životinja u skladu sa politikom ove regionalne organizacije.²⁰¹

Britanske vlasti su izuzetno aktivne na planu zaštite životinja i njihove dobrobiti, kao i u nastojanjima da u svojim politikama i inicijativama maksimalno uvažavaju sposobnost životinja da osećaju bol, patnju, strah i stress. Britanske vlasti su se potpisivanjem koalicionog sporazuma i formalno obavezale da posvećuju posebnu pažnju zaštiti kućnih ljubimaca, promovisanju odgovornog vlasništva, očuvanju dobrobiti životinja koje se uzgajaju na farmama, kao i zaštiti divljih životinja, uključujući protivljenje komercijalnom lovu na kitove, zalaganje za zabranu prodaje slonovače i otkrivanje slučajeva nezakonitog prometa divljih životinja. Vlasti Engleske, Velsa, Škotske i Severne Irske su 2004. godine objavile desetogodišnju Strategiju za zdravlje i dobrobit životinja²⁰², a nedavno su i zakonodavstva posvećena ovoj problematici revidirana kako bi se položaj životinja unapredio.²⁰³ Posebni naponi i znatna novčana sredstva iz državnog budžeta uložena su u zaštitu zdravlja farmskih životinja, što potvrđuje i izveštaj pod naslovom "Dobrobit farmskih životinja u Velikoj Britaniji: prošlost, sadašnjost i budućnost" (Farm Animal Welfare in Great Britain: Past, Present and Future)²⁰⁴, sastavljen od strane Komiteta za dobrobit farmskih životinja (ranije: Savet za dobrobit farmskih životinja)²⁰⁵.

²⁰¹ Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union, Official Journal of the European Union C 326/47, 26.10.2012., <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN> 25.02.2015.

²⁰² Animal Health and Welfare Strategy for Great Britain
<http://archive.defra.gov.uk/foodfarm/policy/animalhealth/> 26.0.2015.

²⁰³ United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, Animal Protection Index 2014, World Animal Protection, 2014., str. 2.

²⁰⁴ Farm Animal Welfare in Great Britain: Past, Present and Future, Farm Animal Welfare Council, London, 2009.

[https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/319292/Farm Animal Welfare in Great Britain - Past Present and Future.pdf](https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/319292/Farm_Animal_Welfare_in_Great_Britain_-_Past_Present_and_Future.pdf) 26.02.2015.

²⁰⁵ United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, Animal Protection Index 2014, World Animal Protection, 2014., 8.

Ipak, potez britanskih vlasti da organizuju masovno ubijanje jazavaca tokom 2012. i 2013. godine pod izgovorom da se na taj način sprečava širenje stočne tuberkuloze²⁰⁶ izazvao je po svemu sudeći sasvim opravdan talas nezadovoljstva među predstavnicima udruženja za zaštitu divljih životinja. Štaviše, mnogi eksperti su se izjasnili protiv takvih mera i okarakterisali ih kao neefikasne, nepotrebne i nehumane.²⁰⁷ Nažalost, ubijanje jazavaca je nastavljeno i tokom 2014. godine, posebno u okruzima Gločesteršir i Somerset, uprkos istrajnim protivljenjima eksperata i aktivista²⁰⁸, a mediji najavljuju i nastavak primene ovih nehumanih mera u slučaju da konzervativna vlada pobedi na predstojećim izborima.²⁰⁹

Velika Britanija je izrazila svoju podršku usvajanju Univerzalne deklaracije o dobrobiti životinja još 2003. godine, kada je na konferenciji u Manili usvojen tekst nacрта ovog međunarodnog dokumenta, a potvrdila ju je 2007. godine na sastanku Svetske organizacije za zdravlje životinja i 2009. godine na sastanku 27 predstavnika poljoprivrednog sektora u okviru Saveta Evropske unije. Vlada Velike Britanije implementira Deklaraciju i aktivno je promoviše na međunarodnim forumima, ali nije usvojila dokument kojim bi svoju podršku i formalno potvrdila. Takođe, državnim institucijama se

²⁰⁶ Bovine TB Eradication Programme for England, Department for Environment Food and Rural Affairs, London, UK, 2011.
https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/69443/pb13601-bovinetb-eradication-programme-110719.pdf 26.02.2015.

²⁰⁷ Više o tome: Badger Trust UK <http://badgertrust.org.uk/> 26.02.2015.

²⁰⁸ Videti: New head of RSPCA vows to take on Government over hunting and badger cull, The Telegraph, 29.09.2012., <http://www.telegraph.co.uk/news/earth/earthnews/9573907/New-head-of-RSPCA-vows-to-take-on-Government-over-hunting-and-badger-cull.html> 26.02.2015.

²⁰⁹ Videti: Badger cull extended across country if we win election, Tories say, The Telegraph, 24.02.2015. <http://www.telegraph.co.uk/news/earth/wildlife/11431886/Badger-cull-extended-across-Britain-if-we-win-election-Tories-say.html> 26.02.2015.

zamera što ne spominju Deklaraciju, odnosno ne upućuju na njen tekst na svojim internet sajtovima.²¹⁰

Kada je u pitanju zaštita životinja koje se drže u zatočeništvu, u Izveštaju se navodi da se britansko zakonodavstvo posvećeno dobrobiti životinja odnosi i na ovu kategoriju životinja, s tim što je istaknuto da je držanje životinja u zoološkim vrtovima regulisano posebnim zakonima. U pitanju su sledeći zakoni: Zoo Licensing Act usvojen 1981. godine, koji do danas pretrpeo brojne izmene i dopune²¹¹, Dangerous Wild Animals Act iz 1976.²¹² sa izmenama i dopunama, Wildlife and Countryside Act iz 1981.²¹³ sa izmenama i dopunama, Destructive Imported Animals Act koji datira još iz 1932, godine itd. I u tom pogledu je ocenjeno da ne postoje bilo kakve prepreke za zaštitu i unapređenje dobrobiti životinja. Jedina zamerka se odnosi na okolnost da u Velikoj Britaniji ne postoji zabrana držanja divljih životinja u cirkusima i njihovog eksploataisanja u te svrhe, kao i da se mnoge divlje životinje poput lavova, tigrova i zmija i dalje koriste u predstavama. Iako su standardi zaštite dobrobiti cirkuskih životinja pravno regulisani, i dalje se postavlja pitanje faktičkog očuvanja njihove dobrobiti.²¹⁴ Tome treba dodati i okolnost da se dobar deo javnosti kao i najvažnija britanska društva za zaštitu životinja poput Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals²¹⁵, Born Free UK²¹⁶ i People for the Ethical Treatment of

²¹⁰ United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, Animal Protection Index 2014, World Animal Protection, 2014., str. 3-4.

²¹¹ Zoo Licensing Act 1981, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1981/37> 26.02.2015.

²¹² Dangerous Wild Animals Act, 1976, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1976/38> 26.02.2015.

²¹³ Wildlife and Countryside Act, 1981 <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1981/69> 26.02.2015.

²¹⁴ United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, Animal Protection Index 2014, World Animal Protection, 2014., str. 16.

²¹⁵ Više o tome videti na: Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals (RSPCA), Wild Animals in Circuses <http://www.rspca.org.uk/adviceandwelfare/wildlife/captivity/circuses> 26.02.2015.

²¹⁶ Više o tome videti na: Born Free UK, Wild Animals in Circuses <http://www.bornfree.org.uk/campaigns/zoo-check/circuses-performing-animals/uk-circuses/> 26.02.2015.

Animals²¹⁷ protive držanju divljih životinja u cirkusima i lobiraju da se ono zakonom zabrani.

Takođe Velikoj Britaniji se zamera što nije propisala zakonsku obavezu da se dobrobit životinja uvede kao obavezan deo nastavnih planova i programa u školama. Utisak ublažava činjenica da se obrazovanje o ovoj temi faktički sprovodi, kao i da se nastavnom osoblju na raspolaganju nalazi dovoljno resursa za taj vid edukacije.²¹⁸ Prema istraživanjima organizacije RSPCA, čak 92% škola u Velikoj Britaniji je obezbedilo da se barem jednom u toku školske godine održi čas posvećen dobrobiti životinja.²¹⁹

Britanske organizacije za zaštitu životinja

Kao domovina prvih aktivista za zaštitu dobrobiti i prava životinja, Velika Britanija i danas važi za zemlju sa velikim brojem organizacija koje se na različite načine zalažu za promovisanje humanijeg odnosa društva prema životinjama. U Ujedinjenom Kraljevstvu postoji visoko razvijena svest o značaju biodiverziteta i prirode. Aktivno učešće građana u zaštiti životne sredine potvrđuje podatak da se u ovoj zemlji najmanje devet miliona sati volonterskog rada svake godine posvećuje upravo tome, kao i procena da je 28% celokupne populacije spremno da učestvuje u rešavanju negativnih faktora po životnu sredinu. U periodu od 2000. do 2012. godine, količina vremena posvećena volontiranju među Britancima je porasla za 27%. U Škotskoj je 2009. godine 79%

²¹⁷ Više o tome videti na: People for the Ethical Treatment of Animals (PETA) <http://action.peta.org.uk/ea-action/action?ea.client.id=5&ea.campaign.id=33221> 26.02.2015.

²¹⁸ United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, Animal Protection Index 2014, World Animal Protection, 2014., str. 29.

²¹⁹ The welfare state: five years measuring animal welfare in the UK 2005–2009, Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals, <file:///C:/Users/Ana/Downloads/Welfare%20indicators%20report.pdf> 26.02.2015.

anketiranih ljudi bilo zainteresovano za biodiverzitet, a 76% zabrinuto za gubitak istog.

Kada su u pitanju organizacije posvećene zaštiti svih životinjskih vrsta i prevenciji okrutnosti prema životinjama, treba spomenuti: World Animal Protection UK²²⁰, Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals (RSPCA)²²¹, Animal Rights UK²²², Scottish Society for Prevention of Cruelty to Animals²²³, Ulster Society for the Prevention of Cruelty to Animals²²⁴, Dublin Society for the Prevention of Cruelty to Animals (SPCA)²²⁵ i Animal Allsorts²²⁶. Od udruženja koja se uglavnom bave zaštitom, zbrinjavanjem i udomljavanjem napuštenih kućnih ljubimaca, pre svega pasa i mačaka, najaktivnija su: Battersea Dogs and Cats Home (London)²²⁷, Blue Cross²²⁸, Cats Protection²²⁹, Dogs Trust²³⁰, People's Dispensary for Sick Animals²³¹ i Hounds for Heroes²³². Posebnu pažnju zavređuju organizacije koje se bave pronalaženjem izgubljenih i nestalih životinja – kućnih ljubimaca, kao što su: Animal Search UK²³³, Pets Located²³⁴, Found and Lost Pets²³⁵, Pets Bureau²³⁶, Pet Trac²³⁷, A Missing Pet²³⁸, Dogs lost²³⁹ i Lost Cats Brighton²⁴⁰.

²²⁰ World Animal Protection UK <http://www.worldanimalprotection.org.uk/> 19.02.2015.

²²¹ Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals (RSPCA) <http://www.rspca.org.uk/home> 15.02.2015.

²²² Animal Rights UK <http://www.animalrightsuk.org/> 15.02.2015.

²²³ Scottish Society for Prevention of Cruelty to Animals <http://www.scottishspca.org/> 15.02.2015.

²²⁴ Ulster Society for the Prevention of Cruelty to Animals <http://uspca.co.uk/> 15.02.2015.

²²⁵ Dublin Society for the Prevention of Cruelty to Animals (Dublin SPCA) <http://www.dspca.ie/> 15.02.2015.

²²⁶ Animal Allsorts <http://www.animalallsorts.org.uk/> 15.02.2015.

²²⁷ Battersea Dogs and Cats Home (London) <http://www.battersea.org.uk/> 15.02.2015.

²²⁸ Blue Cross <http://www.bluecross.org.uk/> 15.02.2015.

²²⁹ Cats Protection <http://www.cats.org.uk/> 15.02.2015.

²³⁰ Dogs Trust <https://www.dogstrust.org.uk/> 15.02.2015.

²³¹ People's Dispensary for Sick Animals <http://www.pdsa.org.uk/> 15.02.2015.

²³² Hounds for Heroes <http://houndsforheroes.com/> 15.02.2015.

²³³ Animal Search UK <http://www.animalsearchuk.co.uk/> 15.02.2015.

²³⁴ Pets Located <http://www.petslocated.com/> 15.02.2015.

²³⁵ Found and Lost Pets <http://www.foundandlostpets.co.uk/> 15.02.2015.

²³⁶ Pets Bureau <http://www.petsbureau.co.uk/> 15.02.2015.

Zaštitom domaćih životinja, a posebno konja, u Velikoj Britaniji bave se: British Horse Society²⁴¹, Redwings Horse Sanctuary²⁴² i Hillside Animal Sanctuary²⁴³. U Velikoj Britaniji postoji i zapažen broj udruženja posvećenih zaštiti divljih životinja, a najznačajnija od njih su: Royal Society for the Protection of Birds²⁴⁴, Animal Watch UK²⁴⁵, Badger Trust²⁴⁶, British Trust for Ornithology²⁴⁷, Seals Scotland²⁴⁸, Captive Animals' Protection Society (CAPS)²⁴⁹, Blue Planet Society²⁵⁰, League Against Cruel Sports²⁵¹, Care for the Wild²⁵², Save Me (animal welfare)²⁵³ i Wetheriggs Zoo and Animal Sanctuary²⁵⁴.

Saradnja između britanskih vlasti i predstavnika udruženja za zaštitu životinja već godima se odvija na zavidnom nivou, te je i u izveštaju organizacije World Animal Protection ocenjena najvišom ocenom.²⁵⁵ Obaveza relevantnih državnih organa da sarađuju sa civilnim sektorom u oblasti dobrobiti životinja zajemčena je i Zakonom o dobrobiti životinja iz 2006. godine. Za to je u prvom redu nadležan Odsek za životnu sredinu, hranu i ruralna pitanja (The Department for Environment, Food and Rural Affairs), a u okviru njega je osnovan

²³⁷ Pet Trac <http://www.pettrac.co.uk/missing-pets/> 15.02.2015.

²³⁸ A Missing Pet <http://www.amissingpet.co.uk/> 15.02.2015.

²³⁹ Dogs lost <http://www.doglost.co.uk/> 15.02.2015.

²⁴⁰ Lost Cats Brighton <http://www.lostcatsbrighton.org.uk/> 15.02.2015.

²⁴¹ British Horse Society <http://www.bhs.org.uk/> 15.02.2015.

²⁴² Redwings Horse Sanctuary <http://www.redwings.org.uk/> 15.02.2015.

²⁴³ Hillside Animal Sanctuary <http://www.hillside.org.uk/> 15.02.2015.

²⁴⁴ Royal Society for the Protection of Birds <http://www.rspb.org.uk/> 15.02.2015.

²⁴⁵ Animal Watch UK <http://www.animalwatchuk.com/> 15.02.2015.

²⁴⁶ Badger Trust <http://badgertrust.org.uk/> 15.02.2015.

²⁴⁷ British Trust for Ornithology <http://www.bto.org/> 15.02.2015.

²⁴⁸ Seals Scotland <http://www.sealscotland.com/> 15.02.2015.

²⁴⁹ Captive Animals' Protection Society (CAPS) <http://www.captiveanimals.org/> 15.02.2015.

²⁵⁰ Blue Planet Society <http://blueplanetsociety.blogspot.co.uk/> 15.02.2015.

²⁵¹ League Against Cruel Sports <http://www.league.org.uk/> 15.02.2015.

²⁵² Care for the Wild <http://www.careforthewild.com/> 15.02.2015.

²⁵³ Save Me (animal welfare) <http://www.save-me.org.uk/> 15.02.2015.

²⁵⁴ Wetheriggs Zoo and Animal Sanctuary <http://www.wetheriggssanimatorrescue.co.uk/> 15.02.2015.

²⁵⁵ United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, Animal Protection Index 2014, World Animal Protection, 2014., str. 30.

poseban Odbor za dobrobit i zdravlje životinja. Takođe, postoji i niz drugih tela (saveta i komiteta) savetodavnog karaktera, kao što je na primer: Komitet za dobrobit farmskih životinja ili Savet za uzgoj pasa, Savet za dobrobit kućnih ljubimaca, a vlasti su obavezne da ih konsultuju prilikom donošenja odluka iz njihovog delokruga.²⁵⁶

Aktivnosti i strategije posvećene zaštiti faune u Velikoj Britaniji

Imajući u vidu bogatstvo biodiverziteta Ujedinjenog Kraljevstva, dugu tradiciju očuvanja životne sredine i bogatu istoriju aktivizma za zaštitu životinja u ovoj zemlji, postojanje niza projekata, programa i strateških dokumenata posvećenih zaštiti faune čini se sasvim očekivanim. Kako na normativnom, tako i na praktičnom planu, Velika Britanija ulaže ogromne napore da očuva i koliko god je moguće unapredi stanje diverziteta svoje faune, naročito kada su u pitanju divlje životinje koje nastanjuju šumske i morske ekosisteme, ali i ugrožene i autohtone životinjske vrste.

Prioritetne aktivnosti za petogodišnje sveobuhvatne ciljeve Strateškog plana za biodiverzitet između 2011. i 2020. su definisane u okvirnom dokumentu Ujedinjenog Kraljevstva za biodiverzitet²⁵⁷, a koji uključuju 60 etapa u 23 oblasti delovanja²⁵⁸. U Škotskoj i Engleskoj su objavljivane strategije za unapređenje biodiverziteta od 2010. godine. U Engleskoj je objavljena Biodiverzitet 2020: Strategija za engleske

²⁵⁶ United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, Animal Protection Index 2014, World Animal Protection, 2014., str. 24.

²⁵⁷ UK Post-2010 Biodiversity Framework (2012) JNCC and Defra on behalf of the Four Countries' Biodiversity Group, http://jncc.defra.gov.uk/pdf/UK_Post2010_Bio-Fwork.pdf 07.04.2015.

²⁵⁸ Fifth National Report to the United Nations Convention on Biological Diversity: United Kingdom, *Op. cit.*, str. 4.

divlje vrste i ekosistemske usluge²⁵⁹, a u Škotskoj 2020 Izazovi za škotski biodiverzitet²⁶⁰. Pored toga, u Velikoj Britaniji je usvojen veliki broj posebnih strategija i akcionih planova i programa za očuvanje i unapređivanje biodiverziteta, poboljšanje stanja životne sredine, kako za terestrične, tako i posebno za marinske ekosisteme, i to u svakoj od četiri članice posebno, kao i na nivou Ujedinjenog Kraljevstva²⁶¹. Sve četiri zemlje u Velikoj Britaniji su uključile liste prioriternih staništa i vrsta u svoje zakonodavstvo, a odgovornim telima je poverena dužnost da uzmu u obzir očuvanje biodiverziteta. Ovo je važna mera koja treba da dodvede do tretiranja zaštite biodiverziteta jednako kao i druge obaveze²⁶².

Strategije biodiverziteta u Severnoj Irskoj i Velsu napravljene su pre Strateškog plana za biodiverzitet 2011-2020. Sadašnja Strategija biodiverziteta Severne Irske²⁶³ je objavljena 2002. Njen cilj je da Severna Irska ima najkvalitetniju životnu sredinu u Velikoj Britaniji, sa očuvanjem biološke raznovrsnosti u potpunosti integrisanom u postupke donošenja odluka, kako bi se podržalo zdravlje građana Severne Irske, ekonomija i divlje vrste. Strategija životne sredine za Vels²⁶⁴ je objavljena 2006. godine, a odnosi se na period od 2006. do 2026. i upućuje na poboljšanje stanja biodiverziteta i postizanje boljih uslova za vrste.

²⁵⁹ Biodiversity 2020: A strategy for England's wildlife and ecosystem services https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/69446/pb13583-biodiversity-strategy-2020-111111.pdf 07.04.2015.

²⁶⁰ 2020 Challenge for Scotland's Biodiversity (2013) The Scottish Government, <http://www.scotland.gov.uk/Resource/0042/00425276.pdf> 07.04.2015.

²⁶¹ Fifth National Report to the United Nations Convention on Biological Diversity: United Kingdom, *Op. cit.*, str. 34.

²⁶² Fifth National Report to the United Nations Convention on Biological Diversity: United Kingdom. *Op. cit.*, str. 5.

²⁶³ Northern Ireland Biodiversity Strategy (2002) Northern Ireland Biodiversity Group, http://www.doeni.gov.uk/nibs_2002.pdf 07.04.2015.

²⁶⁴ Environment Strategy for Wales (2006) Welsh Assembly Government, http://gissserver1.date.hu/Hungarian%20CH2%20web/European%20Environment%20Agency_elemei/country_data/Wales%20environmentstrategyen.pdf 07.04.2015.

Prekookeanske teritorije i posedi Ujedinjenog Kraljevstva su u procesu razvoja strategije biodiverziteta i/ili Nacionalnog akcionog plana za biodiverzitet kojima će se uspostaviti ciljevi zaštite biodiverziteta, staništa i sprečavanje širenja invazivnih vrsta. Ove teritorije već imaju veliki broj programa i strategija zaštite divljih vrsta i staništa.

Zajedničko za sve zemlje Ujedinjenog Kraljevstva u odnosu na ciljeve za zaštitu biodiverziteta je to da moraju da unaprede sisteme upravljanja, da više uključe lokalnu zajednicu u procese donošenja odluka, da nastave sa edukacijom, da uz održivo korišćenje povećaju korist od biodiverziteta itd. Ovo ukazuje da je, u poređenju sa manje razvijenim zemljama, kakve su analizirane u južnom delu Evrope (Slovenija, Hrvatska, Federacija BiH, Crna Gora, Srbija i Makedonija), a u čijim strategijama postoje i ovi isti ciljevi, Ujedinjeno Kraljevstvo je naprednije u sistemu organizovanja zaštite biodiverziteta. Ova zemlja poseduje formirane kompletne Crvene liste i knjige, ostvaruje bolju implementaciju propisa zaštite prirodnih resursa, a fokus je trenutno na održavanju i poboljšavanju postojećih aktivnosti.

Aktivnosti u cilju poboljšanja stanja biodiverziteta se najčešće odvijaju na nivou pojedinačnih zemalja. Mnogi od primera uključuju: nastavak određivanja zaštićenih područja, naročito na moru, nastavak rada na poboljšanju upravljanja i stanja u svim zaštićenim područjima, integrisani pristup na nivou predela u cilju unapređenja prirodne sredine, kao što je program prirodnog unapređenja područja i planovi upravljanja rečnim slivovima, razvoj politike i strategije zemlje za šumarstvo, vodoprivredu, invazivne vrste, ribarstvo i polinatore, agroekološki programi u cilju podrške poboljšanja životne sredine na obrađivanom zemljištu, inicijative za promovisanje uživanja u prirodi, na otvorenom i razvoj strategije koja bi bila posvećena zaštiti biodiverziteta mora.

Vode Velike Britanije nastanjuje 330 vrsta riba. Raznovrsnost i brojnost riba koje žive na dnu mora (bentos) na mekoj podlozi se znatno poboljšala u većini regiona u proteklih pet godina, što je verovatno posledica smanjenog izlova. Kvalitet voda u estuarima je znatno bolji zbog boljeg tretmana otpadnih voda, nakon čega je se ukupan broj i raznovrsnost ribe povećala, a time i broj lososa i pastrmki u rekama. Raznolikost i ukupno bogatstvo ribe u morima Velike Britanije pokazuje znatno poboljšanje u većini regiona zbog bolje prakse upravljanja ribolovom, ali se i dalje na mnogim mestima izlovljavaju znatno veće količine ribe od dozvoljenih. Mnogi estuari su postali čistiji što je dovelo do povećanja kako u raznolikosti, tako i u brojnosti riba.

Britanske vode su mali periferni deo staništa vrste kornjače *Dermochelys coriacea* koja tu dolazi leti u potrazi za hranom. Prosečno se pojave 33 para godišnje. Na globalnom nivou, ova vrsta ima status VU - ranjiva na IUCN Crvenoj listi i status LC - najmanja zabrinutost u području severozapadnog Atlantika, odakle ove kornjače dolaze u vode Ujedinjenog Kraljevstva. Ali, prema Strategiji za marinski monitoring i procenu Velike Britanije, trenutno raspoloživi podaci su nedovoljni da bi se mogao dodeliti status zaštite u okviru britanskih voda. Za prikupljanje dovoljno podataka i pravljenje planova i programa zaštite, potrebno je da se proceni stanje populacije i trendovi u čitavom severoistočnom Atlantiku, koji se smatra najpovoljnijim geografskim regionom za ovu vrstu kornjače. Međutim, obzirom da se zna da je ova vrsta ranjiva, te i da je ugrožena u britanskim vodama i uplitanjem u ribolovačke mreže i gutanjem plastičnog otpada, preventivne mere zaštite je potrebno sprovoditi odmah, dok se čekaju procene trenda populacije i donošenje statusa zaštite.

Održivost britanskog ribarstva, mereno kao procenat ribljeg fonda ulovljenog na održiv način i u punom reproduktivnom kapacitetu, poboljšana je i kratkoročno i dugoročno. Najveći broj

ribljeg fonda ulovljenog na održiv način ostvaren je 2011. godine i iznosio je 47%. Podaci Međunarodnog saveta za istraživanje mora (ICES)²⁶⁵ ukazuju da se većina sprovedenih ulova u Velikoj Britaniji odvijala na održiv način i pri punom reproduktivnom kapacitetu tokom 2011. godine. Takođe se lovilo na ili ispod stope dugoročno održivog maksimalnog prinosa, što znači da je i eksploatacija održiva i daje najveći mogući ulov, u važećim uslovima sredine²⁶⁶. Direktna smrtnost kroz prilov (slučajno hvatanje) u ribolovu je i dalje najvažniji negativni ljudski faktor na ove vrste u Velikoj Britaniji, a pretežno pogađa morskog pasada i delfine. Ipak, prilov je opao u severnom delu Severnog mora, u južnom delu Severnog mora, i u Irskom moru zbog smanjenog korišćenja statičkih mreža u ribolovu. U Velikoj Britaniji se povećala brojnost lososa u poslednjih deset godina, a poboljšao se i kvalitet vode u škotskim rekama²⁶⁷.

Naročito je industrija na bazi ribarstva značajna socio-ekonomska aktivnost u obalskim područjima. U prometu je bilo 627000 tona morske ribe i ostriga 2012. godine, vrednosti 770 miliona funti²⁶⁸. Iako je opšta situacija za većinu zajednica morskih riba bolja u poslednjih nekoliko godina, stanje određenih ugroženih riba se i dalje pogoršava. To uključuje mnoge ribe dubokih voda; ajkule, raže; i diadromne vrste koje se kreću između slatke i slane vode, kao što su Evropska jegulja i jesetre. Mnoge od ovih riba zahtevaju zaštitu pod određenim zakonima²⁶⁹. U tom kontekstu treba napomenuti i da pravne norme

²⁶⁵ Više o tome: The International Council for the Exploration of the Sea (ICES), <http://www.ices.dk/explore-us/who-we-are/Pages/Who-we-are.aspx> 07.04.2015.

²⁶⁶ Fifth National Report to the United Nations Convention on Biological Diversity: United Kingdom, Peterborough: JNCC, 2014., str. 54. <https://www.cbd.int/doc/world/gb/gb-nr-05-en.pdf> 15.08.2015.

²⁶⁷ Fifth National Report to the United Nations Convention on Biological Diversity: United Kingdom, *Op. cit.*, str. 1 - 13.

²⁶⁸ Fifth National Report to the United Nations Convention on Biological Diversity: United Kingdom, *Op. cit.*, str. 14.

²⁶⁹ UK Marine Monitoring and Assessment Strategy (UKMMAS), *Op. cit.*, str. 39.

koje uređuju zaštitu mora (marinske parkove)²⁷⁰ zabranjuju oštećenje ili uništenje bilo kog oblika marinskog života i interakciju (na primer: hranjenje riba) i zabranjuju ribolov, osim tradicionalnog u određenim zonama mora.

Kitovi su posebno osetljivi na dugotrajne organske zagađivače, kao što su polihlorovani bifenili (PCB) i vatrootporne supstance (FR) koje mogu da utiču na razvoj, rast i razmnožavanje i mogu povećati osetljivost na infekcije. U ranim devedesetim bilo je visoke koncentracije zagađujućih materija u tkivima nekoliko vrsta kitova u vodama Velike Britanije, ali u poslednje vreme izgleda da nivoi koncentracija opadaju²⁷¹. Pored trenutnog praćenja određenih lokacija gde su kitovi, strateško praćenje i nadzor biće od suštinskog značaja u ispunjavanju zahteva Direktive o staništima Evropske unije²⁷² i Okvirne Direktive za strategiju mora²⁷³. Obzirom da su kitovi veoma mobilni i zauzimaju veliki areal, praćenje i zaštita zahtevaju međunarodnu saradnju²⁷⁴.

U Velikoj Britaniji živi oko 182000 sivih foka. Nakon decenija povećanja, i posle pada sedamdesetih godina, reprodukcija sive foke (*Halichoerus grypus*) se stabilizovala i sada raste u malom broju kolonija. Delom se populacija povećava zahvaljujući većem broju dostupnih mesta za razmnožavanje, koja su se proširila usled

²⁷⁰ Marine Conservation (Marine Parks) Regulations (2007 Revision) Gazette No. 15., <http://www.gazettes.gov.ky/sites/default/files/gazette-supplements/Gs542007.pdf> 15.08.2015.

²⁷¹ UK Marine Monitoring and Assessment Strategy (UKMMAS), Charting Progress 2. The state of the UK seas. Department for Environment Food and Rural Affairs on behalf of UKMMAS, 2010., str. 47., <http://chartingprogress.defra.gov.uk/report/CP2-OverviewReport-screen.pdf> 07.04.2015.

²⁷² Council Directive 92 /43 /EEC on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora, 1992, Official Journal of the European Communities, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31992L0043&from=EN> 06.08.2015.

²⁷³ Directive 2008/56/EC of the European Parliament and of the Council establishing a framework for community action in the field of marine environmental policy (Marine Strategy Framework Directive), 2008, Official Journal of the European Union, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008L0056&from=EN> 15.08.2015.

²⁷⁴ UK Marine Monitoring and Assessment Strategy (UKMMAS), *Op. cit.*, str. 47.

napuštanja ljudskih naselja na udaljenim ostrvima. Brojnost običnih foka (*Phoca vitulina*) opada, zbog više faktora, a jedan od njih je virus štenećaka (PDV), koji je značajno uticao na smanjenje brojnosti populacije u dva navrata 1988. i 2002. godine.

Iako mali deo severnog Atlanskog okeana pripada Velikoj Britaniji, topografski je raznovrstan, u bogatstvu različitih staništa, a i izvora hrane. U tom delu je prisutan veliki broj kitova, delfina i morskih prasića, ukupno oko 28 vrsta, od kojih se 11 redovno pojavljuju, obzirom da su ove životinje jako mobilne i prelaze velike razdaljine. U skladu sa Zakonom o zaštiti foka iz 1970.²⁷⁵, Savet za istraživanje prirodne životne sredine ima zakonsku obavezu da Vladi dostavi informacije o naučnim savetima i predlozima za upravljanje populacijama foka. Važan podatak koji se traži je trenutno stanje i rasprostranjenost populacija. Iako obična i siva foka nisu zaštićene vrste (osim u vodama Severne Irske), neki oblik zaštite postoji u Zakonu o zaštiti foka i Direktivi o staništima Evropske unije²⁷⁶. Škotska vlada će proširiti mere zaštite foka pod Zakonom o morima iz 2010. godine²⁷⁷.

Velika Britanija je dom međunarodno važnih zajednica morskih ptica, sa više od 7 miliona jedinki, sa više od 100 vrsta. Trinaest vrsta morskih ptica koje se gnezde u Velikoj Britaniji su prisutne u velikom broju. To uključuje 80% svetske populacije vrste *Puffinus puffinus*, preko 50% od ukupnog broja vrste *Sula bassana* i 60% svetske populacije *Stercorarius skua*. I van sezone parenja prisutan je značajan broj morskih ptica. Brojnost ovih ptica se povećala tokom prošlog veka,

²⁷⁵ Conservation of Seals Act 1970. An Act to provide for the protection and conservation of seals in England and Wales and Scotland and in the adjacent territorial waters, http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1970/30/pdfs/ukpga_19700030_en.pdf. 06.08.2015.

²⁷⁶ Council Directive 92 /43 /EEC on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora, 1992, Official Journal of the European Communities, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31992L0043&from=EN> 06.08.2015.

²⁷⁷ Marine (Scotland) Act 2010. (asp 5), http://www.legislation.gov.uk/asp/2010/5/pdfs/asp_20100005_en.pdf 15.08.2015.

usled direktne zabrane lova i proganjanja. Uzroci opadanja brojnosti se pomno prate. Međutim, brojnost populacija nekih ptica, ipak, pokazuju opadanje, osim šumskih ptica, koje su se u periodu od 2006. do 2011. povećale za 7%. Brojnost ptica močvarica opala je za čak 13%, a morskih za 9% u periodu od pet godina (između 2007. i 2012. godine). Mnoge vrste vodenih ptica koji provode zimu duž obale Ujedinjenog kraljevstva, kao što su zlatni vivak (*Pluvialis apricaria*) i muljača (*Limosa limosa*), pokazuju porast brojnosti u većini regiona.²⁷⁸

Fauna sisara Velike Britanije je siromašnija u poređenju sa kontinentalnom Evropom zbog kratkog vremenskog perioda između poslednjeg ledenog doba i poplava na kopnenom delu koji se nekad nalazio između Velike Britanije i ostatka Evrope. Samo one kopnene vrste koje su prešle zemljouz pre stvaranja Lamanša i one koje je uveo čovek postoje u Velikoj Britaniji. Nema endemskih vrsta sisara u Velikoj Britaniji, osim dve podvrste glodara od četiri različite podvrste koje su se pojavile na malim ostrvima²⁷⁹.

U Velikoj Britaniji se nalazi ukupno 101 vrsta sisara i to: 30 autohtonih terestričnih sisara, 2 autohtona morska sisara (obična i siva foka), 17 autohtonih vrsta slepih miševa, a 4 vrste su skitnice, 4 terestrična ostrvska sisara (od kojih su dve iz familije rovcica Soricidae: *Crocidura suaveolens* i *Crocidura russula* i dve endemične vrste glodara iz familije Cricetidae *Myodes glareolus skomerensis* i *Microtus arvalis orcadensis*), 22 vrste kitova, 5 vrsta perajara koje su samo povremeno prisutne, 4 feralne vrste (divlje, ali potiču od domestifikovanih): *Mustela furo* (feretka) i *Felis catus* (mačka) iz reda zveri (Carnivora), *Capra aegagrus hircus* (koza) i *Ovis aries* (ovca) iz reda papkara (Artiodactyla) i 2 domaće *Bos primigenius* (govedo) i *Equus ferus caballus* (konj). Alohtonih (introdukovanih)

²⁷⁸ UK Marine Monitoring and Assessment Strategy (UKMMAS), *Op. cit.*, str. 41.

²⁷⁹ List of Mammals of Great Britain (2015) Wikipedia, the free encyclopedia, http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_mammals_of_Great_Britain 03.04.2015.

vrsta sisara je ukupno 11: 4 vrste iz reda glodara, 2 vrste zeca i američka vidrica *Neovison vison*²⁸⁰.

Velika Britanija ima niz programa monitoringa i zaštite pojedinačnih vrsta sisara²⁸¹. Pored drugih, uključivanje zaštite biodiverziteta u sektore se odvija kroz razvoj politike i legislature prostornog planiranja kao i u zahtevе za procene uticaja na životnu sredinu, zatim obaveze izveštavanja o ostvarivanju „zelenih ciljeva“ vlade itd. U smanjenju pritiska na biodiverzitet ostvaren je znatan napredak. Smanjeni su, na primer, pritisci u zagađivanju vazduha i morske vode, a negde postoje poboljšanja (na pr. acidifikacija zemljišta), međutim, neki pritisci su ostali na nivou štetnih (na pr. taloženje azota, poremećaji na morskom dnu), a neki pritisci su u porastu (na pr. klimatske promene, alohtone vrste). Ostvaren je napredak na integrisanju ciljeva biodiverziteta u održivu poljoprivredu, šumarstvo i ribarstvo. Napredak je ostvaren u smislu poboljšanja statusa biodiverziteta zaštitom ekosistema, vrsta i genetičkih resursa. Postignuti su dobri rezultati u zaštiti genetičkih resursa biljaka i domestifikovanih životinja.

U Velikoj Britaniji se realizuje niz akcija sa ciljem zaštite ugroženih vrsta. Orlovi belorepani (*Haliaeetus albicilla*) su izumrli u ovoj zemlji još 1918. godine. Ali, dve reintrodukcije, koje su rađene prema IUCN uputstvima i puštanjem ukupno 140 ovih ptica, sprovedene su u dva navrata (1975.-1985. i 1993.-1998.). Ove ptica su osnovale populaciju od preko 50 parova na zapadnoj obali Škotske. Treća faza reintrodukcije je imala za cilj osnivanje populacije u Istočnoj Škotskoj, gde su orlovi belorepani iščezli pre oko 200 godina. Očekuje se da će se samoodrživa populacija u Istočnoj i Centralnoj Škotskoj proširiti na

²⁸⁰ Full Species List (2014) The Mammal Society, http://www.mammal.org.uk/full_species_list 03.04.2015.

²⁸¹ Publications – Mammals, Joint Nature Conservation Committee, 2012., <http://jncc.defra.gov.uk/default.aspx?page=2138> 10.04.2015.

čitavu teritoriju članice. Ukupno je 85 mladih jedinki ove vrste uzeto iz Norveške i pušteno u periodu 2007.-2012. godine. Svaka puštena jedinka nosi radio VHF uređaj, putem koje se prati.

Šumska žaba (*Rana dalmatina*) je široko rasprostranjena u južnoj i centralnoj Evropi, i samo na nekoliko lokacija na severu kontinenta. U Ujedinjenom Kraljevstvu jedino mesto je Džerzi, gde je brojnost populacije opadala od ranih devedesetih. Oformljena je grupa - The Jersey Amphibian and Reptile Group, koja je sprovedila program uzgoja, upravljanja staništima i reintrodukcije ove vrste u divljinu. Ostvaren je napredak, ali budućnost ove žabe još nije sigurna, jer su i dalje prisutni negativni faktori koji su doveli do pada njene populacije²⁸².

Bilo je više projekata gajenja i razmnožavanja životinja u zatočeništvu (ex situ) u zoološkim vrtovima, koje su potom reintrokovane u divljinu (na primer: zajednički projekti koji uključuju zoo vrtove, državne agencije za zaštitu prirode i udruženja građana za reintrodukciju vrsta ptica crvene lunje (*Milvus milvus*), prdavca (*Crex crex*) i noćnog leptira (*Pareulype berberata*) u odgovarajuća staništa. Centar za zaštitu herpetofaune je radilo na reintrodukciji guštera *Lacerta agilis* u prirodu. To je podrazumevalo ex-situ uzgajanje životinja u zoo vrtovima Čester i Džerzi²⁸³

Jezero Llyn Tegid u Velsu je jedino mesto u Ujedinjenom Kraljevstvu gde živi puž *Myxas glutinosa*. Ova vrsta živi ispod kamenja na obalama jezera, a na pomenutoj lokaciji nije viđen skoro 50 godina, pre nego što je ponovo otkriven tokom istraživanja 1998. godine. Rad na poboljšanju kvaliteta vode u ovom jezeru će svakako imati dobar uticaj na populaciju ovog puža, kao i na vrstu ribe

²⁸² Fifth National Report to the United Nations Convention on Biological Diversity: United Kingdom, *Op. cit.*, str. 49.

²⁸³ Third National Report to the Convention on Biological Diversity, United Kingdom and its Overseas Territories and Crown Dependencies. 2005., str. 85., <https://www.cbd.int/doc/world/gb/gb-nr-03-p1-en.pdf> 07.04.2015.

Coregonus lavaretus, relikta iz Ledenog doba, koji takođe živi u ovom jezeru²⁸⁴ i ranjiva je vrsta²⁸⁵.

Vlada Velike Britanije obezbeđuje sredstva za projekte u okviru „Darvin Inicijative“, koja pomaže zemljama sa bogatim biodiverzitetom, ali siromašnim u finansijskim sredstvima, i „Darvin Plus“ programa, koja pomaže preookeanskim teritorijama Ujedinjenog Kraljevstva da ispune svoje ciljeve u okviru očuvanja i unapređenja biodiverziteta. Britanski Međunarodni klimatski fond (ICF) je pokrenut da pomogne najsiromašnijima u svetu da se adaptiraju na klimatske promene i da promovišu čistiji, zeleniji rast. Velika Britanija je jedan od glavnih izvora globalnih stranih investicija i transnacionalne korporacije koje su tu bazirane i imaju značajnu potencijalnu globalnu ulogu u prenošenju najbolje ekološke prakse i promovisanju vrednosti ekosistema i biodiverziteta²⁸⁶.

U Velikoj Britaniji se redovno radi monitoring stanja i promena biodiverziteta. Tako postoje podaci o ugroženosti ili izumiranju pojedinih vrsta. Veruje se da je do sada izumrlo tri vrste bumbara: *Bombus pomorum*, *Bombus cullumanus* i najskorije, ranih 1990tih *Bombus subterraneus*. Druge vrste bumbara su pretrpele lokalne ekstinkcije poslednjih dekada, dok se, na primer veliki žuti bumbar *Bombus distinguendus* održao u severozapadnoj Škotskoj, ali je izumro u Engleskoj i Velsu. Mnoge vrste bumbara su sada retke ili veoma lokalizovane, dok se, na primer, *Bombus hypnorum* nedavno nastanio u Britaniji. Bumbari su prošli masovan pad brojnosti populacija od 1950., što je i jedna od najvećih opadanja brojnosti populacija divlje vrste u

²⁸⁴ Fifth National Report to the United Nations Convention on Biological Diversity: United Kingdom. *Op. cit.*, str. 49.

²⁸⁵ The IUCN Red List of Threatened Species. Version 2014.3, <http://www.iucnredlist.org/> 02.04.2015.

²⁸⁶ Fifth National Report to the United Nations Convention on Biological Diversity: United Kingdom, *Op. cit.*, str. 8-10.

Britaniji. Jedan od razloga za to je što im je, kao kolonijalnim socijalnim insektima potreban veliki areal aktivnosti²⁸⁷.

Veliki potkovnjak *Rhinolophus ferrumequinum* je jedna od vrsta slepog miša koja je nativna, veoma retka i ugrožena u Velikoj Britaniji, a koja je međunarodno značajna zbog ozbiljnih padova brojnosti širom Evrope. U Engleskoj se praćenja i merenja rade od 1986. godine. Glavni faktori koji utiču na populaciju su nepovoljni klimatski uslovi (hladna i vlažna leta), posebno zatvaranje napuštenih rudnika i gubitak pogodnog staništa i plena insekata. Potrebna su dalja istraživanja za procenu kretanja populacije, formiranja novih kolonija i drugo, kako bi se omogućila što efikasnija zaštita²⁸⁸.

Kritično ugrožena nativna vrsta u Velikoj Britaniji je i divlja mačka *Felis silvestris*. Ima je samo u Škotskoj, gde je ugrožena, jer je izolovana od glavne evropske populacije, i još uvek se smatra štetiočinom od strane farmera što dovodi do namernih ubijanja ove vrste²⁸⁹.

Još nema dovoljno podataka za skoro 60% terestričnih sisara, o čijim trendovima populacija bi trebalo prikupiti još podataka. Glavne grupe sisara za koje su potrebna dalja istraživanja su mali sisari i divlje mačke, crvene vevice, slepi miš *Myotis bechsteinii* i kuna zlatica. Ove vrste su jedne od najtežih za praćenje i istraživanje²⁹⁰.

Radi što kvalitetnije zaštite biodiverziteta, u Ujedinjenom Kraljevstvu postoje programi promovisanja koristi od biodiverziteta za stanovništvo. Spajanje ljudi sa prirodnim okruženjem je od suštinskog

²⁸⁷ Buglife - The Invertebrate Conservation Trust: Terrestrial Invertebrates, 2013., <https://www.buglife.org.uk/sites/default/files/Terrestrial%20Invertebrates%20TECHNICAL.pdf> 03.04.2015.

²⁸⁸ Battersby, J. (Ur.), Tracking Mammals Partnership: UK Mammals: Species Status and Population Trends. First Report by the Tracking, Tracking Mammals Partnership, Peterborough, 2005., http://jncc.defra.gov.uk/pdf/pub05_ukmammals_speciestatusText_final.pdf 06.08.2015.

²⁸⁹ Battersby, J. (Ur.), Tracking Mammals Partnership: UK Mammals: Species Status and Population Trends. First Report by the Tracking, *Op. cit.*, str. 86.

²⁹⁰ Battersby, J. (Ur.), Tracking Mammals Partnership: UK Mammals: Species Status and Population Trends. First Report by the Tracking, *Op. cit.*, str. 96.

značaja i potrebno je njegove vrednosti, koje su važne za kvalitetan život, razumeti i čuvati za buduće generacije. Kampanja „Jednostavna zadovoljstva je lako pronaći“ je usmerena na podsticanje ljudi da istraže i uživaju u svojim lokalnim zelenim površinama. „Godina prirodne Škotske“²⁹¹ je program sproveden 2013., koji je imao za cilj da inspiriše sve stanovnike i posetioce da slave škotsku prirodu, njenu izuzetnu lepotu, pejzaže i biodiverziteta. U Engleskoj je sproveden program promovisanja aktivnosti u prirodi pod nazivom „50 stvari koje treba da uradiš pre nego što napuniš 12“²⁹², gde se između ostalih navode aktivnosti: skotrljati se niz jako veliko brdo; uhvatiti bube; posaditi, uzgajati i pojesti; napraviti splav; uhvatiti ribu pomoću mreže; naučiti jahanje konja; trčati po kiši; napraviti kućicu za divlju životinju; napraviti pitu u blatu; posetiti farmu itd. Ovakav program snažno utiče na povećanje svesti i povezanosti dece sa prirodom. Povećanje učešća u dobrovoljnom brojanju i evidentiranju biološkog bogatstva je bilo podstaknuto kroz inicijative „građanskih nauka“, kojih ima nekoliko, a koje su vrlo aktivne²⁹³.

Do 2020. godine, poznavanje tradicionalnih vrednosti, inovacije i praktična znanja lokalnih zajednica, koja su relevantna za očuvanje i održivo korišćenje biodiverziteta, i njihovo uobičajeno korišćenja bioloških resursa, bi trebalo da budu uneti u nacionalno zakonodavstvo i, kao međunarodne obaveze, realizovani u sklopu implementacije Konvencije o biološkoj raznovrsnosti, sa punim i efikasnim učešćem lokalnih zajednica, na svim nivoima²⁹⁴.

²⁹¹ Više o tome: Year of Natural Scotland 2013, <http://www.scotland.org/whats-on/year-of-natural-scotland/> 10.04.2015.

²⁹² Više o tome: 50 things, <https://www.50things.org.uk/activity-list.aspx> 10.04.2015.

²⁹³ Fifth National Report to the United Nations Convention on Biological Diversity: United Kingdom, *Op. cit.*, str. 16.

²⁹⁴ Fifth National Report to the United Nations Convention on Biological Diversity: United Kingdom, *Op. cit.*, str. 75.

Procena kvaliteta životne sredine Velike Britanije iz 2011.²⁹⁵ je prva analiza prirodne životne sredine u smislu koristi za društvo. Ova studija obuhvata veliku bazu podataka. Sledeća je urađena 2014. godine²⁹⁶. Na Kajmanskim ostrvima, koja pripadaju Ujedinjenom Kraljevstvu, sprovedeno je nekoliko uspešnih programa zaštite životinjskih vrsta. Najpoznatiji je Program zaštite plave iguane, sa ciljem spašavanja plave iguane *Cyclura lewisi* od izumiranja. Jednom je ova vrsta bila najugroženija, ali je nedavno poboljšala svoj IUCN status od kritično ugrožene vrste do ugrožene, zahvaljujući naporima ovog izuzetnog programa uzgoja u zatočeništvu²⁹⁷. Ovaj program je i danas aktivan.

Zakon o životinjama Kajmanskih ostrva²⁹⁸ omogućava zaštitu endemične velike plave iguane *Cyclura lewisi* i *Cyclura nubila caymanensis*, za koju postoji i poseban program zaštite²⁹⁹; kao i zaštitu svih vrsta divljih ptica. Zakon o životinjama zabranjuje lov u utočistiima za životinje i tretira ga kao krivično delo. Ovaj zakon, međutim, ne nudi zaštitu autohtonim vrstama slepih miševa ili bilo kojoj drugoj od mnogih endemčnih životinja. Lista zaštićenih vrsta životinja treba da se ažurira nacrtom nacionalnog zakona o zaštiti³⁰⁰. Trenutno su samo iguane i divlje ptice zaštićene životinje.

²⁹⁵ UK National Ecosystem Assessment 2011, The UK National Ecosystem Assessment: Synthesis of the Key Findings. UNEP-WCMC, Cambridge, 2011. <http://uknea.unep-wcmc.org/Resources/tabid/82/Default.asp> 12.04.2015.

²⁹⁶ UK National Ecosystem Assessment 2014, The UK National Ecosystem Assessment: Synthesis of the Key Findings. UNEP-WCMC, LWEC, 2014.UK. <http://uknea.unep-wcmc.org/Resources/tabid/82/Default.aspx> 15.08.2015.

²⁹⁷ The Blue Iguana Recovery Programme 1990, <http://www.blueiguana.ky/> 12.04.2015.

²⁹⁸ Cayman Islands (UK): Animals Law, http://faolex.fao.org/cgi-bin/faolex.exe?database=faolex&search_type=query&table=result&query=LEX-FAOC018084&format_name=@ERALL&lang=eng 15.08.2015.

²⁹⁹ Species Management Plan for the Sister Isles Rock Iguana, *Cyclura nubila caymanensis* 2011 – 2014, Little Cayman, Cayman Islands, 2011., http://www.iucn-iscg.org/wp-content/uploads/2013/03/Sister_Isles_Rock_Iguana_SMP_2011-2014.pdf 15.08.2015.

³⁰⁰ Fifth National Report to the United Nations Convention on Biological Diversity: United Kingdom. *Op. cit.*, str. 23.

Na kratkoročnom nivou u Velikoj Britaniji se mogu uočiti pozitivni trendovi za vrste evropskog značaja, šumske ptice, morske ribe, biljne i životinjske genetičke resurse i stanje zaštićenih područja od nacionalnog značaja. Generalno, indikatori statusa i trendova biodiverziteta u Ujedinjenom Kraljevstvu pokazuju opadanje pojedinih populacija na dugoročnom nivou, ali ipak postoje neka poboljšanja za pojedinačne vrste i staništa.

Posebne aktivnosti usmerene su na očuvanje autohtonih rasa životinja. Naime, Velika Britanija ima bogate genetičke resurse domaćih životinja, uključujući 235 autohtonih rasa, uprkos nekim istorijskim gubicima. To ukazuje na otpornost genetičke raznovrsnosti stoke, a treba istaći i da od 2001. godine nije bilo prijavljenih izumiranja bilo rase ovaca ili goveda³⁰¹.

Velika Britanija je 2006. godine usvojila Nacionalnu strategiju za gajene životinjske genetičke resurse³⁰². Neke od preporučenih akcija u toj strategiji uključuju: izveštavanje o uzgojnoj strukturi svakog sektora stočarstva na svakih šest godina; sačinjavanje jedinstvenog elektronskog spiska o nacionalnim rasama i njeno povezivanje sa bazom podataka European and UN Food and Agriculture Organisation (FAO) Domestic Animal Diversity Information System (DAD-IS); kompletiranje i ažuriranje Nacionalne liste rasa; identifikovanje rasa koje treba klasifikovati kao najvažnije za zaštitu ili koje su u opasnosti (nativne, egzotične ili divlje itd.); ispitivanje otpornosti na bolesti, kvaliteta mesa i drugih proizvoda, pogodnosti za ispašu u cilju održavanja livada i dr.; uspostavljanje standardizovanog šablona za monitoring rasa; podsticanje društva za očuvanje nacionalnih rasa da

³⁰¹ Fifth National Report to the United Nations Convention on Biological Diversity: United Kingdom., Peterborough: JNCC. 2014., str. 70., <https://www.cbd.int/doc/world/gb/gb-nr-05-en.pdf> 05.04.2015.

³⁰² UK National Action Plan on Farm Animal Genetic Resources, DEFRA., 2006. https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/69397/pb12190-fangr-actionplan.pdf 15.08.2015.

sve publikacije budu elektronske; ispitivanje za koje egzotične rase je potrebna konzervacija, bilo da su izumrle u zemlji svog porekla ili da su ozbiljno ugrožene globalno ili da ekonomski doprinose poljoprivredi Velike Britanije; razmatranje načina na koji se o nacionalnim rasama uči u školama, na fakultetima i držanje kurseva preduzetnicima; sprovođenje strategije za stočarstvo na centralnom i regionalnom nivou, usmeravanje politike genetičkih resursa u sve održive strategije za hranu i poljoprivredu; ispitivanje i razvoj programa kontrole bolesti koje mogu da utiču na native rase stoke; i podsticaj uključivanja civilnog sektora u programe zaštite nacionalnih rasa stoke.

Životinjski genetički resursi imaju višestruk značaj: ekonomski, socijalni i kulturni. Industrija hrane i pića je najveći proizvodni sektor u Velikoj Britaniji. Ona ostvaruje profit od skoro 70 milijardi funti godišnje i čini preko 15% proizvodnog prometa. Mlekarska proizvodnja predstavlja najveći poljoprivredni sektor vredan 2,7 milijardi funti, što čini oko 20% poljoprivredne proizvodnje. Uspeh u sektoru stočarstva u velikoj meri zavisi od osobina i mogućnosti rasa stoke i sojeva koji pružaju sirovine u industriji. Dakle, genetički resursi domaćih životinja imaju ključnu ulogu na samom početku lanca ishrane i postoje jaki ekonomski argumenti za obezbeđivanje upravljanja ovim resursima na održiv način³⁰³.

U Velikoj Britaniji, sa velikim brojem autohtonih rasa živine, goveda, ovaca, koza, svinja, konja i ponija, oko 100 njih je ugroženo³⁰⁴. Niska efektivna veličina populacija autohtonih ovaca i goveda označava veću verovatnoću za ukrštanje u srodstvu i rizik od

³⁰³ UK National Action Plan on Farm Animal Genetic Resources, DEFRA, 2006., str. 11., https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/69397/pb1_2190-fangr-actionplan.pdf 05.04.2015.

³⁰⁴ UK National Action Plan on Farm Animal Genetic Resources, DEFRA, 2006., str. 11. https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/69397/pb1_2190-fangr-actionplan.pdf 15.08.2015.

gubitka genetičke raznovrsnosti ovih životinja³⁰⁵. Rafitikacijom Konvencije o biološkoj raznovrsnosti³⁰⁶(CBD), Velika Britanija ima međunarodnu obavezu čuvanja svojih genetičkih resursa. Globalna strategija za upravljanje genetičkim resursima domaćih sorti životinja³⁰⁷, čija je i Velika Britanija potpisnica, je međunarodni mehanizam putem kojeg se preporučuju aktivnosti od strane CBD. Problematika zaštite genetičkih resursa domaćih sorti životinja ranije nije bila na adekvatan način prisutna u politici vlade Velike Britanije.

Upravljanje ovim resursima je bilo prepušteno industriji i nevladinim organizacijama. Međutim, preuzete međunarodne obaveze i političke promene uticale su na sektor stočarstva i potvrdile da u Velikoj Britaniji postoji potreba za usklađivanjem nacionalne politike o životinjskim genetičkim resursima. Današnja strateška dokumenta koja definišu politiku za održivu poljoprivredu i proizvodnju hrane u okviru šireg okvira ekonomske, ekološke i socijalne održivosti su: Strategija za održivu poljoprivredu i hranu³⁰⁸, Napredna strategija za škotsku poljoprivredu: sledeći koraci³⁰⁹, Poljoprivreda, hrana i selo: izgradnja sigurne budućnosti – nova strategija za poljoprivredu³¹⁰ i Strateški plan 2012-2020³¹¹. Iako ne

³⁰⁵ Fifth National Report to the United Nations Convention on Biological Diversity: United Kingdom, Peterborough: JNCC, 2014, str. 19. <https://www.cbd.int/doc/world/gb/gb-nr-05-en.pdf> 15.08.2015.

³⁰⁶ Convention on Biological Diversity (1992) United Nations, Rio de Janeiro. <https://www.cbd.int/doc/legal/cbd-en.pdf> 15.08.2015.

³⁰⁷ The Global Strategy for the Management of Farm Animal Genetic Resources (1999) Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome. <http://www.fao.org/ag/againfo/programmes/en/lead/toolbox/Indust/ex-brf.pdf> 15.08.2015.

³⁰⁸ The Strategy for Sustainable Farming and Food Facing the Future, Department for Environment, Food and Rural Affairs, Defra, 2002., http://www.adlib.ac.uk/resources/000/022/030/Strategy_for_sustainable_farming_and_food.pdf 05.04.2015.

³⁰⁹ A Forward Strategy for Scottish Agriculture: Next Steps The Scottish Executive, 2006., <http://www.gov.scot/Resource/Doc/94965/0022832.pdf> 05.04.2015.

³¹⁰ Farming, Food and Countryside Building a secure future - A new strategy for farming, Welsh Assembly Government, 2009., <http://gov.wales/docs/drah/publications/090507ffcmaindocen.pdf> 05.04.2015.

postoji posebna politika koja se odnosi na genetičke resurse domaćih sorti životinja ili uzgoja životinja u ovim dokumentima, njihovo održivo korišćenje i čuvanje je od ključnog značaja za njihov opstanak, jer predstavlja prvi korak u lancu održive stočarske proizvodnje.

CBD prepoznaje značaj identifikacije i praćenja genetskih resursa kao osnovu za sve aktivnosti menadžmenta, od očuvanja do održivog korišćenja. Aktivnost identifikovanja farmskih životinjskih genetičkih resursa uključuje popis i karakterizaciju istih. Ovo doprinosi pronalaženju odgovora na pitanja o tome kakvi su postojeći resursi, šta svaki od njih može da ponudi i kako se populacija menja. Pitanje šta svaki resurs može da ponudi odnosi se na strateške i dugoročne potrebe. Monitoring daje garanciju upravljaju životinjskim resursima i definiše potrebe i mogućnosti za razvoj politika i delanja zainteresovanih strana³¹².

Istraživanje sprovedeno od strane Odeljenja za životnu sredinu, ruralne i prehrambene poslove o sektoru uzgoja u ovčarstvu pružilo je dragocen uvid u promene kada su u pitanju popularnost i zastupljenosti rasa i ukrštanja. Na primer, Llein rasa ovaca je bila retka pre 40 godina, ali se procenjuje da sada broji preko 230000 jedinki. Njen preporod je verovatno nastao zbog lakog uzgoja, izmena u stočarstvu, ali i zbog ukupne efikasnosti - relativno visok prinos jagnjadi i relativno niski troškovi održavanja zbog srednje težine jedinki. Slično tome, opet postoji zainteresovanost među nekim poljoprivrednicima za Wiltshire Horn rasu, zbog karakteristike odbacivanja vune - potencijalno korisne osobine za neke farmere. Ovi primeri ilustruju i značaj postojanja tačne informacije o veličinama populacija, i komercijalnu vrednost očuvanja genetičkih resursa domaćih sorti životinja, kako bi se zadovoljili

³¹¹ Strategic Plan 2012-2020, Department of Agriculture and Rural Development (DARD), 2012., <http://www.dardni.gov.uk/dard-strategic-plan-2020-english-version.pdf> 05.04.2015.

³¹² UK National Action Plan on Farm Animal Genetic Resources, DEFRA, 2006., str. 17., https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/69397/pb1_2190-fangr-actionplan.pdf 05.04.2015.

promenljivi zahtevi tržišta³¹³. Konstantno postoji potreba da se unapređuju oblasti politike o zdravlju i dobrobiti životinja, upravljanju predelima i biodiverzitetom, razvoju održivog upravljanja hranom i poljoprivredom i ruralnom razvoju, koji mogu imati uticaj na genetičke resurse domaćih sorti životinja, kako bi se osiguralo da su koristi za ove resurse maksimalni, a rizici svedeni na minimum.

³¹³ UK National Action Plan on Farm Animal Genetic Resources, DEFRA, 2006., str. 18., https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/69397/pb12190-fangr-actionplan.pdf 07.04.2015.

3.

EVROPSKO – KONTINENTALNO PRAVO

Iako su krivičnopravne i prekršajnopravne odredbe posvećene zaštiti i dobrobiti životinja, u najvećem broju slučajeva usvojile nešto kasnije u odnosu na Sjedinjene Američke Države i Veliku Britaniju, evropske zemlje poslednjih decenija prolaze kroz pravu „pravnu revoluciju“ u toj oblasti. Takva progresivna kretanja ne mogu se pripisati samo zakonodavnoj inicijativi na nacionalnom planu. Ona su istovremeno i rezultat implementacije u nacionalna zakonodavstva velikog broja relevantnih dokumenata usvojenih pod okriljem Saveta Evrope, kao i niza pravnih akata (preporuka, direktiva, pravila itd.) donetih od strane nadležnih organa Evropske unije, ali i konstantnog procesa standardizovanja zakonodavstava evropskih država.³¹⁴ Kao najreprezentativniji primeri pozitivnopravnih rešenja zemalja evropsko – kontinentalne pravne tradicije u ovoj oblasti biće izloženi pravni sistemi zaštite životinja u Nemačkoj, Italiji i Švedskoj.

³¹⁴ Paunović, M.: Uperednopravni pregled zaštite prava i dobrobiti životinja, Strani pravni život, br. 1/2004., str. 43.

3.1. Nemačka

*„Mi posmatramo svaku životinju kao mali svet,
koji postoji radi sebe samog, na svoj sopstveni način.
Svako živo biće ima svoj razlog za postojanje.“*

Johan Volfgang Gete (1749 - 1832), nemački književnik

Kada je u pitanju zakonodavna aktivnost posvećena problematici zaštite životinja, Nemačka prednjači u odnosu na ostale evropske zemlje.³¹⁵ Nemačka je prva od država članica Evropske unije amandmanom na Ustav iz 1949., usvojenim 2002. obezbedila najviše standarde pravne zaštite životinja na federalnom (saveznom) nivou,³¹⁶ čime je praktično postala prva evropska zemlja koja je na ustavnom nivou zajemčila zaštitu i, uslovono govoreći, prava životinja.³¹⁷ U pitanju je član 20. a. Ustava Savezne Republike Nemačke³¹⁸, prema kome država: „imajući u vidu sopstvenu odgovornost i odgovornost prema budućim generacijama, štiti prirodne osnove života i životinje, i to u okviru ustavnog poretka, putem zakonodavne, a na osnovu zakona i prava, putem izvršne i sudske vlasti.“

Normiranje zaštite životinja u nemačkom pravnom sistemu izvršeno je na detaljniji i celovitiji način nego što je to slučaj sa većinom evropskih zemalja. To je učinjeno opštim propisima iz oblasti

³¹⁵ Paunović, M.: Prava životinja – savremeni međunarodni standardi, *Op.cit.*, str. 96. Videti i Bužančić, A.: Zakon o zaštiti životinja Nemačke, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, vol. 30., br.1, Split, 1993.

³¹⁶ Natrass, K.: „...Und die Tiere“, Constitutional Protection for Germany's Animals, *Animal Law Review at Lewis and Clark Law School*, vol. 10:283, Portland, Oregon, 2004., str. 283.

³¹⁷ Paunović, M.: Prava životinja – savremeni međunarodni standardi, *Op.cit.*, str. 96.

³¹⁸ Član 20. a. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland od 23.05.1949. (BGBl S. 1), sa poslednjim izmenama i dopunama od 21.07.2010. (BGBl IS 944), <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/gg/gesamt.pdf> 04.01.2015.

zaštite prirodne okoline, kojima se štite ugrožene vrste divljih životinja, zatim, opštim propisima koji se tiču zabrane okrutnosti prema domaćim životinjama, odnosno zaštite svih kičmenjaka i, konačno, obiljem propisa iz različitih grana prava, kao što su građansko, upravno i krivično pravo, kojima se određene vrste životinja štite u određenim odnosima i situacijama. Iz mnoštva važećih pravnih akata posvećenih zaštiti životinja u Nemačkoj, izdvajaju se Krivični zakonik³¹⁹ i Zakon o zaštiti životinja³²⁰.

Nemački Krivični zakonik sadrži nekoliko krivičnih dela posredstvom kojih se ostvaruje zaštita životinja od različitih vidova povređivanja ili ugrožavanja njihovog opstanka. Ta krivična dela su sistematizovana u okviru 29. poglavlja, koje je posvećeno krivičnim delima protiv životne sredine, dok se dva dela nalaze u 25. poglavlju pod nazivom: „Nezakonito sticanje koristi“. U pitanju su krivična dela kojima se životinje štite na posredan način, kao integralni deo životne sredine, zajedno sa njenim ostalim činiocima poput vazduha, zemljišta ili voda ili kao deo fonda divljači ili ribljeg fonda. Od krivičnih dela protiv životne sredine propisanih Krivičnim zakonikom Nemačke, za zaštitu životinja značajna su sledeća dela: 1) zagađenje zemljišta (član 324. a), 2) zagađenje vazduha (član 325.), 3) proizvodnja buke, vibracija i nejonizujućeg zračenja (član 325.a), 4) nezakonito odlaganje opasnog otpada (član 326.), 5) nezakonito postupanje sa radioaktivnim supstancama, opasnim supstancama i robom (član 328.), 6) ugrožavanje zaštićenih područja (član 329.) i 7) teži oblici krivičnih dela protiv životne sredine (član 330.). Od krivičnih dela smeštenih u okviru poglavlja naslovljenog kao

³¹⁹ Strafgesetzbuch für die Bundesrepublik Deutschland, od 15.05.1871., u verziji od 13.11.1998. (BGBl I S. 3322) sa poslednjim izmenama i dopunama od 6.12.2011. (BGBl I S. 2557), <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/stgb/gesamt.pdf> 04.01.2015.

³²⁰ Tierschutzgesetz od 24.07.1972. u 18.05.2006. (BGBl. I S. 1206, 1313), sa poslednjim izmenama i dopunama od 09.12.2010. (BGBl. I S. 1934), <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/tierschg/gesamt.pdf> 04.01.2015.

„Nezakonito sticanje koristi“, sa zaštitom životinja su povezane sledeće inkriminacije: 1) lovokrađa (član 292.) i 2) uzimanje ili uništavanje ribe (član 293.).

Krivično delo zagađenja zemljišta (član 324. a.) čini lice koje, kršeći dužnosti iz administrativnog (upravnog) prava, unese, dopusti da prodru ili oslobodi supstance u zemljište, čime ga zagadi ili na drugi način izmeni u negativnom smislu i to ili u većoj razmeri ili na način koji može narušiti zdravlje drugih lica, životinja, biljaka, druge imovine veće vrednosti ili vode. Za ovo krivično delo zakonom je propisana kazna zatvora do 5 godina ili novčana kazna. I sam pokušaj ovog krivičnog dela je prema slovu zakona kažnjiv. Pored osnovnog, umišljajnog oblika dela, Zakonik poznaje i nehatni oblik krivičnog dela za koji su alternativno propisane kazna zatvora do 3 godine ili novčana kazna.

Krivično delo zagađenja vazduha (član 325.) postoji ako učinilac, prilikom upravljanja postrojenjem, posebno fabrikom ili mašinom, kršeći dužnosti iz upravnog (administrativnog) prava, prouzrokuje izmene vazduha koje mogu oštetiti zdravlje drugih lica, životinja, biljaka ili druge imovine veće vrednosti izvan područja koje pripada tom postrojenju. Za osnovni oblik ovog krivičnog dela propisane su alternativno kazna zatvora do 5 godina ili novčana kazna. Zakonom je izričito propisano da je i pokušaj ovog krivičnog dela kažnjiv. Pored osnovnog, umišljajnog oblika dela, propisan je i nehatni oblik, koji je zaprećen novčanom kaznom ili kaznom zatvora do 3 godine.

Za zaštitu životinja značajan je drugi oblik krivičnog dela izazivanja buke, vibracija ili nejonizujućeg zračenja (član 325. a.). Ovaj oblik dela postoji ako lice, upravljajući postrojenjem, fabrikom ili mašinom i kršeći pri tome obaveze proistekle iz upravnopravnih (administrativnopravnih) propisa usmerenih na zaštitu od buke vibracija ili jonizujućeg zračenja, ugrozi zdravlje drugih lica, životinja

ili tuđe imovine značajnije vrednosti. Za ovaj oblik dela je propisana kazna zatvora do 5 godina ili novčana kazna.

Životinje se, na posredan način, štite i putem dva oblika krivičnog dela nezakonitog odlaganja opasnog otpada. Prvi oblik dela (član 326.) čini lice koje na nezakonit način i izvan prostorija koje su za to namenjene ili značajno odstupajući od propisane i autorizovane procedure, obrađuje, čuva, baca, istovaruje ili na drugi način odlaže otpad koji sadrži ili može generisati otrove ili nosi sa sobom bolesti koje se mogu preneti na ljude ili životinje. Drugi oblik tog krivičnog dela sastoji se u preduzimanju neke od navedenih radnji, ali u odnosu na otpad koji zbog svoje prirode, sastava ili količine može, između ostalog, ugroziti postojeću populaciju životinja ili biljaka. Ovo krivično delo zaprećeno je kaznom zatvora do 5 godina ili novčanom kaznom.

I jedan od oblika krivičnog dela nezakonitog postupanja sa radioaktivnim supstancama, opasnim supstancama i robom indirektno obezbeđuje i zaštitu životinja (član 328. stav 3. tačka 2.). Ovaj oblik krivičnog dela postoji ako lice, grubo kršeći dužnosti iz oblasti administrativnog prava, transportuje, prosleđuje, pakuje, raspakuje, utovaruje, istovaruje, prima ili snabdeva drugoga opasnom robom i na taj način ugrozi zdravlje drugih lica, životinja koje pripadaju drugom licu ili tuđe imovine veće vrednosti. Za ovaj oblik dela Zakonik propisuje kaznu zatvora do 5 godina ili novčanu kaznu. Izričito je propisano da je i pokušaj ovog krivičnog dela kažnjiv. Zakonik pored osnovnog, umišljajnog, predviđa i nehatni oblik ovog krivičnog dela za koji je propisana kazna zatvora do 3 godine ili novčana kazna.

Krivično delo ugrožavanja zaštićenih područja ima jedan oblik koji je posebno važan za zaštitu životinja (član 329. stav 3. tačka 6.). Ovaj oblik dela čini lice koje protivno naredbi ili izvršnoj zabrani donetoj u cilju očuvanja zaštićenog prirodnog područja, područja koje je izdvojeno kao takvo ili nacionalnog parka, ubije, uhvati ili lovi životinje koje pripadaju posebno zaštićenim vrstama ili u celosti ili delimično uništava ili uklanja

jaja tih životinja, čime se suštinski meša u zaštićene interese tog prirodnog područja. Za ovo krivično delo propisane su alternativno kazna zatvora do 5 godina ili novčana kazna.

Teži, kvalifikovani oblici krivičnih dela protiv životne sredine odnose se na naročito ozbiljne slučajeve umišljajnog izvršenja sledećih krivičnih dela (čl. 324 – 329.): 1) zagađivanja vode, 2) zagađivanja zemljišta, 3) proizvodnje buke, vibracija i nejonizujućeg zračenja, 4) nezakonitog odlaganja opasnog otpada, 5) nezakonitog rada postrojenja, 6) nezakonitog postupanja sa radioaktivnim supstancama, opasnim supstancama ili robom i 7) ugrožavanja zaštićenih područja. Kao jedan od tipičnih ozbiljnih slučajeva vršenja krivičnih dela protiv životne sredine, Zakonik navodi i trajno oštećenje postojeće populacije životinja ili biljaka koje pripadaju vrstama kojima preti istrebljenje usled preduzete radnje izvršenja nekog od navedenih dela (član 330. stav 1. tačka 3.). Za ovo delo propisana je kazna zatvora od 6 meseci do 10 godina.

Krivično delo lovokrađe ima osnovni i teži oblik. Osnovni oblik krivičnog dela lovokrađe javlja se u dva vida. Prvi vid dela (član 292. stav 1. tačka 1.) postoji kada učinilac kršeći tuđe pravo lova ili druga prava garantovana na osnovu lovne dozvole lovi, hvata, ubija ili prisvaja divljač za sebe ili za treće lice. Drugi vid dela (član 292. stav 1. tačka 2.) postoji kada učinilac kršeći tuđe pravo lova ili druga prava garantovana na osnovu lovne dozvole prisvoji za sebe ili za treće lice ili ošteti ili uništi objekat koji je obuhvaćen zakonima iz oblasti lovstva. Teži oblik krivičnog dela lovokrađe (član 229. stav 2.) postoji ako je osnovni oblik dela učinjen iz komercijalnih razloga ili ako se čini redovno, ako je delo učinjeno noću, za vreme lovostaja, upotrebom zamki ili na drugi način koji ne predstavlja dobru lovnu praksu ili ako je delo učinjeno zajednički, od strane više lica naoružanih vatrenim oružjem. Osnovni oblik krivičnog dela lovokrađe zaprećen je novčanom kaznom ili

kaznom zatvora do 3 godine, a teži oblik dela kaznom zatvora od 3 meseca do 5 godina.

Krivično delo uzimanja ili uništavanja ribe (član 293.) čini lice koje, kršeći tuđa prava iz oblasti ribolova ili prava garantovana dozvolom za ribolov lovi ribu ili prisvoji za sebe ili za treće lice ili uništi ili ošteti objekat na koji se odnose zakoni iz oblasti ribolova. Za ovo krivično delo su alternativno propisane kazna zatvora do 2 godine ili novčana kazna.

Posebnim članom 295. propisano je da se od učinioca krivičnog dela lovokrađe ili krivičnog dela uzimanja ili uništenja ribe može oduzeti oprema za lov ili ribolov, psi ili druge životinje koje je imao sa sobom ili koje je koristio prilikom izvršenja krivičnog dela.

Zakon o zaštiti životinja Savezne Republike Nemačke, usvojen 1972., sa izmenama iz 2006., odnosno 2010.³²¹ uređuje pitanja od značaja za zaštitu opstanka i dobrobiti životinja u različitim situacijama: prilikom držanja ili gajenja životinja (član 2.), ubijanja životinja (član 4.), obavljanja raznih zahvata na životinjama (čl. 5., 6. i 6 a.), vršenja eksperimenata sa životinjama (čl. 7 – 9 a.), sprovođenja zahvata i postupaka na životinjama u svrhu obrazovanja, odnosno obuke (član 10.) ili radi izrade, proizvodnje, skladištenja i umnožavanja supstanci, proizvoda ili organizama (član 10 a.), prilikom uzgoja životinja na farmama i trgovine životinjama (član 11.) i u slučaju zabrane uvoza, transporta ili držanja životinja (član 12.). Osim toga, Zakon sadrži i druge odredbe od značaja za dobrobit životinja (čl. 13. i 13 a.), odredbe kojima se reguliše njegovo sprovođenje (čl. 14 – 16.), kao i kaznene odredbe (čl. 17 – 20 a.).

Cilj ovog zakona, određen u članu 1. jeste da zaštiti život i dobrobit životinja, a zasniva se na odgovornosti ljudi za životinje kao „subića“ ili

³²¹ Tierschutzgesetz od 24.07.1972. u verziji od 18.05.2006. (BGBl. I S. 1206, 1313), sa poslednjim izmenama i dopunama od 09.12.2010. (BGBl. I S. 1934), <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/tierschg/gesamt.pdf> 04.01.2015.

„sustvorenja“ (*Mitgeschöpf*), odnosno bića koja koegzistiraju sa čovekom. U skladu sa tim zabranjeno je da bilo ko životinji bez opravdanog razloga nanese bol, patnju ili povredu. Nakon proklamovanja načelne zabrane lošeg postupanja sa životinjama, Zakonom su enumerisane dužnosti lica koja drže životinje, staraju se o njima ili se od njih zahteva da to čine (član 2.). Takva lica su u obavezi da životinjama obezbede hranu, negu i smeštaj koji odgovara potrebama njihove vrste, njihovim karakteristikama i ponašanju. Pored toga, lica odgovorna za životinje ne smeju životinjama ograničiti mogućnost za ispoljavanje slobode pokreta koja je svojstvena njihovoj vrsti, niti u meri koja bi kod životinje prouzrokovala bol, patnju ili povredu, koji bi se inače mogli izbeći. Od odgovornih lica očekuje se da poseduju znanje i veštine neophodne da životinji obezbede odgovarajuću hranu, negu i smeštaj koji odgovaraju zahtevima njenog ponašanja. Ukoliko je to potrebno radi očuvanja dobrobiti životinja, Savezno ministarstvo za hranu, poljoprivredu i šumarstvo ovlašćeno je da, uz saglasnost Saveznog veća (*Bundesrat*), izdaje naredbe kojima bi detaljnije bili uređeni uslovi za uzgoj životinja (član 2.) i zahtevi u pogledu ciljeva, opreme i metoda dresure i obuke životinja.

Zakonom o zaštiti životinja izričito je zabranjeno (član 3): 1) zahtevanje da životinja postupa na način koji, imajući u vidu njeno stanje prevazilazi njenu snagu ili kapacitete, 2) zahtevanje da životinja koja je bila podvrgnuta operaciji ili tretmanu usled kojih joj je umanjena fizička sposobnost, postupa na način koji joj njeno fizičko stanje ne dopušta, 3) sprovođenje postupaka na životinji tokom obuke ili sportskih takmičenja ili sličnih događaja, kojima se životinji nanose ozbiljan bol, patnja ili nelagodnost koji mogu umanjiti njene sposobnosti, kao i dopingovanje životinje na sportskim takmičenjima ili sličnim događajima, 4) prodaja ili kupovina bolesne, zaražene, izmorene ili stare životinje koja je čuvana u kući ili zbrinuta od strane čoveka na drugi način, ako ta životinja nije sposobna da preživi bez

neotklonjivog bola ili patnje, osim u svrhu njene bezbolne i neodložne eutanazije, 5) napuštanje ili ostavljanje životinje koja je držana u kući, na imanju ili koja je na drugi način bila zbrinuta od strane čoveka, u nameri da se učinilac iste otarasi, odnosno da izbegne dužnosti koje ima kao njen držalac, odnosno staralac, 6) puštanje ili nastanjanje u divljini životinje koja je prethodno čuvana ili odgajana u zatočeništvu, koja nije pripremljena da se u novom staništu samostalno hrani u skladu sa svojom vrstom, niti je prilagođena na tamošnje klimatske uslove, 7) podvrgavanje životinje obuci koja im pričinjava ozbiljan bol, patnju ili povredu, 8) upotreba životinje za snimanje, izložbu, reklamu ili slične događaje ako joj se time nanose bol, patnja ili povreda, 9) obuka ili testiranje snage jedne životinje na drugoj živoj životinji, 10) huškanje jedne životinje na drugu osim u slučaju sportskog lova, 11) obučavanje životinje da razvije agresivno ponašanje koje joj pričinjava bol, patnju ili povredu, kojim se toj životinji ili drugim jedinkama iste vrste prouzrokuje bol ili patnja prilikom međusobnog kontakta ili kojim se doprinosi da ta životinja bude čuvana samo pod uslovima koji joj pričinjavaju bol, patnju ili povrede, 12) prisilno hranjenje životinje, osim ako je to opravdano iz zdravstvenih razloga, 13) davanje životinji hrane koja joj pričinjava bol, patnju ili povrede i 14) upotreba naprava kojima se, putem izazivanja elektro – šoka, značajno ograničava ponašanje životinje koje je inače svojstveno njenoj vrsti, osim u izuzetnim slučajevima koji moraju biti predviđeni odgovarajućim propisima.

U zavisnosti od težine prestupa, kršenje odredbi Zakona o dobrobiti životinja može imati za posledicu krivičnopravnu ili prekršajnopravnu odgovornost. Dakle, ovaj Zakon se pojavljuje kao sporedni, odnosno dopunski izvor krivičnog prava, pored Krivičnog zakonika, ali, istovremeno i kao izvor prekršajnog prava. Prema slovu Zakona (član 17.), krivično delo postoji: 1) ako lice bez razloga liši života bilo kog kičmenjaka, 2) ako lice bilo kom kičmenjaku iz obesti nanese značajan bol ili patnju i 3) ako lice bilo kom kičmenjaku trajno

(kontinuirano) ili ponovljeno nanosi bol ili patnju. Za sva tri oblika ovog krivičnog dela propisane su kazna zatvora do 3 godine ili novčana kazna.

Ostala, taksativno nabrojana, umišljajna ili nehatna kršenja odredbi Zakona o zaštiti životinja predstavljaju prekršaje iz čl. 18. i 27. Za navedene prekršaje propisana je novčana kazna i to u iznosu do 25.000 eura ili u iznosu do 5.000 eura, zavisno od vrste i težine prekršaja.

Posebnom odredbom (član 19.) propisano je da se učiniocu krivičnog dela iz člana 17. Zakona o zaštiti životinja, kao i od učinioca pojedinih prekršaja, može odrediti mera oduzimanja životinja koje su bile objekti radnje tih kažnjivih dela. Svakom licu koje je osuđeno za krivično delo ili koje nije osuđeno za krivično delo samo zato što njegova krivična odgovornost nije dokazana ili je isključena, sud može zabraniti da drži, stavlja u promet ili na drugi način u obavljanju svoje profesije postupa sa životinjama svih ili pojedinih vrsta. Ova zabrana može trajati određeno vreme (od 1 do 5 godina) ili neodređeno vreme, ukoliko sud proceni da postoji opasnost od ponovljenog vršenja tog krivičnog dela (član 20.). Za kršenje ove zabrane propisane su alternativno novčana kazna ili kazna zatvora do godinu dana.

Ukoliko sud ima osnovanih razloga da veruje da će učiniocu kažnjivog dela biti izrečena zabrana držanja, čuvanja ili postupanja sa životinjama na drugi način, on može u toku krivičnog postupka odrediti privremenu zabranu tom licu da stavlja u promet ili na drugi način profesionalno postupa sa životinjama bilo koje ili određene vrste (član 20 a.). Privremena zabrana obavljanja navedenih delatnosti će biti ukinuta ukoliko se ispostavi da više ne postoji osnov za njenu primenu ili ako sud u presudi ne odredi takvu zabranu. Za kršenje privremene zabrane obavljanja pojedinih delatnosti propisane su alternativno kazna zatvora u trajanju do godinu dana ili novčana kazna.

Ocena nemačkog zakonodavstva posvećenog zaštiti životinja

U izveštaju organizacije World Animal Protection o stanju zakonodavstva koje se tiče zaštite životinja, dobrobiti životinja i sankcionisanja okrutnosti prema životinjama, a koji je formiran na osnovu instrumenta Animal Protection Index baziranog na 17 ključnih parametara, Nemačka je dobila ocenu B.³²² Istaknuto je da važeći nemački zakon postavlja elementarne principe zaštite i dobrobiti životinja kao i da ih, zajedno sa odredbama Krivičnog zakonika, štiti od nedozvoljenih ljudskih radnji – činjenja i nečinjenja koje se mogu smatrati okrutnošću prema životinjama. Iako važeće zakonodavstvo ne govori eksplicitno o osećajnosti životinja, ono svakako postavlja okvire da se životinje tretiraju kao osećajna bića priznajući im sposobnost da osećaju bol i patnju kao i potrebu da ispolje svoje prirodno ponašanje. Nemački Zakon o dobrobiti životinja ne definiše sam pojam životinje, ali se iz činjenice da su pojedine njegove odredbe grupisane prema tome na koje životinje se odnose, može zaključiti koje životinjske vrste su njime obuhvaćene. Posebno je istaknuto kao pozitivan korak to što je Nemačka izmenama Ustava načinjenim 2002. godine formalno proglasila zaštitu životinja jednim od svojih ciljeva. Kao i druge članice Evropske unije, i Nemačka je obavezna da u skladu sa članom 13. Sporazuma o funkcionisanju Evropske unije³²³ i formalno prizna životinjama svojstvo osećajnih bića (sposobnost da osećaju bol, patnju, strah i stres), što je usvajanjem izmena Ustava zapravo i postignuto.³²⁴

³²² Germany, Animal Protection Index 2014, World Animal Protection, str. 1. http://api.worldanimalprotection.org/sites/default/files/api_germany_report.pdf 25.02.2015.

³²³ Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union, Official Journal of the European Union C 326/47, 26.10.2012., <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN> 25.02.2015.

³²⁴ Germany, Animal Protection Index 2014, World Animal Protection, str. 2.

Nemačka vlada izrazila je svoju podršku usvajanju Univerzalne deklaracije o dobrobiti životinja 2009. godine, na sastanku Evropskog saveta na kome je prisustvovalo 27 predstavnika poljoprivrednosg sektora zemalja članica Evropske unije. Uprkos tome, primećeno je da od tada u Nemačkoj nisu napravljani značajniji koraci na planu promovisanja ove Deklaracije, premda su načela koja su u njoj proklamovana inkorporisana u važeće zakonodavstvo i, po svemu sudeći primenjuju se u praksi.³²⁵

Inače, kompletno nemačko zakonodavstvo posvećeno zaštiti životinja, uključujući tu i krivičnopravne i prekršajnopravne odredbe, ocenjeno je kao kvalitetno i sveobuhvatno, a naglašeno je da su zaštitom posebno obuhvaćeni kućni ljubimci, radne životinje kao i životinje koje se uzgajaju na farmama, životinje u cirkusima, divlje životinje u prirodnim staništima kao i eksperimentalne životinje. Određene zamerke, međutim, postoje kada je u pitanju položaj životinja u zatočeništvu. Odredbe važećeg zakona posvećenog dobrobiti životinja odnose i na ovu kategoriju životinja, a u njemu je posebno navedeno da se u odnosu na njih ograničava primena različitih naprava kojima se značajnije ograničava njihovo prirodno ponašanje ili im se nanose znatan bol, patnja, strah ili povreda. Istim zakonom regulisano je i puštanje divljih životinja koje su odgajane u zatočeništvu u njihovo prirodno stanište i to na način koji će garantovati da njihova dobrobit pri tome ne bude ugrožena. Posebne odredbe Zakona o očuvanju prirode posvećene su uslovima koje moraju ispuniti zoološki vrtovi kako bi se ispoštovala dobrobit životinja.

Ali, istaknuto je da u zakonu posvećenom dobrobiti životinja nije precizno navedeno šta se tačno smatra standardima dobrobiti životinja koji moraju biti ispunjeni u zoološkim vrtovima, već je to učinjeno podzakonskim aktima, čija primena nije obavezna³²⁶. Nemačkoj se

³²⁵ Germany, Animal Protection Index 2014, World Animal Protection, str. 3.

³²⁶ Germany, Animal Protection Index 2014, World Animal Protection, str. 5-6.

zamera što uopšte dozvoljava da se životinje eksploatišu radi učestvovanja u cirkuskim predstavama i preporučuje joj se da tu praksu u potpunosti zabrani zakonom.³²⁷ Određene kritike upućene su Nemačkoj i u pogledu zaštite divljih životinja. Iako je lov regulisan zakonom, negodovanje izaziva sama činjenica da je on u Nemačkoj vrlo popularan, te da se ponekad za hvatanje životinja koriste zamke koje nisu u skladu sa načelima dobrobiti životinja. Ono što je okarakterisano kao pohvalno je angažovanje nemačkih lovačkih udruženja na planu zaštite prirodnih staništa divljih životinja.³²⁸

Organizacije za zaštitu životinja u Nemačkoj

Kada je u pitanju angažovanje različitih organizacija i udruženja za zaštitu životne sredine i životinja u Nemačkoj, treba skrenuti pažnju na nekoliko udruženja: German League for Nature, Animal Protection and Environment – DNR (Deutscher Naturschutzring)³²⁹, ABC – Animal Protection (ABC-Tierschutz)³³⁰ Doctors Against Animal Experiments Germany (Ärzte gegen Tierversuche)³³¹, The German Animal Welfare Association (Deutscher Tierschutzbund)³³², Doerenkamp-Zbinden Foundation (Doerenkamp-Zbinden Stiftung)³³³ i German Association

³²⁷ Germany, Animal Protection Index 2014, World Animal Protection, str. 9.

³²⁸ Germany, Animal Protection Index 2014, World Animal Protection, str. 11.

³²⁹ German League for Nature, Animal Protection and Environment – DNR (Deutscher Naturschutzring) <http://www.dnr.de/index.html> 20.02.2015.

³³⁰ ABC – Animal Protection (ABC-Tierschutz) <http://www.abc-tierschutz.de/> 20.02.2015.

³³¹ Doctors Against Animal Experiments Germany (Ärzte gegen Tierversuche) <http://www.aerzte-gegen-tierversuche.de/de/ueber-uns> 20.02.2015.

³³² The German Animal Welfare Association (Deutscher Tierschutzbund) <http://www.tierschutzbund.de/> 20.02.2015.

³³³ Doerenkamp-Zbinden Foundation (Doerenkamp-Zbinden Stiftung) <http://www.doerenkamp.ch/en/index.html?id=10> 20.02.2015.

for the Protection of Owls (Deutsche Arbeitsgemeinschaft zum Schutz der Eulen)³³⁴.

Nemačka vlada, a posebno Ministarstvo hrane i poljoprivrede nastoje da u oblasti dobrobiti životinja sarađuju sa svim drugim relevantnim subjektima kako na nacionalnom tako i na međunarodnom nivou, uključujući i predstavnike civilnog sektora. Obaveza saradnje između Ministarstva hrane i poljoprivrede sa Komisijom za dobrobit životinja prilikom usvajanja novih odredbi iz te oblasti propisana je članom 16b Zakona o zaštiti životinja. Posebnim podzakonskim aktom propisano je da u sastav ove komisije moraju ući eksperti iz oblasti farmskog uzgoja životinja, članovi naučnoistraživačkih institucija, veterinari, kao i 4 predstavnika regionalnih udruženja za zaštitu životinja. Slična je situacija i sa Zakonom o lovu koji obavezuje da se u rad saveta za lovstvo na regionalnom nivou uključe i predstavnici poljoprivrednog sektora, šumarstva, lovačkih udruženja, lovaca i društava za zaštitu životne sredine. Ipak, može se konstatovati da je saradnja sa civilnim sektorom pre rezultat politike i prakse Ministarstva poljoprivrede i hrane nego poštovanja obaveza proisteklih iz zakonskih odredbi.³³⁵

³³⁴ German Association for the Protection of Owls (Deutsche Arbeitsgemeinschaft zum Schutz der Eulen) <http://www.ageulen.de/doku.php> 18.02.2015.

³³⁵ Germany, Animal Protection Index 2014, World Animal Protection, str. 16-18.

3.2. Italija

*„Ja sam se odrekao mesa još u ranoj mladosti,
i doći će vreme kada će ljudi kao ja,
gledati na ubistvo životinje
kao što sada gledaju na ubistvo čoveka.“*

Leonardo Da Vinči (1452 - 1519), italijanski umetnik i pronalazač

Najstariji italijanski izvor prava posvećen zaštiti životinja bio je dekret usvojen 1913. koji je na najuopšteniji način zabranjivao okrutan tretman životinja. Od tada je u italijanskom pravnom sistemu, kroz različite zakone i dekrete, usvajan veći broj odredbi posvećenih odnosu čoveka prema životinjama. Ipak, u Italiji danas još uvek ne postoji zakon koji bi na sveobuhvatan način regulisao najvažnija pitanja od značaja za zaštitu i dobrobit životinja.³³⁶ Važeći italijanski Kazneni zakonik (*Codice Penale*)³³⁷ propisuje veći broj krivičnih dela koja na posredan ili neposredan način omogućavaju zaštitu životinja od najtežih oblika povrede ili ugrožavanja njihovog opstanka i dobrobiti. Analiza pojedinih inkriminacija i poglavlja u kojima se one nalaze govore u prilog tvrdnji da zaštita životinja u italijanskom krivičnom pravu počiva na krajnje antropocentričnim principima. Sa druge strane, ne može se poreći da je, naročito poslednjih godina, krivičnopravni sistem Italije, pored već postojećih, obogaćen i novim krivičnim delima usmerenim na zaštitu životinja, što predstavlja pozitivnu tendenciju.³³⁸

³³⁶ Više o tome: <http://www.strayanimalrights.org/en/europas-laender/italien?start=2> 06.01.2015.

³³⁷ Codice Penale, testo coordinato ed aggiornato del Codice Penale, Gazzetta Ufficiale 26 ottobre 1930, n. 251, Approvato con Regio Decreto 19 ottobre 1930, n. 1398, <http://www.altalex.com/index.php?idnot=36653> 06.01.2015.

³³⁸ Više o tome: <http://www.mondocaneforli.it/indice-leggi.html> 06.01.2015.

U pozitivnom krivičnom pravu Italije prihvaćena je podela krivičnih dela (*reati*) na zločine (*delitti*) (čl. 241 – 648.) i prestupe (*contravvenzioni*) (čl. 650 – 734.). Kriterijum za ovu podelu jeste vrsta, odnosno visina propisane kazne, zasnovane na težini krivičnih dela i na njihovoj društvenoj opasnosti (član 39.). Od krivičnih dela relevantnih za zaštitu životinja, većina predstavlja zločine, dok su samo tri svrstana u prestupe.

Najveći napredak na polju krivičnopravne zaštite životinja Italija je postigla upravo 2004., kada je Kaznenom zakoniku³³⁹ pridodato celo novo poglavlje posvećeno toj problematici³⁴⁰. U pitanju je deveto poglavlje Druge knjige Kaznenog zakonika, pod nazivom: „O zločinima protiv osećanja prema životinjama“ (*Dei delitti contro il sentimento per gli animali*). Sam naslov ovog poglavlja formulisan je tako da ima antropocentričan prizvuk, sugerišući da se krivičnim delima koja su u njemu sadržana suštinski ne štite životinje kao takve, već ljudi, odnosno osećanja koja ljudi gaje prema životinjama. U okviru ovog poglavlja sistematizovana su sledeća krivična dela: 1) ubistvo životinja (član 544. *bis.*), 2) maltretiranje životinja (član 544. *ter.*), 3) zabranjene priredbe i manifestacije (član 544. *quater*) i 4) borbe između životinja (član 544. *quinquies.*). Pored uvođenja novih inkriminacija u italijanski Kazneni zakonik, Zakonom iz 2004. uvodi se i zabrana upotrebe krzna i kože pasa i mačaka u komercijalne svrhe.³⁴¹ Osim nabrojanih, novouvedenih inkriminacija, za zaštitu životinja u krivičnom pravu Italije značajna su i sledeća krivična dela : 1) širenje bolesti životinja (član 500.), 2) ubistvo

³³⁹ Codice Penale, testo coordinato ed aggiornato del Codice Penale, Gazzetta Ufficiale 26 ottobre 1930, n. 251, Approvato con Regio Decreto 19 ottobre 1930, n. 1398.

³⁴⁰ Član 1. Legge 20 luglio 2004, n.189 "Disposizioni concernenti il divieto di maltrattamento degli animali, nonché di impiego degli stessi in combattimenti clandestini o competizioni non autorizzate" pubblicata nella *Gazzetta Ufficiale* n. 178 del 31 luglio 2004, <http://www.camera.it/parlam/leggi/04189l.htm> 06.01.2015.

³⁴¹ Član 2. Legge 20 luglio 2004, n.189 "Disposizioni concernenti il divieto di maltrattamento degli animali, nonché di impiego degli stessi in combattimenti clandestini o competizioni non autorizzate" pubblicata nella *Gazzetta Ufficiale* n. 178 del 31 luglio 2004.

ili oštećenje tuđih životinja (član 638.), 3) nečuvanje ili loše staranje o životinji (član 672.) i 4) loš tretman životinja (član 727.). Prva dva dela spadaju u zločine, dok su druga dva dela svrstana u prestupe.

Prema slovu italijanskog Kaznenog zakonika krivično delo ubistva životinja čini lice koje iz razloga okrutnosti (svireposti) ili bez postojanja opravdanog razloga prouzrokuje smrt životinje. Iako bi se iz naziva ovog krivičnog dela mogao izvesti zaključak da je za njegovo postojanje potrebno da su života lišene najmanje 2 životinje, iz samog teksta inkriminacije sledi da je dovoljno da je ubijena i samo jedna životinja. Radnja izvršenja ovog krivičnog dela se sastoji u prouzrokovanju uginuća životinje. Za postojanje krivičnog dela zahteva se da je životinja ubijena iz okrutnosti, odnosno svireposti učinioca ili bez postojanja opravdanog razloga.

U Zakoniku nije navedeno koje vrste životinja mogu biti objekt radnje ovog krivičnog dela. Iako u tekstu navedene odredbe u tom pogledu nisu postavljena nikakva eksplicitna ograničenja, trebalo bi prilikom njenog tumačenja uzeti u obzir i naslov poglavlja u okviru kojeg je ovo krivično delo sistematizovano. Kao što je već istaknuto, naslov tog poglavlja implicira da se krivičnim delima koja se u njemu nalaze štite osećanja koja ljudi imaju prema životinjama, iz čega sledi da bi za potrebe tumačenja tih inkriminacija pojam životinje trebalo definisati prilično restriktivno, retrogradno i antropocentrično. U tom smislu, objekt radnje ovog krivičnog dela, kao i ostalih krivičnih dela iz tog poglavlja, mogle bi biti samo one životinje čije uginuće, odnosno bol, patnja, strah i stres povređuju, vređaju, pogađaju osećanja ljudi. U svakom slučaju, tu bi mogli spadati jedino kičmenjaci, ali se čini da bi najbolje bilo da odluku o tome koja je životinjska vrsta, u okviru kičmenjaka, podobna da bude objekt radnje tih krivičnih dela, a koja nije, donese sud u svakom konkretnom slučaju. Ovo delo je zaprećeno kaznom zatvora u trajanju od 3 meseca do 18 meseci.

Krivično delo maltretiranja životinja ima dva osnovna i jedan teži oblik. Prvi osnovni oblik dela čini lice koje iz okrutnosti ili bez opravdanog razloga nanese životinji povredu, ili je podvrgne zlostavljanju (mučenju), ili je primora na ponašanja, napore ili poslove koje ona ne može izdržati s obzirom na svoje etološke karakteristike. Drugi osnovni oblik dela čini lice koje da životinjama opojna sredstva ili sredstva čija je upotreba zabranjena ili ih podvrgne tretmanima (postupcima) koji im narušavaju zdravlje. Za osnovni oblik dela zakonom su alternativno propisane kazna zatvora od 3 meseca do 1 godine ili novčana kazna u iznosu od 3.000 do 15.000 eura. Teži oblik dela postoji ukoliko usled preduzimanja neke od radnji izvršenja osnovnih oblika bude prouzrokovana teža posledica koja se sastoji u smrti životinje. Propisano je da se učiniocu težeg oblika dela izriče kazna koja predstavlja kaznu predviđenu za osnovni oblik uvećanu za jednu polovinu.

Kada je u pitanju priređivanje zabranjenih priredbi ili manifestacija, Kaznenim zakonikom je predviđeno da ovo krivično delo postoji ukoliko lice organizuje ili promoviše priredbe ili manifestacije koje podrazumevaju povređivanje ili mučenje životinja, pod uslovom da na taj način nisu ostvarena obeležja bića drugog težeg krivičnog dela. U pitanju je osnovni oblik ovog krivičnog dela, koji je zaprećen kaznom zatvora od 4 meseca do 2 godine ili novčanom kaznom u iznosu od 3.000 do 15.000 eura. Teži oblik dela postoji: 1) ukoliko je izvršenje osnovnog dela povezano sa ilegalnim kladenjem, 2) ako je osnovno delo izvršeno sa ciljem da se za sebe ili za drugog pribavi imovinska korist i 3) ako je usled izvršenja osnovnog dela nastupila posledica u vidu smrti životinje. Učiniocu težeg oblika dela sud kaznu propisanu za osnovno delo uvećava za jednu trećinu.

Osnovni oblik krivičnog dela borbi između životinja sastoji se u promovisanju, organizovanju ili rukovođenju borbama između

životinja ili drugim nedozvoljenim takmičenjima između životinja koje mogu dovesti u opasnost njihov fizički integritet. Osnovni oblik ovog dela je zaprećen alternativno kaznom zatvora od 1 do 3 godine ili novčanom kaznom u rasponu od 50.000 do 160.000 eura. Teži oblik ovog krivičnog dela (član 544. *quinquies*. stav 2.) postoji u tri situacije: 1) ako su u ove aktivnosti uključena maloletna ili naoružana lica, 2) ako su ove aktivnosti promovisane upotrebom video snimaka ili materijala drugog tipa koji sadrži scene ili slike borbi ili nedozvoljenih takmičenja i 3) ako učinilac čuva snimak ili drugu formu potvrde (svedočanstva) o nedozvoljenim borbama ili takmičenjima. Za teži oblik ovog dela propisana je kazna koja po meri odgovara kazni propisanoj za osnovni oblik dela uvećanoj u iznosu u rasponu od trećine do polovine kazne.

Kaznenim zakonikom propisana su i tri lakša oblika krivičnog dela borbe između životinja. Prvi lakši oblik dela čini lice koje, prilikom uzgoja ili obuke životinja, iste na bilo koji način, makar i posredstvom trećeg lica, priprema (usmerava) za učešće u borbama. Drugi oblik dela čini vlasnik ili držalac životinje koji se saglasi da životinja za koju je odgovoran učestvuje u nedozvoljenim borbama ili takmičenjima, dok treći lakši oblik dela čini lice koje, čak i ako nije prisutno na mestu održavanja nedozvoljenih borbi ili takmičenja i koje ne učestvuje u toku istih, organizuje ili sprovodi klađenje o ishodima tih borbi ili takmičenja. Za lakše oblike ovog dela alternativno su propisane kazna zatvora od 3 meseca do 2 godine ili novčana kazna od 5.000 do 30.000 eura.

U slučaju osude zbog učinjenog krivičnog dela maltretiranja životinja, zabranjenih priredbi ili manifestacija ili borbi između životinja, sud će uvek narediti da se životinje koje su bile objekt radnje tih dela oduzmu od učinioca. Ukoliko se utvrdi da životinje ne pripadaju učiniocu, već trećem licu, koje nije povezano sa izvršenjem krivičnog dela, one neće biti oduzete od tog lica (član 544. *sexies*. stav

1). Isto tako, licu koje je osuđeno zbog navedenih krivičnih dela, sud može pod određenim uslovima zabraniti transport, trgovinu ili uzgoj životinja u periodu od 3 meseca do 3 godine. U slučaju povrata, sud može osuđenom licu, umesto privremene, odrediti trajnu zabranu obavljanja navedenih aktivnosti (član 544. *sexies*. stav 2.).

Krivično delo širenja bolesti životinja sastoji se u prouzrokovanju širenja na životinje bolesti koja je opasna za nacionalno zoološko nasleđe. Ovo delo sistematizovano je u okviru sedmog poglavlja Druge knjige Kaznenog zakonika, posvećenog zločinima protiv privrede (*Delitti contro l'economia pubblica*). Dakle, za razliku od prethodno analiziranih inkriminacija čiji je objekt zaštite obuhvatao osećanja ljudi prema životinjama, objekt zaštite ovog krivičnog dela jeste privreda, odnosno funkcionisanje privrednog sistema zemlje. Međutim, jasno je da se pored interesa privrede, krivičnim delom širenja bolesti životinja štite i život i zdravlje životinja, zatim život i zdravlje ljudi, odnosno javno zdravlje, kao i interesi životne sredine, odnosno životinjskog sveta (faune), kao njenog integralnog dela. Kaznenim zakonikom je, pored umišljajnog, predviđen i nehatni oblik ovog krivičnog dela. Umišljajni oblik dela zaprećen je kaznom zatvora od 1 do 5 godina, dok je za nehatno delo propisana novčana kazna.

Krivično delo ubistva ili oštećenja tuđih životinja postoji ako lice bez opravdanog razloga ubije ili učini neupotrebljivom ili na drugi način oštetiti životinje koje pripadaju drugom licu, pod uslovom da time nisu ostvarena obeležja bića drugog, težeg krivičnog dela. Ovo delo svrstano je u zločine protiv imovine učinjene primenom nasilja prema stvarima ili licima (*Delitti contro il patrimonio mediante violenza alle cose o alle persone*), koja su sistematizovana u okviru prvog poglavlja Druge knjige Kaznenog zakonika. Iz toga sledi da se ovim krivičnim delom štiti imovina, odnosno imovinski interesi ljudi, a ne opstanak i dobrobit životinja, čiji pravni status pokretnih stvari kod ove inkriminacije naročito dolazi do izražaja.

Za postojanje ovog krivičnog dela zahteva se da je bilo koja od navedenih radnji preduzeta bez opravdanog razloga, odnosno bez potrebe. Bitno je da se radi o tuđim životinjama, odnosno o životinjama koje ne pripadaju učiniocu dela već drugom licu. Osnovni oblik ovog krivičnog dela zaprećen je kaznom zatvora do 1 godine ili novčanom kaznom. Teži oblik dela postoji ako je osnovno delo učinjeno u odnosu na 3 ili više grla stoke okupljene u stado ili u krdo ili u odnosu na goveda ili konje, čak i ako se nisu nalazili u krdu. Teži oblik dela zaprećen je kaznom zatvora u trajanju od 6 meseci do 4 godine. Posebnom odredbom Kaznenog zakonika propisano je da se učinilac neće kazniti u slučaju da radnju izvršenja preduzme u odnosu na živinu zatečenu u prostorijama koje se nalaze u njegovoj svojini i u trenutku u kome mu te životinje nanose štetu.

Kao što je već istaknuto, u okviru italijanskog Kaznenog zakonika, mogu se izdvojiti i dva prestupa, koji su takođe relevantni za zaštitu životinja. To su: 1) nečuvanje ili loše staranje o životinji (član 672.) i 2) loš tretman životinja (član 727.).

Prestup nečuvanja životinja ili lošeg staranja o životinjama postoji u nekoliko slučajeva: a) ako lice pusti na slobodu ili ne čuva sa dužnom pažnjom opasne životinje koje se nalaze u njegovoj svojini, ili te životinje poveri nestručnom licu, b) ako lice na otvorenom prostoru prepusti same sebi tegleće životinje, životinje za vuču ili trkačke životinje, ili ih ostavi bez bilo kakvog nadzora čak i ako nisu slobodne ili ih priveže ili vodi na način kojim se ugrožava javna bezbednost ili ih poveri nestručnom licu i v) ako lice draži (nahuškava) ili zastrašuje životinje na način kojim se dovodi u opasnost bezbednost ljudi. Svi oblici ovog prestupa zaprećeni su novčanom kaznom.

Loš tretman životinja, zapravo, uključuje dva zasebna prestupa. Prvi oblik ovog prestupa sastoji se u napuštanju domaćih životinja ili životinja koje su naviknute na život u zatočeništvu. Drugi oblik prestupa sastoji se u držanju životinja u uslovima koji nisu u skladu sa

njihovom prirodom i koji im pričinjavaju ozbiljne patnje. Za ovo delo Zakonik propisuje novčanu kaznu u iznosu od 1.000 do 10.000 eura (član 727.).

*Ocena italijanskog zakonodavstva
posvećenog zaštiti životinja*

I ocena kvaliteta italijanskog zakonodavstva od značaja za zaštitu životinja doneta je na osnovu parametara iz instrumenta Animal Protection Index koji je sačinjen od strane World Animal Protection. Argumenti za ocenu C koju je Italija dobila na osnovu primene tog instrumenta nabrojani su u zvaničnom izveštaju ove organizacije³⁴². Italiji se zamera da ne poseduje zakonske odredbe kojima se životinjama zvanično priznaje osećajnost odnosno sposobnost da osećaju bol, patnju strah i stres. Obaveza usvajanja zakonskih odredbi kojima bi se životinjama priznala ova svojstva i sposobnosti propisana je članom 13. Sporazuma o funkcionisanju Evropske unije³⁴³, te je Italija kao jedna od članica ove regionalne organizacije dužna da je ispuni. Iako ne postoje formalne prepreke da se ovaj uslov ispuni, u izveštaju je ocenjeno da u Italiji u tom pogledu postoje određene faktičke poteškoće uključujući popularnost lova kao rekreativne aktivnosti, eksploataciju životinja prilikom različitih manifestacija, kao i do sada ispoljen nedostatak volje italijanskih vlasti da ispoštuju pojedine preporuke Evropske unije koje se odnose na dobrobit životinja, kao što je na primer preporuka koja se odnosila na držanje farmskih kokošaka u kavezima.³⁴⁴

³⁴² Italy, Animal Protection Index 2014, World Animal Protection, http://api.worldanimalprotection.org/sites/default/files/api_italy_report.pdf 25.02.2015.

³⁴³ Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union, Official Journal of the European Union C 326/47, 26.10.2012., <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN> 25.02.2015.

³⁴⁴ Italy, Animal Protection Index 2014, World Animal Protection, str. 1-2.

Italijanska vlada izrazila je samo delimičnu podršku usvajanju Univerzalne deklaracije o dobrobiti životinja i to na sastanku 27 predstavnika poljoprivrednog sektora u Evropskom Savetu 2009. godine. Iako Italija nastoji da obezbedi poštovanje dobrobiti životinja na koje se Deklaracija odnosi, primećeno je da od tada pa do danas u Italiji nije učinjen nikakav poseban napredak na polju njenog promovisanja.³⁴⁵

Iako je evidentno da u Italiji postoje zakonski okviri za zaštitu životinja od najrazličitijih činjenja i nečinjenja kojima im se nanose nepotrebni bol, patnja, strah i stres, u Izveštaju se navodi da postojeće socijalne i kulturološke barijere sprečavaju postizanje napretka na planu zaštite i dobrobiti životinja u ovoj zemlji. Ipak, priznaje se da zvanične vlasti čine određene napore kako bi izmenile stav društva prema životinjama, naročito kada je u pitanju izveštavanje javnosti o događajima koji izazivaju zabrinutost organizacija za zaštitu životinja, poput, na primer, lova. I farmske životinje su zaštićene zakonom, a posebna pažnja posvećena je njihovoj dobrobiti prilikom transporta i klanja, što je u skladu sa odgovarajućim propisima Evropske unije. Ali, i u samom Nacionalnom planu Italije za dobrobit životinja (Piano nazionale benessere animale)³⁴⁶ je kao jedan od ciljeva istaknut rad na poboljšanju zaštite životinja prilikom transporta i klanja, što znači da i na nacionalnom nivou postoji svest da se u takvim situacijama dobrobit životinja ne poštuje u punoj meri.³⁴⁷

Kada je reč o dobrobiti životinja koje se drže u zatočeništvu, treba istaći da je ona regulisana posebnim zakonskim dekretom koji je usvojen 2005. godine. Ovaj dekret postavlja osnovne standarde za držanje i čuvanje životinja u zoološkim vrtovima uključujući poštovanje

³⁴⁵ Italy, Animal Protection Index 2014, World Animal Protection, str. 2.

³⁴⁶ Piano nazionale benessere animale

http://www.salute.gov.it/portale/temi/p2_6.jsp?lingua=italiano&id=1750&area=sanitaAnimal&menu=benessere 25.02.2015.

³⁴⁷ Italy, Animal Protection Index 2014, World Animal Protection, str. 4.

dobrobiti životinja, obezbeđenje dovoljno velikog prostora za kretanje životinja, obazbeđenje okruženja koje najviše nalikuje njihovom prirodnom staništu, kao i izbegavanje da se životinja izloži nepotrebnom stresu.³⁴⁸ Ovaj dekret usvojen je kako bi se u italijanskom pravnom sistemu omogućila implementacija Direktive Evropske unije koja se odnosi na čuvanje divljih životinja u zoološkim vrtovima iz 1999. godine³⁴⁹. Nažalost, izveštaji organizacije Born Free o stanju u italijanskim zoološkim vrtovima pokazali su da se navedene zakonske odredbe nedovoljno efikasno primenjuju, kao i da u Italiji radi nekoliko neuređenih i nelicenciranih zooloških vrtova.³⁵⁰

U Izveštaju se navodi da u Italiji postoji adekvatan zakonski okvir za zaštitu dobrobiti eksperimentalnih životinja. Reč je o dekretu iz 1992. godine³⁵¹, koji omogućava primenu Direktive Saveta Evropske unije u vezi sa zaštitom životinja koje se koriste u eksperimentalne svrhe³⁵² i dekretu iz 1993. godine³⁵³. Ovim zakonima nastoji se

³⁴⁸ Decreto legislativo 21 marzo 2005, n. 73 Attuazione della direttiva 1999/22/CE relativa alla custodia degli animali selvatici nei giardini zoologici. (*GU n.100 del 2-5-2005*), entrata in vigore del provvedimento: 17.05.2005. <http://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.legislativo:2005;073> 25.02.2015.

³⁴⁹ Council Directive 1999/22/EC of 29 March 1999 relating to the keeping of wild animals in zoos, Official Journal of the European Communities L 94/24, 09. 04. 1999. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31999L0022&from=EN> 25.02.2015.

³⁵⁰ Indagine sui giardini zoologici dei paesi dell'UE - 2011 Valutazione dello stato di attuazione ed applicazione della Direttiva 1999/22/CE relativa alla custodia degli animali selvatici nei giardini zoologici, Country Report: Italia, Born Free, 2011, http://www.bornfree.org.uk/uploads/media/ITALY_Zoo_Report_Italian.pdf 25.02.2015.

³⁵¹ Decreto legislativo 27 gennaio 1992, n. 116 Attuazione della direttiva n. 86/609/CEE in materia di protezione degli animali utilizzati a fini sperimentali o ad altri fini scientifici. (*GU n.40 del 18-2-1992 - Suppl. Ordinario n. 33*), entrata in vigore del decreto: 4-3-1992 <http://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.legislativo:1992;116> 25.02.2015.

³⁵² Council Directive of 24 November 1986 on the approximation of laws, regulations and administrative provisions of the Member States regarding the protection of animals used for experimental and other scientific purposes (86/609/EEC) http://ec.europa.eu/food/fs/aw/aw_legislation/scientific/86-609-eeec_en.pdf 25.02.2015.

³⁵³ Decreto legislativo 12 ottobre 1993, n. 413 (pubblicata sulla Gazzetta Ufficiale, 16 ottobre, n. 244) Norme sull'obiezione di coscienza alla sperimentazione animale, <http://www.limav.org/leggi/vivisezione/Obiezione.pdf> 25.02.2015.

redukovati kako broj životinja na kojima se vrše naučni eksperimenti tako i ukupan broj izvršenih eksperimenata na živim životinjama. Uprkos postojanju ovih zakonskih odredbi, Evropska komisija je u januaru 2014. godine bila primorana da preduzme odgovarajuće mere protiv italijanskih vlasti³⁵⁴ upravo zbog njihovog nepoštovanja Direktive o zaštiti životinja koje se koriste za naučne svrhe³⁵⁵.

Italija je veoma slabo ocenjena kada je u pitanju zaštita divljih životinja. Priznato je da postoje zakonske odredbe koje garantuju njihovu zaštitu i inkriminišu okrutno ponašanje prema njima, ali je primećeno da praksa veoma čestog lova koja je duboko ukorenjena u tradiciji ove zemlje i dalje predstavlja ozbiljnu prepreku za njihovu primenu. Posebne poteškoće uočene su u pogledu zaštite ptica selica, ali i ostalih divljih životinja od nezakonitog lova. Štaviše, primećeno je da postojeće zakonodavstvo nije sposobno da dovede do toga da dobrobit divljih životinja postane jedan od prioriteta. Tome nije značajnije doprinelo ni usvajanje nacionalne Strategije za zaštitu biodiverziteta³⁵⁶, premda su istraživanja javnog mnjenja pokazala da među mladima postoje određene pozitivne promene stavova u odnosu na životinjski svet.³⁵⁷

Najnižu ocenu Italija je dobila u oblasti obrazovanja mladih o značaju zaštite i dobrobiti životinja. Iako je italijansko Ministarstvo obrazovanja, univerziteta i istraživanja potpisalo Memorandum o saradnji sa udruženjem Liga antivivisekcionista prema kojem bi po školama trebalo da sprovodi akcije usmerene na promovisanje

³⁵⁴ Italy, Animal Protection Index 2014, World Animal Protection, str. 8.

³⁵⁵ Directive 2010/63/EU of the European Parliament and of the Council of 22 September 2010 on the protection of animals used for scientific purposes (Text with EEA relevance, Official Journal of the European Union L 276/33, 20.10.2010 <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32010L0063&from=EN> 25.02.2015.

³⁵⁶ Strategia Nazionale per la Biodiversità <http://www.isprambiente.gov.it/it/temi/biodiversita/conservazione-della-biodiversita/strategia-nazionale-per-la-biodiversita> 25.02.2015.

³⁵⁷ Italy, Animal Protection Index 2014, World Animal Protection, str. 9.

dobrobit životinja, nema zakonskih tekstova kojima bi takva obaveza bila zvanično zagarantovana.³⁵⁸

Organizacije za zaštitu životinja u Italiji

U Italiji danas postoji nekoliko organizacija koje su posvećene promovisanju i unapređenju zaštite i dobrobiti životinja. Neke od njih su usmerene na zaštitu napuštenih kućnih ljubimaca – u prvom redu pasa, dok se druge bave zaštitom svih životinja. Najznačajnije i najaktivnije od njih su: Animalisti Italiani³⁵⁹, Angeli Nella Nebbia (Associazione in difesa dei cani)³⁶⁰, Il Rifugio Degli Asinelli³⁶¹, Lega Nazionale per la Difesa del Cane³⁶², Federazione Italiana Diritti Animali Onlus³⁶³, Lega Antivivisezione Onlus³⁶⁴, Dog Angels Associazione Italiana Protezione Animali Onlus³⁶⁵, Associazione per la Difesa dei Diritti degli Animali³⁶⁶, Animali e Animali³⁶⁷ i Ente Nazionale Protezione Animali³⁶⁸.

Italijanske vlasti su do sada sarađivale sa civilnim sektorom prilikom razvoja politike i zakonodavstva iz oblasti zaštite životinja. Ali, ne postoji formalni mehanizam u vidu zakonskog teksta ili makar strateškog dokumenta, koji bi zagarantovao da će relevantni subjekti, uključujući i predstavnike nevladinih organizacija koje se

³⁵⁸ Italy, Animal Protection Index 2014, World Animal Protection, str. 13.

³⁵⁹ Animalisti Italiani <http://www.animalisti.it/> 15.02.2015.

³⁶⁰ Angeli Nella Nebbia (Associazione in difesa dei cani) <http://www.angelinellanebbia.it/> 15.02.2015.

³⁶¹ Il Rifugio Degli Asinelli <http://www.ilrifugiodegliasinelli.org/> 15.02.2015.

³⁶² Lega Nazionale per la Difesa del Cane <http://www.legadelcane.org/> 15.02.2015.

³⁶³ Federazione Italiana Diritti Animali Onlus <http://www.federfida.org/> 15.02.2015.

³⁶⁴ Lega Antivivisezione Onlus <http://www.lav.it/> 15.02.2015.

³⁶⁵ Dog Angels Associazione Italiana Protezione Animali Onlus <http://www.dogangels.org/> 15.02.2015.

³⁶⁶ Associazione per la Difesa dei Diritti degli Animali <http://www.dirittianimali.org/> 16.02.2015.

³⁶⁷ Animali e Animali www.animalieanimali.it 16.02.2015.

³⁶⁸ Ente Nazionale Protezione Animali www.enpa.it 16.02.2015.

bave zaštitom životinja, biti uvek uključeni u proces donošenja odluka i konsultovani prilikom usvajanja zakona i drugih pravnih akata koji se na bilo koji način dotiču dobrobiti životinja.³⁶⁹

3.3. Švedska

*„Divlja, okrutna zver ne stoji iza rešetaka kaveza,
već izvan njega.“*

Aksel Munte (1857 - 1949), švedski lekar i psihijatar

Kada je reč o skandinavskim zemljama – Švedskoj, Norveškoj, Finskoj, Danskoj i Islandu, može se primetiti da su zakoni posvećeni zaštiti životinja u njima relativno slično koncipirani.³⁷⁰ Danas Švedska predstavlja jednu od razvijenih evropskih zemalja koje su svojim pravnim poretkom zaštitile životinje na adekvatan način i u skladu sa evropskim i univerzalnim standardima. Pored niza propisa koji se odnose na zaštitu prirode, kojima je pod zaštitu stavila mnoge ugrožene vrste divljih životinja, Švedska je naročito uznapređovala u oblasti zaštite domaćih životinja koje služe za privredno eksploatisanje. Poštujući obaveze koje ima kao jedna od zemalja članica Evropske unije, Švedska je odredbama Zakona o dobrobiti životinja omogućila neposrednu primenu pravnih akata koji spadaju u takozvano „evropsko komunitarno pravo“. Kao najznačajniji od njih izdvajaju se ugovori koji čine primarne izvore prava, kao i uredbe, direktive, odluke, preporuke, presude i načela Evropskog

³⁶⁹ Italy, Animal Protection Index 2014, World Animal Protection, str. 14.

³⁷⁰ Striwing, H.: Animal Law and Animal Rights on the Move in Sweden, Animal Law Review at Lewis and Clark Law School, vol. 8:93, Portland, Oregon, 2002., str. 93.

suda pravde (sekundarni izvori prava).³⁷¹ Tokom 2008. godine, Švedska je zvanično dala svoju podršku Univerzalnoj deklaraciji o dobrobiti životinja³⁷², iz 2000. usvojenoj od strane Svetskog društva za zaštitu životinja (World Society for the Protection of Animals *WSPA*, koje sada nosi naziv World Animal Protection³⁷³).

Važeći švedski Krivični zakonik usvojen je 1962., a stupio je na snagu 1. januara 1965. godine. Najveći broj krivičnih dela propisan je ovim Zakonikom, dok su neka od njih predviđena odredbama posebnih zakona. U skladu sa tim, u švedskom krivičnom pravu se krivično delo (zločin) definiše kao ono delo koje je kao takvo određeno u Krivičnom zakoniku ili u drugom zakonu ili statutarnom instrumentu i za koje je propisana neka od Zakonikom predviđenih kazni³⁷⁴: 1) novčana kazna i 2) kazna zatvora.³⁷⁵

Krivično delo okrutnosti prema životinjama sistematizovano je u članu 13. šesnaestog poglavlja Krivičnog zakonika Švedske, koje je posvećeno krivičnim delima protiv javnog reda³⁷⁶. Propisivanje krivičnog dela okrutnosti prema životinjama u okviru krivičnih dela protiv javnog reda smatra se „ostatkom prošlosti“³⁷⁷ i potiče od stava zastupanog tokom XIX veka prema kome osnov inkriminisanja okrutnosti prema životinjama leži u „remećenju pristojnosti“. Naime, u periodu koji je prethodio inkriminaciji ljudske okrutnosti prema životinjama, ova pojava je u svesti mnogih građana tretirana kao porok koji izaziva uznemirenost okoline. Kako se od društva

³⁷¹ Više o tome: Čavoški, A.: Osnovi ekološkog prava Evropske unije, Pravni fakultet Univerziteta UNION u Beogradu, Javno preduzeće Službeni glasnik, Beograd, 2007., str. 24 – 29.

³⁷² Više o tome: http://www.wspa-international.org/latestnews/2008/sweden_new_zealand_sign_udaw.aspx, 30.11.2015.

³⁷³ World Animal Protection, <http://www.worldanimalprotection.org/> 15.02.2015.

³⁷⁴ Poglavlje 1., Član 1. The Swedish Penal Code (Law 1994:458).

³⁷⁵ Poglavlje 1., Član 3. The Swedish Penal Code (Law 1988:942).

³⁷⁶ Poglavlje 16., Član 13. The Swedish Penal Code (Law 1972:629).

³⁷⁷ Striving, H.: Animal Law and Animal Rights on the Move in Sweden, Animal Law Review at Lewis and Clark Law School, vol. 8:93, Portland, Oregon, 2002., str. 96.

zahtevalo da sledi visoke moralne standarde, građani su poverili državnoj vlasti pravo i obavezu da interveniše i postupa na odgovarajući način u slučaju zlostavljanja životinja.³⁷⁸

Prema tekstu Zakonika, lice koje sa namerom ili usled grube nebrige (nepažnje), zlostavljanjem, primoravanjem na preteran rad, zanemarivanjem ili na drugi način, neopravdano izloži životinju patnji, kazniće se zbog okrutnosti prema životinjama novčanom kaznom ili kaznom zatvora u trajanju do 2 godine. Iako iz naziva ove inkriminacije proizlazi da su navedenom zakonskom odredbom obuhvaćene ljudske radnje kojima se manifestuje okrutnost prema životinjama, ona je koncipirana na način koji omogućava njenu široku primenu i na druge slučajeve zloupotrebe životinja. Upotreba opštih izraza kao što su: „zlostavljanje“, „zanemarivanje“ i „primoravanje na preteran rad“ omogućava da ovom inkriminacijom budu obuhvaćene različite nedozvoljene radnje, nezavisno od njihovog odnosa sa pojmom okrutnosti³⁷⁹. U svakom slučaju, potrebno je da je činjenje ili nečinjenje koje predstavlja radnju ovog krivičnog dela u konkretnom slučaju bilo neopravdano, odnosno preduzeto bez opravdanog razloga. Navedena odredba Krivičnog zakonika ne sadrži precizne smernice o tome kada se neko ponašanje koje se smatra okrutnošću prema životinjama smatra opravdanim. Takvi kriterijumi sadržani su u Zakonu o dobrobiti životinja³⁸⁰.

Objekt radnje ovog krivičnog dela je životinja. Međutim, Zakonik ne postavlja jasnu granicu u pogledu vrste životinje koja može biti objekt radnje, prepuštajući rešavanje ovog pitanja praksi nadležnih

³⁷⁸ Više o tome: Favre, D., Tsang, V.: The development of Anti – Cruelty Laws during the 1800 s, *Comparative Law Review*, br. 1/1993.

³⁷⁹ Striwing, H.: Animal Law and Animal Rights on the Move in Sweden, *Animal Law Review at Lewis and Clark Law School*, vol. 8:93, Portland, Oregon, 2002., str. 96.

³⁸⁰ Videti: The Animal Welfare Act (Djurskyddslagen) SFS (Law 1988: 534), <http://www.sweden.gov.se/sb/d/574/a/90310> 15.08.2011.

pravosudnih organa. U teoriji je zastupljeno shvatanje da je zakonodavac na taj način, otvorio prostor za pružanje krivičnopravne zaštite svih vrsta životinja.³⁸¹ Ako se ima u vidu da su švedski sudovi u presudama donetim na samom početku 20. veka priznavali ribama, poput jegulje i štuke status „žrtve u skladu sa zakonima protiv okrutnosti prema životinjama“, nema sumnje da su i u važećem zakonodavstvu ovom inkriminacijom obuhvaćeni svi kičmenjaci. Kada su u pitanju beskičmenjaci, situacija je i dalje sporna i zavisi od stava suda u svakom konkretnom slučaju.

Posledica ovog krivičnog dela sastoji se u izlaganju životinje patnji, odnosno u povređivanju njenog telesnog ili psihičkog integriteta. Naime, biće krivičnog dela okrutnosti prema životinjama ostvareno je samo ukoliko je u konkretnom slučaju određenim činjenjem ili nečinjenjem prouzrokovana posledica koja se sastoji u patnji životinje. Ispunjenje "kriterijuma patnje" ne odnosi se samo na nanete povrede, ranjavanja i nepreduzimanje mera za lečenje bolesne životinje. Ono obuhvata i nanošenje životinji psihičkog bola u vidu mučenja, izazivanja straha i stresa, što dopušta da se ovom inkriminacijom, uz ispunjenje ostalih elemenata, obuhvati širok krug ponašanja. Kao primer ostvarivanja bića ovog krivičnog dela kroz nanošenje psihičkog bola i patnji može se navesti jedna odluka iz prakse švedskog suda. U nameri da se iz ličnih razloga osveti vlasnici konja, optuženi je jurio konja vozilom sa veoma bučnim motorom, držeći sve vreme malo rastojanje između konja i vozila. To je kod konja izazvalo paniku, usled čega je on maksimalnom brzinom galopirao bežeći od vozila. Prema nalazima veterinara, konj je u konkretnom slučaju pretrpeo strah i stres usled nezakonitog i neopravdanog gonjenja. Optuženi je proglašen krivim za krivično

³⁸¹ U tom smislu: Striwing, H.: Animal Law and Animal Rights on the Move in Sweden, *Animal Law Review at Lewis and Clark Law School*, vol. 8:93, Portland, Oregon, 2002., str. 97.

delo okrutnosti prema životinjama, iako konju u konkretnom slučaju nisu bile nanete telesne povrede.³⁸²

Da bi postojalo krivično delo okrutnosti prema životinjama, okrutnost mora biti proizvod namere učinioca ili njegove grube nebrige, nepažnje (*gross carelessness*), odnosno grubog zanemarivanja dužnosti koje ima prema životinji. Iz navedene formulacije može se zaključiti da ovo krivično delo postoji kada je na strani učinioca kao oblik krivice postojao umišljaj, pri čemu u obzir dolazi kako direktni umišljaj, tako i eventualni umišljaj. Međutim, nije sasvim jasno da li je terminom „*gross carelessness*“ ili, kako pojedini autori navode tumačeći ovu odredbu, terminom „*gross negligence*“ obuhvaćen i nehat učinioca. Čini se da upotrebljena formulacija ostavlja dovoljno prostora da navedenom inkriminacijom budu obuhvaćene i one radnje koje su preduzete sa svesnim nehatom kao oblikom krivice. Učinitelj ovog dela može biti vlasnik životinje ali i drugo lice, bez obzira na to da li se životinja nalazi u njegovoj svojini ili ne. Krivično delo okrutnosti prema životinjama zaprećeno je novčanom kaznom ili kaznom zatvora do 2 godine. Uprkos tome što posebni maksimum kazne zatvora za ovo krivično delo iznosi 2 godine, do sada je, prema praksi švedskih sudova, najstroža kazna izrečena njegovom učiniocu iznosila 8 meseci. Inače, učiniocima ovog krivičnog dela najčešće se izriče novčana kazna.³⁸³

Zakon o dobrobiti životinja Kraljevine Švedske usvojen je 1988.³⁸⁴ i predstavlja važan instrument za postavljanje standarda kada je u pitanju briga o životinjama i odnos čoveka prema njima. Njegovim stupanjem na snagu 1. jula 1988. prestale su da važe odredbe sledećih

³⁸² Videti: Lidkopings tingsratts dom 198/DB 448.

³⁸³ Striwing, H.: Animal Law and Animal Rights on the Move in Sweden, Animal Law Review at Lewis and Clark Law School, vol. 8:93, Portland, Oregon, 2002., str. 96.

³⁸⁴ The Animal Welfare Act (Djurskyddslagen) SFS (Law 1988: 534), <http://www.sweden.gov.se/sb/d/574/a/90310> 15.08.2014.

zakona: 1) Zakona o dobrobiti životinja iz 1944.³⁸⁵ i 2) Zakona o klanju domaćih životinja iz 1937.³⁸⁶ Ovaj Zakon je od tada pretrpeo brojne izmene i dopune, od kojih su poslednje usledile 1. januara 2010.³⁸⁷ Zajedno sa Zakonom o dobrobiti životinja, usvojena je i istoimena Uredba, kojom se odredbe tog zakona detaljnije razrađuju.³⁸⁸ Zakonom o dobrobiti životinja regulisani su zbrinjavanje i tretman domaćih i laboratorijskih životinja³⁸⁹, kao i drugih životinja ukoliko se one drže u zatočeništvu.³⁹⁰ Zaštita divljih životinja koje se nalaze u svom prirodnom staništu uređena je Zakonom o zaštiti prirode iz 1998. koji je stupio na snagu 1. januara 1999.³⁹¹

U Zakonu o dobrobiti životinja sadržani su minimalni standardi koji moraju biti ispunjeni prilikom držanja i čuvanja životinja. Ovi standardi obuhvataju elementarna načela (preporuke, uputstva) na kojima treba da počiva odnos čoveka prema životinjama, kao i listu zabranjenih ponašanja čoveka prema životinjama. Kao osnovni princip, propisan je da se životinje moraju tretirati dobro i da moraju biti zaštićene od bolesti i nanošenja nepotrebne patnje.³⁹² Već u sledećoj odredbi primena ovog principa je ograničena izričitim naglašavanjem da se neće smatrati da su laboratorijske životinje bile izložene nepotrebnoj patnji ili bolesti ukoliko je njihova upotreba odobrena od strane etičkog

³⁸⁵ The Swedish Animal Protection Act (Law 1944:219).

³⁸⁶ The Slaughter of Domestic Animals Act (Law 1937: 313).

³⁸⁷ SFS 2009: 303.

³⁸⁸ The Animal Welfare Ordinance (Djurskydds-förordningen) SFS (Law 1988:539), sa poslednjim izmenama i dopunama SFS (2008:1051), <http://www.sweden.gov.se/sb/d/574/a/90310> 15.08.2014.

³⁸⁹ Pojam laboratorijskih životinja je u švedskom pravu definisan na sličan način kao i u ostalim zemljama koje imaju zakone posvećene regulisanju te problematike i njime su obuhvaćene sve one životinje koje se koriste u eksperimentima (ogledima) ili koje se uzgajaju, čuvaju li pribavljaju za vršenje eksperimenata nad životinjama (Član 1. 6. The Animal Welfare Act (Djurskyddslagen) (Law 1988: 534), sa poslednjim izmenama i dopunama (Law 2006:809).

³⁹⁰ Član 1. The Animal Welfare Act (Djurskyddslagen) SFS (Law 1988: 534).

³⁹¹ The Swedish Environmental Code, Ds 2000:61, <http://www.sweden.gov.se/sb/d/2023/a/22847> 15.08.2014.

³⁹² Član 2. stav 1. The Animal Welfare Act (Djurskyddslagen) SFS (Law 1988: 534).

komiteta za eksperimente nad životinjama.³⁹³ Zakon predviđa obavezu obezbeđivanja dovoljne količine hrane i vode za životinje i to dobrog kvaliteta i prilagođene potrebama njihove vrste (član 3.). Takođe, propisano je da u zgradama za smeštaj stoke i drugim mestima za čuvanje i zatvaranje životinja mora biti obezbeđeno dovoljno prostora i zaklona, kao i da se ovi objekti moraju održavati čistim. Životinje se smeštaju i drže u okruženju koje je za njih odgovarajuće i na način koji pogoduje njihovom zdravlju, dopuštajući im pri tome da se ponašaju prirodno (član 4.).

Zakon o dobrobiti životinja posebnom odredbom (član 5.) izričito zabranjuje primoravanje životinja na prekomeran rad, uz naglašavanje da se životinje ne smeju udarati, kao i da se njima ne sme upravljati upotrebom predmeta koji su podobni da im nanesu telesne povrede. Takođe je istaknuto i da životinja ne sme biti vezana ili sputana na način kojim joj se nanosi bol ili uskraćuje neophodna sloboda pokreta, odmor ili zadovoljavajući zaklon od elementarnih nepogoda (član 6.). Posebne odredbe su posvećene postupanju sa bolesnim ili povređenim životinjama (član 9.). Njima je propisano da se životinji koja je bolesna ili povređena ili na drugi način svojim ponašanjem pokazuje znake bolesti, mora bez odlaganja pružiti potrebna nega. Predviđeno je da takva nega treba da bude pružena od strane veterinara, ukoliko je to neophodno u konkretnom slučaju. Pored obaveze pružanja odgovarajuće nege, u tom slučaju se moraju preduzeti i druge potrebne mere, osim ukoliko je bolest ili povreda toliko ozbiljna da životinja mora odmah biti lišena života.

Kao i većina savremenih zakona posvećenih zaštiti i dobrobiti životinja, i švedski Zakon o dobrobiti životinja sadrži odredbe kojima je regulisano na koji način i pod kojim uslovima se one mogu ubijati

³⁹³ Član 2. stav 2., sa poslednjim izmenama i dopunama (Law 2005:1226).

radi ishrane ljudi (čl. 13 – 14.). Tako je predviđeno da prilikom odvođenja na klanje i tokom samog klanja životinje moraju biti pošteđene suvišnih neprijatnosti i patnji. Pri tome se naročito insistira na tome da domaće životinje pre klanja budu uspavane (ošamućene), kao i da se nijedna druga mera u vezi sa klanjem ne sme preduzeti sve dok životinja ne bude usmrćena.

Zakon sadrži i kaznene odredbe, kojima su propisane odgovarajuće sankcije za kršenje standarda i zabrana koje su u njemu enumerisane. Tako je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do 2 godine³⁹⁴ licu koje sa umišljajem ili iz nehata prekrši odredbe Zakona o dobrobiti životinja (čl. 3., 5., 6., 8 – 11., 13. 14., 16 – 19 a. i 21) ili koje propusti da postupi u skladu sa propisom izdatim na osnovu ovog Zakona ili koje propusti da postupi u skladu sa zabranom držanja i čuvanja životinja (član 29.). Ista kazna predviđena je i za lice koje sa umišljajem ili iz nehata postupa protivno obavezama, uslovima ili zabranama sadržanim u odredbama evropskog komunitarnog prava koje su dopunjene Zakonom o dobrobiti životinja. (član 36. a.). Prestupi koji su učinjeni namerno i kršenjem obaveza koje su posebno važne sa stanovišta dobrobiti životinja, zaprećeni su kaznom zatvora do 2 godine (član 36. stav 2.). Posebno je naglašeno da se kazne neće izricati za presteupe manjeg značaja (*minor offences*) (član 36. stav 3.).

Postupanje u suprotnosti sa navedenim odredbama švedskog Zakona o dobrobiti životinja po pravilu predstavlja okrutnost prema životinjama u smislu Krivičnog zakonika. Reč je o sledećim činjenjima, odnosno propuštanjima: 1) nedavanje životinji dovoljne količine hrane i vode (član 3. stav 1.), 2) nepružanje životinji adekvatne nege (član 3. stav 1.), 3) primoravanje životinje na preteran rad (član 5. stav 1.), 4) udaranje životinje (član 5. stav 2.), 5) vezivanje životinje na način koji joj pričinjava bol i (ili) koji joj ograničava slobodu kretanja (član 6. stav 1.),

³⁹⁴ Član 36. stav 1. The Animal Welfare Act (Djurskyddslagen) (Law 1988: 534).

6) nepružanje životinji adekvatne veterinarske nege u slučaju bolesti ili povrede (član 9.), i 7) klanje životinje na neodgovarajući način (čl. 13 – 14.). Međutim, ovde je, za razliku od odredaba Krivičnog zakonika, izričito predviđeno da će učinilac odgovarati, kako za umišljajno, tako i za nehatno činjenje, odnosno nečinjenje (član 36.).

Za razliku od naše zemlje, gde postupanje protivno članu 85. Zakona o dobrobiti životinja predstavlja prekršaj, u Švedskoj kršenje pojedinih normi istoimenog propisa za posledicu ima izricanje krivične sankcije. Kaznene odredbe švedskog Zakona o dobrobiti životinja imaju komplementaran (dopunjujući) karakter u odnosu na odredbu Krivičnog zakonika kojom je propisano krivično delo okrutnosti prema životinjama.³⁹⁵ Takav odnos ova dva zakona predviđen je švedskim Zakonom o dobrobiti životinja, koji izričito navodi da učinilac neće biti kažnjen u skladu sa tim zakonom ukoliko je za isti prestup Krivičnim zakonikom propisana ista ili stroža kazna.³⁹⁶ Dakle, švedskim Zakonom o dobrobiti životinja praktično je inkriminisano posebno krivično delo, odnosno njime je uvedeno krivično delo iz sporednog zakona koji u odnosu na Krivični zakonik predstavlja *lex specialis*.

Vršenje službene kontrole nad sprovođenjem Zakona o dobrobiti životinja, podzakonskih akata izdatih u skladu sa njim, odredaba izvora prava Evropske unije koje su njime dopunjene i aktima donetim na osnovu odgovarajućih pravnih akata Evropske unije, spada u nadležnost Okružnih upravnih (administrativnih) odbora i drugih organa u skladu sa odlukom Vlade (član 24. stav 1.). Nadležni organ će nastojati da obezbedi preduzimanje odgovarajućih mera protiv lica koja krše odredbe navedenih pravnih akata (član 24. b.). Organu koji

³⁹⁵ Striwing, H.: Animal Law and Animal Rights on the Move in Sweden, Animal Law Review at Lewis and Clark Law School, vol. 8:93, Portland, Oregon, 2002., str. 98.

³⁹⁶ Član 36. stav 4. The Animal Welfare Act (Djurskyddslagen) (Law 1988: 534 sa poslednjim izmenama i dopunama 2002:550).

sprovodi takvu kontrolu na raspolaganju je, u meri potrebnoj za zadovoljavajuće vršenje njegovih dužnosti, osoblje sa posebnim znanjem iz oblasti dobrobiti životinja (član 24. stav 2.). Organ ovlašćen za vršenje nadzora može da izdaje naredbe ili zabrane kojima se obezbeđuje postupanje lica u skladu sa Zakonom o dobrobiti životinja, uredbama i odlukama koje su donete na osnovu njega, odredbama izvora prava Evropske unije i odlukama donetim na osnovu njih (član 26. stav 1.). Takvom naredbom ili zabranom može se neko lice uslovno obavezati na plaćanje novčane kazne (član 26. stav 2.). U slučaju kršenja naredbe ili zabrane kojom mu je uslovno izrečena novčana kazna, učinilac neće biti kažnjen prema članu 36. i 36. a. za delo koje je pokriveno tom naredbom ili zabranom (član 37.). Dakle, umesto da za to delo odgovara krivično, njegov slučaj će biti prosleđen Okružnom administrativnom sudu (*County Administrative Court*), koji će ga, u zavisnosti od okolnosti, svojom presudom obavezati da u celini ili delimično plati novčanu kaznu (koja mu je prethodno bila uslovno izrečena naredbom nadzornog organa).

Švedska je jedna od evropskih zemalja sa dugom tradicijom i razvijenom društvenom svešću kada je u pitanju neophodnost krivičnopravne garancije opstanka i dobrobiti životinja. Osim što odredbama svog nacionalnog zakonodavstva štiti životinje od ubijanja i zlostavljanja, Švedska je potpisnica i brojnih međunarodnih pravnih akata iz ove oblasti, i to ne samo na regionalnom (evropskom), već i na univerzalnom nivou. Posebnu prednost predstavlja praksa švedskih pravosudnih organa koja je, kao što je već istaknuto, sklona da pojam životinje koja može biti podvrgnuta zlostavljanju tumači krajnje ekstenzivno, čime se omogućava krivičnopravna zaštita svih kičmenjaka, bez obzira na stepen njihovog evolutivnog razvoja. Takvo tumačenje pojma „životinje“ trebalo bi primenjivati i u našem krivičnom pravu.

Pored toga, kao naročito pozitivnu treba istaći tendenciju švedskih sudova da pojmom okrutnosti u smislu Krivičnog zakonika obuhvate i psihičko zlostavljanje životinje bez obzira na to da li je u konkretnom slučaju došlo do povređivanja njenog telesnog integriteta. Priroda te problematike nalaže da se sud prilikom odlučivanja o slučaju psihičkog zlostavljanja životinje oslanja na nalaz i mišljenje veštaka veterinarske struke, te je izuzetno važno da u tom smislu postoji odgovarajući kadar i da se ostvaruje zavidni stepen saradnje između nadležnih organa. Za razliku od naše zemlje, gde postupanje protivno Zakonu o dobrobiti životinja predstavlja prekršaj, u Švedskoj kršenje pojedinih normi istoimenog propisa za posledicu ima izricanje krivične sankcije. Švedski Zakon o dobrobiti životinja izričito navodi da učinilac neće biti kažnjen u skladu sa tim zakonom ukoliko je za isti prestup (krivično delo) Krivičnim zakonikom propisana ista ili stroža kazna.³⁹⁷ Nasuprot tome, Zakon o dobrobiti životinja Republike Srbije ne sadrži odredbe na osnovu kojih bi se bliže odredio njegov odnos sa relevantnim normama Krivičnog zakonika. Činjenica da on u našoj zemlji predstavlja *lex posterior* i *lex specialis* u odnosu na Krivični zakonik ne doprinosi rešavanju dileme, budući da ovde nije reč o koliziji dva krivična zakona, već o sticaju odredaba krivičnog i prekršajnog prava,³⁹⁸ koji može izazvati određene nedoumice prilikom njihove praktične primene.

Ono što bi se moglo zameriti važećem švedskom rešenju jeste činjenica da je krivično delo okrutnosti prema životinjama u Krivičnom zakoniku sistematizovano u okviru poglavlja posvećenog krivičnim delima protiv javnog reda. Takvo rešenje ima izrazito antropocentričan prizvuk. Time se nedvosmisleno pokazuje da je zaštitni objekt ove inkriminacije čovek – konkretno njegov interes za održavanjem javnog

³⁹⁷ Član 36. stav 4. The Animal Welfare Act (Djurskyddslagen) (Law 1988: 534), sa poslednjim izmenama i dopunama (2002:550).

³⁹⁸ Višeo tome: Batrićević, A.: Dometi i implementacija Zakona o dobrobiti životinja u pravnom sistemu Republike Srbije, Pravna riječ, vol. 7., br. 23/2010., str. 353-365.

reda, a ne životinja. Čini se da je krivično zakonodavstvo Republike Srbije u tom pogledu „naprednije“, budući da slično krivično delo, pod nazivom „ubijanje i zlostavljanje životinja“ svrstava u krivična dela protiv životne sredine. Ni rešenje prisutno u krivičnom pravu naše zemlje ne omogućava da životinja stekne status zaštitnog objekta, već ona i dalje ostaje „samo“ objekt radnje³⁹⁹, dok se zaštitnim objektom smatraju čovek i druge osnovne društvene vrednosti. Iz navedene sistematizacije proizlazi da je u našem krivičnom pravu zaštitni objekt ovog krivičnog dela životna sredina kao celina u smislu skupa prirodnih i stvorenih vrednosti čiji kompleksni međusobni odnosi čine okruženje, odnosno prostor i uslove za život ljudi⁴⁰⁰, a ne životinja *per se*.

Kazna koja je za ovo krivično delo zaprećena, kao i kazne koje se za njega u praksi švedskih sudova izriču mogu na prvi pogled delovati neopravdano blago. Poređenja radi, u našem pravu osnovni oblik krivičnog dela ubijanja i zlostavljanja životinja zaprećen je novčanom kaznom ili kaznom zatvora do 1 godine (član 269. KZ Republike Srbije).⁴⁰¹ Za prvi teži oblik ovog krivičnog dela učinilac se može kazniti novčanom kaznom ili kaznom zatvora do 3 godine, dok se za drugi oblik dela mogu izreći kumulativno kazna zatvora u trajanju od 3 meseca do 3 godine i novčana kazna. Iz toga se, naročito kada su u pitanju teži oblici ovog krivičnog dela, može steći utisak da je reakcija naše države na okrutnost prema životinjama donekle oštija. Međutim, sagledana u odnosu na kazne propisane za druga krivična dela u švedskom Krivičnom zakoniku, kao što su na primer krivična dela protiv života i tela, državna reakcija Švedske na ubijanje i zlostavljanje životinja može se okarakterisati kao veoma odlučna.

³⁹⁹ Stojanović, Z.: Komentar krivičnog zakonika, Javno preduzeće Službeni glasnik, Beograd, 2006. str. 613 – 614.

⁴⁰⁰ Član 3. Zakona o zaštiti životne sredine.

⁴⁰¹ Krivični zakonik Republike Srbije Službeni glasnik Republike Srbije, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014.

Ocena švedskog zakonodavstva posvećenog zaštiti životinja

Kao i kod prethodno analiziranih zemalja, i ocena stanja odnosno obima i kvaliteta švedskog zakonodavstva od značaja za zaštitu dobrobiti životinja i sprečavanje okrutnosti prema životinjama formirana je na osnovu indikatora nabrojanih u instrumentu Animal Protection Index i obrazložena u zvaničnom izveštaju organizacije World Animal Protection. Ukupna ocena koja je Švedskoj dodeljena je B. Za to se navodi nekoliko razloga. Pre svega, ističe se da u Švedskoj ne postoji nacionalni zakon koji bi životinjama formalno priznao svojstvo osećajnih bića. Naime, iako i odgovarajuće odredbe Krivičnog zakonika kojima je inkriminisana okrutnost prema životinjama, i Zakon o dobrobiti životinja i Uredba o dobrobiti životinja iz 1988. godine spominju fizičku i mentalnu patnju životinja, one ne govore eksplicitno o njihovoj osećajnosti odnosno sposobnosti da osećaju bol, patnju, strah i stres. Uprkos tome što pozitivno zakonodavstvo priznaje važne aspekte osećajnosti životinja, a posebno njihovu potrebu da se ponašaju prirodno, istaknuto je da bi dobrobit životinja mogla da se unapredi tako što bi se svi aspekti osećajnosti životinja, kako pozitivni tako i negativni uvrstili u važeće zakonske odredbe.⁴⁰²

Posebno je istaknuto da u Švedskoj postoji efikasan mehanizam sankcionisanja za postupanje u suprotnosti sa načelom osećajnosti životinja. Takođe je kao pozitivna podvučena izmena krivičnog zakonika iz 1972. godine kojom je primena inkriminacije ubijanja i zlostavljanja životinja proširena na sve životinje sposobne da osećaju bol, patnju, strah i stres, i kojom je ujedno omogućeno sankcionisanje ne samo umišljajne nego i nehatne okrutnosti prema životinjama. U izveštaju je naglašeno i da je švedska vlada zvanično izrazila svoju podršku

⁴⁰² Sweden, Animal Protection Index 2014, World Animal Protection, str. 2. http://api.worldanimalprotection.org/sites/default/files/api_sweden_report.pdf 24.02.2015.

Univerzalnoj deklaraciji o dobrobiti životinja još 2008. godine, kao i da se bavi organizovanjem različitih dešavanja koja imaju za cilj promovisanje ovog nacrtu međunarodnog dokumenta.⁴⁰³

Veoma pozitivne ocene Švedska je dobila i u sferi zakonskog regulisanja eksperimenata na životinjama. Istaknuto je da je ova oblast detaljno regulisana zakonskim i podzakonskim odredbama, kao i da su mnoge od njih fokusirane upravo na smanjenje bola, patnje, straha i stresa, odnosno na zaštitu dobrobiti životinja koje se koriste u svrhu naučnih eksperimenata. Naglašeno je i da se u Švedskoj implementira Uredba Evropske unije posvećena eksperimentima na životinjama (European Union Regulation 1223/2009)⁴⁰⁴ koja izričito zabranjuje testiranje kozmetičkih proizvoda na životinjama. Sa druge strane, nedostaci postoje kada je u pitanju odnos prema farmskim životinjama, pa je tako primećeno da je u Švedskoj i dalje dozvoljeno vršenje kastracije svinja starosti do 7 dana bez anestezije i bez prisustva veterinara. Ova praksa je veoma bolna, a o tome koliko je zastupljena dovoljno govori podatak da se oko 4.000 svinja svakog dana u Švedskoj podvrgne ovakvoj proceduri.⁴⁰⁵

Ono što se Švedskoj zamera je činjenica da njeno važeće zakonodavstvo i dalje omogućava da se određene divlje životinje drže u cirkusima, što predstavlja praksu koja se u mnogim zemljama napušta pod pritiskom organizacija za zaštitu životinja. Jedini napredak koji je u tom smislu učinjen jeste nastojanje da se proširi lista životinja čije je držanje u cirkusima i prikazivanje u cirkuskim predstavama zabranjeno jer se nemogućnost da ispolje svoje

⁴⁰³ Sweden, Animal Protection Index 2014, str. 4.

⁴⁰⁴ Regulation (EC) No 1223/2009 of the European Parliament and of the Council of 30 November 2009 on Cosmetic Products (recast) (Text with EEA relevance), Official Journal of the European Union, L 342/59 of 21.22.2009., <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:342:0059:0209:en:PDF> 25.02.2015.

⁴⁰⁵ Mille, C., Frejadotter Diesen, E. (prevod Woods, N.): The best animal welfare in the world? – an investigation into the myth about Sweden, Djurens Rätt, Älvsjö, Sweden, 2009., str. 9.

prirodno ponašanje jako negativno odražava na njihovu dobrobit. Tu spadaju, na primer, majmuni, različiti predatori, foke, nosorozi, nilski konji, srne, žirafe, kenguri, ptice grabljivice, a predlaže se proširenje liste i na slonove i morske lavove.⁴⁰⁶

Još jedna kritika upućena je na račun akvarijuma za delfine, koji, prema procenama organizacije World Animal Protection može ozbiljno ugroziti dobrobit ovih životinja. Ozbiljne zamerke izazvala je i činjenica da u Švedskoj u ruralnim predelima i dalje postoje farme na kojima se nerc uzgaja radi proizvodnje krzna⁴⁰⁷, kao i da švedsko zakonodavstvo ne sadrži zabranu uzgajanja životinja u svrhu proizvodnje krzna.⁴⁰⁸ Upravo je u vezi sa time, međunarodna organizacija za zaštitu životinja PETA (People for the Ethical Treatment of Animals) početkom 2015. godine pokrenula intenzivnu kampanju preko medija i socijalnih mreža, koja ima za cilj da se utiče na švedske vlasti da upotpunosti zabrane rad farmi na kojima se životinje uzgajaju radi proizvodnje krzna.⁴⁰⁹

Bez obzira na to što je zakonodavstvo i zakonodavna politika koja se odnosi na kućne ljubimce ocenjena kao kvalitetna, u izveštaju je istaknuto da u Švedskoj i dalje postoji veliki broj nevlasničkih pasa i mačaka, te se zvaničnim, pre svega lokalnim vlastima preporučuje da načine intenzivnije napore usmerene na humanu kontrolu i redukciju njihove populacije.⁴¹⁰ Poseban problem predstavljaju nevlasničke mačke, čija populacija prema grubim procenama broji oko 100.000 jedinki, i u pogledu kojih vlasti ne čine nikakve napore u smislu

⁴⁰⁶ Mille, C., Frejadotter Diesen, E. (prevod Woods, N.): The best animal welfare in the world? – an investigation into the myth about Sweden, *Op.cit.*, str. 21.

⁴⁰⁷ Sweden, Animal Protection Index 2014, str. 9.

⁴⁰⁸ Mille, C., Frejadotter Diesen, E. (prevod Woods, N.): The best animal welfare in the world? – an investigation into the myth about Sweden, *Op.cit.*, str. 7.

⁴⁰⁹ Ask Sweden to Ban Fur Farms!, PETA, (People for the Ethical Treatment of Animals) <http://action.peta.org.uk/ea-action/action?ea.client.id=5&ea.campaign.id=35993> 25.02.2015.

⁴¹⁰ Sweden, Animal Protection Index 2014, str. 6. i 10.

sterilizacije, udomljavanja itd.⁴¹¹ Važeće švedsko zakonodavstvo posvećeno problematici ne vlasničkih, izgubljenih i napuštenih pasa i mačaka ocenjuje se kao neadekvatno i predlažu se njegove korenite izmene. To potvrđuje i činjenica da se izgubljene ili pronađene životinje i dalje tretiraju u skladu sa Zakonom o izgubljenoj imovini⁴¹². Zakon o nadzoru pasa i mačaka (*Act on the Supervision of dogs and cats*), između ostalog uspostavlja odgovornost vlasnika životinja, određujući koja lica i pod kojim uslovima imaju pravo da humano eutanaziraju napuštene životinje. Ipak, čini se da su njegove odredbe više posvećene zaštiti ljudi od napuštenih životinja i eventualne štete koju one mogu prouzrokovati, a ne zaštiti dobrobiti tih životinja.⁴¹³

Najniže ocene Švedska je dobila u oblasti objavljivanja izveštaja o napretku u oblasti dobrobiti životinja. Potvrđeno je da Švedska redovno podnosi odgovarajuće izveštaje Svetskoj organizaciji za zdravlje životinja (World Organization for Animal Health - OIE)⁴¹⁴ kao i da čini dostupnim za javnost druge izveštaje relevantne za oblast zaštite životinja. Ono što, međutim, nedostaje jeste usklađeni mehanizam koji bi omogućio redovno i koordinirano izveštavanje o svim aspektima dobrobiti životinja podjednako, umesto objavljivanja izveštaja posvećenih samo pojedinim aspektima te problematike. Još jedna oblast koja nije na zavidnom nivou obuhvata zastupljenost proučavanja dobrobiti životinja u okviru obrazovnog sistema.⁴¹⁵ Pri Švedskom univerzitetu za poljoprivredne nauke postoje: Centar za dobrobit

⁴¹¹ Mille, C., Frejadotter Diesen, E. (prevod Woods, N.): The best animal welfare in the world? – an investigation into the myth about Sweden, *Op.cit.*, str. 24.

⁴¹² Lag 1938:121 om hittegoods, <https://lagen.nu/1938:121> 17.03.2015.

⁴¹³ Mille, C., Frejadotter Diesen, E. (prevod Woods, N.): The best animal welfare in the world? – an investigation into the myth about Sweden, *Op.cit.*, str. 23.

⁴¹⁴ World Organization for Animal Health - OIE <http://www.oie.int/> 25.02.2015.

⁴¹⁵ Sweden, Animal Protection Index 2014, str. 16-18.

životinja⁴¹⁶ i Centar za izuzetnost u nauci o dobrobiti životinja⁴¹⁷, ali teme koje se u okviru njih proučavaju nisu uključene u nastavne planove i programe u školama.

Švedske organizacije za zaštitu životinja

U Švedskoj postoji nekoliko organizacija koje se bave zaštitom životinja i to kako divljih životinja i njihovih prirodnih staništa, tako i domaćih životinja i kućnih ljubimaca. Najpoznatije švedske organizacije za zaštitu životinja su: Animal Welfare Sweden (Djurskyddet Sverige)⁴¹⁸, Animal Protection Network⁴¹⁹, Animal Rights Alliance (Djurrättsalliansen)⁴²⁰, Animal Rights Sweden (Djurens Rätt)⁴²¹, Baltic Animal Care (Djurskydd i Östeuropa)⁴²², The Swedish Animal Welfare Society for Horses⁴²³, The Swedish Society against Painful Experiments on Animals⁴²⁴, Katthjälpen⁴²⁵, Djurens Vänner Malmö⁴²⁶, Society for the Prevention of Cruelty to Animals (SPCA) Sweden⁴²⁷, World Animal

⁴¹⁶ Swedish Centre for Animal Welfare (SCAW) at Swedish University of Agricultural Sciences <http://www.slu.se/en/collaborative-centres-and-projects/swedish-centre-for-animal-welfare-scaw/> 19.02.2015.

⁴¹⁷ Centre of Excellence in Animal Welfare Science at Swedish University of Agricultural Sciences <http://www.slu.se/en/collaborative-centres-and-projects/centre-of-excellence-in-animal-welfare-science/> 19.02.2015.

⁴¹⁸ Animal Welfare Sweden (Djurskyddet Sverige) <http://www.djurskyddet.se/se/in-english/> 19.02.2015.

⁴¹⁹ Animal Protection Network <http://www.animalprotection.se/> 19.02.2015.

⁴²⁰ Animal Rights Alliance (Djurrättsalliansen) <http://djurrattsalliansen.se/> 19.02.2015.

⁴²¹ Animal Rights Sweden (Djurens Rätt) <http://www.djurensratt.se/english> 19.02.2015.

⁴²² Baltic Animal Care (Djurskydd i Östeuropa) <http://www.djurskyddiost.se/indexEng.html> 19.02.2015.

⁴²³ The Swedish Animal Welfare Society for Horses <http://www.angelfire.com/ak/shv/ehast.htm> 19.02.2015.

⁴²⁴ The Swedish Society against Painful Experiments on Animals <http://www.angelfire.com/ak/shv/> 19.02.2015.

⁴²⁵ Katthjälpen <http://xn--katthjilpen-v5a.nu/> 19.02.2015.

⁴²⁶ Djurens Vänner Malmö <http://www.djurensvantermalmo.com/startsidan.html> 19.02.2015.

⁴²⁷ Society for the Prevention of Cruelty to Animals (SPCA) Sweden <http://spcasweden.se/> 19.02.2015.

Protection Sweden⁴²⁸, The Swedish Society for Nature Conservation (Naturskyddsforeningen)⁴²⁹ i The Swedish White Stork Reintroduction Program⁴³⁰

Kada je reč o saradnji između nevladinog sektora i predstavnika zvaničnih vlasti, čini se da i u Švedskoj kao zemlji sa tako visokim nivoom socijalne svesti o značaju zaštite životinjskog sveta ima prostora za poboljšanje. Savet za dobrobit životinja u praksi ostvaruje uspešnu saradnju sa nevladinim organizacijama, ali ne postoji zakonska odredba koja bi ovo telo i zvanično obavezala na takav vid saradnje. Takođe, nedostaju i zakonske odredbe koje bi na formalan način obavezale državu da uključi predstavnike civilnog sektora u proces donošenja odluka od značaja za zaštitu životinja te je saradnja, iako evidentna, i u ovoj oblasti zasnovana isključivo na dobroj volji obeju strana.

⁴²⁸ World Animal Protection Sweden <http://www.worldanimalprotection.se/> 19.02.2015.

⁴²⁹ The Swedish Society for Nature Conservation (Naturskyddsforeningen) <http://www.naturskyddsforeningen.se/> 19.02.2015.

⁴³⁰ The Swedish White Stork Reintroduction Program, http://www.storkprojektet.se/sida_historik_english.shtml 19.02.2015.

4.

BIVŠE JUGOSLOVENSKE REPUBLIKE

*„Pas ima sve odlike čovjeka,
a nijednu njegovu manu.“*

Vilim Svečnjak (1906 - 1993), hrvatski akademski slikar i grafičar

Nakon raspada SFR Jugoslavije, novonastale države, Savezna Republika Jugoslavija (kasnije: Srbija i Crna Gora), Slovenija, Makedonija, Hrvatska i Bosna i Hercegovina sa svojim entitetima, usvojile su sopstvene krivične zakone (zakonike) zasnovane kako na ranijem socijalističkom krivičnom zakonodavstvu tako i na savremenim demokratskim i evropskim standardima, naročito u pogledu poštovanja ljudskih prava.⁴³¹ Krivično zakonodavstvo Savezne Republike Jugoslavije, nastale na osnovu Ustava od 28. aprila 1992. godine, činili su: Krivični zakon SRJ i dva republička krivična zakona: Srbije i Crne Gore, da bi zatim Crna Gora donela svoj Krivični zakonik 2004. godine, a Srbija 2005. godine. U međuvremenu su i ostale bivše

⁴³¹ Jovašević, D.: Krivično pravo, Opšti deo, Nomos, Beograd, 2006., str. 386.

jugoslovenske republike usvojile svoje krivične zakone⁴³²: Slovenija prvo 1994.⁴³³, pa zatim 2008.⁴³⁴, Makedonija 1996.⁴³⁵, Hrvatska prvo 1997.⁴³⁶, pa potom i 2011.⁴³⁷ i Federacija Bosne i Hercegovine⁴³⁸ i Republika Srpska⁴³⁹ 2003 godine.

Kada je reč o pravnoj zaštiti i dobrobiti životinja, zakone posvećene ovoj oblasti najpre su usvojile Hrvatska⁴⁴⁰ i Slovenija⁴⁴¹ 1999. godine, zatim Makedonija 2007. godine⁴⁴², Crna Gora⁴⁴³ i Republika Srpska⁴⁴⁴ 2008. godine i Bosna i Hercegovina⁴⁴⁵ i Srbija⁴⁴⁶ 2009. godine

4.1. Hrvatska

Krivičnopravna zaštita životinja u Hrvatskoj

Za krivičnopravnu zaštitu životinjskog sveta relevantne su inkriminacije sadržane u odredbama 20. poglavlja Kaznenog zakona Republike Hrvatske, pod naslovom: „Kaznena djela protiv okoliša“. Od

⁴³² Čejović, B.: Krivično pravo, Opšti deo, Dosije, Beograd, 2007., str. 15 – 16.

⁴³³ Kazenski zakonik Republike Slovenije, Uradni list Republike Slovenije, br. 63/1994.

⁴³⁴ Kazenski zakonik Republike Slovenije, Uradni list Republike Slovenije, br. 55/2008, 66/2008, 39/2009 i 91/2011.

⁴³⁵ Krivičen zakonik na Republika Makedonije, Služben Vesnik na Republika Makedonija, br. 37/1996.

⁴³⁶ Kazneni zakon Republike Hrvatske, Narodne novine Republike Hrvatske, br. 110/1997.

⁴³⁷ Kazneni zakon Republike Hrvatske, Narodne novine Republike Hrvatske, br. 125/2011 i 144/2012.

⁴³⁸ Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br. 36/2003, 37/2003, 21/2004, 69/2004, 18/2005, 42/2010 i 42/2011.

⁴³⁹ Krivični zakon Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 49/2003 i 108/2004, 70/2006, 73/2010 i 1/2012.

⁴⁴⁰ Zakon o dobrobiti životinja, Narodne novine Republike Hrvatske, br. 19/1999.

⁴⁴¹ Zakon o zaštiti živali, Uradni list Republike Slovenije, br. 98/1999.

⁴⁴² Zakon za zaštita i blagosostojba na životnite, Služben vesnik na Republika Makedonija, br. 113/2007.

⁴⁴³ Zakon o zaštiti dobrobiti životinja, Službeni list Crne Gore, br. 14/2008.

⁴⁴⁴ Zakon o zaštiti i dobrobiti životinja, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 111/2008.

⁴⁴⁵ Zakon o zaštiti i dobrobiti životinja, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 25/2009.

⁴⁴⁶ Zakon o dobrobiti životinja, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 41/2009.

njih, direktan ili indirektan značaj za zaštitu životinja mogu imati sledeća krivična dela: 1) onečišćenje okoliša (član 193), 2) ispuštanje onečišćujućih tvari s plovnog objekta (član 194), 3) ugrožavanje okoliša otpadom (196), 4) ugrožavanje okoliša postrojenjem (član 197), 5) ugrožavanje okoliša radioaktivnim tvarima (član 198.), 6) uništavanje zaštićenih prirodnih vrijednosti (član 200.), 7) uništavanje staništa (član 201.), 8) trgovanje zaštićenim prirodnim vrijednostima (član 202.), 9) protuzakonito unošenje u okoliš divljih svojti ili GMO-a, 10) protuzakoniti lov i ribolov, 11) ubijanje ili mučenje životinja (član 205.), 13) prenošenje zaraznih bolesti životinja i organizama štetnih za bilje (član 206.), 14) proizvodnja i stavljanje u promet štetnih sredstava za liječenje životinja (član 207.) i 15) nesavjesno pružanje veterinarske pomoći (član 208.).

Krivično delo onečišćenja okoliša (član 193.) čini lice koje protivno propisima otpusti, unese ili ispusti određenu količinu materije ili jonizujućeg zračenja u vazduh, tlo, podzemlje, vodu ili more, kojom se može trajnije ili u znatnoj meri ugroziti njihova kakvoća ili se mogu u znatnoj meri ili na širem području ugroziti životinje, bilje ili gljive ili se može ugroziti život ili zdravlje ljudi. To je osnovni oblik ovog krivičnog dela i za njega je propisana kazna zatvora od 6 meseci do 5 godina. Teži oblik ovog dela čini lice koje otpusti ili ispusti materije ili jonizujuće zračenje u vazduh, tlo, podzemlje, vodu ili more i time ugrozi život ili zdravlje ljudi, a za njega je propisana kazna zatvora od 1 do 8 godina. Ako je krivično delo onečišćenja okoliša učinjeno sa nehatom kao oblikom krivice, za osnovni oblik se može izreći kazna zatvora do 2 godine, a za teži oblik kazna zatvora do 3 godine.

Krivično delo ispuštanja onečišćujućih tvari s plovnog objekta (član 194.) postoji ako neko lice protivno propisima ispusti zagađujuće materije sa pomorskog objekta u more ili sa plovnog objekta u kopnene vode i time pogorša njihovu kakvoću. Ali, ovo delo postoji i

ako neko lice protivno propisima ispušta manje količine zagađujućih materija sa pomorskog objekta u more ili sa plovnog objekta u kopnene vode, ukoliko te radnje u svojoj sveukupnosti imaju za rezultat pogoršanje njihove kakvoće. Za oba oblika ovog krivičnog dela propisana je kazna zatvora u trajanju do 3 godine. Ako je delo učinjeno iz nehata, učiniocu se može izreći zatvor do 1 godine.

Osnovni oblik krivičnog dela ugrožavanja okoliša otpadom (član 196.) čini lice koje protivno propisima u jednoj ili više naizgled povezanih pošiljki izvrši nedozvoljeni promet otpadom u količini koja je veća od neznatne i za njega se može izreći kazna zatvora do 2 godine. Iako osnovni oblik ovog krivičnog dela nema direktnih posledica u odnosu na životinjski svet, njegov teži oblik je relevantnan upravo za tu oblast. Teži oblik ovog dela postoji ako neko lice protivno propisima odbacuje, odlaže, sakuplja, skladišti, obrađuje, uvozi, izvozi ili prevozi otpad ili posreduje u tome ili s njim uopšte upravlja ili postupa na način koji može trajnije ili u znatnoj meri ili na širem području ugroziti kvalitet vazduha, tla, podzemlja, vode ili mora ili u znatnoj meri ili na širem području ugroziti životinje, bilje, gljive ili ugroziti život ili zdravlje ljudi. Za teži oblik propisana je kazna zatvora od 6 meseci do 5 godina. Ukoliko je na strani učinioca postojao nehat kao oblik krivice prilikom činjenja težeg oblika dela, može mu se izreći kazna zatvora do 2 godine.

Ugrožavanje okoliša postrojenjem (član 197.) postoji ako neko protivno propisima rukuje postrojenjem u kojem se odvijaju opasni postupci ili u kojem su skladištene ili se koriste opasne stvari ili pripravci koji mogu izvan postrojenja trajnije ili u znatnoj meri ugroziti kvalitet vazduha, tla, podzemlja, vode ili mora ili u znatnoj meri ili na širem području ugroziti životinje, bilje ili gljive ili ugroziti život ili zdravlje ljudi. Za njega se može izreći kazna zatvora od 6 meseci do 5 godina, ako je učinjeno sa umišljajem, a kazna zatvora do 2 godine ako je učinilac postupao iz nehata.

Uništavanje okoliša radioaktivnim tvarima (član 198.) je krivično delo koje postoji kada neko lice protivno propisima proizvodi, prerađuje, rukuje, koristi, poseduje, skladišti, prevozi, uvozi, izvozi ili odlaže nuklearni materijal ili druge opasne radioaktivne materije tako da može trajnije ili u znatnoj meri ugroziti kvalitet vazduha, tla, podzemlja, vode ili mora ili u znatnoj meri ili na širem području ugroziti životinje, bilje ili gljive ili ugroziti život ili zdravlje ljudi. Učiniocu umišljajnog oblika ovog krivičnog dela može se izreći kazna zatvora od 6 meseci do 5 godina, a nehatnog kazna zatvora do 2 godine.

Važeći Kazneni zakon Republike Hrvatske iz 2011. umesto ranije postojećeg krivičnog dela oštećenja, uništenja i nedozvoljenog izvoza kulturnog ili prirodnog dobra praktično predviđa tri odvojene inkriminacije, sistematizovane u okviru poglavlja posvećenog krivičnim delima protiv okoliša, kojima se znatno proširuje zaštita pojedinih životinjskih vrsta u odnosu na prethodno zakonsko rešenje. To su sledeća krivična dela: 1) uništavanje zaštićenih prirodnih vrijednosti (član 200.), 2) uništavanje staništa (član 201.) i 3) trgovina zaštićenim prirodnim vrijednostima (član 202.).

Osnovni oblik krivičnog dela uništavanja zaštićenih prirodnih vrednosti postoji ako lice protivno propisima usmrti, uništi, poseduje, hvata ili uzima jedinku zaštićene vrste životinja, biljaka ili gljiva ili drugu zaštićenu prirodnu vrednost. Teži oblik dela postoji ukoliko je neka od radnji izvršenja osnovnog oblika preduzeta prema strogo zaštićenoj vrsti divljih životinja, biljaka ili gljiva. Koje sve jedinke spadaju u zaštićene vrste, određeno je u skladu sa odgovarajućim ekološkim propisima.

Pored umišljajnog, propisan je i nehatni oblik ovog dela. Za osnovni oblik dela propisana je kazna zatvora do 3 godine, za teži oblik dela kazna zatvora od 6 meseci do 5 godina, a za nehatni oblik dela kazna zatvora do 2 godine.

Osnovni oblik krivičnog dela uništavanja staništa sastoji se u uništenju ili izazivanju znatnog propadanja staništa zaštićene vrste životinja, biljaka ili gljiva ili u uništenju ili izazivanju znatnog propadanja stanišnog tipa. Zaštitni objekt ovog krivičnog dela jeste životna sredina (okoliš), odnosno njeni posebni delovi – staništa zaštićenih vrsta životinja, biljaka ili gljiva.

Prvi teži oblik ovog krivičnog dela postoji ukoliko je ono učinjeno u odnosu na stanište, odnosno područje razmnožavanja, podizanja mladih, migracije i hibernacije strogo zaštićene vrste divljih životinja. Kvalifikatornu okolnost u ovom slučaju predstavlja svojstvo objekta napada – stanište, odnosno prostor gde se strogo zaštićene vrste divljih životinja razmnožavaju, podižu mlade ili vrše migraciju i hibernaciju. Drugi teži oblik krivičnog dela uništavanja staništa sastoji se u uništenju ili izazivanju znatnog propadanja staništa u zaštićenom području prirode ili na ekološki značajnom području. Propisano je da i osnovni i oba teža oblika krivičnog dela uništenja staništa mogu biti učinjeni, kako sa umišljajem, tako i iz nehata. Osnovni oblik dela zaprećen je kaznom zatvora do 3 godine, za oba teža oblika dela propisana je kazna zatvora od 6 meseci do 5 godina, a za nehatni oblik dela kazna zatvora u trajanju do 2 godine.

Osnovni oblik krivičnog dela trgovanja zaštićenim prirodnim vrednostima čini lice koje protivno propisima trguje, uvozi, izvozi ili prevozi živu ili mrtvu jedinku zaštićene vrste životinja, biljaka ili gljiva ili drugu zaštićenu prirodnu vrednost, njene delove ili prerađevine iz nje dobijene, ili koje bez odobrenja iznese iz Republike Hrvatske zaštićenu prirodnu vrednost ili je ne vrati u roku određenom odobrenjem. Teži oblik ovog dela postoji ukoliko se kao objekt radnje izvršenja pojavi strogo zaštićena vrsta diljih životinja, biljaka ili gljiva. Dakle, kvalifikatornu okolnost ovde čini karakter objekta radnje – svojstvo, odnosno status strogo zaštićene vrste divljih životinja, biljaka ili gljiva, u smislu u kome je prethodno već definisan u skladu sa Zakonom o zaštiti

prirode. Pored umišljajnog, propisan je i nehatni oblik ovog krivičnog dela. Posebnom odredbom izričito je propisano da krivično delo trgovanja zaštićenim prirodnim vrednostima ne postoji ako je učinjeno prema neznatnoj količini pripadnika zaštićene vrste ili druge zaštićene prirodne vrednosti i ako je neznatno uticalo na očuvanje te vrste ili druge zaštićene prirodne vrednosti. Za osnovni oblik ovog krivičnog dela propisana je kazna zatovra do 3 godine, a za teži oblik dela kazna zatvora od 6 meseci do 5 godina, dok je za nehatni oblik propisana kazna zatvora do 2 godine.

Krivično delo protuzakonitog unošenja u okoliš divljih svojti ili GMO-a (član 203.) čini lice koje protivno propisima prenese preko granice živ genetski modifikovan organizam ili uvede živ modifikovani organizam ili stranu divlju vrstu mikroorganizama, gljiva, biljaka ili životinja u sredinu u kojoj one prirodno ne egzistiraju i time nanese znatnu ili trajnu štetu prirodi. Za ovo krivično delo propisana je kazna zatvora od 6 meseci do 5 godina.

Protuzakonit lov i ribolov (član 204.) postoji u nekoliko situacija. Prvi oblik ovog dela čini lice koje lovi divljač u vreme lovostaja ili na području u kojem lov nije dopušten ili koje lovi bez položenog lovačkog ispita i za njega je propisana kazna zatvora do 1 godine. Drugi oblik ovog krivičnog dela postoji ako neko lovi divljač, ribu ili druge slatkovodne ili morske organizme na način ili sredstvima kojima se oni masovno uništavaju ili upotrebom nedopuštenih pomoćnih sredstava. Drugi oblik zaprećen je kaznom zatvora do 3 godine. Istom kaznom kažnjava se i lice koje trajno iznese u inostranstvo vrhunski trofej divljači. Posebno je propisano da se od učinioca protuzakonitog lova i ribolova moraju oduzeti svi predmeti koji su bili namenjeni ili upotrebljeni za izvršenje tog krivičnog dela.

Krivično delo ubijanja ili mučenja životinja u osnovnom obliku (član 205.) čini lice koje usmrti životinju bez opravdanog razloga ili je teško zlostavlja, nanoseći joj nepotrebne boli ili je izlaže nepotrebim

patnjama. Za njega je propisana kazna zatvora do 1 godine. Teži oblik ubijanja ili mučenja životinja postoji ukoliko je ovo delo učinjeno iz koristoljublja i zaprećen je kaznom zatvora do 2 godine. Poseban, lakši oblik krivičnog dela ubijanja ili mučenja životinja čini lice koje iz nehata uskraćivanjem hrane ili vode, ili na drugi način, izloži životinju tegobnom stanju tokom dužeg vremenskog perioda. Učiniocu lakšeg oblika ubijanja ili mučenja životinja može se izreći zatvor do 6 meseci. Propisano je i da će se životinje prema kojima je ovo krivično delo učinjeno oduzeti od učinioca.

Prenošenje zaraznih bolesti životinja i organizama štetnih za bilje (član 206.) čini lice koje ne postupi po propisima ili odlukama kojima nadležni državni organ određuje mere za suzbijanje ili sprečavanje širenja zarazne bolesti kod životinja ili organizama štetnih za bilje pa zbog toga dođe do opasnosti od širenja te bolesti ili njenih uzročnika, odnosno do pojave ili širenja organizama štetnih za bilje. Za ovo krivično delo propisana je kazna zatvora do 1 godine ako je ulinilac postupao sa umišljajem, dok je za njegov nehatni oblik propisana kazna zatvora do 6 meseci.

Krivično delo proizvodnje i stavljanja u promet štetnih sredstava za lečenje životinja (član 207.) postoji u slučaju da neko lice proizvede radi prodaje ili stavi u promet sredstva za lečenje ili sprečavanje zaraze kod životinja koja su opasna za njihov život ili zdravlje, usled čega dođe do širenja zarazne bolesti ili do uginuća većeg broja životinja. Ako je učinjeno sa umišljajem, za ovo delo se može izreći kazna zatvora do 2 godine, a ako je učinjeno iz nehata, kazna zatvora do 6 meseci.

Nesavesno pružanje veterinarske pomoći (član 208.) čini veterinar ili veterinarski tehničar koji se pri pružanju pomoći, pregledu, vakcinisanju ili lečenju životinje ne pridržava pravila veterinarske struke, pa zbog toga nastupi oboljenje, znatno pogoršanje bolesti ili

uginuće životinje. Za ovo krivično delo predviđena je kazna zatvora do 1 godine.

Hrvatsko zakonodavstvo posvećeno dobrobiti životinja

Od ekoloških propisa, koji su takođe važni za zaštitu životinjskog sveta, u Republici Hrvatskoj se kao najvažniji mogu izdvojiti: 1) Zakon o zaštiti životinja⁴⁴⁷ 2) Zakon o zaštiti okoliša⁴⁴⁸, 3) Zakon o zaštiti prirode⁴⁴⁹, 4) Zakon o lovstvu⁴⁵⁰, 5) Zakon o morskome ribarstvu⁴⁵¹.

Prvi Zakon o dobrobiti životinja Republika Hrvatska je usvojila 1999.⁴⁵², da bi ga 2006. zamenila važećim Zakonom o zaštiti životinja, koji je pretrpeo određene izmene i dopune 2013. godine⁴⁵³. Zakon o dobrobiti životinja iz 1999. uređivao je: a) dobrobit životinja prilikom njihovog držanja, smeštaja, ishrane, zaštite i b) odnos ljudi prema životinjama (član 1.). Pri tome je bilo naglašeno da se pod pojmom životinje smatraju isključivo kičmenjaci, i to ne svi, već samo ribe, ptice i sisari. Zakonom je bilo izričito zabranjeno da se životinja bez razloga ubije, kao i da joj se protivno njegovim odredbama nanose bol i patnja (član 3.). Pored navedene zabrane, koja se odnosi na sva lica, propisana je i dužnost vlasnika životinje da je, u zavisnosti od njene vrste i potreba, hrani, napaja, neguje, kao i da joj obezbedi smeštaj i zdravstvenu zaštitu (član 4.).

Zakonom o dobrobiti životinja iz 1999. prvi put su u Republici Hrvatskoj postavljeni određeni standardi, uslovi, dužnosti i zabrane u pogledu ponašanja ljudi prema životinjama, čiji je cilj osiguranje zaštite

⁴⁴⁷ Narodne novine Republike Hrvatske, br. 135/2006, 37/2013. i 125/2013.

⁴⁴⁸ Narodne novine Republike Hrvatske, br. 80/2013, 153/2013.

⁴⁴⁹ Narodne novine Republike Hrvatske, br. 80/2013.

⁴⁵⁰ Narodne novine Republike Hrvatske, br. 140/2005, 75/2009, 153/2009, 14/2014.

⁴⁵¹ Narodne novine Republike Hrvatske, br. 81/2013, 14/2014, 152/2014.

⁴⁵² Narodne novine Republike Hrvatske, br. 19/1999.

⁴⁵³ Narodne novine Republike Hrvatske, br.135/2006, 37/2013. i 125/2013.

dobrobiti životinja u različitim situacijama i pod različitim okolnostima. Na taj način su postavljeni osnovni kriterijumi zaštite životinja pri njihovom držanju i uzgoju (član 5.), pri obavljanju zdravstvene zaštite i zootehničkih zahvata (čl. 6 – 8.), prilikom usmrćivanja životinja (član 9.), a posebno pri klanju životinja (čl. 10 – 11.), u prevozu (čl. 12 – 17.), tokom uzgoja za poljoprivredne svrhe (čl. 18 – 19.) ili radi dalje prodaje (član 27.), u slučaju držanja životinja za društvo (član 20.), kod zaštite divljih životinja u prirodi (čl. 21 – 22.), u zoološkim vrtovima, cirkusima i na izložbama (čl. 23 – 25.), u odnosu na napuštene i izgubljene životinje (član 26.) i u situacijama kada se životinje upotrebljavaju za vršenje oglada ili drugih naučnih istraživanja (čl. 28 – 36.).

Kršenje odredaba Zakona o dobrobiti životinja Republike Hrvatske imalo je za posledicu prekršajnopravnu odgovornost učinioaca, pa su kaznenim odredbama propisane odgovarajuće prekršajne sankcije – novčane kazne, koje su, u zavisnosti od konkretnih okolnosti mogle biti izrečene fizičkom licu, pravnom licu i odgovornom licu u pravnom licu. Novčana kazna u rasponu od 5.000 do 10.000 kuna mogla se izreći fizičkom ili pravnom licu koje bi, kao vlasnik životinje, prisiljavalo životinju na rad i napore koje ona zbog svog uzrasta ili stanja ne bi mogla podneti ili koji prevazilaze njenu snagu, izložilo slobodnoj prirodi uzgojenu ili othranjenu divlju životinju ili je tamo naselilo nepripremljenu za preživljavanje u takvom životnom prostoru, proveravalo oštrinu životinje na drugoj životinji huškajući jednu životinju na drugu osim prilikom dresure pasa Ministarstva unutrašnjih poslova i vojske, huškalo životinju na čoveka ili priređivalo borbe životinja i hranilo životinje drugim živim životinjama osim ako je to neophodno (član 5. stav 1. i član 38. stav 1.). Ista kazna bila je propisana i za usmrćivanje životinje koje nije učinjeno na način, u postupku i od strane lica koja su za to ovlašćena prema Zakonu o dobrobiti životinja (član 9. stav 1. i član 38. stav 1.) i za korišćenje

životinja u oglecima suprotno Zakonom propisanim uslovima (čl. 30., 31. stav 2. i 38. stav 1.).

Novčana kazna u rasponu od 2.500 do 5.000 kuna mogla se izreći fizičkom ili pravnom licu – vlasniku životinje koji nanosi bol, patnju ili ozlede životinjama pri dresuri, muči, ubija ili ozleđuje životinje tokom snimanja filmova i reklama, upotrebljava žive životinje kao mamce u lovu, onemogućava kretanje životinjama na način na koji im se nanose bol, patnje ili ozleda i obavlja određene zahvate na životinjama koji nisu svojstveni pojedinim pasminama (član 5. stav 1. tač. 4., 5., 7., 9. i 10 i član 39. stav 1.). Ista kazna bila je predviđena i za kršenje odredaba kojima je regulisano klanje životinja, njihov prevoz, uzgajanje radi trgovine, kao i odredaba od značaja za osiguranje dobrobiti životinja u različitim situacijama (član 39. stav 1. tač. 2., 3., 4. i 9.). Novčana kazna od 200 do 2. 500 kuna mogla se izreći pravnom ili fizičkom licu – vlasniku životinje ukoliko bi napustio životinju za društvo (druženje) ili drugu životinju koja je držana pod nadzorom čoveka (član 5. stav 1. tačka 2. u vezi sa članom 40. stav 1. tačka 1.). Ista kazna mogla se izreći za još neke prekršaje poput prodaje životinje za društvo osobama mlađim od šesnaest godina, propuštanja da se životinje obeleže u skladu sa Zakonom, propuštanja da se ispune pojedini uslovi u vezi sa vršenjem oglada na životinjama itd (član 40.).

Kao što je već istaknuto, Republika Hrvatska je 2006. usvojila novi Zakon o zaštiti životinja koji je stupio na snagu 2007. Ovim zakonom uređeni su: odgovornosti, obaveze i dužnosti fizičkih i pravnih lica uspostavljeni radi zaštite životinja, uključujući zaštitu njihovog života, zdravlja i dobrobiti, načine postupanja sa životinjama, uslovi koji su potrebni za zaštitu životinja prilikom njihovog držanja, uzgoja, prevoza, obavljanja oglada na životinjama, klanja i usmrćivanja životinja, držanja životinja u zoološkim vrtovima, u cirkusima, na

predstavama i takmičenjima, prilikom prodaje kućnih ljubimaca, kao i prilikom postupanja sa napuštenim i izgubljeni životinjama (član 1.).

Za razliku od svog prethodnika, koji se primenjivao samo u odnosu na kičmenjake koji spadaju u sisare, ptice ili ribe, važeći Zakon o zaštiti životinja se primenjuje u odnosu na sve kičmenjake, kao i na glavonošce koji se koriste u svrhu naučnih istraživanja (član 2.), ali ne i na: 1) životinje koje se nalaze u embrionalnim i fetalnim stadijumima razvoja, 2) na upravljanje lovištem divljači, osim kada je u pitanju uzgoj i držanje životinja koje se koriste kao pomoć u lovu i za potrebe lova i 3) u odnosu na ribolov Posebno je naglašeno da se na kičmenjake koji su zaštićeni u skladu sa posebnim propisima, pored odredaba tog zakona, primenjuju i propisi o zaštiti prirode.

Zakon o zaštiti životinja iz 2006. (član 4.) najpre načelno zabranjuje da se životinje ubijaju, da im se nanose bol, patnja i ozlede, kao i da se namerno izlažu strahu protivno zakonskim odredbama. Nakon toga, Zakon taksativno nabraja postupke čije se vršenje zabranjuje u cilju zaštite opstanka i dobrobiti životinja. Najznačajnije zabrane su: 1) zabrana da se životinje uzgajaju na način koji im pričinjava bol, patnju i strah, 2) zabrana da se životinjama povećava agresivnost selekcijom ili kojim drugim metodama, 3) zabrana obučavanja životinja za borbe i organizovanja borbi životinja ili učestvovanja u njima, posećivanja ili klađenja na njima, 4) zabrana prisiljavanja životinja na ponašanje koje kod njih izaziva bol, patnju, ozlede ili strah, 5) zabrana izlaganja životinja nepovoljnim temperaturama i vremenskim uslovima, 6) zabrana davanja životinjama hrane ili drugih supstanci čije uzimanje uzrokuje bol, patnju, ozlede, strah ili smrt životinja, 7) zabrana zanemarivanja životinja u smislu zapuštanja njihovog zdravlja, smeštaja, ishrane i nege, 8) zabrana ograničavanja kretanja životinja na način kojim im se prouzrokuju bol, patnja ili ozlede protivno odredbama Zakona o zaštiti životinja i 9) zabrana ubijanja, klanja ili ubijanja životinja u

ritualne svrhe. Posebnom odredbom Zakona o zaštiti životinja propisani su i izuzeci, odnosno situacije kada se postupanje protivno navedenim zabranama ipak neće smatrati nezakonitim.

Zakon o zaštiti životinja u članu 5. posebno nabroja nedozvoljena ponašanja vlasnika životinje, uspostavljajući na taj način listu njihovih dužnosti. Tako se vlasniku zabranjuje da preduzme neku od sledećih radnji: 1) napusti domaću životinju, kućnog ljubimca ili uzgojenu divlju životinju, 2) izloži uzgojenu i othranjenu divlju životinju slobodnoj prirodi ili je tamo nepripremljenu za preživljavanje naseli, odnosno nastani i 3) nanosi bol, patnju i ozlede životinjama pri dresuri. Dakle, Zakonom o zaštiti životinja iz 2006. nisu propisane samo zabrane određenih ponašanja čoveka prema životinjama, već on obavezuje sva lica na preduzimanje određenih aktivnih radnji – činjenja u odnosu na životinje u pojedinim situacijama. Naime, članom 6. određeno je da se svako lice koje ozledi životinju obavezuje da istoj pruži potrebnu pomoć. Štaviše, ukoliko lice koje je životinji nanelo povredu nije u mogućnosti da joj pomogne, ono je prema navedenoj zakonskoj odredbi dužno da osigura pružanje pomoći povređenoj životinji.

Kršenje odredaba Zakona o zaštiti životinja ima za posledicu prekršajnopravnu odgovornost učinioca, bilo da je reč o fizičkom licu, pravnom licu ili odgovornom licu u pravnom licu. Kaznenim odredbama Zakona propisano je da se učiniocu nekog od inkriminiranih ponašanja mogu izreći prekršajne sankcije – novčana kazna (čl. 66 –67.), a Zakonom je propisana i mogućnost oduzimanja životinja od učinioca prekršaja u određenim situacijama (član 66. stav 4.), kao i mogućnost izricanja učiniocu prekršaja zaštitne mere zabrane obavljanja delatnosti u trajanju do godinu dana (član 66. stav 5.).

Izmene Zakona o zaštiti životinja koje su učinjene tokom 2013. godine uglavnom su imale za cilj njegovo usklađivanje sa standardima Evropske unije u smislu stvaranja uslova za neposrednu implementaciju pojedinih izvora komunitarnog prava (uredbi i

direktiva Evropske unije) kojima su regulisana pitanja iz oblasti zaštite dobrobiti životinja poput: uvoza i prometa kože i proizvoda od kože tuljana i mladunaca foke, uvoza i prometa krzna pojedinih životinjskih vrsta, uzgoja životinja u svrhu proizvodnje, držanja kokoši nosilja, zaštiti pilića koji se uzgajaju radi proizvodnje mesa, zaštite teladi, zaštite svinja, zabrane prometa kože i krzna i proizvoda od kože i krzna pasa i mačaka, zaštite životinja u vreme usmrćivanja, zaštite životinja koje se koriste za naučne ogledne itd.⁴⁵⁴

Proširivanje primene Zakona o zaštiti životinja nakon njegovih izmena i dopuna iz 2013. tako da on važi ne samo u odnosu na kičmenjake nego i u odnosu na glavonošce ukoliko se koriste u naučnoistraživačke svrhe predstavlja krupan napredak. Inače, veliki broj odredaba Zakona o izmenama i dopunama Zakona o zaštiti životinja posvećen je upravo postavljanju standarda postupanja sa eksperimentalnim životinjama, kako bi se oni uskladili sa kriterijumima Evropske unije. Ovim zakonom osnovano je i Povereništvo za zaštitu životinja, koje se sastoji od 2 odbora: 1) Odbora za zaštitu farmskih životinja i 2) Odbora za zaštitu kućnih ljubimaca i drugih životinja osim farmskih životinja i oglednih životinja (o čijoj dobrobiti se stara etičko povereništvo).⁴⁵⁵

Drugim setom izmena i dopuna, koji je takođe usvojen 2013. godine⁴⁵⁶, stavljene su van snage pojedine odredbe Zakona o zaštiti životinja kako bi se umesto njih direktno implementirala Uredba Evropske unije o zaštiti životinja.⁴⁵⁷

⁴⁵⁴ Član 1. Zakon o izmenama i dopunama Zakona o zaštiti životinja, Narodne novine Republike Hrvatske, br. 37/2013.

⁴⁵⁵ Član 21. Zakon o izmenama i dopunama Zakona o zaštiti životinja, Narodne novine Republike Hrvatske, br. 37/2013.

⁴⁵⁶ Zakon o izmenama i dopunama Zakona o zaštiti životinja, Narodne novine Republike Hrvatske, br. 125/2013.

⁴⁵⁷ Zakon o provedbi Uredbe Evropske unije o zaštiti životinja, Narodne novine Republike Hrvatske, br. 125/2013, 14/2014 i 92/2014.

Generalno posmatrano, nacionalno zakonodavstvo Hrvatske je usklađeno sa standardima Evropske unije koji se odnose na biodiverzitet i zaštitu prirode, ali je hrvatskim nacionalnim propisima koji regulišu posebne sektore potrebna potpunija harmonizacija sa pravilima Evropske unije koja su relevantna za zaštitu prirode i životne sredine⁴⁵⁸. Zaštita prirode se i dalje tretira kao izdvojeno pitanje u pojedinim sektorima, gde se zahtevaju dodatni naponi i ulaganja u njeno poboljšanje. Buduća saradnja između različitih sektora treba da bude znatno ojačana, posebno u procesu izrade i donošenja strateških i planskih dokumenata⁴⁵⁹.

Udruženja za zaštitu životinja u Hrvatskoj

U Hrvatskoj aktivno deluje nekoliko udruženja za zaštitu životinja i to kako onih koja se bave uglavnom udomljavanjem i zbrinjavanjem napuštenih kućnih ljubimaca tako i onih koja su posvećena zaštiti divljih životinja i životne sredine kao njihovog prirodnog staništa. Među prvima su najistaknutija: Udruga za dobrobit i zaštitu mačaka „SOS CAT“⁴⁶⁰, Azil za pse „Društvo za zaštitu životinja Rijeka“⁴⁶¹, Animal Friends Croatia⁴⁶², Udruga Šapica⁴⁶³, SUZA - Savez udruga za zaštitu životinja grada Zagreba⁴⁶⁴, Udruga Futura daj šapu⁴⁶⁵, Društvo za zaštitu životinja Šapa⁴⁶⁶, Udruga za zaštitu životinja Meke šapice⁴⁶⁷, Noina

⁴⁵⁸ Fifth National Report of the Republic of Croatia to the Convention on Biological Diversity, *Op. cit.*, Executive summary.

⁴⁵⁹ Fifth National Report of the Republic of Croatia to the Convention on Biological Diversity, *Op. cit.*, str. 65.

⁴⁶⁰ Udruga za dobrobit i zaštitu mačaka „SOS CAT <http://soscat.net/> 15.02.2015.

⁴⁶¹ Azil za pse „Društvo za zaštitu životinja Rijeka <http://www.zz-rijeka.org/> 15.02.2015.

⁴⁶² Animal Friends Croatia <http://www.animal-friends-croatia.org/index.en.php> 15.02.2015.

⁴⁶³ Udruga Šapica <http://sapica.hr/> 15.02.2015.

⁴⁶⁴ SUZA - Savez udruga za zaštitu životinja grada Zagreba

<http://www.suza.hr/default.aspx?id=5> 15.02.2015.

⁴⁶⁵ Udruga Futura daj šapu <http://www.futura4u.hr/Onama/tabid/53/Default.aspx> 20.02.2015.

⁴⁶⁶ Društvo za zaštitu životinja Šapa <http://drustvo-sapa.hr/> 20.02.2015.

arka⁴⁶⁸, Udruga Pobjede⁴⁶⁹ i Udruga za zaštitu životinja Sedma od devet⁴⁷⁰. Od skloništa za napuštene životinje u Hrvatskoj su najaktivnija: Sklonište za pse Karlovac⁴⁷¹, Sklonište za nezbrinute životinje grada Zagreba Dumovec⁴⁷² i Sklonište za životinje Bučje⁴⁷³. Od udruženja čiji je rad usmeren na zaštitu prirode i divljih životinja najistaknutija su: Glas životinja⁴⁷⁴ Hrvatska udruga stručnjaka zaštite prirode i okoliša (HUSZPO)⁴⁷⁵, Hrvatsko društvo za zaštitu ptica i prirode⁴⁷⁶, Društvo za zaštitu i uzgoj ptica Češljugar – Rijeka⁴⁷⁷, Društvo za zaštitu i uzgoj ptica pjevica Osijek⁴⁷⁸, Udruga za zaštitu prirode i okoliša Zeleni Osijek⁴⁷⁹, Zelena akcija⁴⁸⁰, Zaštitarsko-ekološka organizacija Nobilis⁴⁸¹, Udruga za zaštitu i unapređenje okoliša Franjo Koščec⁴⁸², Udruga za zaštitu okoliša i prirode Eko Pan⁴⁸³ Udruga Sunce⁴⁸⁴ i Prirodoslovno društvo Drava⁴⁸⁵.

⁴⁶⁷ Udruga za zaštitu životinja Meke šapice <http://www.mekesapice.hr/> 20.02.2015.

⁴⁶⁸ Noina arka <http://www.noina-arka.hr/> 20.02.2015.

⁴⁶⁹ Udruga Pobjede <http://www.pobjede.hr/> 20.02.2015.

⁴⁷⁰ Udruga za zaštitu životinja Sedma od devet <http://sedmaoddevet.hr/> 06.03.2015.

⁴⁷¹ Sklonište za pse Karlovac <http://www.crpk.hr/> 20.02.2015.

⁴⁷² Sklonište za nezbrinute životinje grada Zagreba Dumovec <http://www.azilzagreb.com/> 20.02.2015.

⁴⁷³ Sklonište za životinje Bučje <http://www.skloniste-pakrac.com/> 20.02.2015.

⁴⁷⁴ Glas životinja <http://www.glas-zivotinja.org/wordpress/> 20.02.2015.

⁴⁷⁵ Hrvatska udruga stručnjaka zaštite prirode i okoliša (HUSZPO) <http://www.huszpo.hr/o-nama/> 20.02.2015.

⁴⁷⁶ Hrvatsko društvo za zaštitu ptica i prirode <http://www.ptice.hr/> 20.02.2015.

⁴⁷⁷ Društvo za zaštitu i uzgoj ptica Češljugar – Rijeka <http://www.cesljugar-rijeka.hr/> 20.02.2015.

⁴⁷⁸ Društvo za zaštitu i uzgoj ptica pjevica Osijek <http://ptice-osijek.com/> 20.02.2015.

⁴⁷⁹ Udruga za zaštitu prirode i okoliša Zeleni Osijek <http://www.zeleni-osijek.hr/> 20.02.2015.

⁴⁸⁰ Zelena akcija <http://zelena-akcija.hr/hr/> 20.02.2015.

⁴⁸¹ Zaštitarsko-ekološka organizacija Nobilis <http://nobilis.hr/> 20.02.2015.

⁴⁸² Udruga za zaštitu i unapređenje okoliša Franjo Koščec <http://franjo-koscec.hr/> 20.02.2015.

⁴⁸³ Udruga za zaštitu okoliša i prirode Eko Pan <http://eko-pan.hr/> 20.02.2015.

⁴⁸⁴ Udruga Sunce <http://sunce-st.org/> 20.02.2015.

⁴⁸⁵ Prirodoslovno društvo Drava <http://www.pd-drava.hr/> 20.02.2015.

Aktivnosti i strategije posvećene zaštiti faune u Hrvatskoj

Hrvatska ima veoma bogat diverzitet faune, budući da se u okviru njenih teritorija nalazi širok spektar različitih ekosistema (od peripanonskih, preko brdskih i planinskih do marinskih), koji su staništa velikom broju različitih životinjskih vrsta. Na njenoj teritoriji se nalazi oko 7000 registrovanih pećina, a trenutni broj terestričnih i akvatičnih pećinskih beskičmenjaka prelazi 500 vrsta, od kojih je čak 70% endemično⁴⁸⁶. Najvažnije pećine nisu otvorene za javnost i u njima živi endemična fauna, kao što su vrste: čovečja ribica (*Proteus anguinus*), školjka *Congeria kusceri*, tvrdokrilac *Leptodirus hochenwartii*. Jedno od najznačajnijih mesta koje je stanište podzemnih voda i na listi je Natura staništa je ogulinsko-plašćansko područje na granici sa regijom Gorski kotar. Ovo područje sadrži izuzetno bogatu i jedinstvenu podzemnu vodnu faunu. Pored čovečje ribice tu su i endemični pećinski sunder (*Eunapius subterraneus*) - jedini poznati podzemni slatkovodne sunder na svetu, zatim dinarski pećinski crv (*Marifugia cavatica*) - jedini poznati podzemni mnogočekinjasti crv na svetu i *Velkovrhia enigmatica* - jedini poznati podzemni slatkovodni žarnjak na svetu, kao i veliki broj endemičnih pećinskih rakovi i puževa⁴⁸⁷.

Slatkovodne ribe su jedna od najugroženijih grupa kičmenjaka u Hrvatskoj. Do sada je 89 vrsta uključeno u Crvenu knjigu slatkovodnih riba Hrvatske, što čini 59,3% slatkovodne ihtiofaune države. Slatkovodne ribe obuhvataju najveći procenat endemičnih vrsta (11,8%), zatim beskičmenjaci 7,5%. Od slatkovodnih riba, kojih ima 153,

⁴⁸⁶ Fifth National Report of the Republic of Croatia to the Convention on Biological Diversity

⁴⁸⁷ Fifth National Report of the Republic of Croatia to the Convention on Biological Diversity, *Op. cit.*, str. 16.

njih 18 je endemično, 61 vrsta ugrožena (uključene sve tri IUCN grupe ugroženosti CR-kritično ugroženo, EN-ugroženo i VU-ranjivo). Ukupno je zaštićeno i strogo zaštićeno 100 vrsta, a izumrlo 6.

U Hrvatskoj postoje 452 vrste morskih riba, od kojih je 4 endemično za Jadransko more, a 25 ugroženo. Zaštićene i strogo zaštićene su 34 vrste, a izumrle su 3. Neke od slatkovodnih i marinskih vrsta riba koriste oba tipa ekosistema, a po grupama je prikazan ukupan broj vrsta, tako da se neke vrste preklapaju u obe grupe. Vodozemaca ima 20 vrsta, nije poznato da ima endemičnih, dve ugrožene (CR, EN, VU), 20 zaštićenih i strogo zaštićenih, a nije poznato da je ijedna izumrla.

Najugroženije ekonomski značajne vrste su škampi (*Nephrops norvegicus*) i školjke Jakobove kapice (*Pecten jacobaeus*), a izuzetno ugrožene su kolonije crvenog koralja (*Corallium rubrum*). U nekim oblastima, ronionci su gotovo potpuno iskorenili kolonije jastoga (*Homarus gammarus* i *Palinurus elephas*). Uprkos dugogodišnjoj pravnoj zaštiti školjke periske (*Pinna nobilis*), ona je i dalje ugrožena, jer je ronionci i turisti sakupljaju⁴⁸⁸. Riba su takođe jedne od najugroženijih životinjskih grupa u moru, zbog ekonomskog značaja. Pritisak na njihove populacije nije prestao, uprkos brojnim jasnim znacima prekomerne eksploatacije u Jadranskom moru, koja traje decenijama. Uzroci ovome nisu individualni, već dolaze u kombinaciji.

U Crvenoj knjizi vodozemaca i gmizavaca Hrvatske (2006)⁴⁸⁹ nalazi se 6 vrsta vodozemaca⁴⁹⁰. Najčešći razlozi ugroženosti vodozemaca su uništavanje ili degradacija staništa zbog zanemarivanja i nestanka bara, melioracije, isušivanja jezera, močvara i drugih vodenih staništa i

⁴⁸⁸ Fourth National Report of The Republic of Croatia to The Convention on Biological Diversity, *Op. cit.*, str. 17.

⁴⁸⁹ Biljana Janev Hutinec, Kletečki E., Lazar B., Martina Podnar Lešić, Skejić J., Tadić Z., Tvrtković N.: Crvena knjiga vodozemaca i gmazova Hrvatske. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Zagreb, 2006.

⁴⁹⁰ Fourth National Report of The Republic of Croatia to The Convention on Biological Diversity *Op. cit.*, str. 20.

kanalisanja i regulacije reka. Fragmentacija staništa je uzrokovana i izgradnjom asfaltiranih puteva bez ograda i prolaza za vodozemce. Najugroženije vrste gmizavaca su slatkovodne i morske kornjače. Glavni uzrok ugrožavanja morskih kornjača je nenamerno hvatanje u riblje mreže. Naročito su ugroženi gmizavci koji žive na ostrvima, obzirom da imaju ograničeno rasprostanjenje i izolovani su, što ih čini veoma ugroženim. Putevi bez životinjskih prolaza takođe predstavljaju problem, kao i krivolov i prikupljanje životinja za zbirke.

Hrvatska ima 587 vrsta ptica (neke su migratorne, a neke zimovalice i gnezdarice), od kojih je, 74 ugroženo, 573 zaštićeno, a 12 izumrlo. Od gnezdarica, 56 vrsta (26,8%) je ugroženo (CR, EN i VU), 240 (97,6%) je zaštićeno, a 10 vrsta (4,1%) se smatra izumrlim, odnosno nestalim sa područja Hrvatske. Od zimovalica je 9 vrsta (6,6%) ugroženo, a 132 (97,1 %) zaštićeno. Smatra se da je jedna vrsta izumrla. Među migratornim pticama ima 9 ugroženih vrsta (4,4%), 201 (98%) zaštićena vrsta, a jedna se smatra izumrlom. Poznato je 116 vrsta sisara, jedna endemična, 8 ugroženih, 85 zaštićenih, 5 izumrlih. Prema Crvenoj knjizi sisara Hrvatske, oko 43% od ukupnog broja je na listi. U Hrvatskoj, ptice su prvenstveno ugrožene krivolovom, nestajanjem vlažnih staništa, intenzivnom poljoprivredom i uništavanjem šaranskih ribnjaka. Najugroženije vrste sisara su sredozemna morska medvedica, 6 vrsta slepih miševa i poslednja preostala ostrvska populacija evropske krtice (*Talpa europaea*). Glavni razlozi za ugrožavanje sisara su nestanak i fragmentacija staništa, krivolov, uništavanja kolonija slepih miševa i upotreba pesticida⁴⁹¹.

Ipak, u poređenju sa podacima iz Četvrtog izveštaja o biodiverzitetu Hrvatske sa Petim, može se primetiti veći broj zabeleženih vrsta životnja po grupama. Razlog tome je bolja proučenost diverziteta

⁴⁹¹ Fourth National Report of The Republic of Croatia to The Convention on Biological Diversity, *Op. cit.*, str. 20.

faune, odnosno opsežnije istraživanje koje je bilo fokusirano na inventarisanje faune⁴⁹².

U Hrvatskoj, Strategija i Akcioni plan za zaštitu biološkog i predeonog diverziteta (NSBAP) iz 2008. godine⁴⁹³ definišu opšte i specifične ciljeve i strateške smernice za koje je planirano da se ostvare putem 302 akciona plana, podeljenih u sedam tematskih celina: zaštita biodiverziteta, geodiverziteta, predela, održivo korišćenje prirodnih resursa, zakonodavni i institucionalni okvir, multidisciplinarni pristup, implementacija Strategije i Akcionog plana.

Nove crvene liste životinjskih vrsta su pripremljene (za rakove rečnih i brakičnih voda, terestrične i slatkovodne puževe) i tri su revidirane (za gmizavce i vodozemce, leptire i ptice). Objavljene su Crvene knjige za pećinsku faunu⁴⁹⁴, ptice, gmizavce i vodozemce. Crvena knjiga za korale je u pripremi. Najveći broj vrsta koje su ugrožene među životinjama pripada redu tvrdokrilaca (Coleoptera), porodici Carabidae (trčuljci). Crvena lista pećinske faune obuhvata 54 ugrožene vrste koje su takođe obuhvaćene crvenim listama vodozemaca i gmizavaca, podzemnih trčuljaka i slatkovodnih puževa, i slatkovodnih i morskih rakova, tako da je stvarni broj ugroženih vrsta 2899⁴⁹⁵. Najugroženije grupe životinja u odnosu na udeo ugroženih vrsta su slatkovodne ribe (42%) i pećinska fauna (37%), zatim slatkovodni i morski puževi, vilini konjici i ptice gnezdarice (23 %).

⁴⁹² Fifth National Report of the Republic of Croatia to the Convention on Biological Diversity (2014) Ministry of Environmental and Nature Protection. str. 17., <https://www.cbd.int/doc/world/hr/hr-nr-05-en.pdf> 07.03.2015.

⁴⁹³ Strategy and Action Plan for the Protection of Biological and Landscape Diversity of the Republic of Croatia (2008) The Croatian Parliament, 3962, <https://www.cbd.int/doc/world/hr/hr-nbsap-v2-en.pdf>.

⁴⁹⁴ Ozimec, R., Bedek, J., Gottstein, S., Jalžić, B., Slapnik, R., Bilandžija, H. i sur.: Crvena knjiga špiljske faune Hrvatske. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Državni zavod za zaštitu prirode, Zagreb, 2009.

⁴⁹⁵ Fifth National Report of the Republic of Croatia to the Convention on Biological Diversity, *Op. cit.*, str. 22.

Planovi za očuvanje evroazijskog risa, vuka i mrkog medveda su revidirani i usvojeni. Pripremljeni su nacrti planova upravljanja za tri vrste (ribu *Telestes polylepis*, zmiju šarku *Vipera ursinii* i stepskog sokola *Falco cherrug*). Sistem za izveštavanje i radnje u slučajevima izlaganja smrti, bolesti ili povredama strogo zaštićenih morskih životinja (morskih sisara, morskih kornjača i rušljoriba – morskih riba sa hrskavičavim skeletom) je osnovan 2010. godine. U Hrvatskoj postoji pet ovlašćenih centara za oporavak strogo zaštićenih životinjskih vrsta.

Sredozemna morska medvedica (*Monachus monachus*) koja je prema IUCN kategoriji kritično ugrožena vrsta se proteklih decenija razmnožavala i u pećinama hrvatske obale, ali danas više ne. U program obnavljanja populacija ove vrste su uključene brojne relevantne institucije, stručnjaci i Grupa za sredozemnu morsku medvedicu kako bi pripremili Kodeks ponašanja prilikom susreta sa morskom medvedicom, sa uputstvima za postupanje u moru, oko ili u morskim pećinama, na obali ili na brodu. Postavljene su i kamere u pećinama koje posećuju morske medvedice⁴⁹⁶.

Komisija za pripremu nacionalnog programa i akcionih planova za zaštitu životinjskih genetičkih resursa na farmama napravila je procenu negativnih faktora na pripitomljenje autohtone rase prema IUCN kriterijumima, kako bi se pokrenulo sprovođenje aktivnosti očuvanja ugroženih rasa. Međutim, domaće sorte su i dalje ugrožene, prvenstveno zbog promene u poljoprivrednoj praksi (favorizovanjem malog broja visokoproduktivnih rasa i varijeteta) i zbog socio-ekonomskih promena u zemlji (odumiranja sela)⁴⁹⁷.

⁴⁹⁶ Fifth National Report of the Republic of Croatia to the Convention on Biological Diversity, *Op. cit.*, str. 22.

⁴⁹⁷ Fifth National Report of the Republic of Croatia to the Convention on Biological Diversity, *Op. cit.*, str. 29.

Novi UNESCO transgranični rezervat biosfere Mura-Drava-Dunav, proteže se duž tri reke i nalazi na granici između Hrvatske i Mađarske, proglašen je 2012. godine. Područje sadrži brojna vlažna staništa, uključujući i ona koja su među ugroženijim u Evropi: aluvijalne šume, pašnjake, vlažna šljunkovita i peskovita staništa barova, ostrva, napuštena korita i meandre i dr. Među najznačajnijim vrstama su: vidra (*Lutra lutra*), dabar (*Castor fiber*), orao belorepan (*Haliaeetus albicilla*), crna roda (*Ciconia nigra*), bukavac (*Botaurus stellaris*), crvena čaplja (*Ardea purpurea*), velika bela čaplja (*Egretta alba*), kašikara (*Platalea leucorodia*), mala čigra (*Sterna albifrons*), mrmoljak (*Triturus dobrogicus*) i pet riba koje su endemične za Podunavlje: *Hucho hucho*, *Rutilus pigus*, *Gimnocephalus baloni*, *Gimnocephalus shraetser* i *Zingel streber*. Mura-Drava Dunav je značajno mesto za ptice u Evropi, sa stotinama hiljada zimovalica. Predviđen je prekogranični plan upravljanja za ovaj rezervat biosfere, koja ima za cilj da promoviše i uskladi napore za očuvanje prirode između Hrvatske i Mađarske⁴⁹⁸.

Kratkonogi gušter (*Ablepharus kitaibelii*) viđen je samo na veoma malom prostoru u Hrvatskoj, u Parku prirode Papuk i na nekoliko lokacija u gradu Iloku i okolini. Na obe lokacije vrsta je ograničena na samo nekoliko hektara odgovarajućeg staništa. Populacije u Papuku se suočavaju sa dva različita pritiska: širenje lokalnog kamenoloma i širenje alohtonog crnog bora (*Pinus nigra*) na stanište ove vrste guštera. Da bi se zaustavilo zauzimanje staništa, uprava Parka prirode Papuk i hrvatsko Herpetološko društvo - HYLE su inicirali obnavljanje staništa kratkonogog guštera. Tokom 2011. oko 50 stabala crnog bora je posečeno, i uklonjene su brojne mladice. I učenici iz lokalnih škola su učestvovali u obnovi staništa, tako da je ova akcija imala i edukativnu komponentu. U toku 2012. godine, zabeležen je delimičan povratak autohtone vegetacije, zajedno sa povratkom nekoliko životinjskih vrsta,

⁴⁹⁸ Fifth National Report of the Republic of Croatia to the Convention on Biological Diversity, *Op. cit.*, str. 44.

uključujući i kratkonogog guštera. Planirano je da se nastavi akcija čišćenja u narednim godinama⁴⁹⁹.

Propisi koji se odnose na posebne sektore povezane sa biodiverzitetom, u pogledu održivog korišćenja prirodnih resursa i zaštite biodiverziteta su doneti u procesu približavanja Evropskoj uniji i harmonizaciji zakona. Saradnja sa sektorima koji imaju najveći uticaj na biodiverzitet je uspostavljena kroz projekat PHARE⁵⁰⁰ – Jačanje institucija i sprovođenju Natura 2000 ekološke mreže u Hrvatskoj (2008 - 2009).

Prema podacima Ministarstva poljoprivrede, tokom poslednjih par godina, došlo je do značajnog porasta odstreljene divljači, nekih grupa, kao što su mrki medvedi, razne ptice močvarice i druge. Saradnja između sektora za zaštitu prirode i lovačkog sektora sprovodi se u oblasti upravljanja populacijama velikih zveri, posebno u procesu donošenja lovačkih kvota i sprovođenja monitoringa. I dalje nedostaju sistematska praćenja i kompletan monitoring divljači i strogo zaštićenih vrsta. Sektor ornitološki značajnih ribnjaka šarana, koji su uključeni u ekološku mrežu Natura 2000, promoviše sprovođenje Nacionalnog plana podrške očuvanja ekosistema ribnjaka, formiranog od strane Ministarstva poljoprivrede. Međutim, još uvek postoje značajne slabosti u međusobnoj saradnji između svih sektora koji su uključeni u ribarstvo. Ipak napredak je učinjen u promeni odnosa ribolovaca prema pticama koje se hrane ribama. Svrha plana zaštite ribnjaka je bila da se stabilizuje ovaj proizvodni segment i u isto vreme očuva biodiverzitet šaranskih ribnjaka i takođe eliminiše neefikasna praksa rešavanja sudskih sporova između države

⁴⁹⁹ Fifth National Report of the Republic of Croatia to the Convention on Biological Diversity, *Op. cit.*, str. 55.

⁵⁰⁰ Više o tome: PHARE 2005 "Institucionalno jačanje i provedba ekološke mreže NATURA 2000 u Hrvatskoj" (2008.-2009.), <http://www.dzrp.hr/projekti-iz-eu-fondova/phare/phare-2005-institucionalno-jačanje-i-provedba-ekoloske-mreze-natura-2000-u-hrvatskoj-2008-2009-763.html> 15.03.2015.

i ribolovaca koji imaju manji ulov zbog ptica koje se hrane ribom. Plan obezbeđuje podršku ornitološki značajnim šaranskim ribnjacima po jedinici proizvodne površine na godišnjoj osnovi, pod uslovom da je proizvodnja poluintenzivna (između 500 i 1000 kg/ha)⁵⁰¹.

Saradnja između sektora za zaštitu prirode i morskog ribarstva pokazuje spor napredak. Najznačajnije aktivnosti su bile usklađivanje domaćeg pravnog okvira sa odredbama zakonodavstva Evropske unije koje se odnose na marinsko ribarstvo. Važan mehanizam očuvanja biodiverziteta je Mediteranska uredba koja je prenetu u Zakon o morskome ribarstvu⁵⁰² koji zabranjuje ribolov određenim sredstvima u svim Natura 2000 mestima i svim zaštićenim područjima. Sektor za zaštitu prirode je uključen u izradu Nacionalnog strateškog plana za akvakulturu za period 2014.-2020. i u pripremi planova za upravljanje ribolovom. Najvažnije mere za regulisanje ribolova u hrvatskom moru su vremenska i prostorna ribolovna ograničenja, kontrola ulova i napora, koji definišu tehničke karakteristike ribolovnih alata, propisivanje privremeno ili trajno zatvorene ribolovne sezone i minimalne dužine uhvaćene ribe. Prostorna zabrana ribolova uključuje zaštitu posebnih staništa riba i drugih morskih organizama regulisanih ukazom Ministarstva poljoprivrede. Počevši od prošle godine, Hrvatska je uvela podsticaje za privremenu obustavu ribolovnih aktivnosti, održavajući na ovaj način oporavak ribljeg fonda. Takođe, kako bi se smanjio negativni uticaji na hvatanje strogo zaštićenih morskih vrsta, počela je obuka ribolovaca o tome kako da postupe kad slučajno ulove morske sisare i morske kornjače⁵⁰³.

Najveća pretnja opstanku divljih vrsta, koja utiče na čak 53,5% praćenih vrsta nastaje direktnim uništavanjem njihovih prirodnih

⁵⁰¹ Fifth National Report of the Republic of Croatia to the Convention on Biological Diversity, *Op. cit.*, str. 73.

⁵⁰² Narodne novine Republike Hrvatske, br. 81/2013, 14/2014, 152/2014.

⁵⁰³ Fifth National Report of the Republic of Croatia to the Convention on Biological Diversity, *Op. cit.*, str. 80.

staništa. U Hrvatskoj je 8,56% zaštićenih područja od ukupne teritorije (uključujući 12,20% kopna i 1,94% internih voda i akvatorije). Ali, saobraćajnice fragmentiraju prirodna staništa⁵⁰⁴ i na putevima često ginu životinje, a velike zveri su naročito ovim ugrožene. Zato su izgrađeni posebni prelazi preko puteva koji omogućavaju životinjama da budu povezane sa svim delovima izdvojenog staništa. Danas postoji 11 takvih prelaza. Inače, izgradnja tzv. zelenih mostova je zakonski propisana u Hrvatskoj, a izgradnja i osiguravanje uslova za praćenje korišćenja je obaveza investitora⁵⁰⁵. Ovi prelazi se redovno prate, uključujući upotrebu kamera koje beleže šta se dešava na pojedinačnim prelazima. Praćenje dokazuje da su prelazi veoma efikasni i redovno ih koriste velike zveri i druge životinje, ali i ljudi, iako je to zabranjeno, što uzrokuje da ih životinje manje koriste. Stoga je potrebno unaprediti implementaciju zaštitnih mera⁵⁰⁶. Što se tiče plovnih puteva, iako su sve plovne reke u Hrvatskoj prekogranične i postoje međunarodni organi koji rade na njihovom upravljanju, još uvek sektor vodoprivrede značajno prevladava, a zaštita prirode nije adekvatno uzeta u obzir.

Važna aktivnost Hrvatske elektroprivrede – HEP je zaštita ptica od strujnog udara, a u skladu sa Članom 88. Zakona o zaštiti prirode⁵⁰⁷. Postavljeni su odgovarajući izolacioni materijali na stubovima, koji štite ptice od strujnog udara, a i električne kablove od oštećenja, tako da je ovakav vid zaštite od obostrane koristi. Takođe, od 2004. godine se preduzimaju mere zaštite zaštićene vrste bele rode (*Ciconia ciconia*) premeštanjem gnezda sa stubova nadzemne mreže na posebno

⁵⁰⁴ Fourth National Report of The Republic of Croatia to The Convention on Biological Diversity, *Op. cit.*, str. 20.

⁵⁰⁵ Pravilnik o prijelazima za divlje životinje, Narodne novine Republike Hrvatske, br. 5/2007.

⁵⁰⁶ Fifth National Report of the Republic of Croatia to the Convention on Biological Diversity, *Op. cit.*, str. 93.

⁵⁰⁷ Zakon o zaštiti prirode Republike Hrvatske, br. 70/2005, 139/2008 i 57/2011.

postavljene nosače, a u skladu sa sporazumom o saradnji sklopljenim između HEP-a i Ministarstva kulture⁵⁰⁸.

U cilju očuvanja populacija vukova u Hrvatskoj, kao strogo zaštićene vrste, čiji se broj procenjuje na oko 3900 jedinki, a populacija je uglavnom stabilna tokom poslednjih nekoliko godina⁵⁰⁹, sprovedeno je niz projekata i aktivnosti. Kao jedan od načina zaštite vuka je ekološki prihvatljiva zaštita stoke. U Hrvatskoj je to rešeno na način doniranja pastirskih pasa (tornjaka) i električne ograde za stada, pastirima koji ispunjavaju određene uslove i pošalju zahtev Državnom zavodu za zaštitu prirode. Ovo se pokazalo kao vrlo efikasna metoda. Takođe, postoji i mogućnost nadoknade štete koju nanese vuk ili druga strogo zaštićena divlja vrsta, ukoliko veštak utvrdi da je lice prethodno uradilo sve što je propisano, kako bi sprečilo nastanak štete. Oštećeno lice ima pravo na nadoknadu u visini stvarne štete, kako je propisano Pravilnikom⁵¹⁰.

Radi uspostavljanja integralnog institucionalnog okvira za zaštitu biološkog i predeonog diverziteta na nacionalnom i državnom nivou, sprovedeno je nekoliko aktivnosti. Kao jedna od smernica u Strateškom planu je navedeno jačanje administrativnih kapaciteta svih službi nadležnih za oblasti zaštite prirode. U tom cilju je urađena unutrašnja reorganizacija službi zaduženih za oblast zaštite prirode za efikasnije upravljanje u zaštiti. Za ostvarivanje jačanja institucionalnih kapaciteta nadležnih organa zaduženih za zaštitu prirode, redovno se organizuju seminari i radionice koje se odnose na implementaciju CITES

⁵⁰⁸ Hrkec D., Vidović D. i Megla S.: Aktivnosti HEP ODS-a na zaštiti ptica od strujnog udara. Hrvatski ogranak međunarodne elektrodistribucijske konferencije, 2012., <http://www.ho-cired.hr/3savjetovanje/SO1-31.pdf> 09.03.2015.

⁵⁰⁹ Jeremić et al: Izvješće o stanju populacije vuka u Hrvatskoj u 2014. godini. Državni zavod za zaštitu prirode, Zagreb, 2014., str. 4. i 5., http://www.dzpz.hr/dokumenti_upload/20141219/dzpz201412191604500.pdf 09.03.2015.

⁵¹⁰ Pravilnik o postupku sprječavanja i nadoknade štete od životinja strogo zaštićenih divljih svojti, Narodne novine Republike Hrvatske, br. 158/2009.

konvencije⁵¹¹ od 2005. godine. Od 2010. je razvijen program edukacije zaposlenih u sektoru zaštite prirode. Dalje je sprovedeno niz aktivnosti u cilju ostvarivanja strateških ciljeva za unapređenje institucionalnog okvira u zaštiti prirode, kao što su uspostavljanje integralnog sistema zaštite, unapređivanje saradnje sa nevladinim organizacijama i razvijanje finansijskog mehanizma za institucionalno jačanje. Informacioni sistem za zaštitu prirode se stalno razvija, uključujući razvoj baze podataka za faunu u kojoj će biti uključene sve informacije vezane za faunu Hrvatske. Takođe je pripremljena i baza informacija za staništa⁵¹².

Kako je populacija risa ugrožena i nalazi se na Crvenoj listi Hrvatske, kao kritično ugrožena, razmatrana je introdukcija novih jedinki u saradnji sa susednim zemljama, kako bi se osigurao opstanak ove vrste.

Jadranski projekat NETCET (Mreža za zaštitu kitova i morskih kornjača u Jadranu) je započet 2012. godine i trajaće do 2015. U njemu učestvuju sedam država (Italija, Slovenija, Hrvatska, Crna Gora i Albanija), a glavni cilje je razvoj zajedničke strategije za zaštitu kitova i morskih kornjača na Jadranu kroz saradnju. Između ostalog se nakon projekta očekuje povećanje institucionalnog kapaciteta za zaštitu, povećanje svesti i unapređenje znanja o ovim morskim vrstama, adekvatno postupanje od strane ribara, unapređenje sprovođenja zaštite⁵¹³.

Trenutno u Hrvatskoj postoji 27 priznatih i očuvanih autohtonih rasa domaćih životinja: tri govečeta, četiri rase konja, tri magarca, tri

⁵¹¹ Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora Signed at Washington, D.C., on 3 March 1973 Amended at Bonn, on 22 June 1979., amended at Gaborone, on 30 April 1983, <https://www.cites.org/sites/default/files/eng/disc/CITES-Convention-EN.pdf> 10.03.2015.

⁵¹² Fifth National Report of the Republic of Croatia to the Convention on Biological Diversity, *Op. cit.*, str. 98.

⁵¹³ Fifth National Report of the Republic of Croatia to the Convention on Biological Diversity, *Op. cit.*, str. 103.

koze, dve rase svinja, devet ovaca, jedna ćurka, jedna rasa kokoši i jedna pčela. Sve se one nalaze na Nacionalnoj Listi autohtonih i zaštićenih rasa i sorti domaćih životinja za koje je donet Nacionalni program očuvanja⁵¹⁴. Pored njih, postoji još nekoliko rasa koje nisu na listi, ako na primer sedam rasa pasa⁵¹⁵. Značajni rezultati su postignuti u definisanju negativnih faktora i zaštiti domaćih autohtonih rasa životinja, a u odnosu na ex-situ zaštitu, najviše je postignuto na zakonodavnom i administrativnom okviru. Najveći deo akcionih planova Nacionalne strategije za zaštitu biološkog i predeonog diverziteta iz 2008. godine se odnosio na održivo korišćenje prirodnih resursa i zaštitu biodiverziteta⁵¹⁶.

4.2. Slovenija

Krivičnopravna zaštita životinja u Sloveniji

U Kazenskom zakoniku Republike Slovenije⁵¹⁷ iz 2008. propisan je veći broj krivičnih dela, čiji osnovni, teži ili posebni oblici imaju značaj za zaštitu životinja. Ova krivična dela sistematizovana su u okviru 32. poglavlja Kazenskog zakonika, koje sadrži krivična dela protiv životne

⁵¹⁴ Nacionalni program očuvanja izvornih i zaštićenih pasmina domaćih životinja u Republici Hrvatskoj (2010) Ministarstvo poljoprivrede, ribarstva i ruralnog razvoja, http://www.azrri.hr/fileadmin/dokumenti-download/Nacionalni_program_o%C4%8Duvanja_izvornih_i_za%C5%A1ti%C4%87enih_pasmina_doma%C4%87ih_%C5%BEivotinja_u_RH.pdf 09.03.2015.

⁵¹⁵ Barać et al.: Zelena knjiga izvornih pasmina Hrvatske. Ministarstvo zaštite okoliša i prirode, Državni zavod za zaštitu prirode, Hrvatska poljoprivredna agencija, Nacionalni park Krka, 2011, COAST / UNDP / GEF, http://www.hpa.hr/wp-content/uploads/2014/08/ZELENA_KNJIGA_IZVORNIH_PASMINA_HRVATSKE_19082014.pdf 09.03.2015.

⁵¹⁶ Fifth National Report of the Republic of Croatia to the Convention on Biological Diversity, *Op. cit.*, str. 39.

⁵¹⁷ Uradni list Republike Slovenije, br. 55/2008, 66/2008, 39/2009 i 91/2011.

sredine, prostora i prirodnih dobara. U pitanju su sledeća krivična dela: 1) mučenje životinja (član 341.), 2) nezakonit lov (član 342.), 3) nezakonit ribolov (član 343.), 4) nezakonito postupanje sa zaštićenim životinjama i biljkama (član 344.), 5) prenošenje zaraznih bolesti životinja i biljaka (član 345.), 6) proizvodnja škodljivih sredstava za lečenje životinja (član 346.) i 7) nesavesna veterinarska pomoć (član 347.). Pored nabrojanih krivičnih dela, za krivičnopravnu zaštitu životinja određen značaj imaju i teži oblici sledećih krivičnih dela: 1) zagađenja i uništavanja životne sredine (član 332. stav 3.) i 2) protivpravnog pribavljanja ili upotrebe radioaktivnih ili drugih opasnih supstanci (član 335. stav 2.), kao i posebni oblici sledećih krivičnih dela: 1) zagađenja vode za piće (član 336. st. 5. i 6.) i 2) zagađenja hrane ili stočne hrane (član 337. st. 5. i 6.).

Krivično delo mučenja životinja (član 341.) sastoji se u surovom postupanju sa životinjom ili u nepotrebnom prouzrokovanju trpljenja životinje. Iako iz poglavlja u okviru kojeg je ovo krivično delo smešteno proizlazi da je njegov objekt zaštite životna sredina ili prirodno dobro, zapravo se njime štite životinje, odnosno njihov telesni i psihički integritet od ubijanja i surovog postupanja ljudi prema njima. Ovo krivično delo ima i teži oblik, koji postoji ukoliko je u konkretnom slučaju mučen veći broj životinja ili ako je mučenoj životinji naneta trajna i teška telesna povreda ili prouzrokovana smrt na okrutan način. Za osnovni oblik dela propisane su alternativno novčana kazna ili kazna zatvora do 1 godine, a za teži oblik dela kazna zatvora u trajanju do 2 godine.

Krivično delo nezakonitog lova (član 342.) ima jedan osnovni i dva teža oblika. Osnovni oblik dela čini lice koje bez dozvole ili neovlašćeno lovi i ubije ili rani divljač ili je uhvati živu. Za ovo delo je potrebno da je radnja izvršenja preduzeta bez dozvole, odnosno neovlašćeno. Osnovni oblik dela zaprećen je alternativno novčanom kaznom ili kaznom zatvora do 6 meseci.

Prvi teži oblik dela postoji ako je radnja izvršenja osnovnog dela učinjena: 1) u odnosu na divljač veće vrednosti ili divljač koja je značajna prema propisima iz oblasti lovstva, 2) ako je radnja učinjena na zaštićenom prirodnom dobru i 3) ako je radnja učinjena u grupi, u skupini odnosno od strane više lica. Kazenski zakonik Slovenije koristi izraz „*v skupini*“, ali ne sadrži objašnjenje o tome koliko je lica potrebno da učestvuje u izvršenju krivičnog dela da bi se smatralo da je ono učinjeno u grupi. Za prvi teži oblik dela može se izreći novčana kazna ili kazna zatvora do godinu dana.

Drugi teži oblik ovog krivičnog dela obuhvata nekoliko situacija, gde se kao kvalifikatorna okolnost javlja vrsta objekta napada, odnosno način i sredstvo preduzimanja radnje izvršenja. To su: 1) lov ugroženih ili zaštićenih vrsta divljači čiji je lov zabranjen, 2) lov bez posebne dozvole divljači za koju se takva dozvola zahteva, 3) lov na način ili sredstvima kojima se divljač masovno uništava i 4) lov divljači pomoću motornog vozila ili eksplozivnih materija. Za drugi teži oblik dela propisana je novčana kazna ili kazna zatvora do 2 godine.

Krivično delo nezakonitog ribolova (član 343.) postoji u slučaju lova ribe eksplozivom, električnom strujom, otrovom ili omamljujućim sredstvom, pri čemu se prouzrokuje uginuće ribe ili u slučaju lova ribe na način koji je škodljiv za njeno razmnožavanje. Za ovo delo propisane su alternativno novčana kazna ili kazna zatvora do 1 godine.

Krivično delo nezakonitog postupanja sa zaštićenim životinjama ili biljkama (član 344.) ima osnovni i teži oblik. Osnovni oblik ovog krivičnog dela čini lice koje nezakonito poseduje, oduzme, ošteti, usmrti, izvozi, uvozi ili trguje zaštićenim divljim životinjskim ili biljnim vrstama, odnosno zaštićenim životinjama ili biljkama ili njihovim delovima ili derivatima. Osnovni oblik dela zaprećen je kaznom zatvora do 3 godine. Teži oblik krivičnog dela postoji: 1) ako je objekt radnje (jedinka zaštićene biljne ili životinjske vrste) od velikog ili izuzetnog značaja za oblast zaštite prirode ili 2) ako je radnja izvršenja

preduzeta od strane zločinačkog udruženja (*v hudodelski združbi*), organizovanog radi vršenja takvih dela. Teži oblik dela zaprećen je kaznom zatvora od 6 meseci do 5 godina.

Krivično delo prenošenja zaraznih bolesti kod životinja i biljaka (član 345.) čini lice koje za vreme epidemije zarazne bolesti životinja, koja može dovesti u opasnost uzgoj (opstanak) životinja na području cele države, ne postupa u skladu sa pravnim aktima kojima su propisane mere za suzbijanje ili sprečavanje tih bolesti. Oblik ovog krivičnog dela koji se odnosi isključivo na zaštitu biljaka od bolesti i štetočina (član 345. stav 2.) neće biti analiziran budući da nije od značaja za zaštitu životinjskog sveta. Teži oblik ovog krivičnog dela postoji ukoliko je usled izvršenja osnovnog oblika prouzrokovana posledica koja se sastoji u širenju zarazne bolesti u većem obimu. Kada postoji „veći obim“ faktičko je pitanje koje sudsko veće rešava u svakom konkretnom slučaju. Osnovni oblik dela zaprećen je novčanom kaznom ili kaznom zatvora u trajanju do godinu dana, teži oblik dela kaznom zatvora do 2 godine, a nehatni oblik dela novčanom kaznom ili kaznom zatvora do 6 meseci.

Krivično delo proizvodnje štetnih (škodljivih) sredstava za lečenje životinja (član 346.) sastoji se u izradi radi prodaje ili u stavljanju u promet supstanci kao što su lekovi za lečenje ili sprečavanje zaraznih bolesti životinja koji su opasni za njihov život ili zdravlje, usled čega dođe do uginuća životinja veće vrednosti ili većeg broja životinja ili do širenja zarazne bolesti. Za ovo delo propisane su alternativno novčana kazna ili kazna zatvora do 1 godine, a propisano je da se škodljiva sredstva oduzimaju od učinioca primenom mere bezbednosti oduzimanja predmeta.

Krivično delo nesavesne veterinarske pomoći (član 347.) čini veterinar ili drugi veterinarski radnik koji pri obavljanju veterinarske delatnosti iz nehata (malomarnosti) postupi u očiglednoj suprotnosti sa pravilima veterinarske nauke i struke i tako prouzrokuje uginuće

životinja veće vrednosti. Radnja izvršenja sastoji se u postupanju veterinara ili drugog veterinarskog radnika, koje je u očiglednoj suprotnosti sa pravilima veterinarske nauke i struke. Učinioc ovog dela može biti samo veterinar ili drugi veterinarski radnik. Ovo delo se može učiniti samo sa nehatom kao oblikom krivice. Nehat ili malomarnost postoji ukoliko učinilac nije postupao sa potrebnom pažnjom iako je s obzirom na okolnosti i lična svojstva mogao i bio sposoban što god učiniti ili propustiti (član 26. KZ). Za ovo krivično delo učiniocu se može izreći novčana kazna ili kazna zatvora do godinu dana.

Osnovni oblik krivičnog dela zagađenja vode za piće nije relevantan za krivičnopravnu zaštitu životinja, već je za tu oblast značajan samo njegov teži oblik (član 336. st. 5. i 6.). Osnovni oblik ovog dela čini lice koje škodljivom materijom zagađi vodu koju ljudi upotrebljavaju za piće i tako prouzrokuje opasnost za život i zdravlje ljudi. Osnovni oblik ovog dela zaprećen je kaznom zatvora do 3 godine, a nehatni novčanom kaznom ili kaznom zatvora do 3 meseca.

Poseban oblik krivičnog dela zagađenja vode za piće, koji je relevantan za zaštitu životinja, sastoji se u zagađenju vode koja je namenjena za napajanje životinja kakvom škodljivom materijom pri čemu se prouzrokuje opasnost za život i zdravlje životinja. Za ovo delo propisana je novčana kazna ili kazna zatvora do 1 godine. Teži oblik ovog krivičnog dela postoji kada je usled preduzimanja radnje izvršenja izazvana posledica u vidu povrede – uginuća životinja veće vrednosti ili većeg broja životinja. Za teži oblik je propisana kazna zatvora do 3 godine.

Poseban oblik krivičnog dela zagađenja hrane za ishranu životinja (član 337.) postoji ukoliko lice škodljivom materijom zagađi hranu za ishranu životinja ili drugu hranu namenjenu za ishranu životinja i time prouzrokuje opasnost za život ili zdravlje životinja. Za ovaj oblik zagađenja hrane može se izreći novčana kazna ili kazna zatvora do 1 godine. Teži oblik ovog dela postoji ukoliko je usled zagađenja hrane za

ishranu životinja upotrebom škodljive supstance prouzrokovana posledica u vidu uginuća životinja veće vrednosti ili većeg broja životinja. Za teži oblik propisana je kazna zatvora do 3 godine.

*Slovenačko zakonodavstvo posvećeno
dobrobiti životinja*

Pored krivičnopravnih odredbi, za zaštitu životinja su važne i odredbe koji spadaju u druge grane prava (ekološko pravo). Kao najzačajniji među njima izdvajaju se zakoni koji su posvećeni zaštiti i dobrobiti životinja. Republika Slovenija je prvi zakon posvećen ovoj problematici – Zakon o zaštiti živali usvojila 1999. godine, a on je od tada pretrpeo brojne izmene i dopune od kojih su poslednje učinjene 2013. godine.⁵¹⁸

Zakon o zaštiti životinja iz 2007. uređuje dužnosti (odgovornosti) ljudi prema životinjama kako bi se zaštitio život, zdravlje i dobrobit životinja. Njime su propisana pravila dobrog postupanja prema životinjama, definisan je pojam mučenja životinja i određeno je koja se ponašanja ili postupci prema životinjama smatraju zabranjenim. Zakonom su regulisani uslovi koje treba obezbediti prilikom uzgoja i prevoza životinja, obavljanja obaveznih intervencija na životinjama, vršenja eksperimenata na životinjama, klanja i usmrćivanja životinja, kao i postupanje, prava i obaveze u vezi sa napuštenim životinjama. Pored toga, postavljeni su i uslovi rada za društva koja se u javnom interesu bave zaštitom životinja.

Kao članica Evropske unije, Slovenija je posebnom odredbom Zakona o zaštiti živali omogućila neposrednu implementaciju nekoliko izvora komunitarnog prava (uredbi i direktiva) relevantnih za uređivanje pojedinih pitanja iz oblasti zaštite i dobrobiti životinja,

⁵¹⁸ Uradni list Republike Slovenije, br. 98/1999, 126/2003, 61/2006, 14/2007 i 23/2013.

kao što su, na primer: zaštita divljih životinja, zaštita životinja koje se koriste u eksperimentalne svrhe, zaštita životinja u prevozu i prilikom lišavanja života.

Zakonom o zaštiti živali je utvrđena odgovornost ljudi za zaštitu životinja, odnosno, njihovog, života, zdravlja i dobrobiti (član 1.). Zaštita životinja je (član 2.) definisana kao dužnost svih pravnih i fizičkih lica koja su u kontaktu sa životinjama: vlasnika životinja, lokalnih zajednica, države, veterinarskih, stočarskih, naučno – istraživačkih i pedagoških ustanova, lovačkih, kinoloških i drugih organizacija koje se bave uzgojem životinja, društava za zaštitu životinja i drugih društava koja su ustanovljena radi usvajanja ili primene Deklaracije o pravima i zaštiti životinja.

Naročite dužnosti propisane su za vlasnika životinja. On je, između ostalog, obavezan da životinji obezbedi sklonište, hranu, vodu i slobodu kretanja s obzirom na njene karakteristike i vrstu, kao i da spreči svako trpljenje životinje. Ako je životinja vezana ili sputana, vlasnik joj mora osigurati dovoljno prostora, svetlosti, toplote, vazduha, odgovarajuću higijenu itd. prema njenim potrebama, i u skladu sa uobičajenim iskustvom i naučnim saznanjima. Ako vlasnik namerno krši svoje dužnosti i time ozbiljno naškodi životinji, prouzrokuje njeno dugotrajno ili ponovljeno trpljenje, naškodi njenom zdravlju ili je ubije, takvo ponašanje se kvalifikuje kao mučenje životinja (član 7.). Zakonom je proklamovana opšta zabrana mučenja životinja. U tom smislu, niko ne sme bez osnovanog razloga da prouzrokuje trpljenje, bol ili smrt životinje (član 3.). Mučenje životinje definisano je u članu 4. kao svako činjenje ili propuštanje učinjeno namerno, kojim se ozbiljno škodi životinji ili kojim se prouzrokuje dugotrajno ili ponovljeno trpljenje životinje ili škodi njenom zdravlju kao i nepotrebno ili neprimereno (nepropisno) ubijanje životinja.

Pored opšte zabrane mučenja i ubijanja životinja, Zakonom o zaštiti živali propisan je i čitav niz zabranjenih ponašanja čoveka

prema životinjama, kao što su (član 15.): 1) stiskanje, natezanje ili izvijanje delova tela životinja, 2) vešanje životinja, udaranje, potapanje ili gušenje životinja, 3) seksualna zloupotreba životinja, 4) izlaganje životinja vatri, otrovnim materijama, 5) streljanje životinja, 6) organizovanje borbi između životinja, 7) upotreba životinja za borbu, 8) upotreba živih životinja kao hrane ili mamaca, 9) preopterećenje životinja, 10) lov na divljač za vreme lovostaja i 11) namerno trajno ili privremeno napuštanje životinja. Kršenje odredbi Zakona o zaštiti živali ima za posledicu prekršajnopravnu odgovornost fizičkog lica, pravnog lica, preduzetnika, odgovornog lica u pravnom licu i odgovornog lica kod preduzetnika, za šta su propisane novčane kazne (čl. 45 – 46 a.).

Organizacije za zaštitu životinja u Sloveniji

U Sloveniji u ovom trenutku aktivno deluje veći broj udruženja građana koja su posvećena zaštiti životinja i njihove dobrobiti. Aktivnosti ovih organizacija usmerene su prvenstveno na zaštitu, zbrinjavanje i udomljavanje kućnih ljubimaca, a među njima se kao najangažovanije izdvajaju sledeće: Društvo proti mučenju živali Jesenice⁵¹⁹, Društvo proti mučenju živali Kočevje⁵²⁰, Obalno društvo proti mučenju živali Koper⁵²¹, Društvo za zaščito živali Ljubljana⁵²², Društvo za varstvo in proti mučenju živali Maribor⁵²³, Društvo za zaščito živali Pomurja⁵²⁴, Društvo proti mučenju živali Ptuj⁵²⁵, Društvo proti

⁵¹⁹ Društvo proti mučenju živali Jesenice <http://www.rabimdom.si> 17.02.2015.

⁵²⁰ Društvo proti mučenju živali Kočevje <http://www.dzzz-kocevje.org> 17.02.2015.

⁵²¹ Obalno društvo proti mučenju živali Koper <http://www.odpmz-drustvo.si> 17.02.2015.

⁵²² Društvo za zaščito živali Ljubljana <http://www.dzzz.si> 17.02.2015.

⁵²³ Društvo za varstvo in proti mučenju živali Maribor <http://www.zavetisce-maribor.si> 17.02.2015.

⁵²⁴ Društvo za zaščito živali Pomurja <http://www.dzppomurja.si> 17.02.2015.

⁵²⁵ Društvo proti mučenju živali Ptuj http://www.geocities.com/dpmz_ptuj 17.02.2015.

mučenju živali Trbovlje⁵²⁶, Društvo za pomoč živalim Poživ⁵²⁷, Zavod za oskrbo in pomoč živalim – Kosovir⁵²⁸, Društvo za zaščito in pomoč živalim v stiski Lajka⁵²⁹, Društvo za pomoč prostoživečim mačkam Mačjelovka⁵³⁰, Društvo Hrtji svet Slovenije⁵³¹, Društvo za pomoč hrtom⁵³², Društvo za pomoč živalim v stiski - Glas živali⁵³³, Društvo za zaščito živali Kranj⁵³⁴, Društvo za zaščito živali Jesenice⁵³⁵, Obalno društvo proti mučenju živali⁵³⁶, Društvo za pomoč obalnim mačkam in drugim živalim - Mačja preja⁵³⁷, Društvo za pomoč živalim južne primorske – Mačkon⁵³⁸, Društvo za zaščito živali Novo Mesto⁵³⁹, Društvo Po pasje⁵⁴⁰, Društvo za zaščito živali Posavje⁵⁴¹ i Društvo za zaščito in pomoč živalim sveta - Animal Angels⁵⁴².

⁵²⁶ Društvo proti mučenju živali Trbovlje <http://www.dpmz-trbovlje-drustvo.si> 17.02.2015.

⁵²⁷ Društvo za pomoč živalim Poživ <http://drustvopoziv.velenje.si> 17.02.2015.

⁵²⁸ Zavod za oskrbo in pomoč živalim – Kosovir <http://www.kosovir.si/> 17.02.2015.

⁵²⁹ Društvo za zaščito in pomoč živalim v stiski Lajka <http://www.lajka.org/> 17.02.2015.

⁵³⁰ Društvo za pomoč prostoživečim mačkam Mačjelovka, <http://www.macjelovka.org/> 17.02.2015.

⁵³¹ Društvo Hrtji svet Slovenije <http://www.hrtjisvet.org/hs/> 17.02.2015.

⁵³² Društvo za pomoč hrtom <http://www.pomoc-hrtom.si/sl/o-drustvu> 17.02.2015.

⁵³³ Društvo za pomoč živalim v stiski - Glas živali <http://www.glaszivali.si/> 17.02.2015.

⁵³⁴ Društvo za zaščito živali Kranj <http://dzzz-kranj.si/> 17.02.2015.

⁵³⁵ Društvo za zaščito živali Jesenice <http://www.rabimdom.si/> 17.02.2015.

⁵³⁶ Obalno društvo proti mučenju živali <http://obalno-zavetisce.si/> 17.02.2015.

⁵³⁷ Društvo za pomoč obalnim mačkam in drugim živalim - Mačja preja <http://www.macja-preja.si/> 17.02.2015.

⁵³⁸ Društvo za pomoč živalim južne primorske – Mačkon <http://www.mackon.org/> 17.02.2015.

⁵³⁹ Društvo za zaščito živali Novo Mesto <http://www.dzzz-nm.si/si/> 17.02.2015.

⁵⁴⁰ Društvo Po pasje <http://www.popasje.com/#/domov-popasje/> 17.02.2015.

⁵⁴¹ Društvo za zaščito živali Posavje <http://www.dzzz-posavje.org/> 17.02.2015.

⁵⁴² Društvo za zaščito in pomoč živalim sveta - Animal Angels, <http://www.animalangels.si/> 17.02.2015.

4.3. Bosna i Hercegovina

4.3.1. Federacija Bosne i Hercegovine

Krivičnopravna zaštita životinja u Federaciji Bosne i Hercegovine

Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine⁵⁴³ sadrži veći broj inkriminacija, kako od posrednog, tako i od neposrednog značaja za zaštitu životinja. Ta krivična dela sistemizovana su u okviru 26. poglavlja Krivičnog zakona, pod nazivom: „Krivična djela protiv okoliša, poljoprivrede i prirodnih dobara“ i uključuju: 1) onečišćenje okoliša (član 303.), 2) ugrožavanje okoliša napravama (član 304.), 3) ugrožavanje okoliša otpadom (član 305.), 4) proizvodnju štetnih sredstava za lečenje životinja (član 307.), 5) nesavesno pružanje veterinarske pomoći (član 308.), 6) neovlašćeno obavljanje veterinarskih usluga (član 309.), 7) nepostupanje po propisima za suzbijanje bolesti životinja i bilja (član 310.), 8) prikrivanje postojanja zaraze kod životinja (član 311.), 9) zagađivanje stočne hrane ili vode za napajanje stoke (član 312.), 10) mučenje i ubijanje životinja (član 318.), 11) protuzakoniti lov (član 319.) i 12) protuzakoniti ribolov (član 320.).

Prvi osnovni oblik krivičnog dela onečišćenja okoliša (član 303.) postoji ako učinilac kršenjem propisa zagadi vazduh, tlo, tekuću ili podzemnu vodu, vodotok, more, morsko dno ili morsko podzemlje ili na drugi način ugrozi čistoću ili kakvoću vazduha, tla, vode, vodotoka ili mora, morskog dna ili morskog podzemlja ili prirodnog genetskog sklada biološke raznolikosti na širem području i u meri koja može

⁵⁴³ Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br. 36/2003, 37/2003, 21/2004, 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014 i 76/2014.

pogoršati uslove života ljudi ili životinja ili ugroziti opstanak šuma, bilja ili drugog rastinja. Drugi osnovni oblik krivičnog dela onečišćenja okoliša čini lice koje zagadi vazduh, tlo, tekuću, stajaću ili podzemnu vodu, vodotok, more, morsko dno ili morsko podzemlje ili na drugi način ugrozi čistoću i kakvoću vazduha, tla, vode, vodotoka ili mora, morskog dna ili morskog podzemlja ili prirodnog genetskog sklada biološke raznolikosti i time izazove opasnost za život ili zdravlje ljudi ili životinja ili prouzrokuje uništenje ili znatno oštećenje šuma, bilja ili drugog rastinja u širem području.

Prvi teži oblik krivičnog dela onečišćenja okoliša (zagađenja životne sredine) postoji ako je usled preduzete radnje izvršenja osnovnog oblika dela nastupila posledica koja se sastoji u teškoj telesnoj povredi nekog lica ili u prouzrokovanju imovinske štete velikih razmera. Drugi teži oblik ovog dela postoji ukoliko je usled preduzete radnje izvršenja nastupila posledica u vidu prouzrokovanja smrti jednog ili više lica.

Ukoliko je delo učinjeno sa umišljajem, za osnovni oblik dela je propisana kazna zatvora od 3 meseca do 5 godina, za prvi teži oblik dela kazna zatvora od 1 do 10 godina, a za drugi teži oblik dela kazna zatvora od 1 do 12 godina. Ukoliko je učinilac postupao sa nehatom kao oblikom krivice, za osnovni oblik dela mu se može izreći novčana kazna ili kazna zatvora do 1 godine, za prvi teži oblik dela kazna zatvora od 6 meseci do 5 godina, a za drugi teži oblik dela kazna zatvora od 1 godine do 8 godina.

Krivično delo ugrožavanja okoliša (životne sredine) napravama (član 304.) čini lice koje protivno propisima stavi u delovanje ili rukuje napravama ili odstupa od proizvodnih postupaka kojima se oslobađaju štetne materije (tvori) koje mogu ugroziti kakvoću (kvalitet) vazduha, tla, vode, vodotoka ili mora na širem području kao i morskih ekosistema i u meri koja može pogoršati uslove života ljudi ili životinja ili ugroziti opstanak šuma, bilja ili drugog rastinja. Poseban oblik ovog krivičnog dela može učiniti odgovorno lice u pravnom licu

koje kršenjem propisa propusti da postavi naprave za prečišćavanje ili dopusti izgradnju, stavljanje u pogon ili upotrebu pogona koji zagađuje (onečišćuje) okolinu. Učinilac osnovnog oblika može biti svako lice, dok kod posebnog oblika to može biti samo odgovorno lice u pravnom licu. Za osnovni oblik ovog dela propisane su alternativno novčana kazna ili kazna zatvora do 1 godine, dok su za njegov posebni oblik propisane, novčana kazna ili kazna zatvora do 3 godine.

Prvi osnovni oblik krivičnog dela ugrožavanja okoliša otpadom (član 305.) čini lice koje protivno propisima odbacuje, odlaže, skuplja, skladišti, obrađuje i prevozi otpad ili uopšte sa njime postupa na način kojim se ugrožava kakvoća vazduha, tla, vode, vodotoka, mora, morskog dna ili morskog podzemlja na širem području i u meri koja može pogoršati uslove života ljudi ili životinja ili ugroziti opstanak šuma, bilja ili drugog rastinja. Drugi osnovni oblik ovog dela postoji ako neko lice odbacuje, odlaže, skuplja, skladišti, obrađuje i prevozi otpad ili uopšte sa njime postupa na način kojim se ugrožava kakvoća vazduha, tla, vode, vodotoka, mora, morskog dna ili morskog podzemlja i time izazove opasnost za život ili zdravlje ljudi ili životinja ili prouzrokuje uništenje ili znatno oštećenje bilja ili drugog rastinja na širem području.

Za postojanje prvog osnovnog oblika dela je potrebno da je takvo postupanje sa otpadom učinjeno protivno važećim propisima. Za postojanje drugog osnovnog oblika dela zahteva se da je usled preduzimanja radnje izvršenja nastupila neka od sledećih posledica: 1) opasnost za život ili zdravlje ljudi ili životinja, 2) uništenje bilja ili drugog rastinja na širem području ili 3) znatno oštećenje bilja ili drugog rastinja na širem području. Za umišljajni oblik ovog dela propisane su alternativno novčana kazna ili kazna zatvora do 3 godine, a za nehatno delo novčana kazna ili kazna zatvora do 1 godine.

Krivično delo proizvodnje štetnih sredstava za lečenje životinja (član 307.) sastoji se u proizvodnji radi prodaje ili stavljanju u promet sredstava za lečenje ili sprečavanje zaraze kod životinja koja

su opasna za njihov život ili zdravlje. Osnovni oblik dela zaprećen je novčanom kaznom ili kaznom zatvora do 6 meseci, teži oblik dela kaznom zatvora od 3 meseca do 3 godine, dok je za nehatni oblik dela propisana novčana kazna ili kazna zatvora do 3 meseca.

Krivično delo nesavesnog pružanja veterinarske pomoći (član 308.) čini veterinar ili ovlašćeni veterinarski pomoćnik koji pri pružanju veterinarske pomoći propiše ili primeni očigledno neprikladno sredstvo ili očigledno neprikladan način lečenja ili uopšte nesavesno postupa pri lečenju i time prouzrokuje uginuće većeg broja životinja. Učinilac ovog dela može biti samo određeno lice – veterinar ili ovlašćeni veterinarski pomoćnik. Zakonom je, pored umišljajnog oblika, predviđen i nehatni oblik dela. Za umišljajni oblik dela je propisana kazna zatvora do 3 godine, a za njegovo nehatno izvršenje propisane su alternativno novčana kazna ili kazna zatvora do 6 meseci.

Krivično delo neovlašćenog obavljanja veterinarskih usluga (član 309.) sastoji se u obavljanju poslova zaštite zdravlja životinja ili drugih veterinarskih zahvata i to neovlašćeno ili od strane lica koje za to nema propisanu stručnu spremu. Ovim krivičnim delom se pored života i zdravlja životinja štite i interesi životne sredine, čiji su one sastavni deo, zatim, interesi stočarstva kao privredne grane i veterinarska profesija, u smislu njenog zakonitog, kvalitetnog i efikasnog obavljanja. Treba istaći da nije bitno da li se obavljanje navedenih poslova ili zahvata u konkretnom slučaju čini uz određenu materijalnu nadoknadu, odnosno radi sticanja imovinske koristi ili ne. Ovo krivično delo zaprećeno je novčanom kaznom ili kaznom zatvora do 1 godine.

Krivično delo nepostupanja po propisima za suzbijanje bolesti životinja i bilja (član 310.) ima dva osnovna i jedan teži oblik. Prvi osnovni oblik ovog dela čini lice koje za vreme epidemije stočne bolesti koja može ugroziti stočarstvo ne postupi po naredbi ili odluci nadležnog organa donetoj na osnovu propisa kojom se određuju

mere za suzbijanje ili sprečavanje bolesti. Drugi osnovni oblik dela nije relevantan za zaštitu životinjskog, već biljnog sveta, te na ovom mestu neće biti posebno analiziran. Teži oblik ovog krivičnog dela postoji u slučaju da je usled izvršenja osnovnog dela nastupila posledica povrede koja se sastoji u prouzrokovanju znatne štete. Kada postoji „znatna“ šteta faktičko je pitanje koje sudsko veće rešava u svakom konkretnom slučaju. Za osnovni oblik dela propisana je kazna zatvora do 1 godine, za teži oblik dela kazna zatvora do 3 godine, a za nehatno delo propisane su alternativno – novčana kazna ili kazna zatvora do 1 godine.

Krivično delo prikrivanja postojanja zarazne bolesti kod životinja (član 311.) sastoji se u prikrivanju postojanja zarazne bolesti kod životinja ili sumnje da takva bolest postoji ili u neprijavlivanju te činjenice javnoj veterinarskoj službi ili organu nadležnom za poslove veterinarstva, usled čega nastupi širenje zarazne bolesti ili uginuće životinja. Za ovo delo zakon alternativno propisuje novčanu kaznu ili kaznu zatvora do 1 godine.

Krivično delo zagađivanja stočne hrane ili vode za napajanje stoke (član 312.) čini lice koje škodljivom materijom zagadi stočnu hranu ili vodu u rekama, potocima, izvorima, bunarima, cisternama ili drugu vodu koja služi za napajanje stoke, živadi ili divljači i time dovede u opasnost život ili zdravlje životinja. Teži oblik ovog dela postoji ako je usled preduzete radnje izvršenja nastupila posledica povrede u vidu uginuća većeg broja životinja. Osnovni oblik dela zaprećen je novčanom kaznom ili kaznom zatvora do 1 godine, a teži oblik dela kaznom zatvora u trajanju od 3 meseca do 3 godine.

Krivično delo mučenja i ubijanja životinje (član 318.) postoji ako lice teško zlostavlja životinju ili životinju izlaže nepotrebim ili dugotrajnim mukama ili životinji nanosi nepotreban bol ili protivpravno razara životinjska staništa u većoj meri ili na širem prostoru ili protivno propisima ubija životinje. Iako je krivično delo mučenja i ubijanja

životinje sistematizovano u okviru poglavlja posvećenog krivičnim delima protiv životne sredine, privrede i prirodnih dobara, čini se da se njime zapravo ne štiti ni jedno od tih dobara, već da su njegov objekt zaštite: 1) život i telesni i psihički integritet životinje i 2) životinjsko stanište. U prilog tome posebno govori i sam naziv ovog dela – mučenje i ubijanje životinje, što znači da se njime ne štiti samo veći broj životinja u smislu životinjskog sveta (faune) kao integralnog dela životne sredine, već i samo jedna životinjska jedinka.

Teži oblik ovog dela postoji ukoliko je osnovno delo učinjeno radi opljade ili pribavljanja imovinske koristi ili ako je osnovnim oblikom prouzrokovano uginuće većeg broja životinja ili životinje čija je vrsta posebno zaštićena. Za osnovni oblik ovog dela propisane su alternativno novčana kazna ili kazna zatvora do 6 meseci, a za njegov teži oblik novčana kazna ili kazna zatvora do 1 godine.

Krivično delo protuzakonitog lova (član 319.) ima osnovni i teži oblik. Osnovni oblik dela čini lice koje protivpravno ubije, rani ili uhvati za vreme lovostaja divljač u većem broju ili u većoj vrednosti ili divljač čiji je lov stalno zabranjen ili lice koje neovlašćeno iznese izvan zemlje vrhunski trofej veće vrednosti ili vrhunske trofeje u većem broju ili koje lovi zaštićenu životinjsku vrstu. Teži oblik ovog dela postoji ako je radnja izvršenja osnovnog oblika dela učinjena sredstvima ili na način koji je zabranjen ili kojim se divljač masovno uništava. Za postojanje težeg oblika dela nije potrebno da je u konkretnom slučaju zaista i došlo do nastupanja posledice koja bi se sastojala u masovnom uništenju divljači. Dakle, način i sredstvo radnje predstavljaju kvalifikatorne okolnosti dela. Dovoljno je da su upotrebljena takva sredstva ili da je lov izvršen na takav način koji je podoban da dovede do masovnog uništenja divljači. Za osnovno delo zakon propisuje alternativno novčanu kaznu ili kaznu zatvora u trajanju do 1 godine, dok je za njegov teži oblik propisana kazna zatvora od 3 meseca do 3 godine. Uz kaznu, od učinioca se

oduzimaju ulovljena divljač ili sredstva koja su bila upotrebljena za lov primenom posebne mere bezbednosti oduzimanja predmeta.

Krivično delo protuzakonitog ribolova (član 320.) postoji ako lice lovi ribu, druge slatkovodne ili morske životinje ili organizme u vreme kad je to zabranjeno ili na teritoriji gde je to zabranjeno ili na nedozvoljen način – eksplozivom, električnom strujom, otrovom, sredstvima za omamljivanje ili drugim načinom ili sredstvom koji su štetni za njihovo rasplodavanje ili koji su zakonom zabranjeni. Teži oblik ovog dela postoji ukoliko je usled izvršenja osnovnog dela prouzrokovana posledica koja se sastoji u povredi – uginuću ribe ili drugih slatkovodnih ili morskih životinja ili organizama i to u širim razmerama. Za osnovni oblik dela propisane su alternativno novčana kazna ili kazna zatvora do 1 godine, a za teži oblik dela novčana kazna ili kazna zatvora do 2 godine. Ulov i sredstva za lov, odnosno ribolov se obavezno oduzimaju od učinioca primenom mere bezbednosti oduzimanja predmeta.

*Zakonodavstvo posvećeno dobrobiti životinja
u Federaciji Bosne i Hercegovine*

Kao i Republika Srbija, Federacija Bosne i Hercegovine je usvojila svoj prvi Zakon o zaštiti i dobrobiti životinja 2009. godine⁵⁴⁴, koji uređuje pitanja od značaja za odgovornost ljudi za zaštitu i dobrobit životinja u pogledu njihovog držanja, smeštaja, ishrane, zaštite od mučenja, zaštite u vreme ubijanja i klanja, od stresa tokom transporta, zaštite divljih životinja, odnosa prema napuštenim životinjama, kućnim ljubimcima i laboratorijskim životinjama. Krug životinjskih vrsta kojima se pruža zaštita određen je široko. Naime, propisano je da se njegove odredbe primenjuju u odnosu na sve životinje koje imaju razvijena čula

⁵⁴⁴ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 25/2009.

za nadražaj i nervni sistem za registrovanje nadražaja koji mogu dovesti do bola (član 1.). Primena ovog zakona je moguća i u odnosu na druge organizme za koje nije sigurno da li imaju svojstva životinje ili ne.

Zakon najpre postavlja izričitu zabranu ubijanja i mučenja životinja (član 3.), propisujući da je zabranjeno bez opravdanog razloga ubiti životinju, nanositi joj bol, patnju, štetu, mučiti je i namerno je izlagati stresu i strahu. Pored ove principijelne i uopštene zabrane, Zakon taksativno navodi čitav niz nedozvoljenih ponašanja čoveka prema životinjama (član 4), od kojih su najznačajnija: 1) prisiljavanje životinje na rad i napore koje ona zbog svog uzrasta ili stanja ne može podneti ili koji prevazilaze njenu snagu, 2) izlaganje slobodnoj prirodi uzgojene ili ishranjene divlje životinje ako nije pripremljena za preživljavanje, 3) napuštanje životinja koje su držane za društvo, 4) nanošenje bola, patnji ili povreda životinji prilikom dresure, 5) nanošenje bola, patnje, ubijanje ili ozleđivanje životinje tokom snimanja filmova ili reklama i sl., 6) huškanje jedne životinje na drugu ili na čoveka, 7) priređivanje borbi između životinja, 8) onemogućavanje kretanja životinji na način koji joj prouzrokuje bol, patnju ili povredu, 9) seksualno zloupotrebljavanje životinja i 10) isprobavanje municije na životinjama.

Pored navedenih zabrana, koje se odnose na sva lica, Zakonom su posebno propisane i dužnosti koje pripadaju isključivo imaću životinje (član 5.). On se obavezuje da životinju hrani i napaja prema njenim fiziološkim potrebama, da je neguje i da joj osigura zdravstvenu zaštitu, da je smesti u dovoljno prostora i da joj obezbedi odgovarajuće uslove za kretanje ako je privezana ili zatvorena, da osigura životinjama koje se drže u zatvorenim prostorima dovoljno svetlosti, toplote, vlage, provetranje i higijenu, kao i sistem nadzora koji omogućava reagovanje u slučaju nesreće, dovoljno kretanja, te da izbegava da izlaže životinju ekstremnoj toploti i hladnoći. Kršenje odredaba Zakona o zaštiti i dobrobiti životinja predstavlja prekršaje za koje se može izreći novčana kazna. Posebno su propisani prekršaji i novčane kazne koje se

mogu izreći imaoću životinje (član 41.), a posebno prekršaji i novčane kazne koje se mogu izreći ostalim licima – pravnim licima, odgovornim licima u pravnom licu i fizičkim licima (član 42.).

4.3.2. Republika Srpska

Krivičnopravna zaštita životinja u Republici Srpskoj

U Republici Srpskoj su za krivičnopravnu zaštitu životinja relevantne odredbe 33. glave Krivičnog zakona⁵⁴⁵, koja je posvećena krivičnim delima protiv životne sredine. Pored propisa iz oblasti krivičnog prava, za zaštitu životinja su bitne i odredbe drugih zakona, od kojih je najznačajniji Zakon o zaštiti i dobrobiti životinja⁵⁴⁶.

Od krivičnih dela protiv životne sredine, direktan ili indirektan značaj za zaštitu životinja imaju sledeća dela: 1) zagađivanje životne sredine otpadnim materijama (član 416.) 2) uništenje ili oštećenje zaštićenog prirodnog dobra (član 420.), 3) proizvodnja štetnih sredstava za lečenje životinja (član 421.), 4) zagađenje hrane i vode za ishranu, odnosno napajanje životinja (član 422.), 5) nepostupanje po propisima za suzbijanje bolesti životinja i bilja (član 423.), 6) nesavesno pružanje veterinarske pomoći (član 425.), 7) neovlašćeno obavljanje veterinarskih usluga (član 426.), 8) mučenje i ubijanje životinja (član 433.), 9) iznošenje u inostranstvo posebno zaštićenih biljaka i životinja (član 434.), 10) nezakonit lov (član 436.) i 11) nezakonit ribolov (član 437.). Krivičnopravna zaštita životinja može se u određenim slučajevima ostvariti i posredstvom težih oblika pojedinih krivičnih dela protiv životne sredine. U pitanju su teži oblici sledećih krivičnih dela iz Krivičnog zakona Republike Srpske: 1)

⁵⁴⁵ Službeni glasnik Republike Srpske, br. 49/2003 i 108/2004, 70/2006, 73/2010 i 1/2012.

⁵⁴⁶ Službeni glasnik Republike Srpske, br 111/2008.

zagađivanja životne sredine (član 415.) i 2) protivpravne izgradnje i stavljanja u pogon objekata i postrojenja (član 418.).

Krivično delo zagađivanja životne sredine otpadnim materijama (član 416.) čini lice koje protivno propisima prerađuje, odlaže, odbacuje, sakuplja, skladišti ili prevozi radioaktivne ili druge opasne materije ili sa njima postupa na način kojim se ugrožava vazduh, zemljište ili voda i to u meri koja može izazvati opasnost za zdravlje ili život ljudi ili životinja ili ugroziti opstanak šuma, biljaka ili drugog rastinja. Poseban oblik ovog krivičnog dela sastoji se u odobrenju vršenja njegovog osnovnog oblika zloupotrebom sopstvenog službenog položaja ili ovlašćenja. To je oblik pomaganja, koje nije saučesništvo, već ima status posebnog krivičnog dela. Kao učinilac ovog oblika dela može se javiti samo lice koje poseduje službeni položaj ili kome su poverena ovlašćenja koja mu dopuštaju da odlučuje o preduzimanju radnji prerade, odlaganja, odbacivanja, sakupljanja, skladištenja, prevoženja i uopšte postupanja sa radioaktivnim ili drugim opasnim materijama.

Teži oblik ovog dela postoji u dva slučaja: 1) ako je usled izvršenja osnovnog dela nastupila posledica koja se sastoji u povredi zaštićenog dobra, tačnije u uništenju životinjskog ili biljnog sveta velikih razmera i 2) ako je usled izvršenja osnovnog dela došlo do zagađenja životne sredine u toj meri da je time stvorena opasnost (konkretna) za život ili zdravlje ljudi. Za osnovni oblik dela propisane su alternativno novčana kazna ili kazna zatvora do 2 godine, za poseban oblik dela propisana je kazna zatvora od 6 meseci do 3 godine, a za teži oblik dela kazna zatvora od 1 do 5 godina.

Osnovni oblik krivičnog dela uništenja ili oštećenja zaštićenog prirodnog dobra (član 420.) sastoji se u uništenju ili oštećenju zaštićenog prirodnog dobra od većeg značaja. Teži oblik ovog dela postoji ako je uništeno ili oštećeno prirodno dobro od izuzetnog značaja. Za osnovni oblik ovog dela učinjen sa umišljajem propisane

su alternativno novčana kazna ili kazna zatvora do 3 godine, a za teži oblik dela učinjen sa umišljajem kazna zatvora u trajanju od 1 do 8 godina. Za osnovni oblik dela učinjen sa nehatom kao oblikom krivice propisane su alternativno novčana kazna ili kazna zatvora do 6 meseci, a u slučaju nehatnog izvršenja težeg oblika dela, novčana kazna ili kazna zatvora do 2 godine.

Krivično delo proizvodnje štetnih sredstava za lečenje životinja (član 421.) postoji u osnovnom obliku ako lice proizvede radi prodaje ili stavi u promet sredstva za lečenje ili za sprečavanje zaraze kod životinja, koja su opasna za njihov život ili zdravlje. Teži oblik ovog krivičnog dela postoji ukoliko je usled radnje osnovnog dela nastupila posledica koja se sastoji u povredi – uginuću životinja ili prouzrokovanju druge znatne štete. Osnovni oblik dela učinjen sa umišljajem zaprećen je novčanom kaznom ili kaznom zatvora do 1 godine, a teži oblik dela novčanom kaznom ili kaznom zatvora od 3 meseca do 3 godine. Ako je na strani učiniooca osnovnog ili težeg oblika dela postojao nehat, može mu se izreći novčana kazna ili kazna zatvora do 6 meseci.

Prvi oblik krivičnog dela zagađivanja hrane i vode za ishranu, odnosno napajanje životinja (član 422.) čini lice koje kakvom škodljivom materijom zagadi hranu ili vodu koja služi za ishranu ili napajanje životinja i time dovede u opasnost njihov život ili zdravlje. Drugi oblik ovog krivičnog dela postoji ako lice kakvom škodljivom materijom zagadi vodu u ribnjaku, jezeru, reci ili kanalu ili poribljavanjem iz zaraženih voda prouzrokuje opasnost za opstanak riba ili drugih vodenih životinja. Za oba oblika ovog krivičnog dela propisane su alternativno novčana kazna ili kazna zatvora do 1 godine.

Teži oblik ovog dela postoji ako je usled izvršenja osnovnog dela nastupila teža posledica koja se sastoji u povredi u vidu uginuća većeg broja životinja ili riba u većoj vrednosti. Kada će postojati „veći broj“ ili „veća vrednost“, faktičko je pitanje koje sudsko veće rešava u svakom konkretnom slučaju. Teži oblik dela zaprećen je kaznom zatvora od 3

meseca do 3 godine, dok je za nehatno izvršenje dela propisana novčana kazna ili kazna zatvora do 6 meseci.

Prvi osnovni oblik krivičnog dela nepostupanja po propisima za suzbijanje bolesti životinja i bilja (član 423.) čini lice koje ne postupi po propisima i naredbama kojima nadležno državno telo određuje mere za suzbijanje ili sprečavanje zarazne bolesti kod životinja ili bilja, čime izazove opasnost od širenja, bolesti, njenih uzročnika ili biljnih štetočina. Drugi osnovni oblik ovog krivičnog dela relevantan je samo za zaštitu bilja i zbog toga neće biti analiziran. Teži oblik dela postoji ako je usled preduzimanja radnje izvršenja osnovnog dela nastupila posledica koja se sastoji u prouzrokovanju znatne štete. Za osnovni oblik dela učinjen sa umišljajem učiniocu se može izreći novčana kazna ili kazna zatvora do 1 godine, a za teži oblik dela učinjen sa umišljajem kazna zatvora do 3 godine. Ako je kod osnovnog ili težeg oblika dela na strani učinioca postojao nehat kao oblik krivice, njemu se može izreći novčana kazna ili kazna zatvora do 1 godine.

Krivično delo nesavesnog pružanja veterinarske pomoći čini veterinar ili ovlašćeni veterinarski pomoćnik koji pri pružanju veterinarske pomoći propiše ili primeni očigledno nepodobno sredstvo ili očigledno nepravilan način lečenja ili uopšte nesavesno postupa pri lečenju i time prouzrokuje uginuće stoke ili uginuće živine u većem broju. Uopšte nesavesno postupanje pri lečenju životinja podrazumeva radnje kojima se krše pravila određene struke u pogledu primene određenih veterinarskih postupaka.⁵⁴⁷ Učinilac ovog dela može biti samo određeno lice koje ima svojstvo veterinara ili ovlašćenog veterinarskog pomoćnika. Pored umišljajnog, zakon poznaje i nehatno izvršenje dela. Osnovni oblik dela zaprećen je novčanom kaznom ili kaznom zatvora do 2 godine, a nehatno delo novčanom kaznom ili kaznom zatvora do 6 meseci.

⁵⁴⁷ Stojanović, Z., Perić, O.: Krivično pravo, Posebni deo, Pravna knjiga, Beograd, 2009., str. 248 – 249.

Krivično delo neovlašćenog obavljanja veterinarskih usluga (član 426.) sastoji se u obavljanju poslova zdravstvene zaštite životinja ili u obavljanju drugih veterinarskih zahvata od strane lica koje nema propisanu stručnu spremu. Učinilac ovog dela može biti lice koje ne poseduje propisanu stručnu spremu za obavljanje veterinarskih poslova. Kao oblik krivice se zahteva umišljaj. Ovo delo je zaprećeno novčanom kaznom ili zatvorom do 1 godine.

Krivično delo mučenja i ubijanja životinja (član 433.) sastoji se u surovom ponašanju prema životinjama ili u izlaganju životinja nepotrebnim ili dugotrajnim mukama ili stradanjima ili u ubijanju životinja protivno propisima ili u razaranju njihovih staništa u većoj meri ili na širem prostoru. Iako je sistematizovano u okviru poglavlja koje se bavi krivičnim delima protiv životne sredine, može se reći da se ovim delom ne štite isključivo interesi životne sredine, već i život, odnosno telesni i psihički integritet životinja. Teži oblik ovog dela postoji ukoliko je usled preduzimanja radnje izvršenja osnovnog dela došlo do uginuća većeg broja životinja koje pripadaju posebno zaštićenim životinjskim vrstama. Delo se može učiniti sa umišljajem i nehatom. Za umišljajno izvršenje osnovnog dela propisane su alternativno novčana kazna ili kazna zatvora do 1 godine, dok je za umišljajno izvršenje težeg oblika dela propisana kazna zatvora od 3 meseca do 3 godine. Za nehatno izvršenje osnovnog oblika dela propisane su alternativno novčana kazna ili kazna zatvora do 3 meseca, a za nehatno izvršenje težeg oblika dela propisana je novčana kazna ili kazna zatvora do 1 godine.

Krivično delo iznošenja u inostranstvo posebno zaštićenih biljaka ili životinja (član 434.) čini lice koje protivno propisima izveze ili iznese u inostranstvo posebno zaštićenu biljku ili životinju. Za ovo delo su propisane alternativno novčana kazna ili kazna zatvora u trajanju do 3 godine.

Krivično delo nezakonitog lova (član 436.) ima osnovni i tri teža oblika. Osnovni oblik dela sastoji se u lovu divljači za vreme lovostaja. Prvi teži oblik dela postoji ako lice neovlašćeno lovi u zabranjenom lovištu i ubije ili rani divljač ili je uhvati živu, dok drugi teži oblik ovog dela postoji ako je usled preduzete radnje izvršenja ubijena ili ranjena ili živa uhvaćena visoka divljač. Najteži oblik ovog dela se javlja u tri slučaja. To su: 1) lov retke ili proređene vrste divljači čiji je lov zabranjen, 2) lov bez posebne dozvole određene vrste divljači za čiji je lov takva dozvola potrebna i 3) lov na način ili sredstvima kojima se divljač masovno uništava. Za osnovno delo su propisane alternativno novčana kazna ili kazna zatvora do 6 meseci, za prvi teži oblik dela novčana kazna ili kazna zatvora do 1 godine, za drugi teži oblik dela novčana kazna ili kazna zatvora do 2 godine, a za najteži oblik dela je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do 3 godine. Posebnom zakonskom odredbom predviđeno je da se ulovljena divljač i sredstva za lov oduzimaju od učinioaca ovog krivičnog dela putem mere bezbednosti oduzimanja predmeta.

Osnovni oblik krivičnog dela nezakonitog ribolova (član 437.) sastoji se u lovu ribe i drugih slatkovodnih životinja u vreme kada je to zabranjeno ili na mestima na kojima je to zabranjeno ili u lovu ribe i drugih slatkovodnih životinja eksplozivom, električnom strujom, otrovom ili sredstvima za omamljivanje, čime se prouzrokuje uginuće ribe u većem broju ili lov ribe na način koji je štetan za njeno rasplodavanje.

Teži oblik dela postoji ako je usled izvršenja osnovnog dela prouzrokovana posledica koja se sastoji u uginuću ribe ili drugih slatkovodnih životinja u većim razmerama. Šta se podrazumeva pod pojmom „u većim razmerama“ nije precizirano u zakonskom tekstu, te se može pretpostaviti da će o tome u svakom konkretnom slučaju odlučivati sud kao o faktičkom pitanju. Za osnovni oblik dela propisane su alternativno novčana kazna ili kazna zatvora do 1 godine, a za teži

oblik dela novčana kazna ili kazna zatvora do 2 godine. Izričito je predviđeno da se ulov i sredstva za ribolov oduzimaju od učinioca ovog dela primenom mere bezbednosti oduzimanja predmeta.

*Zakonodavstvo Republike Srpske
posvećeno dobrobiti životinja*

Zakon o zaštiti i dobrobiti životinja Republike Srpske usvojen je 2008. godine⁵⁴⁸. On uređuje odgovornost ljudi za zaštitu zdravlja životinja u pogledu držanja, smeštaja i ishrane životinja, zaštite životinja od mučenja, za vreme ubijanja ili klanja, od stresa tokom transporta, zaštite divljih životinja, kao i odnos čoveka prema napuštenim životinjama, kućnim ljubimcima i laboratorijskim životinjama (član 1.). Za razliku od većine zakona posvećenih zaštiti i dobrobiti životinja, koji važe samo u odnosu na kičmenjake, Zakon Republike Srpske se primenjuje na širok krug životinjskih vrsta. Naime, propisano je da se njegove odredbe odnose na sve životinje koje imaju razvijena čula za nadražaj i nervni sistem za registrovanje nadražaja koji mogu da dovedu do bola, ali i na druge organizme za koje se ne može sa sigurnošću znati da li imaju svojstva životinja ili ne (član 2.), što je znatno širi pojam od pojma kičmenjaka.

Zakon najpre postavlja načelnu zabranu bezrazložnog ubijanja životinje, bezrazložnog nanošenja životinji bola i patnje, mučenja životinja i namernog izlaganja životinja stresu (član 4.). Pored ovih načelnih zabrana, taksativno su nabrojana i konkretna ponašanja čoveka prema životinjama koja se smatraju nedozvoljenim. Kao najznačajnija od njih mogu se izdvojiti sledeća (član 6.): 1) prisiljavanje životinje na prekomeran rad i napore, 2) napuštanje životinje nabavljene za društvo, 3) huškanje životinja na čoveka, 4)

⁵⁴⁸ Službeni glasnik Republike Srpske, br. 111/2008.

organizovanje borbi između životinja, 5) polno (seksualno) zlostrebljavanje životinje, 6) isprobavanje oružja na životinji i 7) upotrebljavanje živih životinja kao mamaca u lovu i ribolovu itd.

Zakonom su pored zabrana opšteg, generalnog karaktera koje se odnose na sva lica, posebno propisane i određene obaveze, koje se odnose samo na imaoća životinje. Prema članu 5., imalac životinje je dužan da: hrani i napaja životinju prema njenim fiziološkim potrebama, neguje životinju i obezbedi joj zdravstvenu zaštitu, dovoljno prostora ako je privezana ili zatvorena, kao i dovoljno svetlosti, toplote, vlage, provetravanja i higijene prostora uz odgovarajući sistem nadzora onih životinja koje se drže u zatvorenim prostorima, kako bi se u slučaju nesreće reagovalo na propisan način. Posebne obaveze u pogledu držanja, registracije, zdravstvene zaštite itd. propisane su za vlasnike kućnih ljubimaca, a naročito pasa i mačaka (čl. 7 – 10.). Za kršenje odredbi Zakona o zaštiti i dobrobiti životinja propisane su prekršajne sankcije – novčane kazne koje se mogu izreći fizičkom licu, pravnom licu i odgovornom licu u pravnom licu (čl. 44 – 45.).

Udruženja za zaštitu životinja u Bosni i Hercegovini

Danas u Bosni i Hercegovini aktivno radi nekoliko udruženja za zaštitu životinja. U pitanju su volonterska udruženja građana koja se prvenstveno bave zbrinjavanjem i udomljavanjem napuštenih kućnih ljubimaca, i to u prvom redu pasa i mačaka. Najpoznatija od njih su: Udruženje za zaštitu životinja Kerber iz Banja Luke⁵⁴⁹, Društvo za zaštitu životinja NOA⁵⁵⁰, Udruženje za zaštitu i dobrobit životinja u BiH

⁵⁴⁹ Udruženje za zaštitu životinja Kerber Banja Luka

<https://www.facebook.com/UdruzenjeZaZastituZivotinjaKerber> 18.02.2015.

⁵⁵⁰ Društvo za zaštitu životinja NOA <http://www.drustvonoa.org/> 18.02.2015.

Život⁵⁵¹, Udruženje za zaštitu životinja Sarajevo⁵⁵², Savez za uzgoj i zaštitu sitnih životinja u BiH⁵⁵³ i Save the Animals Now⁵⁵⁴.

Pored udomljavanja, pojedina udruženja sa prostora BiH su veoma posvećena aktivizmu u smislu zalaganja za poboljšanje položaja životinja u ovoj bivšoj jugoslovenskoj republici. Među udruženjima koja se posebno ističu na polju aktivizma u vidu slanja apela preko medija i socijalnih mreža, pisanja izveštaja i obaveštavanja, bilo o slučajevima zlostavljanja životinja, bilo o pozitivnim merama na planu zaštite dobrobiti životinja u BiH je udruženje Journalists for Animals, čiji predstavnici svakodnevno i to na engleskom jeziku preko internet sajta i društvenih mreža objavljuju najnovije vesti, fotografije i izveštaje sa terena iz ovih oblasti.⁵⁵⁵

Posebno je interesantno i spomenuti da od 2012. godine u Bosni i Hercegovini postoji predstavništvo jedne od najvećih svetskih organizacija za zaštitu pasa pod imenom Dogs' Trust, čije je sedište u Velikoj Britaniji.⁵⁵⁶ Ova organizacija se vrlo predano bavi problemom napuštenih pasa, intenzivno se zalažući za humaniji odnos države i građana prema njima. Programi organizacije Dogs Trust uključuju: kampanje besplatne sterilizacije kako vlasničkih tako i napuštenih pasa, edukaciju o odgovornom vlasništvu pasa, edukaciju o tome kako biti siguran u okruženju pasa i edukaciju o potrebama pasa, program treninga veterinarara za sticanje hirurških veština potrebnih za obavljanje sterilizacije pasa i javne kampanje usmerene za razvoj humanijeg odnosa društva prema napuštenim psima.

⁵⁵¹ Udruženje za zaštitu i dobrobit životinja u BiH Život <http://www.zivot.moonfruit.com/> 18.02.2015.

⁵⁵² Udruženje za zaštitu životinja Sarajevo <http://sossarajevo.blogger.ba/> 18.02.2015.

⁵⁵³ Savez za uzgoj i zaštitu sitnih životinja u BiH <http://www.bihgolub.com/naslovna/> 18.02.2015.

⁵⁵⁴ Save the Animals Now <http://www.azilsarajevo.ba/index.html> 18.02.2015.

⁵⁵⁵ Journalists for animals <https://journalistsforanimals.wordpress.com/> 15.02.2015.

⁵⁵⁶ Dogs Trust Bosna i Hercegovina (DTBH) <http://www.dogstrust.ba/pocetna/> 17.03.2015.

4.4. Crna Gora

Za zaštitu životinja u Republici Crnoj Gori, značajne su odredbe Krivičnog zakonika Crne Gore⁵⁵⁷ i Zakona o zaštiti i dobrobiti životinja⁵⁵⁸ kao i drugih posebnih zakona iz oblasti ekološkog prava, kao što su Zakon o zaštiti životne sredine⁵⁵⁹ i Zakon o zaštiti prirode.⁵⁶⁰

Krivičnopravna zaštita životinja u Crnoj Gori

Inkriminacije koje su relevantne za zaštitu opstanka i dobrobiti životinja sistematizovane su u okviru 25. poglavlja Krivičnog zakonika, koje je posvećeno krivičnim delima protiv životne sredine i uređenja prostora. U pitanju su sledeća krivična dela: 1) ubijanje i mučenje životinja i razaranje njihovog staništa (član 309.), 2) uništenje i oštećenje zaštićenog prirodnog dobra (član 310.), 3) krađa zaštićenog prirodnog dobra (član 311.), 4) iznošenje i unošenje zaštićenog prirodnog dobra i posebno zaštićene biljke i životinje i trgovanje njima (član 312.), 5) prenošenje zaraznih bolesti kod životinja i biljaka (član 318.), 6) nesavesno pružanje veterinarske pomoći (član 319.), 7) nadriveterinarstvo (član 320.), 8) proizvodnja štetnih sredstava za lečenje životinja (član 321.), 9) zagađivanje hrane i vode za ishranu, odnosno napajanje životinja (član 322.), 10) nezakonit lov (član 325.) i 11) nezakonit ribolov (član 326.). Pored nabrojanih inkriminacija, za zaštitu životinjskog sveta su od značaja i teži oblici sledećih krivičnih dela: 1) zagađenja životne sredine (član 303.), 2) zagađenja životne

⁵⁵⁷ Službeni list Republike Crne Gore, br. 70/2003, 13/2004, 47/2006 i „Službeni list CG“, br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 40/2013 i 56/2013.

⁵⁵⁸ Službeni list Republike Crne Gore, br. 14/2008.

⁵⁵⁹ Službeni list Republike Crne Gore, br. 48/2008.

⁵⁶⁰ Službeni list Republike Crne Gore, br. 51/2008.

sredine otpadom (član 303. a.) 2) nepreduzivanja mera zaštite životne sredine (član 304.), 3) protivpravne izgradnje i stavljanja u pogon i rad objekata i postrojenja koja zagađuju životnu sredinu (član 305.) i 4) oštećenja objekata i uređaja za zaštitu životne sredine (član 306.).

Krivično delo ubijanja i mučenja životinja i razaranja njihovog staništa (član 309.)⁵⁶¹ čini lice koje kršeći propise ubije, povredi ili muči životinju. U pitanju je osnovni oblik ovog krivičnog dela i za njega su alternativno propisane novčana kazna ili kazna zatvora do 1 godine. Teži oblik dela postoji: ukoliko neko ubija ili povređuje životinje koje pripadaju posebno zaštićenim životinjskim vrstama ili ako znatno oštetiti ili razori stanište životinja. Za teži oblik je propisana kazna zatvora u trajanju od 6 meseci do 5 godina. Posebni oblik krivičnog dela ubijanja i mučenja životinja i razaranja njihovog staništa čini lice koje neovlašćeno poseduje životinje koje pripadaju posebno zaštićenoj životinjskoh vrsti ili uzima uzorke te vrste. Taj oblik zaprećen je novčanom kaznom ili zatvorom do 1 godine.

Krivično delo uništenja i oštećenja zaštićenog prirodnog dobra (član 310.) čini lice koje uništi ili oštetiti zaštićeno prirodno dobro. Koje sve vrste biljaka, životinja i gljiva spadaju u zaštićena prirodna dobra, određeno je relevantnim ekološkim propisima. Umišljajni oblik dela zaprećen je kaznom zatvora od 3 meseca do 1 godine, a za nehatno delo su alternativno propisane novčana kazna ili kazna zatvora do 6 meseci.

Krađa zaštićenog prirodnog dobra (član 311.) inkriminisana je kao zasebno krivično delo, koje zapravo nije ništa drugo do specifičan modalitet krivičnog dela krađe (član 239.). Teži oblik krivičnog dela krađe zaštićenog prirodnog dobra postoji u slučaju da je zaštićeno

⁵⁶¹ Krivično delo ubijanja i mučenja životinja i razaranja njihovog staništa je sve do izmena i dopuna Krivičnog zakona Crne Gore iz 2013. godine (Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika, "Službeni list Crne Gore", br. 40/2013.) nosilo naziv krivično delo ubijanja i mučenja životinja.

prirodno dobro oduzeto putem razbojničke krađe ili razbojništva ili ako vrednost ukradenog zaštićenog dobra prelazi iznos od 30.000 eura.

Poseban oblik krivičnog dela krađe zaštićenog prirodnog dobra čini lice koje prilikom izvođenja građevinskih, rudarskih, vodoprivrednih, poljoprivrednih ili drugih radova prisvoji prirodno dobro koje ima svojstva zbog kojih može biti proglašeno za zaštićeno prirodno dobro. Za osnovni oblik krađe zaštićenog prirodnog dobra propisana je kazna zatvora od 1 do 6 godina, a za teži oblik dela kazna zatvora od 5 do 15 godina. Iste kazne se, zavisno od objekta napada i načina izvršenja, mogu izreći i učiniocu posebnog oblika ovog krivičnog dela.

Prvi oblik krivičnog dela iznošenja i unošenja zaštićenog prirodnog dobra i posebno zaštićene biljke i životinje i trgovanja njima (član 312.) postoji ako neko lice protivno propisima izveze ili iznese u inostranstvo ili uveze ili unese u Crnu Goru zaštićeno prirodno dobro ili posebno zaštićenu biljku ili životinju. Drugi oblik dela čini lice koje neovlašćeno trguje posebno zaštićenim biljkama ili životinjama ili njihovim delovima ili proizvodima od njih. Oba oblika ovog krivičnog dela zaprećena su kaznom zatvora u trajanju od 3 meseca do 3 godine. Posebnim stavom propisano je da je i pokušaj ovog krivičnog dela kažnjiv.

Prvi osnovni oblik krivičnog dela prenošenja zaraznih bolesti kod biljaka i životinja (član 318.) čini lice koje za vreme epidemije bolesti životinja koja može ugroziti stočarstvo ne postupa po propisima, odlukama ili naredbama kojima se određuju mere za suzbijanje ili sprečavanje bolesti. Drugi osnovni oblik ovog krivičnog dela čini lice koje za vreme postojanja opasnosti od bolesti i štetočina koje mogu ugroziti životinjski i biljni svet ne postupa po propisima, odlukama ili naredbama kojima se određuju mere za suzbijanje ili sprečavanje bolesti ili štetočina. Teži oblik ovog dela postoji ukoliko usled preduzete radnje osnovnog dela nastupi posledica u vidu povrede:

1) uginuće životinja, 2) uništenje biljaka ili 3) druga znatna šteta čija vrednost prelazi iznos od 3.000 eura.

Lakši oblik ovog krivičnog dela čini lice koje protivno propisima prikriva postojanje zarazne bolesti kod životinja ili ne prijavi javnoj veterinarskoj službi, veterinaru koji obavlja privatnu praksu ili organu nadležnom za poslove veterinarstva da postoje znaci koji ukazuju na to da takva bolest postoji pa usled toga nastupi širenje zarazne bolesti ili uginuće životinja ili druga znatna šteta koja prelazi 3.000 eura.

Oba osnovna oblika ovog dela zaprećena su alternativno novčanom kaznom ili kaznom zatvora do 2 godine, za teži oblik dela je propisana kazna zatvora u trajanju do 3 godine, dok je za lakši oblik dela predviđena kazna zatvora do 1 godine. Zakonik, pored umišljajnog, propisuje i nehatno izvršenje dela za koje propisuje kaznu zatvora do 1 godine.

Krivično delo nesavesnog pružanja veterinarske pomoći (član 319.) čini veterinar ili ovlašćeni veterinarski radnik koji pri pružanju veterinarske pomoći prepíše ili primeni očigledno nepodobno sredstvo ili očigledno nepodoban način lečenja ili uopšte nesavesno postupa pri lečenju životinja i time prouzrokuje uginuće životinja ili drugu znatnu štetu čija vrednost prelazi iznos od 3.000 eura. U pitanju je grubo kršenje pravila veterinarske struke. Učinilac ovog krivičnog dela može biti samo određeno lice – veterinar ili ovlašćeni veterinarski radnik. Pored umišljajnog predviđeno je i nehatno izvršenje dela. Za umišljajni oblik ovog krivičnog dela propisane su alternativno novčana kazna ili kazna zatvora do 2 godine, dok su za nehatni oblik dela propisane novčana kazna ili kazna zatvora do 6 meseci.

Krivično delo nadriveterinarstva (član 320.) sastoji se u bavljenju lečenjem životinja ili pružanjem drugih veterinarskih usluga uz naknadu od strane lica koje ne poseduje odgovarajuću stručnu spremu. Objekt zaštite kod ovog dela je zakonito, efikasno i kvalitetno obavljanje veterinarske delatnosti.

Kako nadriveterinarstvo podrazumeva bavljenje lečenjem životinja ili pružanjem drugih veterinarskih usluga uz naknadu, ono se svrstava u kolektivna krivična dela u vidu zanata. Kolektivno krivično delo u vidu zanata postoji kada učinilac izvrši jedno ili više istih ili istovrsnih dela pri čemu je ispoljio spremnost, sklonost da na taj način ostvaruje stalni, povremeni ili dopunski izvor prihoda, odnosno da pribavlja imovinsku korist.⁵⁶² Učinilac dela može da bude svako lice koje ne poseduje stručnu spremu koja se zahteva za obavljanje veterinarske delatnosti. Ovo delo se čini sa umišljajem kao oblikom krivice. Za ovo delo propisane su alternativno novčana kazna ili kazna zatvora do 6 meseci.

Krivično delo proizvodnje štetnih sredstava za lečenje životinja (član 321.) sastoji se u proizvodnji radi prodaje ili u stavljanju u promet sredstava za lečenje ili za sprečavanje zaraze kod životinja, koja su opasna za njihov život ili zdravlje. Teži oblik ovog krivičnog dela postoji ukoliko kao posledica preduzete radnje izvršenja nastupi povreda koja se sastoji u uginuću životinja ili drugoj znatnoj šteti koja prelazi iznos od 3.000 eura. Zakonik predviđa, pored umišljajnog, i nehatni oblik izvršenja ovog krivičnog dela. Za osnovni oblik dela propisane su alternativno novčana kazna ili kazna zatvora do 1 godine, za teži oblik dela propisane su novčana kazna ili kazna zatvora do 2 godine, dok je za nehatno delo propisana novčana kazna ili kazna zatvora do 6 meseci.

Krivično delo zagađivanja hrane i vode za ishranu, odnosno napajanje životinja (član 322.) ima dva osnovna oblika. Prvi osnovni oblik dela čini lice koje kakvom škodljivom materijom zagadi hranu ili vodu koje služe za ishranu ili napajanje životinja i na taj način dovede u opasnost njihov život ili zdravlje. Drugi osnovni oblik dela postoji ako lice kakvom škodljivom materijom zagadi vodu u ribnjaku, jezeru, reci, kanalu ili moru ili poribljavanjem iz zaraženih voda prouzrokuje opasnost za opstanak riba ili drugih vodenih životinja. U slučaju da je

⁵⁶² Jovašević, D.: Krivično pravo, Opšti deo, *Op.cit.*, str. 172.

usled izvršenja nekog od osnovnih oblika dela nastupila posledica u vidu povrede, koja se sastoji u uginuću životinja ili prouzrokovanju štete koja prelazi iznos od 3.000 eura, ostvarena su obeležja težeg oblika ovog dela.

Zakonik, pored umišljajnog, propisuje i nehatno izvršenje radnje ovog krivičnog dela. Za oba osnovna oblika dela propisane su alternativno novčana kazna ili kazna zatvora do 1 godine, dok je za teži oblik dela propisana novčana kazna ili kazna zatvora do 2 godine. Za nehatno delo je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do 6 meseci.

Osnovni oblik krivičnog dela nezakonitog lova (član 325.) sastoji se u lovu divljači za vreme lovostaja ili na području gde je lov zabranjen. Pored osnovnog oblika, Krivični zakonik predviđa i tri teža oblika ovog dela. Prvi teži oblik dela čini lice koje neovlašćeno lovi na tuđem zemljištu i pri tome ubije ili rani divljač ili je uhvati živu. Drugi teži oblik dela postoji ukoliko je prethodno delo učinjeno u odnosu na životinje koje spadaju u takozvanu „krupnu divljač“. Prema Zakonu o divljači i lovstvu (član 3.) krupna divljač obuhvata sledeće vrste „dlakave divljači“: običnog jelena, jelena lopatara, srnu, divokozu, muflona, divlju svinju, mrkog medveda i vuka. Treći i najteži oblik ovog krivičnog dela se javlja kao: 1) lov divljači čiji je lov zabranjen, 2) lov bez posebne dozvole određene vrste divljači za čiji je lov takva dozvola potrebna i 3) lov na način i sredstvima kojima se divljač masovno uništava.

Za osnovni oblik dela su propisane alternativno novčana kazna ili kazna zatvora do 6 meseci, za prvi teži oblik dela novčana kazna ili kazna zatvora do 1 godine, za drugi teži oblik dela novčana kazna ili kazna zatvora do 2 godine, a za najteži oblik dela kazna zatvora do 3 godine. Izričito je propisano da se ulovljena divljač i sredstva za lov oduzimaju od učinioaca primenom mere bezbednosti oduzimanja predmeta.

Osnovni oblik krivičnog dela nezakonitog ribolova (član 326.) sastoji se u lovu ribe ili drugih vodenih životinja za vreme lovostaja ili u vodama u kojima je lov zabranjen. Prvi teži oblik dela sastoji se u lovu ribe ili drugih vodenih životinja određenim nedozvoljenim sredstvima, odnosno nedozvoljenim načinom – eksplozivom, električnom strujom, otrovom, sredstvima za omamljivanje ili na način koji je štetan za razmnožavanje tih životinja ili kojim se one masovno uništavaju. Drugi teži oblik ovog dela postoji u slučaju lova ribe ili drugih vodenih životinja veće biološke vrednosti ili ukoliko se pri lovu uništi veća količina riba ili drugih vodenih životinja. Za osnovni oblik dela propisane su alternativno novčana kazna ili kazna zatvora do 6 meseci, a za teže oblike dela kazna zatvora u trajanju do 3 godine. Uz kaznu, učiniocu dela se obavezno oduzimaju ulov i sredstva za ribolov primenom mere bezbednosti oduzimanja predmeta.

Zakonodavstvo Crne Gore posvećeno dobrobiti životinja

Crna Gora je usvojila Zakon o zaštiti dobrobiti životinja 2008. godine⁵⁶³. Ovim zakonom regulisana su prava, obaveze i odgovornosti fizičkih i pravnih lica u pogledu zaštite dobrobiti životinja. Zakon se odnosi na zaštitu životinja od mučenja, pri držanju i uzgoju, pri usmrćivanju i klanju, pri obavljanju zahvata na životinjama, prilikom prevoza i vršenja eksperimenata na životinjama, kao i na druga pitanja od značaja za zaštitu dobrobiti životinja (član 1.). Zakon o zaštiti dobrobiti životinja se primenjuje u odnosu na sve kičmenjake koji su u stanju da osećaju bol, patnju, strah i stres (čl. 2 i 3.), a naročito u odnosu na : životinje koje se uzgajaju i reprodukuju za proizvodnju, kućne ljubimce, napuštene, izgubljene i opasne životinje, životinje u zoološkim vrtovima, prihvatilištima ili odgajalištima, životinje koje se koriste u

⁵⁶³ Službeni list Republike Crne Gore, br. 14/2008.

cirkuskim i drugim predstavama i u eksperimentima (član 2.). Izričito je naglašeno da se ovaj Zakon ne primenjuje na životinje u embrionalnom i fetalnom stadijumu razvoja Njegova primena isključena je i u odnosu na gazdovanje lovištima, osim kada je u pitanju uzgoj i držanje životinja koje se koriste za pomoć u lovu, a ne primenjuje se ni na uzgoj riba i ribolov, budući da su ove oblasti, kao što je već istaknuto, regulisane posebnim zakonima.

Posebno je interesantno što Zakon o zaštiti dobrobiti životinja govori o takozvanom „pravu držanja životinja“. Naime, propisano je da pravo držanja životinja pripada svakom licu koje ispunjava uslove za zaštitu života i dobrobiti životinja u skladu sa njim (član 4.). Zakonom se svako lice obavezuje da se stara o životinjama, a naročito o onim životinjama čiji opstanak od njega zavisi. Svako lice koje povredi životinju, dužno je da joj pruži pomoć, a ukoliko nije u mogućnosti da to učini samo, dužno je da obezbedi pružanje pomoći životinji drugih lica (član 5.). Osim ove, opšte dužnosti staranja o životinjama, Zakon propisuje i niz obaveza za držaoca životinje. On je dužan da postupa prema životinji sa pažnjom dobrog domaćina i da joj obezbedi životne uslove koji odgovaraju njenoj vrsti, rasi, polu, starosti, fizičkim, biološkim i proizvodnim specifičnostima, osobinama u ponašanju i zdravstvenom stanju. Držalac se takođe obavezuje i da obezbedi veterinarsku pomoć u slučaju povrede, bolesti i otežanog porođaja životinje. On je odgovoran ne samo za život i dobrobit životinje, već i za štetu koju ona može naneti drugim licima i životinjama, kao što je dužan da spreči životinju da ugrozi život, bezbednost ili imovinu drugog lica, odnosno život i bezbednost druge životinje

Članom 6. Zakona o zaštiti dobrobiti životinja izričito se zabranjuje mučenje i bezrazložno ubijanje životinja. Mučenje životinja obuhvata sledeće radnje (član 7.): 1) uskraćivanje osnovnih životnih potreba kao što su: hrana, voda, udoban smeštaj odnosno sklonište, prostor za odmor i obavljanje fizioloških potreba, higijena i zdravstvena zaštita, 2)

fizičko maltretiranje u smislu udaranja, vešanja, vezivanja za životinje petardi i drugih pirotehničkih sredstava, prisilnog gonjenja, prisiljavanja na prekomerni rad koji prevazilazi njihovu izdržljivost, 3) gušenje ili utapanje životinja, 4) izlaganje životinja otvorenoj vatri, hemiskim sredstvima koja im mogu naneti bol ili ih usmrtniti, 5) podvrgavanje životinja psihičkom zlostavljanju i maltretiranju kojim se narušava psihička celovitost životinja i koje prouzrokuje poremećaje i promene u ponašanju životinja i 6) izvođenje zahvata i eksperimenata na životinjama suprotno odredbama Zakona.

Za kršenje odredaba Zakona o zaštiti dobrobiti životinja propisane su prekršajne sankcije – novčane kazne, koje se mogu izreći fizičkom licu, pravnom licu i odgovornom licu u pravnom licu. U Zakonu je taksativno nabrojano koja sve ponašanja čoveka prema životinjama za sobom povlače prekršajnopravnu odgovornost (član 51.). Visina zaprećenih novčanih kazni varira od dvadesetostrukog do dvestostrukog iznosa najniže cene rada u Crnoj Gori za pravno lice i preduzetnika, odnosno od desetostrukog do dvadesetostrukog iznosa najniže cene rada u Crnoj Gori za fizičko lice i odgovorno lice u pravnom licu. Takođe je propisano i da se u slučaju ponovljenog izvršenja pojedinih prekršaja iz člana 51., pravnom licu, preduzetniku i fizičkom licu može izreći i zaštitna mera zabrane obavljanja delatnosti u trajanju od jednog meseca do 6 meseci (član 52.).

Kada je u pitanju delovanje društava za zaštitu životinja u Crnoj Gori, kao najaktivnija se mogu izdvojiti sledeća udruženja građana: ARKA Montenegro⁵⁶⁴, Društvo za zaštitu životinja Ruka Šapi⁵⁶⁵ iz Podgorice i Udruženje za zaštitu životinja i prirode „Sunčani Sat“⁵⁶⁶ iz Bara. Zahvaljujući specifičnom polju delovanja posebnu pažnju

⁵⁶⁴ ARKA Montenegro <https://www.facebook.com/profile.php?id=100007312410492&fref=ts> 19.02.2015.

⁵⁶⁵ Ruka Šapi <http://www.ruka-sapi.me/> 18.02.2015.

⁵⁶⁶ Udruženje za zaštitu životinja i prirode „Sunčani Sat“ <http://suncani-sat.blogspot.com/>

zavređuje Udruženje Stop Horse Abuse in Montenegro⁵⁶⁷, koje se bavi promovisanjem zaštite i doborbiti konja, informisanjem šire javnosti o problemu nehumanog odnosa prema konjima u Crnoj Gori i to putem objavljivanja slučajeva i fotografija zlostavljanja konja na društvenim mrežama i apelovanja na okruženje da se takva situacija promeni.

4.5. Makedonija

Krivičnopravna zaštita životinja u Makedoniji

U važećem Krivičnom zakoniku Republike Makedonije⁵⁶⁸ postoji više krivičnih dela koja su značajna za zaštitu životinjskog sveta. Većina tih krivičnih dela sistematizovana je u okviru 22. poglavlja, posvećenog krivičnim delima protiv životne sredine i prirode, ali se određeni broj dela nalazi i u okviru 24. poglavlja, koje se bavi krivičnim delima protiv kulturnog nasledstva i prirodnih retkosti. U pitanju su sledeća krivična dela: 1) zagađivanje životne sredine i prirode (član 218.), 2) proizvodnja štetnih sredstava za lečenje stoke ili živine (član 220.), 3) nesavesno ukazivanje veterinarske pomoći (član 221.), 4) prenošenje zaraznih bolesti kod životinjskog i biljnog sveta (član 222.), 5) zagađivanje stočne hrane ili vode (član 223.), 6) nezakonit lov (član 228.), 7) nezakonit ribolov (član 229.), 8) zagađivanje životne sredine i prirode otpadnim materijama (član 230.), 9) mučenje životinja (član 233.), 10) oštećenje ili uništenje dobra pod privremenom zaštitom ili kulturnog nasledstva ili prirodne retkosti (član 264.), 11) prisvajanje dobra pod privremenom zaštitom ili kulturnog nasledstva ili prirodne retkosti (član 265.) i 12)

⁵⁶⁷ Udruženje Stop Horse Abuse in Montenegro

<https://www.facebook.com/horse.montenegro> 20.02.2015.

⁵⁶⁸ Službeni vesnik na Republika Makedonija, br. 37/1996, 80/1999, 4/2002, 43/2003, 19/2004, 81/2005, 60/2006, 73/2006, 7/2008, 139/2008, 114/2009, 51/2011, 135/2011, 185/2011, 142/2012, 166/2012, 55/2013, 82/2013, 14/2014, 27/2014 i 28/2014.

iznošenje, odnosno izvoz u inostranstvo dobra pod privremenom zaštitom ili kulturnog nasledstva ili prirodne retkosti (član 266.).

Krivično delo zagađivanja životne sredine i prirode (član 218.) čini lice koje zagadi vazduh, zemljište, vodu, vodenu površinu ili vodotok u većem obimu ili na širem području, nepridržavajući se propisa o zaštiti i unapređenju životne sredine, i time izazove opasnost po život ili zdravlje ljudi ili uništavanje životinjskog ili biljnog sveta u većim razmerama. Teži oblik dela čini službeno ili odgovorno lice u pravnom licu koje, nepridržavajući se propisa o zaštiti životne sredine, propusti da postavi uređaje za prečišćavanje ili dozvoli izgradnju, puštanje u rad ili korišćenje pogona koji zagađuje životnu sredinu ili na drugi način propusti preduzimanje mera za sprečavanje ili onemogućavanje zagađenja vazduha, zemljišta, vode, vodenih površina ili vodotokova koje prelazi dozvoljene granice ili za sprečavanje buke koja znatno prelazi dozvoljene granice i time prouzrokuje opasnost za život ili zdravlje ljudi ili uništenje biljnog ili životinjskog sveta velikih razmera.

Kao učinilac osnovnog oblika dela može se javiti svako lice, dok učinilac težeg dela mora imati svojstvo službenog ili odgovornog lica u pravnom licu. Krivičnim zakonikom je, pored umišljajnog, propisan i nehatni oblik ovog dela. Za osnovni oblik dela propisana je kazna zatvora od 4 do 10 godina, dok je za teži oblik dela propisana kazna zatvora od najmanje 5 godina. Za nehatno izvršenje dela propisana je kazna zatvora do 3 godine. Ukoliko je osnovni oblik ovog krivičnog dela učinjen od strane pravnog lica, pravnom licu se može izreći novčana kazna.

Krivično delo proizvodnje štetnih sredstava za lečenje stoke ili živine (član 220.) sastoji se u proizvodnji radi prodaje ili stavljanju u promet sredstava za lečenje ili sprečavanje zaraze kod stoke ili živine, koja su opasna za njihov život ili zdravlje. Teži oblik dela postoji ukoliko usled preduzete radnje izvršenja osnovnog dela nastupi posledica koja

se sastoji u povredi zaštićenog dobra – u uginuću većeg broja stoke ili živine.

Kao oblik krivice na strani učinioca može postojati, kako umišljaj, tako i nehat, dok teži oblik dela može biti učinjen samo sa umišljajem. Za osnovni oblik dela propisane su alternativno novčana kazna ili kazna zatvora do 3 godine, dok su za nehatni oblik dela propisane, novčana kazna ili kazna zatvora do 6 meseci. Teži oblik dela zaprećen je kaznom zatvora u trajanju od 1 do 5 godina. Ukoliko se u ulozi učinioca dela pojavi pravno lice, njemu se može izreći novčana kazna.

Krivično delo nesavesnog ukazivanja veterinarske pomoći (član 221.) čini veterinar ili ovlašćeni veterinarski radnik koji prilikom ukazivanja veterinarske pomoći propiše ili primeni očigledno nepodobno sredstvo ili očigledno nepravilan način lečenja ili uopšte nesavesno postupa pri lečenju i time prouzrokuje uginuće stoke ili živine veće vrednosti. Za umišljajni oblik dela propisana je alternativno novčana kazna ili kazna zatvora do 3 godine, a za nehatni oblik dela novčana kazna ili kazna zatvora do 6 meseci.

Krivično delo prenošenja zaraznih bolesti kod životinjskog i biljnog sveta (član 222.) postoji ako lice za vreme epidemije stočne bolesti koja može da ugrozi stočarstvo ne postupi u skladu sa odlukom nadležnog organa donetom na osnovu propisa kojima se određuju mere za otklanjanje ili sprečavanje takve bolesti. U pitanju je prvi osnovni oblik ovog krivičnog dela. Drugi osnovni oblik neće biti analiziran budući da nije relevantan za zaštitu životinjskog već samo biljnog sveta. Teži oblik dela postoji ako je usled izvršenja osnovnog oblika prouzrokovana posledica koja se sastoji u nastupanju znatne štete.

Učinilac ovog dela može da bude svako lice. Propisano je da se ovo delo može učiniti sa umišljajem i nehatom, dok teži oblik dela može biti učinjen samo sa umišljajem. Za osnovni oblik dela učinjen sa umišljajem kao oblikom krivice propisane su alternativno novčana kazna ili kazna zatvora do 3 godine, a za nehatno delo novčana

kazna ili kazna zatvora do 1 godine. Za teži oblik dela propisana je kazna zatvora od 1 do 5 godina. Ako je učinilac dela pravno lice, može mu se izreći novčana kazna.

Krivično delo zagađivanja stočne hrane ili vode (član 223.) ima dva osnovna i jedan teži oblik. Prvi osnovni oblik ovog dela čini lice koje štetnom materijom zagađi stočnu hranu ili vodu u rekama, potocima, izvorima, bunarima, cisternama ili drugu vodu koja služi za napajanje stoke, živine ili divljači i time dovede u opasnost život ili zdravlje životinja. Drugi osnovni oblik sastoji se u zagađenju vode u ribnjacima, jezerima, rekama i potocima usled čega bude izazvana opasnost za opstanak riba. Teži oblik dela postoji ako je usled izvršenja osnovnog dela nastupila posledica koja se sastoji u uginuću životinja ili riba veće vrednosti.

Za osnovno delo propisane su alternativno novčana kazna ili kazna zatvora do 3 godine, dok je za teži oblik dela propisana kazna zatvora od 3 meseca do 3 godine. Za pravno lice kao učinioca ovog krivičnog dela propisana je novčana kazna.

Krivično delo nezakonitog lova (član 228.) ima jedan osnovni i tri teža oblika. Osnovni oblik dela sastoji se u lovu divljači za vreme lovostaja. Prvi teži oblik krivičnog dela nezakonitog lova čini lice koje neovlašćeno lovi u zabranjenom lovištu i pri tome divljač ubije, rani ili uhvati živu. Drugi teži oblik krivičnog dela nezakonitog lova čini lice koje neovlašćeno lovi u zabranjenom lovištu i pri tome visoku divljač ubije, rani ili uhvati živu. Treći teži oblik dela se javlja kao: 1) lov retke ili proređene divljači čiji je lov zabranjen, 2) lov divljači bez posedovanja posebne dozvole, ako je u pitanju divljač za čiji lov je takva dozvola neophodna i 3) lov divljači na način ili sredstvima kojima se divljač masovno uništava.

Za osnovno delo propisane su alternativno novčana kazna ili kazna zatvora do 6 meseci, za prvi teži oblik dela novčana kazna ili kazna zatvora do 1 godine, za drugi teži oblik dela kazna zatvora od 3 meseca

do 3 godine, dok je za treći teži oblik dela propisana novčana kazna ili kazna zatvora do 3 godine. Posebno je određeno da se ulovljena divljač i sredstva za lov oduzimaju od učinioca krivičnog dela primenom mere bezbednosti oduzimanja predmeta.

Zakonom o lovstvu Republike Makedonije, 127 vrsta divljači je tretirano kao lovno (24 krznene i 103 ptice). Istim zakonom, predviđena je zaštita nekih vrsta divljači (110 ptica i 23 vrsta sisara). Većina ovih vrsta (74 ptica i 9 sisara) je pod potpunom zaštitom. Ipak, treba naglasiti da mere zaštite šuma i divljači nisu usklađene, te da je potrebno sprovesti bolju koordinaciju i saradnju između ova dva sektora.

Krivično delo nezakonitog ribolova (član 229.) ima osnovni i dva teža oblika. Osnovni oblik dela se sastoji u lovu ribe eksplozivom, strujom, otrovom, omamljujućim sredstvima, sredstvima za podvodni ribolov, ostima, neposredno rukama, mrežom ili drugim sredstvima čija je upotreba u ribolovu zabranjena. Prvi teži oblik dela postoji ako je usled preduzete radnje izvršenja osnovnog dela prouzrokovana imovinska šteta velikih razmera ili ostvarena velika imovinska korist. Za osnovno delo propisane su alternativno novčana kazna ili kazna zatvora do 1 godine. Za prvi teži oblik dela predviđene su novčana kazna ili kazna zatvora od 6 meseci do 5 godina, a za drugi teži oblik dela kazna zatvora od 6 meseci do 5 godina. Ako je učinilac dela pravno lice, može mu se izreći novčana kazna. Primenom mere bezbednosti oduzimanja predmeta se od učinioca dela – fizičkog ili pravnog lica obavezno oduzimaju ulovljena riba i sredstva za ribolov.

Kada je reč o zaštiti riba ali i drugih vodenih životinja od nezakonitog ribolova, treba istaći da u Makedoniji postoji ukupno 58 vrsta alohtonih riba, a centar njihovog diverziteta su tri velika prirodna jezera i reka Vardar sa pritokama. Klasa Amphibia (vodozemci) ima 15 vrsta, za koje su najvažniji centri diverziteta močvarni ekosistemi i privremene bare. Klasa Reptilia (gmizavci) ima 32 vrste, a mesta koja su

najpovoljnija za njihov život su nizijska područja donjeg toka reke Vardar i region Dojrankog jezera i planine Galičica, Pelister, Šar planina i Jakupica. Ribolov je dozvoljen u svim vodama u Makedoniji i uključuje komercijalni i sportski ribolov. Najviše se u Ohridskom jezeru komercijalno lovi keder (*Alburnus alburnus*), jegulja (*Anguilla anguilla*) i ohridska pastrmka (*Salmo lentica*). Godišnje količine ulovljene ribe su se drastično smanjile u velikim prirodnim jezerima Makedonije. Česta je pojava ilegalnog ribolova nedozvoljenim sredstvima. Životinjske vrste koje se koriste u trgovini su najčešće puževi. Jestivi puž (*Helix pomatia*) je zabranjen za sakupljanje prema Bernskoj konvenciji⁵⁶⁹, a *Helix lucorum* je predložen za zaštitu i njegovo sakupljanje i izvoz će biti regulisani privremenom zabranom ovih aktivnosti na svake dve godine. Trajna zaštita bi trebalo biti doneta za još neke vrste puževa.

Krivično delo zagađivanja životne sredine i prirode otpadnim materijama (član 230.) ima dva osnovna i jedan teži oblik. Prvi osnovni oblik dela čini lice koje suprotno propisima o zaštiti životne sredine i prirode skladišti, odlaže ili rastura otpadne materije ili sa njima postupa na način kojim se menja kvalitet vazduha, zemlje, vode ili vodotokova, u meri koja može pogoršati uslove života ljudi ili životinja ili bilja i ugroziti njihov opstanak. Drugi osnovni oblik dela neće biti razmatran na ovom mestu budući da je relevantan isključivo za zaštitu biljnog, a ne i za zaštitu životinjskog sveta.

Teži oblik ovog dela postoji ako lice skladišti, rastura ili odlaže supstance koje imaju svojstvo eksplozivnosti, reaktivnosti, zapaljivosti, nadražljivosti, toksičnosti, infektivnosti, kancerogenosti, mutagenosti,

⁵⁶⁹ Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats Bern, 19.09.1979. CETS No.: 104, <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?CL=ENG&NT=104> 06.08.2015., The Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community entered into force on 1 December 2009. Appendix III PROTECTED FAUNA SPECIES in the Mediterranean, <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/104.htm>

teratogenosti, ekotoksičnosti ili svojstvo da ispuštaju otrovne gasove prilikom hemijskih reakcija i biološkog razlaganja.

Za osnovno delo učinjeno sa umišljajem propisana je kazna zatvora od 3 meseca do 3 godine, a za teže delo učinjeno sa umišljajem kazna zatvora od 4 do 10 godina. Nehatni oblik ovog krivičnog dela zaprećen je alternativno novčanom kaznom ili kaznom zatvora do 1 godine godina. U slučaju da je delo učinjeno od strane pravnog lica, pravnom licu se može izreći novčana kazna.

Krivično delo mučenja životinja (član 233.) čini lice koje grubo zloupotrebljava životinju, izlaže životinju nepotrebnim mukama, nanosi životinji nepotreban bol ili radi izživljavanja izlaže životinju stradanju. Lakši oblik ovog dela postoji ukoliko učinilac nehranjenjem, nepojenjem ili na drugi način izloži životinju tegobnom stanju u dužem vremenskom intervalu. Za osnovni oblik dela propisane su alternativno novčana kazna ili kazna zatvora do 6 meseci, a za lakši oblik dela novčana kazna ili kazna zatvora do 3 meseca.

Krivično delo oštećenja ili uništenja dobra pod privremenom zaštitom ili kulturnog nasledstva ili prirodne retkosti (član 264.) sastoji se u uništenju ili oštećenju: 1) dobra pod privremenom zaštitom ili 2) prirodne retkosti. Za zaštitu životinja, podrazumeva se, relevantan je oblik ovog dela koji se odnosi na oštećenje ili uništenje prirodne retkosti.

Teži oblik dela čini lice koje bez dozvole nadležnog organa vrši konzervatorske ili restauratorske radove ili bez dozvole ili suprotno zabrani vrši arheološka iskopavanja ili istraživanja ili druge istraživačke radove na dobrima pod privremenom zaštitom, kulturnom nasledstvu ili prirodnoj retkosti, pa usled toga iste teško ošteti ili učini da izgube svoja svojstva. Osnovni oblik dela zaprećen je novčanom kaznom ili kaznom zatvora od 6 meseci do 3 godine, a teži oblik dela kaznom zatvora od 1 do 5 godina. Ako se kao učinilac dela javi pravno lice, može mu se izreći novčana kazna.

Krivično delo prisvajanja dobra pod privremenom zaštitom ili kulturnog nasledstva ili prirodne retkosti (član 265.) čini lice koje prilikom arheoloških iskopavanja, geološko – paleontoloških i minerološko – petrografskih istraživanja ili iskopavanja ili na drugi način prisvoji iskopine, materijal ili nađen predmet koji predstavlja dobro pod privremenom zaštitom, kulturno nasledstvo ili prirodnu retkost. Poseban oblik ovog krivičnog dela (član 265. stav 2.) odnosi se isključivo na prisvajanje arheoloških predmeta te neće biti razmatran. Za ovo delo je propisana kazna zatvora od 1 do 10 godina.

Krivično delo iznošenja, odnosno izvoženja u inostranstvo dobra pod privremenom zaštitom ili kulturnog nasledstva ili prirodne retkosti (član 266.) čini lice koje bez dozvole nadležnog organa iznese, odnosno izveze u inostranstvo dobro pod privremenom zaštitom ili kulturno nasledstvo ili predmet koji predstavlja prirodnu retkost. Za ovo delo propisana je kazna zatvora od 3 do 10 godina. Ako je učinilac dela pravno lice, može mu se izreći novčana kazna.

Kada je reč o prirodnim retkostima, treba napomenuti da su liste strogo zaštićenih i zaštićenih divljih vrsta biljaka, gljiva i životinja u Makedoniji usvojene 2011. godine, a pripremljene su na osnovu komparativnih ispitivanja vrsta koje se nalaze i na međunarodnim listama zaštićenih vrsta. Ukupno je 194 vrsta određena kao strogo zaštićena, od kojih je 134 životinjskih vrsta. Za strogo zaštićene životinje je zabranjeno: namerno hvatanje, i držanje; namerno ugrožavanje ili uništavanje njihovih razvojnih oblika, gnezda, skrovišta, i staništa; namerno uznemiravanje; namerno uništavanje ili uzimanje jaja iz prirode; skrivanje, čuvanje, podizanje, prodaja, kupovina i prenos ili bilo koji drugi oblik sticanja i posedovanje, su zabranjene.

Zakonodavstvo Makedonije posvećeno dobrobiti životinja

Pored analiziranih odredaba Kaznenog zakonika, za zaštitu životinja u Republici Makedoniji osobit značaj imaju i odredbe važećeg Zakona o zaštiti i dobrobiti životinja iz 2014. godine⁵⁷⁰, kojim je prestao da važi raniji Zakon o zaštiti i dobrobiti životinja iz 2007. godine sa izmenama i dopunama iz 2011⁵⁷¹.

Ovim zakonom uređeni su minimalni uslovi zaštite i dobrobiti životinja, i to u pogledu njihovog držanja, čuvanja, smeštaja, zaštite pri farmskom uzgoju, za vreme prevza, klanja ili lišenja života onih životinja koje se koriste radi proizvodnje hrane, vune, kože, krzna i drugih proizvoda, ubijanje životinja radi kontrole njihove populacije. Njime su propisani i uslovi koje klanice moraju da ispune u pogledu zaštite i dobrobiti životinja prilikom klanja i omamljivanja. Takođe, Zakonom su uređene obaveze u pogledu dobrobiti kućnih ljubimaca, napuštenih životinja, životinja u zoološkim vrtovima i eksperimentalnih životinja (član 1). Napredan odnos prema životinjama potvrđuje član 2. u kome su formulisani osnovni ciljevi ovog Zakona. Kao jedan od njegovih ciljeva navodi se i nastojanje da se životinje tretiraju kao svesna bića i to način koji je najpodobniji da se ostvare njihove potrebe, a u skladu sa zakonom i podzakonskim aktima. Istim članom nabrojane su i dužnosti vlasnika ili držalaca životinja, a koje uključuju: zabranu izlaganja životinje gladi i žeđi, zaštitu od neudobnosti, bola, povrede, bolesti, straha, uznemirenosti. Zakonom se nastoji uspostaviti efikasniji nadzor i kontrola poštovanja dobrobiti životinja, ali i podstaći saradnja između svih onih subjekata koji su zaduženi za pitanje dobrobiti životinja.

⁵⁷⁰ Služben vesnik na Republika Makedonija, br. 149 / 2014.

⁵⁷¹ Služben vesnik na Republika Makedonija, br. 113/2007 i 136/2011.

Zakon o zaštiti i dobrobiti životinja Makedonije sadrži listu zabranjenih ponašanja čoveka prema životinjama (član 4.), ali i uputstva za ponašanja koja predstavljaju dobre prakse postupanja prema njima (član 5). Zakonom je formirana Komisija za zaštitu i dobrobit životinja koja deluje u okviru Agencije za hranu i veterinarstvo, a čija zaduženja uključuju: razmenu podataka u vezi sa dobrobiti životinja sa zemljama članicama Evropske unije, davanje naučnih i stručnih mišljenja o pojedinim pitanjima u vezi sa tim, preporuke za primenu zakona i podzakonskih akata kojima je regulisana dobrobit životinja itd (član 10.).

Pored farmskih i eksperimentalnih životinja, Zakon posebnu pažnju posvećuje kućnim ljubimcima i dužnostima njihovih vlasnika. Pre svega, navodi se da vlasnik pored opštih obaveza, odnosno zabrana u vezi sa dobrobiti životinja mora da poštuje one koje važe samo za kućne ljubimce. Vlasniku se izričito zabranjuje da napusti svog kućnog ljubimca, a zabranjuju se i sledeće intervencije na ljubimcima: hirurške intervencije koje imaju za cilj promenu njihovog izgleda, skraćivanje repa i ušiju, devokalizacija, sečenje noktiju i veđenje zuba. Posebno je regulisano korišćenje ljubimaca za reklamiranje, izložbe, sportske priredbe, uz naglašavanje dužnosti organizatora da vodi računa da pri tome budu ispunjeni svi zahtevi dobrobiti životinja. Uređeno je i na koji način treba da postupaju vlasnici koji koriste svoje ljubimce za reprodukciju u odgajivačnicama i koje su obaveze odgajivačnica i prodavnica ljubimaca (član 26).

Kada su u pitanju nevladni psi, istaknuto je da su za njihov privremen smeštaj u prihvatilišta, sterilizaciju, obeležavanje, lečenje i testiranje u pogledu socijalizacije odgovorne jedinice lokalne samouprave (opštine), odnosno grad Skoplje. (član 28.) Posebno su uređena pitanja od značaja za način i uslove rada prihvatilišta za napuštene pse (član 29.). Takozvanim „opasnim“ psima i pravilima u

vezi sa njihovim držanjem, testiranjem njihove socijalizacije i posledica njihovog napada na ljude bave se posebne odredbe (član 30-33.).

Značajna pažnja posvećena je zaštiti životinja u prevozu i obavezama lica koja se smatraju prevoznicima životinja, kao i pravilima za klanje životinja, kako bi im se i tada omogućili minimalni standardi dobrobiti. Zakonom je regulisano i vršenje nadzora nad njegovom primenom, prava i dužnosti lica ovlašćenih za nadzor, a za kršenje njegovih odredbi predviđene su prekršajne sankcije u vidu novčanih kazni (član 64-67.)

Udruženja građana za zaštitu životinja u Makedoniji

I na teritoriji Republike Makedonije postoji nekoliko udruženja građana koja se bave promovisanjem zaštite i dobrobiti životinja, zbrinjavanjem i udomljavanjem napuštenih životinja i zalaganjem za bolji odnos društva prema napuštenim životinjama i humaniju kontrolu populacije nevlasničkih pasa i mačaka. Najpoznatija od ovih udruženja su: Anima Mundi⁵⁷², Animalia⁵⁷³, Animal World⁵⁷⁴, Mali heroji⁵⁷⁵, Srce za životinje⁵⁷⁶ i Srna⁵⁷⁷.

Osim zaštite pasa i mačaka i angažovanja na promovisanju odgovornog vlasništva, pojedina udruženja za zaštitu životinja u Makedoniji bave se i zaštitom autohtonih vrsta ex-situ. U vezi sa tim treba istaći da u Makedoniji, postoje skromno precizni podaci u vezi sa genetičkim resursima stoke. Dve rase autohtonih domaćih životinja su

⁵⁷² Anima Mundi <http://anima-mundi.org.mk/> 18.02.2015.

⁵⁷³ Animalia <https://www.facebook.com/AnimaliaOhrid> 18.02.2015.

⁵⁷⁴ Animal World <http://spektra.com.mk/lokalni/zdruzenieto-za-zashtita-na-zivotnite-animal-world-od-struga-zapocnuva-so-realizacija-na-proektot-zaedno-za-zivotnite-zaedno-za-gragjanite> 18.02.2015. i <https://www.facebook.com/AnimalWorldStruga> 18.02.2015

⁵⁷⁵ Mali heroji <http://www.maliheroi.com.mk/> 18.02.2015.

⁵⁷⁶ Srce za životinje <http://www.srcezazivotnite.org.mk/> 18.02.2015.

⁵⁷⁷ Srna <https://www.facebook.com/SRNA.Sk.Mk> 18.02.2015.

dobile status ugroženih. Ukupno je 820 vrsta određeno kao zaštićeno, od kojih je 594 životinjskih vrsta, ali još uvek nisu propisane odgovarajuće mere zaštite i načini i obim korišćenja⁵⁷⁸. Zaštita vrsta kao što su ovca pramenka, makedonske pčele (*Apis mellifera macedonica*), buša krave, bivola, slepih miševa i gotovo izumrlih vrsta riba iz makedonskih reka iz familije pastrmki i vretenara (*Zingel balcanicus*) je sprovedena u periodu od 2005. do 2014. od strane nekoliko udruženja građana kroz programe malih grantova.

Identifikovani su brojni nedostaci unutar NVO programa za očuvanje biodiverziteta: nedostatak novca za aktivnosti, nedostatak radnog prostora, opreme, nedostatak osoblja, i dr. Pored toga je prisutno izbegavanje zakonski dozvoljenog uključivanja NVO u očuvanju biodiverziteta od strane javnih organa vlasti. Osnaživanje uloge nevladinog sektora u oblasti očuvanja biodiverziteta treba da bude jedan od prioriteta države⁵⁷⁹. U Startegiji o biodiverzitetu Makedonije sa Akcionim planom, koja još nije usvojena istaknuto je da transparentnost u odnosima između vladinog sektora, naučnika, nevladinog sektora i poslovnog sektora u oblasti zaštite biodiverziteta nije na dovoljno visokom nivou. Istim aktom je naglašeno da napori nevladinih organizacija u oblasti zaštite biološke raznovrsnosti nisu dovoljni, uprkos njihovom sve većem broju.⁵⁸⁰

Aktivnosti i strategije posvećene zaštiti faune u Makedoniji

Fauna Makedonije je karakteristična po brojnim autohtonim, endemičnim, reliktnim i retkim vrstama, koje su, zajedno sa svojim

⁵⁷⁸ Fifth National Report to the Convention on Biological Diversity of the Republic of Macedonia, *Op. cit.*, str. 61.

⁵⁷⁹ Biodiversity Strategy and Action Plan of the Republic of Macedonia, Ministry of Environment and Physical Planning, Skopje, 2004 str. 85.

⁵⁸⁰ Biodiversity Strategy and Action Plan of the Republic of Macedonia, Ministry of Environment and Physical Planning, Skopje, 2004 str. 94.

prirodnim staništima i zajednicama stavljeni pod različite vidove zaštite. Ukupan broj do sada poznatih životinjskih vrsta u Makedoniji je 4014, od kojih je 80,5% beskičmenjaka, a 19,5% su kičmenjaci. Posebno je zaštićeno 425 vrsta kičmenjaka, od kojih čak 133 vrste (26%) ima status ugroženih ili strogo zaštićenih vrsta⁵⁸¹.

Sa 602 endemične vrste životinja, Makedonija predstavlja jedan od najvažnijih centara endemizma u Evropi, iako ima malu površinu. Najveći centri faunističkog endemizma su tri velika reliktna jezera. Najveće je Ohridsko, staro 3,5 miliona godina sa 216 endemičnih taksona, koje je i jedan od globalnih centara endemizma. Takođe su važni Prespansko i Dojransko jezero. Prespansko jezero je prekogranični ekosistem, na čijim se obalama gnezdi i održava najveća kolonija dalmatinskog pelikana (*Pelecanus crispus*) na svetu. Male populacije Evroazijskog risa, koji je bio izolovan od drugih populacija ove vrste dugo vremena (neki autori smatraju da je to izdvojena podvrsta Balkanski ris) naseljava teritoriju zapadnog dela Makedonije i istočnog dela Albanije (procenjuje se da ima 20-44 odrasle jedinke)⁵⁸². Inače je ova vrsta bila blizu istrebljenja zbog krivolova na području Balkana. Kopnene vode, izvori i pećine su drugi najvažniji centri endemizma u Makedoniji.

U okviru postojećih strategija Republike Makedonije, identifikovano je 185 projekata, dok je veliki broj lokalnih inicijativa i planova grupisano u devet grupa. Prvi na listi su projekti koji su usklađeni sa Direktivom za zaštitu prirodnih staništa, divlje flore i faune 92/43/EEC i Direktivom za zaštitu ptica 79/409/EEC, dok druga lista sadrži mere za podršku održivom razvoju (održivo korišćenje prirodnih

⁵⁸¹ Sostojba na životnata sredina 2000, Životinsko carstvo – Fauna; Ministerstvo za životna sredina i Prostorno Planiranje,

http://enrin.grida.no/htmls/macedon/soe2000/eng_mac/mkd/biodiversity/fauna.htm 02.02.2015.

⁵⁸² Fifth National Report to the Convention on Biological Diversity of the Republic of Macedonia, Ministry of Environment and Physical Planning, Skopje, 2014., str. 10, http://www.moep.gov.mk/wp-content/uploads/2014/12/Fifth-National-report_EN1.pdf 03.02.2015.

resursa, ekoturizam, održiva poljoprivreda i dr.), mere za restoraciju staništa (pošumljavanje, revitalizacija močvara i dr.) i mere za jačanje kapaciteta i edukaciju. Rangiranje projekata je izvršeno na osnovu 15 kriterijuma (uvažavanje direktiva Evropske unije, programa Natura 2000, međunarodnih konvencija, nacionalnih strategija, lokalnih inicijativa i isplativosti).

Prema Nacionalnoj strategiji Makedonije za približavanje zakonodavstvu Evropske unije u delu koji se odnosi na životnu sredinu, predviđeno je da ukupni investicioni troškovi za očuvanje prirode iznose 20 miliona evra kapitalnih troškova i 11 miliona evra operativnih troškova. Predviđeno je da se najveći deo ovih sredstava iskoristi za zaštitu područja. U okviru pomenute Strategije su predviđena i sredstva u iznosu od 90,7 miliona eura namenjena za restoraciju prirodnih staništa, zaštitu vrsta van zaštićenih područja (ex situ) i druge posebne projekte. Za period 2009. – 2013. godina, predviđene ukupne investicije su iznosile 7,67 miliona eura za sektor prirode. Prema Nacionalnoj strategiji, za ulaganje u životnu sredinu je predviđeno da se prethodno pomenuta sredstva ulože za tri najveća projekta, a to su formiranje dva nacionalna parka „Jablanica“ i „Jakupica“ i projekat „Osogovo“ za zaštitu prirode i održivi razvoj⁵⁸³.

Pregledom i analizom planova Nacionalne strategije Republike Makedonije za ulaganje u životnu sredinu od 2009. do 2013. godine, uočava se veliki broj planova i ulaganja u sektor zaštite životne sredine okrenut ka zbrinjavanju otpada. Zbrinjavanje i reciklaža različite vrste otpada jeste u fokusu nadležnih organa Makedonije, obzirom da problem otpada moraju da reše u postupku približavanja Evropskoj uniji. Sledeće namere u poboljšanje stanja i ulaganja usmerena su ka elementima životne sredine: vodi, zemljištu i vazduhu, a u delu koji se odnosi na prirodu, najviše se pažnje posvećuje zaštiti predela i

⁵⁸³ Национална стратегија за инвестиции во животната средина (2009-2013), Министерство за животна средина и просторно планирање, Република Македонија, стр. 46-48.

zaštićenim područjima, kao i proglašavanju novih, visokog ranga zaštite. U Strategiji nisu posebno planirana ulaganja u zaštitu i zbrinjavanje različitih životinjskih populacija u prirodnim staništima, ali, ovo se može postići adekvatnom zaštitom staništa.

Nacionalna strategija biodiverziteta sa akcionim planom Republike Makedonije je završena 2005. godine, dok godina usvajanja tek predstoji, obzirom da se strategija trenutno nalazi u postupku revizije⁵⁸⁴. Osnovni tekst Strategije nije samo da prikaže stanje biodiverziteta u Makedoniji, već da predstavi kapacitete i mogućnosti za realizaciju i/ili prepreke za zaštitu i održivo korišćenje, uključujući i institucionalne i pravne okvire, harmonizaciju sa međunarodnom legislaturom i standardima Evropske unije i mehanizme za integraciju zaštite i održivog korišćenja biološke raznovrsnosti u sektorske programe i politike⁵⁸⁵.

Republika Makedonija je učestvovala u razvoju Pan-evropske strategije o biološkom i predeonom diverzitetu koja proširuje obim Konvencije o biološkoj raznovrsnosti na predele koristeći Pan-evropske ekološke mreže kao glavno sredstvo za njeno sprovođenje, na osnovu koje je razvijena Narodna ekološka mreža (MAK - NEN)⁵⁸⁶.

Za realizaciju programa koji su u skladu sa Konvencijom o biološkoj raznovrsnosti u poslednjih nekoliko godina, aktivnosti su fokusirane uglavnom na zaštitu područja, očuvanje biljnih vrsta, saradnju, obrazovanje i podizanje javne svesti, sprovođenje Kartagena protokola

⁵⁸⁴ STATUS OF DEVELOPMENT OF NATIONAL BIODIVERSITY STRATEGIES AND ACTION PLANS OR EQUIVALENT INSTRUMENTS (NBSAPS) AT 6 January 2015, The Convention on Biological Diversity, <https://www.cbd.int/nbsap/>, 05.02.2015.

⁵⁸⁵ Nacionalna strategija za investicij u životnata sredina (2009-2013), Ministerstvo za životna sredina i prostorno planiranje Republika Makedonija, Skopje, http://enrin.grida.no/htmls/macedon/soe2000/eng_mac/mkd/biodiversity/index.htm 05.02.2015.

⁵⁸⁶ Fifth National Report to the Convention on Biological Diversity of the Republic of Macedonia, Ministry of Environment and Physical Planning, Skopje, 2014, http://www.moepp.gov.mk/wp-content/uploads/2014/12/Fifth-National-report_EN1.pdf. str. 13.

o biološkoj bezbednosti⁵⁸⁷, kao i pripreme aktivnosti za Nagoja protokol⁵⁸⁸. Novorazvijeni nacionalni ciljevi za očuvanje biodiverziteta u procesu revizije Nacionalne strategije očuvanja biodiverziteta sa Akcionim planom (NBSAP) su usklađeni sa 2020 Aiči ciljevima⁵⁸⁹. Indikatori za praćenje napretka ka sprovođenju nacionalnih kao i Aiči ciljeva tek treba da budu identifikovani. Njihov razvoj zahteva prevazilaženje problema redovnog prikupljanja relevantnih podataka⁵⁹⁰.

Radna verzija Uredbe o uslovima za držanje divljih životinjskih vrsta u zatočeništvu je pripremljena i precizira uslove koje bi Zoološki vrtovi, slični objekti ili prostorije za držanje divljih životinja trebalo da ispunjavaju, uslove držanja, praćenje i beleženje načina ponašanja divljih životinja u zatočeništvu, na osnovu koje bi licenca za čuvanje i uzgoj divljih životinja mogla da bude izdata⁵⁹¹.

Strategija i Akcioni plan za zaštitu biodiverziteta bi trebalo da budu sredstva za unapređenje stanja biodiverziteta, a drugi korak koji bi omogućio ostvarivanje potrebnih ciljeva je međusektorsko povezivanje, problem koji postoji u skoro svim zemljama Balkana. Problemi u Republici Makedoniji koji dovode do trajnih gubitaka biodiverziteta su, između ostalih, neadekvatna i nepotpuna zakonska osnova u kojoj nisu jasno razjašnjene dužnosti i odgovornosti nadležnih u okviru agencija odgovornih za sprovođenje, a takođe i nepoštovanje postojećih propisa. Što se tiče prirodnih retkosti, postoji niz nedostataka u

⁵⁸⁷ Catragna Protocol on Biosafety to the Convention on Biological Diversity, Secretariat of the Convention on Biological Diversity, Montreal, 2000, <https://bch.cbd.int/protocol/> 05.02.2015.

⁵⁸⁸ Nagoya Protocol on Access to Genetic Resources and the Fair and Equitable Sharing of Benefits Arising from their Utilization to the Convention on Biological Diversity, Secretariat of the Convention on Biological Diversity, Montreal, 2011, <https://www.cbd.int/abs/doc/protocol/nagoya-protocol-en.pdf> 05.02.2015.

⁵⁸⁹ Aichi Biodiversity Targets, <https://www.cbd.int/sp/targets/> 05.02.2015.

⁵⁹⁰ Fifth National Report to the Convention on Biological Diversity of the Republic of Macedonia, *Op. cit.*, str. 14.

⁵⁹¹ Fifth National Report to the Convention on Biological Diversity of the Republic of Macedonia, *Op. cit.*, str. 63.

legislaturi: zastareli propisi, postojanje velikih „rupa“ u zakonima, zastareli modeli zaštite, nedosatacak efikasnih instrumenata zaštite, nejasna podela nadležnosti između centralnih i lokalnih vlasti, preklapanje odgovornosti između ministarstava i drugih tela i institucija na centralnom vladinom nivou; nedovoljna implementacija zakonskih odredbi i dr. Makedonija je u cilju bolje zaštite biodiverziteta potpisala nekoliko bilateralnih sporazuma o saradnji sa sledećim zemljama: Albanijom, Austrijom, Bugarskom, Hrvatskom, Grčkom, Rusijom, Srbijom, Crnom Gorom, Švajcarskom i NVO sektorom (o zaštiti četiri vrste evropskih grabljivica).

Kao rezultat međunarodne saradnje, ratifikovanja i prihvatanja brojnih obaveza, može se reći da postojeće nacionalno zakonodavstvo, kad je u pitanju zaštita biodiverziteta, nije u skladu sa ratifikovanim međunarodnim konvencijama i protokolima. Zato bi prioritet trebalo prvo da bude primena odredbi ratifikovanih dokumenata⁵⁹². Međunarodni sporazumi koji bi trebalo da se ratifikuju su: Konvencija o zaštiti i korišćenju prekograničnih vodotokova i međunarodnih jezera⁵⁹³ i Sporazum o šumama⁵⁹⁴. Za potrebe prekogranične saradnje za zaštitu prirode i uspostavljanje prekograničnih zaštićenih područja, osnovani su različiti odbori i tela, na različitim nivoima - institucionalnom, akademskom i dr⁵⁹⁵.

Postoji nekoliko nacionalnih strategija, odnosno planova koji su na direktan ili indirektan način povezani sa zaštitom i očuvanjem biodiverziteta. To je Prostorni plan Republike Makedonije, koji je

⁵⁹² Biodiversity Strategy and Action Plan of the Republic of Macedonia, Ministry of Environment and Physical Planning, Skopje, 2004.

⁵⁹³ Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes, Helsinki, 1992, <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/water/pdf/watercon.pdf> 06.08.2015.

⁵⁹⁴ International arrangement on forests beyond 2015, United Nations Forum on Forests, E/CN.18/2015/L.2/Rev.1, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.18/2015/L.2/Rev.1.

⁵⁹⁵ Fifth National Report to the Convention on Biological Diversity of the Republic of Macedonia, *Op. cit.* str. 58.

zakonom za njegovu primenu⁵⁹⁶ predviđen za period od 2002. do 2020. godine. Prostorni plan za planski region se donosi za svaki region posebno. Za sada su usvojena četiri ovakva plana, Drugi nacionalni akcioni plan za životnu sredinu (NEAP2), Strategija regionalnog razvoja Republike Makedonije (2009-2019)⁵⁹⁷ kao i druge sektorske strategije i programi. Osnovni problem je njihova nedovoljna primena i neusklađena saradnja između državnih i lokalnih nadležnih organa.

Nacionalni odbor za biološku raznovrsnost je osnovan odlukom vlade Republike Makedonije na osnovu Konvencije o biološkoj raznovrsnosti i sastoji se od dvadeset istaknutih naučnika i stručnjaka koji su postigli značajne uspehe u oblasti očuvanja biodiverziteta. Ciljevi odbora su da prati sprovođenje konvencija na nacionalnom nivou, kao i da doprinese stvaranju kvalitetnih odluka⁵⁹⁸. Danas ovaj odbor nije više aktivan. Postojali su i drugi nacionalni odbori, koji su organizovani u skladu sa drugim multilateralnim sporazumima (Ramsarska i Bonska konvencija i dr.) ili savetima (za prirodu, održivi razvoj). Međutim, zbog nedovoljne aktivnosti ovih odbora, potrebno je razmotriti mogućnost organizovanja jedinstvene organizacije⁵⁹⁹.

Prepreke i ograničenja u očuvnju biodiverziteta su nabrojana u Strategiji o biodiverzitetu sa Akcionim planom, koja još nije usvojena. Tako se u Strategiji navodi da Makedoniji nedostaje detaljna Strategija za kvalitetno očuvanje biološke raznovrsnosti, kao i dugoročni i kratkoročni planovi sa definisanim prioritetima za aktivnosti koje vode do očuvanja biodiverziteta. Nacionalni akcioni plan za životnu sredinu je zastareo. Zakonodavstvo nije usklađeno sa onim u Evropskoj uniji i

⁵⁹⁶ Zakon o sprovođenju Prostornog plana Republike Makedonije za period od 2002. do 2020., Službeni glasnik Republike Makedonije, br. 39/2004.

⁵⁹⁷ Fifth National Report to the Convention on Biological Diversity of the Republic of Macedonia, *Op. cit.*, str. 89.

⁵⁹⁸ Biodiversity Strategy and Action Plan of the Republic of Macedonia, Ministry of Environment and Physical Planning, Skopje, 2004 str. 81.

⁵⁹⁹ Fifth National Report to the Convention on Biological Diversity of the Republic of Macedonia, *Op. cit.* str. 56.

nedovoljna je primena postojećeg zakonodavstva o biološkoj raznovrsnosti. Implementacija odredbi potpisanih i ratifikovanih konvencija koje se odnose na biodiverzitet nije zadovoljavajuća. Implementacija principa održivog razvoja i održivog korišćenja prirodnih resursa je zanemarena, a istaknuto je i da rad inspekcija i pravosudnih organa nije dovoljno efikasan.

Primećeno je da se odgovornosti u okviru pojedinih ministarstava preklapaju, kao i da je potrebna nezavisna institucija koja bi se mogla direktno fokusirati na probleme praćenja i očuvanja biodiverziteta. Kontinuirano praćenje biološke raznovrsnosti i staništa u skladu sa evropskim i svetskim standardima ne postoji, a instituti i laboratorije koje bi trebalo da se bave ovim pitanjima nemaju odgovarajuću tehničku opremu i osoblje. Ne postoji jedinstvena baza podataka o biološkoj raznovrsnosti, sa analizom uticaja koji su doveli do njenog povećanja ili smanjenja niti Crvena knjiga ugroženih biljnih i životinjskih vrsta. Osim toga, istaknuto je da nedostaje interesovanje međunarodne zajednice za investiranje u očuvanje biološke raznovrsnosti zbog manjka informacija i nedostatka angažovanja makedonskih vlasti u ovoj oblasti.

Na Evropskoj Crvenoj listi je uključeno 113 vrsta kičmenjaka nastanjenih u Makedoniji (30 vrsta riba, 66 ptica, 16 vrsta sisara i jedna vrsta gmizavca). Čak 17 od 20 endemičnih vrsta riba je u kategoriji globalno ugroženih od kojih se 7 nalazi samo u Ohridskom jezeru, 6 u Prespanskom, 1 u Dojranskom jezeru. Republika Makedonija još uvek nema nacionalnu Crvenu listu. Razlog nestanka i/ili ugrožavanja životinjskih populacija je prvenstveno zbog negativnih ljudskih aktivnosti. Na akvatične ekosisteme i njihovu okolinu koji predstavljaju važne centre biodiverziteta deluje nekoliko ključnih faktora koji dovode do narušavanja prirodnih uslova i tako smanjenja broja vrsta, a ti faktori su: uništavanje, fragmentacija i izolacija prirodnih staništa; lov za komercijalne svrhe, sakupljanje za naučne potrebe, iz hobija ili za druge

svrhe; širenje invazivnih vrsta (direktno ili indirektno ovome doprinose različite čovekove aktivnosti u prirodnim staništima); nedovoljno znanja o osnovnim karakteristikama i potrebama populacija životinja i njihovom rasprostranjenju.

Posebne primedbe odnose se na nivo društvene svesti o zaštiti biodiverziteta. Naglašeno je da znanje i obrazovanje javnosti o toj oblasti u Makedoniji nije zadovoljavajuće, da nedostaju finansijska sredstva za razvoj aktivnosti za očuvanje i promociju zaštite biodiverziteta, da praktična primena naučnih dostignuća u toj oblasti nije dovoljna, kao i da nadzor i sprovođenje zakona takođe nisu na odgovarajućem nivou, te da uticaj interesnih grupa i opšte politizacije pitanja zaštite životne sredine imaju kontraproduktivne efekte u oblasti očuvanja biodiverziteta⁶⁰⁰.

U okviru trenutno uspostavljenih mehanizama, definisano je nekoliko mera za dalje proširenje obima i efikasnosti očuvanja biodiverziteta u Republici Makedoniji: razvoj zakonskih i strateških dokumenata za biodiverzitet, usklađivanje nacionalne legislature sa standardima Evropske unije i drugim međunarodnim konvencijama, uključivanje očuvanja biodiverziteta u okviru procesa prostornog planiranja, razvoj mehanizama za procenu uticaja (EIA) i stratešku procenu uticaja (SEIA) na životnu sredinu, povećanje broja projekata u oblasti istraživanja i očuvanja biodiverziteta, koji je finansiran od strane međunarodnih i domaćih izvora i jačanje kapaciteta nadležnog ministarstva, kao i pratećih naučnih i stručnih institucija i njihove međusobne saradnje i saradnje sa NVO.

Najvažniji negativni činioci po biodiverzitet u Makedoniji se ne razlikuju mnogo u poređenju sa drugim zemljama, jer se javljaju u svim privrednim sektorima: poljoprivredi, šumarstvu, ribolovu, industriji,

⁶⁰⁰ Biodiversity Strategy and Action Plan of the Republic of Macedonia, Ministry of Environment and Physical Planning, Skopje, 2004 str. 94.

gradnji, rudarstvu, energetici, saobraćaju, turizmu⁶⁰¹. Pored svih, prethodno nabrojanih problema i planova za unapređivanje zaštite biodiverziteta, period od 2003 do 2013. godine je doneo dobre rezultate u istraživanjima nacionalne biološke raznovrsnosti. Što se tiče životinjskih vrsta, otkrveno je 48 vrsta beskičmenjaka, urađena kvantitativna procena brojnosti populacija za određene vrste (balkanski ris, nekoliko vrsta ptica) i trendovi u ukupnoj populaciji određenih vrsta ptica - beloglavi sup (*Gyps fulvus*), bela kanja (*Neophron percnopterus*), belonokta vetruška (*Falco naumanni*), orao krstaš (*Aquila heliaca*) i brojna druga istraživanja koja su dala značajne podatke i mape rasprostranjenja vrsta.

Zbog negativnih faktora koji su intenzivirani u poslednjih desetak godina, negativni trendovi su zabeleženi u nekoliko populacija. Primećeno je potpuno istrebljenje orla bradana *Gypaetus barbatus* i *Aegypius monachus* iz Makedonije i drastičnog pada brojnosti beloglavog supa i bele kanje, pre svega kao rezultat lako dostupnih hemijskih preparata koji se koriste za trovanje krupnih zveri i pasa. Registrovan je pad u populaciji belonokte vetruške od najmanje 70%, a smanjenje veličine populacije divokoza je primećeno u NP Mavrovo (na području Korab planine, uglavnom zbog krivolova) i višenamenskom području Jasen (trenutno iz nepoznatih razloga)⁶⁰².

⁶⁰¹ Biodiversity Strategy and Action Plan of the Republic of Macedonia, Ministry of Environment and Physical Planning, Skopje, 2004 str. 15-50.

⁶⁰² Fifth National Report to the Convention on Biological Diversity of the Republic of Macedonia, *Op. cit.*, str. 11.

ZAKLJUČAK

*„Da bi se s vremena na vreme videlo univerzalno
i svevremensko lice istine, čovek mora biti spreman
da i najsitnije od svih živih bića voli koliko i samoga sebe.“*

Mahatma Gandhi (1869-1948), indijski političar i državnik

Naučna saznanja potvrdila su činjenicu da i životinje mogu osećati bol, patnju, strah i stres, a promena etičkih shvatanja na globalnom nivou, podržana i promovisana kroz aktivnosti nacionalnih i međunarodnih društava za zaštitu životinja, doprinela je suštinskim izmenama njihovog pravnog položaja u velikom broju pravnih sistema. U zakonodavstvima razvijenih evropskih zemalja, poput Švajcarske i Nemačke, insistira se na konceptu zaštite životinja radi njih samih, dok je u zemljama *common law* sistema on i dalje „u senci“ dobrobiti ljudi i čitavog društva. U svakom slučaju, nesporno je da se brigom za životinje, poboljšava zdravlje čitavog čovečanstva, kao i opstanak planetarnog eko – sistema, odnosno prirode i divljine. U tom smislu, pravnu, pa i krivičnopravnu zaštitu životinja treba, između ostalog, shvatiti i kao garanciju zaštite i održivog razvoja životne sredine uopšte, čiji su one značajan integralni deo. Povređivanje i ugrožavanje života, zdravlja, telesnog i psihičkog integriteta životinja, međutim, ne predstavlja samo atak na životnu sredinu, već često, u zavisnosti od

konkretnih okolnosti, može predstavljati i značajan prediktor, simptom, uzrok ili posledicu nasilja u međuljudskim odnosima – u porodici, u partnerskim odnosima, u široj društvenoj zajednici ili između vršnjaka. Imajući to u vidu, sprečavanje i kažnjavanje okrutnosti prema životinjama treba sagledati i kao jednu od mera prevencije nasilja i nasilničkog kriminaliteta uopšte.

Pojedini aspekti odnosa između čoveka i životinja oduvek su bili predmet regulisanja pravnih normi, ali ono što je vremenom evoluiralo jeste način na koji su ti odnosi uređivani i pobude iz kojih se to činilo. Tako se od strogo i radikalno antropocentričnih zakona iz perioda starog, srednjeg i dela novog veka, koji su životinje štitili samo formalno, dok je, zapravo, zaštita pružana ljudima i njihovim interesima, u pojedinim pravnim sistemima stiglo do savremenih biocentrično orijentisanih zakona, koji prepoznaju da životinje imaju određene vrednosti za sebe, pa i određene interese, što ih čini na samo korak od priznavanja takozvanih „prava životinja“.

Uprkos generalnoj tendenciji sve intenzivnijeg prevazilaženja regionalnih i nacionalnih razlika i sve prisutnije unifikacije zakonskih rešenja kao izraza opštih globalističkih aspiracija, čini se da oblast kaznenopravne zaštite životinja i dalje u mnogim zemljama odoleva spoljnim pritiscima, zadržavajući određenu dozu autentičnosti. Ove nacionalne i regionalne osobenosti koje, u krajnjoj instanci, dovode do situacije da u nekim zemljama životinje imaju tretman i društveni i pravni status sličan članu porodice, dok se u drugim zemljama smatraju pukim pokretnim stvarima nesposobnim da osele bol i patnju, mogu se pripisati duboko ukorenjenim socijalnim i kulturnim različitostima.

Držeći da je smisao komparativnopravne analize da ukaže na rešenja iz inostranih sistema koja mogu poslužiti kao uzori za našeg zakonodavca, u radu su analizirani zakoni zemalja koje u oblasti zaštite životinja imaju dužu i sadržajnije tradiciju od naše. Time se nastoji da analizirana uporednopravna rešenja budu sagledana kritički i kao

mogući pravni transplant koji bi poboljšali postojeću regulativu u ovoj oblasti kod nas. Komparativnopravna analiza sprovedena je na dva odvojena koloseka: 1) u zemljama anglosaksonskog pravnog sistema, gde su uključene Sjedinjene Američke Države i Velika Britanija i 2) u zemljama evropsko – kontinentalne pravne tradicije, za čije predstavnike su odabrane Nemačka, Italija i Švedska.

Naime, u zemljama *common – law* sistema su prvi propisi posvećeni suzbijanju okrutnosti prema životinjama usvojeni pre nego što je to učinjeno u zemljama evropsko – kontinentalne pravne tradicije. Sa druge strane, napredne ideje o zaštiti, dobrobiti i „pravima“ životinja su brže inkorporisane u zakonodavstva evropskih zemalja koja su, naročito poslednjih decenija u toj oblasti postigla značajan napredak. Ako se po strani ostave one zemlje koje uopšte nemaju zakonske odredbe iz ove oblasti, može se uočiti da između onih zemalja koje poseduju *anti cruelty* i druge zakonske odredbe posvećene zaštiti životinja postoji sve viši stepen konvergencije, približavanja usled transplantovanja⁶⁰³ pojedinih rešenja. Zbog toga se čak i rešenja prisutna u anglo – saksonskom i evropsko – kontinentalnom sistemu pravne zaštite životinja sve više približavaju, te se stiče utisak da se njihove inicijalne razlike postepeno prevazilaze. Takođe, veliki broj zemalja, uključujući i našu, kada je u pitanju problematika zaštite životinja, unose u svoje pravne sisteme rešenja iz uporednog prava. Tu se, pre svega, misli na zakone posvećene zaštiti i dobrobiti životinja, kao i na krivično delo ubijanja i zlostavljanja životinja, koje se u anglo – saksonskom pravnom sistemu naziva okrutnost prema životinjama (*animal - cruelty*) ili zloupotreba životinja (*animal abuse*).

Za ovakvu postepenu unifikaciju zakonskih rešenja u oblasti zaštite životinja zaslužno je, pre svega, obilje međunarodnih pravnih akata univerzalnog i regionalnog karaktera koji su posvećeni, bilo zaštiti

⁶⁰³ Votson, A.: Pravni transplant: pristup uporednom pravu, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2000.

pojedinih životinjskih vrsta, bilo zaštiti životne sredine, pa, u okviru nje, i životinjskog sveta, odnosno faune. Treba očekivati da će takva unifikacija biti naročito intenzivirana ukoliko bude doveden do kraja postupak formalnog usvajanja Univerzalne deklaracije o dobrobiti životinja od strane Organizacije Ujedinjenih nacija. Konačno, ne treba zaboraviti da ujednačavanju zakonskih rešenja, ali i prakse zaštite životinja u pojedinim pravnim sistemima u velikoj meri doprinose i aktivizam, lobiranje, kampanje i drugi programi i aktivnosti imponantnog broja međunarodnih i nacionalnih nevladinih organizacija i drugih udruženja posvećenih zaštiti i dobrobiti životinja. Savremena sredstva komunikacije omogućavaju da se njihove aktivnosti sprovede na globalnom nivou, bez obzira na državne granice, te su i rezultati takvog delovanja nadnacionalnog karaktera. Oni se pre svega sastoje u podizanju društvene svesti o značaju zaštite životinja i opasnostima koje po životnu sredinu, a samim tim i po opstanak čitavog čovečanstva ima njihovo povređivanje i ugrožavanje. Ove organizacije i udruženja vrše i konkretne pritiske na zakonodavce, upućujući različite peticije, apele, vršeći javna zagovaranja i inicirajući javne diskusije o pojedinim zakonskim rešenjima, čime doprinose poboljšanju položaja životinja u društvu i pravu kao i unapređenju postojećeg stanja biodiverziteta faune kao integralnog dela životne sredine.

Samim tim što poseduju zakone posvećene dobrobiti životinja, države čiji su pravni okviri analizirani u ovoj monografiji potvrdile su da priznaju (što izričito, poput Nemačke, što indirektno, poput Švedske) životinjama svojstvo osećajnih bića, odnosno sposobnost da osećaju bol, patnju, strah i stres. Ipak, sve ove države dopuštaju različite oblike eksploatacije životinja od strane ljudi: ubijanje životinja radi ishrane, lova, ribolova, korišćenje životinja za rad i vršenje naučnih eksperimenata na životinjama. To znači da one ne smatraju životinje subjektima prava koji poseduju sopstvene vrednosti i interese, odnosno da i dalje ne prihvataju koncept prava već samo koncept dobrobiti

životinja. Dakle, one samo nastoje da se u situacijama gde se životinjama od strane ljudi legalno nanose bol, patnja, strah i stres kao što su klanje životinja, lov, ribolov i naučni ogledi, to čini na koliko-toliko human ili barem najmanje nehuman način. Pravno jemstvo čovečnog odnosa prema životinjama u različitim situacijama, a posebno kada se one koriste kao sredstva za ostvarivanje čovekovih ciljeva, sadržano je u nacionalnim zakonima posvećenim zaštiti i dobrobiti životinja kao i u ratifikovanim međunarodnim konvencijama.

Pravni akti posvećeni zaštiti i dobrobiti životinja po pravilu regulišu sledeća pitanja: definisanje osnovnih pojmova u vezi sa dobrobiti životinja, prava i obaveze vlasnika i držalaca životinja, minimalni standardi prilikom postupanja sa izgubljenim ili napuštenim životinjama, zaštita životinja od zlostavljanja kao i zaštita dobrobiti životinja pri njihovom lečenju, držanju, uzgoju, prometu, prevozu, klanju ili lišavanju života na drugi način, upotrebi u svrhu zabave kao i prilikom sprovođenja naučnih oglada na životinjama. Među ovim pitanjima se kao posebno sporno izdvaja sprovođenje naučnih eksperimenata na životinjama, budući da u takvim situacijama možda i najviše dolazi do izražaja kolizija između interesa ljudi sa jedne i dobrobiti životinja sa druge strane.

Opravdanost, svrsishodnost, ekonomska isplativost i realni naučni doprinos eksperimenata na životinjama, osobito u vreme kada postoje brojne alternative ovoj okrutnoj i nehumanoj praksi, predmet su brojnih rasprava iz oblasti medicine, veterine, etike i prava⁶⁰⁴. Nema sumnje da su eksperimenti na životinjama u jednom istorijskom periodu odigrali značajnu ulogu u razvoju prirodnih nauka, a posebno medicine. Ovakvi eksperimenti omogućili su pronalaženje lekova protiv mnogih bolesti poput difterije, dijabetesa, dečje paralize, velikih boginja i besnila, a doprineli su i napretku u oblasti

⁶⁰⁴ Više o tome: Paul, E.: Us and Them : Scientists' and Animal Rights Campaigners' Views of the Animal Experimentation Debate, *Animals and Society*, vol. 3., br. 1/1995., str. 1-21.

hirurgije, naročito u vezi sa presađivanjem organa.⁶⁰⁵ Međutim, brojna savremena istraživanja potvrdila su da eksperimenti na životinjama imaju ograničen domašaj, da njihovi rezultati često nisu primenljivi i pouzdani te da mogu dovesti naučnike u zabludu ili na pogrešan put⁶⁰⁶.

Na primer, grupa naučnika iz Danske i SAD nedavno je istakla da treba preispitati opravdanost upotrebe primata u naučnim ogledima i istraživanjima. Tim naučnika koji je predvodio profesor Rasmus Nielsen sa Univerziteta u Kopenhagenu uporedio je gene ljudi sa njihovim ekvivalentnim genima kod šimpanzi. Pronašli su da najveća razlika postoji upravo kod onih gena koji su zaduženi za imuni sistem i razvoj kancera, dok su utvrdili da najveća sličnost postoji između onih gena koji su zaduženi za razvoj mozga. Budući da su utvrdili da se geni ljudi i šimpanzi zaduženi za razvoj imunog sistema i kancera značajno razlikuju, Nielsen i njegove kolege su skerenuli pažnju na činjenicu da vršenje eksperimenata na primatima može dovesti do pogrešnih zaključaka u istraživanjima iz tih oblasti. To zapravo znači da rezultati dobijeni u eksperimentima na šimpanzama i drugim primatima koji se tiču lekova, toksičnosti, kancera i raznih drugih bolesti ne bi morali automatski da važe i za ljude. Razlog za to leži u ogromnoj genetskoj različitosti koja postoji između tih gena šimpanzi i ljudi, koja prouzrokuje da oni različito reaguju kada im je napadnut imuni sistem, odnosno da imaju različite reakcije na razvoj tumora, odnosno kancera.⁶⁰⁷

⁶⁰⁵ Paunović, M.: Prava životinja -savremeni međunarodni standardi, *Op.cit.*, str. 38.

⁶⁰⁶ Više o tome: Pound, P., Ebrahim, S., Sandercock, P., Bracken, M., Roberts, I. i Reviewing Animal Trials Systematically (RATS) Group: Where is the evidence that animal research benefits humans?, *British Medical Journal*, br. 328(7438)/2004., str. 514–517.

⁶⁰⁷ Nielsen, R., Bustamante, C., Clark, A., Glanowski, S., Sackton, T., J. Hubisz, M., Fledel-Alon, A., Tanenbaum, D., Civello, D., White, T., Sninsky, J., Adams, M. i Cargill, M.: A scan for positively selected genes in the genomes of humans and chimpanzees, *PLOS Biology* vol.3., br. 6/2005., str. 976-985.

Iako su se mnoge zemlje, uključujući države članice Evropske unije, Norvešku, Izrael, Indiju⁶⁰⁸ i Novi Zeland⁶⁰⁹ odrekle vršenja eksperimenata na životinjama u svrhu testiranja kozmetičkih preparata, ogledi na životinjama samo radi testiranja proizvoda za ulepšavanje se i dalje sprovode u 80% zemalja širom sveta⁶¹⁰. Osim testiranja kozmetičkih proizvoda i kućne hemije, eksperimenti na životinjama sprovode se i u okviru različitih medicinskih istraživanja, kao i za potrebe farmaceutske i vojne industrije. Na životinjama se testiraju šamponi (najčešće putem takozvanog Dražerovog testa)⁶¹¹ i aditivi za hranu, veštačke boje i konzervansi (za šta se koristi takozvani *LD 50 ili The Lethal Dose 50% Test*)⁶¹². Kada je reč o vojnoj industriji, primer posebno okrutnih eksperimenata na životinjama predstavljaju ogledi koji se sprovode na Radiološkom institutu američke države Merilend. U ovoj ustanovi, koja funkcioniše u sklopu američke vojske, rezus majmuni se obučavaju da trče u velikom točku tako što se podvrgavaju električnom šoku. Majmuni se zatim izlažu smrtonosnim dozama zračenja i primoravaju da i nakon toga trče u točku sve dok ne padnu, a sve to radi ispitivanja spremnosti vojnika da nastave sa borbom i nakon nuklearnog napada. Po pravilu se sve životinje koje su podvrgnute

⁶⁰⁸ One Green Planet, Cosmetics Animal Testing Has Been Banned in These Amazing Places, <http://www.onegreenplanet.org/animalsandnature/countries-that-have-banned-cosmetics-animal-testing/> 04.08.2015.

⁶⁰⁹ Humane Society International, “#BeCrueltyFree Campaign Milestone as New Zealand Becomes First Australasian Country to Ban Cosmetics Animal Testing “ http://www.hsi.org/news/press_releases/2015/03/NZ_cosmetic_animal_testing_ban033115.html?referrer=https://www.google.rs/?referrer=http://www.hsi.org/news/press_releases/2015/03/NZ_cosmetic_animal_testing_ban033115.html?referrer=http://www.hsi.org/news/press_releases/2015/03/NZ_cosmetic_animal_testing_ban033115.html?referrer=https://www.google.rs/?referrer=http://www.hsi.org/news/press_releases/2015/03/NZ_cosmetic_animal_testing_ban033115.html?referrer=https://www.google.rs/?referrer=http://www.hsi.org/news/press_releases/2015/03/NZ_cosmetic_animal_testing_ban033115.html 04.08.2015.

⁶¹⁰ Humane Society International, Creating a Cruelty-Free World: Ending Animal Testing for Cosmetics <http://www.hsi.org/issues/becrueltyfree/facts/infographic/en/> 04.08.2015.

⁶¹¹ Dresser, R.: Research on Animals: Values, Politics and Regulatory Reform, Southern California Law Review, vol. 58., 1985., str. 1156.

⁶¹² Dresser, R.: *Op.cit.*, str. 1155.

ovakvim eksperimentima ozbiljno razbole, a značajan procenat i uquine.⁶¹³

Imajući u vidu patnju životinja koje su podvrgnute naučnim ogledima sa jedne i insistiranje pojedinih društvenih i interesnih grupa da se ovakvi eksperimenti i dalje sprovode, sa druge strane, države koje poseduju zakone posvećene dobrobiti životinja nastoje da propisivanjem određenih minimalnih uslova obezbede da ovakvih eksperimenata bude što manje, da se izbegne njihovo nepotrebno ponavljanje, da se sve manje životinja uključuje u takve eksperimente, kao i da se bol koji one tom prilikom trpe svede na minimum. Ove zakonske odredbe rezultat su implementacije takozvanog „3R pravila“ (The Three Rs: Replacement, Reduction, Refinement)⁶¹⁴, koje je proklamovano u Zdravstvenom kodeksu za kopnene životinje (The Terrestrial Animal Health Code) usvojenom od strane Svetske Organizacije za zdravlje životinja (World Organization for Animal Health). *Replacement* ili zamena podrazumeva da se umesto živih životinja u eksperimentima koriste njihova tkiva ili ćelije (relativna zamena) kao i da se gde god je to moguće ovi ogledi zamene ogledima koji ne zahtevaju upotrebu životinja a kojima se ostvaruju isti naučni ciljevi (apsolutna zamena). *Reduction* ili redukcija uključuje primenu metoda koji omogućavaju istraživačima da steknu potrebne podatke upotrebom manjeg broja životinja u ogledu. *Refinement* ili prilagođavanje u smislu poboljšanja se odnosi na upotrebu metoda koji sprečavaju, olakšavaju ili umanjuju bol, patnju, stres ili dugoročnu povredu i poboljšavaju dobrobit životinja upotrebljenih u ogledu.⁶¹⁵

⁶¹³ Singer, P.: Praktična etika, Signature, Beograd, 2000., str. 66.

⁶¹⁴ Više o tome: Vučinić, M.: Osnovni principi zaštite oglednih životinja, Veterinarski glasnik, br. 3-4/ 2007., str. 175-176.

⁶¹⁵ World Organization for Animal Health (OIE): Terrestrial Animal Health Code, Article 7.8.3., Chapter 7.8. Use of Animals in Research and Education, <http://www.oie.int/international-standard-setting/terrestrial-code/access-online/> 04.08.2015.

Ovi principi implementirani su u zakone posvećene dobrobiti životinja većine zemalja, uključujući i one analizirane u ovoj monografiji. Pored toga, države koje su članice Saveta Evrope, obavezne su da prilikom sprovođenja naučnih eksperimenata na životinjama poštuju minimalne standarde propisane Evropskom konvencijom za zaštitu kičmenjaka koji se koriste za eksperimentalne i druge naučne svrhe. Usvojena je 18. marta 1986. godine, a dopunjena je Protokolom od 22. juna 1998. godine⁶¹⁶, koji je stupio na snagu 2. decembra 2005. godine⁶¹⁷. Njenim odredbama pokušava se postići ravnoteža između čovekove potrebe da koristi životinje radi sticanja određenih naučnih saznanja od opšteg dobra i činjenice da se vršenjem eksperimenata životinjama evidentno nanose bol, patnja, strah i stres. Ovom Konvencijom, kičmenjacima⁶¹⁸ je priznata ne samo sposobnost patnje, već i sposobnost pamćenja, a u skladu sa tim, proklamovana je i moralna obaveza čoveka da te životinje zaštiti od bola, patnje, stresa ili trajnih povreda i to kroz ograničavanje korišćenja kičmenjaka za ogledne i druge naučne svrhe i zamenu tih postupaka drugim, alternativnim metodama.

U Konvenciji su propisani: ciljevi za koje se eksperimenti sa životinjama mogu sprovoditi, uslovi opšte brige i smeštaja životinja koje se koriste ili koje će se koristiti u takvim procedurama (član 5.), uslovi uzgoja, nabavke i evidentiranja takvih životinja, a posebno

⁶¹⁶ European Convention for the Protection of Vertebrate Animals used for Experimental and Other Scientific Purposes, Strasbourg, 18.03.1986., Text amended according to the provisions of the Protocol (ETS No. 170) as of its entry into force on 2 December 2005., <http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/123.htm> 04.08.2015. i Evropska konvencija za zaštitu kičmenjaka koji se koriste za eksperimentalne i druge naučne svrhe, "Službeni glasnik Republike Srbije - Međunarodni ugovori", br. 1/2010.

⁶¹⁷ Protocol of amendment to the European Convention for the Protection of Vertebrate Animals used for Experimental and other Scientific Purposes, Strasbourg, 22.VI.1998, <http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/170.htm>, 13.11.2013.

⁶¹⁸ Evropska konvencija za zaštitu kičmenjaka koji se koriste za eksperimentalne i druge naučne svrhe pod pojam životinje podvodi sve kičmenjake, uključujući i slobodno živeće i/ili reproduktivne larvene forme, ali ne i druge fetalne ili embrionalne forme (član 1. stav 2.).

obeležavanja pasa i mačaka (čl. 14 – 17.), obaveza izbora procedure koja iziskuje najmanji broj životinja i kojom se uzrokuje najmanji bol, strah, stres ili trajna povreda (član 7.), uslovi sprovođenja eksperimenata sa životinjama (član 8.), njihovo prijavljivanje i obrazloženje nadležnim organima (član 9.), kao i lica ovlašćena da vrše takve eksperimente (član 13.). Posebne odredbe (čl. 25 – 26.) odnose se na obrazovanje i obuku lica koja obavljaju eksperimente sa životinjama ili se brinu o njima.⁶¹⁹ Detaljnije regulisanje smeštaja i brige o životinjama sadržano je u posebnom prilogu – Uputstvu, čiji je cilj da pruži savet o konstrukciji odgovarajućeg smeštaja za životinje. Za razliku od odredbi same Konvencije, odredbe Uputstva nisu obavezujućeg karaktera, već predstavljaju samo preporuke koje treba koristiti prema nahođenju, odnosno standarde, čijem postizanju treba težiti.⁶²⁰

Navedeni primeri iz prakse, saopštenja brojnih međunarodnih organizacija za zaštitu životinja i medijski izveštaji potvrđuju da se eksperimenti na životinjama i dalje ne vrše uvek u skladu sa navedenim principima, što izaziva zabrinutost javnosti. Sa druge strane, zahvaljujući pritisku medija, kampanjama nevladinih organizacija⁶²¹ i aktivizmu zaštitara-pojedinaca, broj kompanija koje na svoje proizvode stavljaju oznaku „cruelty free“ raste iz dana u dan⁶²², kao i broj zakonodavnih inicijativa da se eksperimenti na životinjama ograniče ili u potpunosti zabrane, bar kada su u pitanju ciljevi koji nemaju vitalan značaj za lečenje ili opstanak ljudi, poput, na primer, testiranja kozmetike i kućne hemije.

⁶¹⁹ Više o tome: Batrićević, A.: Zaštita životinja u međunarodnom pravu, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2013., str. 103-107.

⁶²⁰ Videti: Prilog A. Uputstvo za smeštaj i brigu o životinjama, u vezi sa članom 5. Evropske konvencija za zaštitu kičmenjaka koji se koriste za eksperimentalne i druge naučne svrhe.

⁶²¹ Videti na primer kampanje organizacije Cruelty Free International, <https://www.crueltyfreeinternational.org/> 04.08.2015.

⁶²² Spisak kompanija čiji proizvodi nisu testirani na životinjama dostupan je na internet prezentaciji udruženja PETA : http://features.peta.org/cruelty-free-company-search/cruelty_free_companies_search.aspx?Donottest=0&Product=0&Dotest=-1&Regchange=-1&Country=-1&Keywordd=04.08.2015.

Istinsko poboljšanje dobrobiti životinja u korist čitave zajednice pored usvajanja novih i menjanja postojećih, zahteva i doslednu primenu odgovarajućih zakonskih rešenja u praksi. Ona nije moguća ukoliko se pojedine odredbe automatski preuzmu iz onih pravnih sistema koji u ovoj oblasti imaju dužu i razvijeniju tradiciju, bez uzimanja u obzir socijalno – ekonomskog i političko-istorijskog konteksta u kome one treba da budu primenjivane. Zbog toga u uporednom pravu ne treba tražiti samo uzore u vidu „naprednih“ zakonskih rešenja i pravnih instituta, već i u načinu razmišljanja, odnosno opštem teorijskom, filozofskom konceptu na kome počiva sistem pravne zaštite životinja u nekoj zemlji. Zbog toga je pored poznavanja zakonskih odredbi inostranih pravnih sistema potrebno i upoznati se sa njihovom sudskom praksom iz ove oblasti, budući da se jedino iz nje može uvideti kako se inkriminacije relevantne za zaštitu životinja i pojedini pojmovi u njima upotrebljeni tumače u svakom konkretnom slučaju.

U tom smislu treba istaći da samo uvođenje nove inkriminacije ubijanja i zlostavljanja životinja u krivično zakonodavstvo naše zemlje i pooštavanje kazne za istu, kao i usvajanje Zakona o dobrobiti životinja po uzoru na komparativnopravna rešenja, predstavljaju značajane, ali ne i dovoljne iskorake. Preduslov za njihovu uspešnu primenu jeste precizno definisanje odnosa između njihovih odredaba posvećenih mučenju, odnosno zlostavljanju životinja i nedvosmisleno utvrđivanje koje se životinjske vrste mogu smatrati objektom radnje krivičnog dela ubijanja i zlostavljanja životinja po uzoru na član 2. Zakona o dobrobiti životinja. To isto se odnosi i na „popunjavanje“ na osnovu slučajeva iz prakse određenih pravnih standarda, koji su u navedenim propisima samo teorijski definisani, kao što je uostalom i sam pojam dobrobiti životinja. Operacionalizacija takvih blanketnih pojmova zahteva i određeni protek vremena tokom kojeg bi na osnovu analize većeg broja slučajeva iz sudske prakse bio oformljen jednoobrazan pristup

njihovom tumačenju. To je značajan preduslov za uspešnu primenu svih novouvedenih inkriminacija, ali ujedno i važno jemstvo pravne sigurnosti u ovoj oblasti.

Pri tome zakonodavstva i dobra praksa drugih zemalja mogu poslužiti kao putokazi, ali ne treba prenebregnuti činjenicu da istorijat i zakonodavstva i aktivizma u oblasti zaštite životinja u pojedinim zemljama (poput Sjedinjenih Američkih država, Velike Britanije, Nemačke, Švajcarske i Švedske) ima znatno dužu tradiciju nego što je to slučaj sa našom, te da će biti potrebno dosta vremena i napora (pre svega u vidu podizanja svesti o njihovom značaju) da ove odredbe dožive širu i uspešniju primenu u našoj zemlji. Istovremeno, ne treba zaboraviti da je kritički pristup uporednopravnim rešenjima preduslov za njihovo potpuno razumevanje i eventualno uspešno prenošenje u domaće zakonodavstvo. Osim analize zakonskih tekstova treba uzeti u obzir i izveštaje međunarodnih organizacija za zaštitu životinja u pojedinim zemljama, budući da oni omogućavaju ostvarivanje uvida u stvarno stanje u toj oblasti, koje u nekim slučajevima odstupa od normativnog. Konačno, uporednopravna rešenja treba sagledati u socijalnom, ekonomskom, kulturnom i istorijskom kontekstu određene zemlje i imati u vidu uticaje koje je na razvoj njenog zakonodavstva imalo članstvo u pojedinim međunarodnim i regionalnim organizacijama. To je posebno bitno sa aspekta harmonizacije sa pravom Evropske unije, kome naša zemlja stremi, budući da ova regionalna organizacija poseduje brojne pravne izvore posvećene upravo zaštiti života, zdravlja i dobrobiti životinja, čija implementacija predstavlja obavezu njenih država članica.

LITERATURA

Knjige

1. Antolović, J., Frković, A., Grubešić, M., Holcer, D., Vuković, M., Flajšman, E., Grgurev, M., Hamidović, D., Pavlinić, I. i Tvrtković, N. : Crvena knjiga sisavaca Hrvatske. Ministarstvo kulture, Državni zavod za zaštitu prirode, Zagreb, 2006.
2. Ascione, F., Arkow, P.: Child Abuse, Domestic Violence and Animal Abuse- Linking the Circles of Compassion for Prevention and Intervention, Purdue Research Foundation, United States of America, 1999.
3. Avramović, S.: Opšta pravna istorija: stari i srednji vek, Nomos, Beograd, 2004.
4. Batrićević, A., Batanjski, V.: Zaštita životinja u Srbiji-kaznenopravni i ekološki aspekti, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2014.
5. Batrićević, A.: Zaštita životinja u međunarodnom pravu, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2013.
6. Bentham, J.: An Introduction to the Principles of Morals and Legislation (1781), Batoche Books, Kitchener, 2000.
7. Biljana Janev Hutinec, Kletečki E., Lazar B., Martina Podnar Lešić, Skejić J., Tadić Z., Tvrtković N.: Crvena knjiga vodozemaca i gmazova Hrvatske. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Zagreb, 2006.
8. Čavoški, A.: Osnovi ekološkog prava Evropske unije, Pravni fakultet Univerziteta UNION u Beogradu, Javno preduzeće Službeni glasnik, Beograd, 2007.

9. Čejović, B.: Krivično pravo, Opšti deo, Dosije, Beograd, 2007.
10. Jovašević, D.: Krivično pravo, Opšti deo, Nomos, Beograd, 2006.
11. Law, J., Martin, E. (Ur.): Oxford Dictionary of Law, 7th Edition, Oxford University Press Inc., New York, 2009.
12. Mille, C., Frejadotter Diesen, E. (prevod Woods, N.): The best animal welfare in the world? – an investigation into the myth about Sweden, Djurens Rätt, Älvsjö, Sweden, 2009.
13. Miller, D.: Goethe: Scientific Studies, Princeton University Press, UK, 1995.
14. Mrakovčić, M., Brigić, A., Buj, I., Čaleta, M., Mustafić, P. i Zanella, D.: Crvena knjiga slatkododnih riba Hrvatske. Ministarstvo kulture i Državni zavod za zaštitu prirode, Zagreb., 2006.
15. Ozimec, R., Bedek, J., Gottstein, S., Jalžić, B., Slapnik, R., Bilandžija, H. i sur.: Crvena knjiga špiljske faune Hrvatske. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Državni zavod za zaštitu prirode, Zagreb, 2009.
16. Paunović, M.: Prava životinja – savremeni međunarodni standardi, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i „Đuro Salaj“ AD, Beograd, 2004.
17. Singer, P.: Praktična etika, Signature, Beograd, 2000.
18. Stein, B.: States of the Union: Ranking America's Biodiversity, NatureServe, Arlington, Virginia, 2002.
19. Stephens Salt, H.: Animals' Rights: Considered in Relation to Social Progress, Macmillan and Co., New York, 1989.
20. Stojanović, Z., Perić, O.: Krivično pravo, Posebni deo, Pravna knjiga, Beograd, 2009.
21. Stojanović, Z.: Komentar krivičnog zakonika, Javno preduzeće Službeni glasnik, Beograd, 2006.
22. Storey, T., Lidbury, A.: Criminal Law, 5th Edition, Willan Publishing, Cullompton, Devon, UK, 2009.
23. Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta, preveo Stari zavjet Đuro Daničić, Novi zavjet, preveo
24. Visković, N.: Kulturna zoologija – što je životinja čovjeku i što je čovjek životinji, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2009.
25. Votson, A.: Pravni transplant: pristup uporednom pravu, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2000.

26. Vuk Stefanović Karadžić, Britansko inostrano biblijsko društvo, Budimpešta, 1868.

Naučni članci

27. Ascione, F.: Understanding and Addressing the Link between Child Maltreatment and Animal Abuse: A Cross Systems Approach to Protecting Children and Supporting Families, *Protecting Children*, vol. 19., br. 1., American Humane, Englewood, CO, 2004.
28. Batrićević, A.: Dometi i implementacija Zakona o dobrobiti životinja u pravnom sistemu Republike Srbije, *Pravna riječ*, vol 7., br. 23/2010.
29. Batrićević, A.: Borbe pasa kao teži oblik krivičnog dela ubijanja i zlostavljanja životinja, *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, vol. 29., br. 1 – 2., Beograd, 2010.
30. Batrićević, A.: Uloga konvencija Saveta Evrope u krivičnopravnoj zaštiti životinja, *Zbornik instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, vol. 30., br. 1 – 2/2011.
31. Batrićević, A.: Zlostavljanje životinja – fenomenologija, etiologija i državna reakcija, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, vol. 49., br. 1/2011.
32. Batrićević, A.: Bestijalnost - pojam, uzroci i državna reakcija, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, vol. 50., br. 1-2/2012.
33. Becker, G.: *The Animal Welfare Act: Background and Selected Legislation*, CRS Report for Congress, Congressional Research Service, USA, 2009.
34. Bekoff, M (Ur.). *Encyclopedia of Animal Rights and Animal Welfare*, Greenwood Press, Westport, 1998.22
35. Bužančić, A.: *Zakon o zaštiti životinja Nemačke*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, vol. 30., br.1, 1993.
36. Dresser, R.: *Research on Animals: Values, Politics and Regulatory Reform*, *Southern California Law Review*, vol. 58., 1985.
37. Favre, D., Tsang, V.: *The development of Anti – Cruelty Laws during the 1800 s*, *Comparative Law Review*, br. 1., 1993.
38. Favre, D.: *Overview of U.S. Animal Welfare Act*, Animal Legal and Historical Center, Michigan State University College of Law, 2002, <http://www.animallaw.info/articles/ovusawa.htm>, 07.01.2012.

39. Gibson, H.: Dog Fighting Detailed Discussion, Animal Legal and Historical Center, Michigan State University College of Law, 2005, <http://www.animallaw.info/articles/ddusdogfighting.htm> 17.03.2015.
40. Gibson, H.: Dog Fighting Legal Overview, Animal Legal and Historical Center, Michigan State University College of Law, 2005, <http://www.animallaw.info/articles/ovusdogfighting.htm> 17.03.2015.
41. Hodges, S.: Detailed Discussion of the Humane Methods of Slaughter Act, Animal Legal and Historical Center, Michigan State University College of Law, 2010., <http://www.animallaw.info/articles/ddushmsa.htm>, 08.01.2012.
42. Natrass, K.: „...Und die Tiere“, Constitutional Protection for Germany's Animals, Animal Law Review at Lewis and Clark Law School, vol. 10:283, Portland, Oregon, 2004.
43. Ortiz, F. Making the Dogman Heel: Recommendations for Improving the Effectiveness of Dogfighting Laws, Stanford Journal of Animal Law and Policy, vol. 3., 2010.
44. Paul, E.: Us and Them : Scientists' and Animal Rights Campaigners' Views of the Animal Experimentation Debate, Animals and Society, vol. 3., br. 1/1995.
45. Paunović, M.: Životinjska prava-prilog proširenoj teoriji ljudskih prava, Strani pravni život, br. 3/2005.
46. Paunović, M.: Uporednopravni pregled zaštite prava i dobrobiti životinja, Strani pravni život, br. 1/2004.
47. Pound, P., Ebrahim, S., Sandercock, P., Bracken, M., Roberts, I. i Reviewing Animal Trials Systematically (RATS) Group: Where is the evidence that animal research benefits humans?, British Medical Journal, br. 328(7438) 2004.
48. Ravenscroft, G.: Detailed Discussion of Texas Animal Cruelty Laws, Animal Legal and Historical Center, Michigan State University - Detroit College of Law, 2002, <http://www.animallaw.info/articles/ddustxcruelty.htm>, 08.01.2012.
49. Stewart Leavitt, E., Halverson, D.: The Evolution of Anti – Cruelty Laws in the United States, in: Animals and their Legal Rights – A Survey of American Laws from 1641 to 1990, Animal Welfare Institute, USA, 1990.

50. Striwing, H.: Animal Law and Animal Rights on the Move in Sweden, Animal Law Review at Lewis and Clark Law School, vol. 8:93, Portland, Oregon, 2002.
51. Tomaselli, P.: International Comparative Animal Cruelty Laws, Animal Legal and Historical Center, Michigan State University College of Law, 2003., <http://www.animallaw.info/articles/ddusicacl.htm>, 02.12.2011.
52. Vučinić, M.: Osnovni principi zaštite oglednih životinja, Veterinarski glasnik, br. 3-4/ 2007.

Pravni izvori

53. 2020 Challenge for Scotland's Biodiversity (2013) The Scottish Government, <http://www.scotland.gov.uk/Resource/0042/00425276.pdf> 07.04.2015.
54. Aichi Biodiversity Targets, <https://www.cbd.int/sp/targets/> 05.02.2015.
55. Alabama ALA. CODE §§ 3-1-29(a)-(b), 13A-5-6 (2005).
56. Animal Fighting Prohibition Enforcement Act of 2007 Pub. L. No. 110-22, § 3, 121 Stat. 88
57. Animal Health and Welfare (Scotland) Act 2006, asp 11, <http://www.legislation.gov.uk/asp/2006/11> 26.02.2015.
58. Animal Health and Welfare Strategy for Great Britain <http://archive.defra.gov.uk/foodfarm/policy/animalhealth/> 26.0.2015.
59. Animal Welfare Act Amendments of 1976, Pub. L. No. 94-279, § 17, 90 Stat. 421.
60. Bekanntmachung der Neufassung des Tierschutzgesetzes vom 18. August 1986 (BGBL I 1320), sa:http://www.bgbl.de/Xaver/text.xav?bk=Bundesanzeiger_BGBL&start=%2F%2F%*5B%40attr_id%3D'bgbl186s1319.pdf'%5D&wc=1&skin=WC, 03.12.2011.
61. Biodiversity 2020: A strategy for England's wildlife and ecosystem serviceshttps, Defra, 2011., https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/69446/pb13583-biodiversity-strategy-2020-111111.pdf 07.04.2015.

62. Biodiversity Strategy and Action Plan of the Republic of Macedonia, Ministry of Environment and Physical Planning, Skoplje, 2004.
63. Brambell Report, 1965. (HC Deb 02 March 1966 vol 725 cc1267-81267), <http://hansard.millbanksystems.com/commons/1966/mar/02/brambell-report>, 03.12.2011.
64. Catragna Protocol on Biosafety to the Convention on Biological Diversity, Secretariat of the Convention on Biological Diversity, Montreal, 2000, <https://bch.cbd.int/protocol/> 05.02.2015.
65. Cayman Islands (UK): Animals Law, http://faolex.fao.org/cgi-bin/faolex.exe?database=faolex&search_type=query&table=result&query=LEX-FAOC018084&format_name=@ERALL&lang=eng 15.08.2015.
66. Code of Professional Ethics of The World Veterinary Association, <http://www.worldvet.org/manuals/T-1-1.pdf>, 23.09.2011.
67. Codice Penale, testo coordinato ed aggiornato del Codice Penale, Gazzetta Ufficiale 26 ottobre 1930, n. 251, Approvato con Regio Decreto 19 ottobre 1930, n. 1398, <http://www.altalex.com/index.php?idnot=36653>, 06.01.2012.
68. Conservation of Seals Act 1970. An Act to provide for the protection and conservation of seals in England and Wales and Scotland and in the adjacent territorial waters, http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1970/30/pdfs/ukpga_19700030_en.pdf. 06.08.2015.
69. Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union, Official Journal of the European Union C 326/47, 26.10.2012., <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN> 25.02.2015.
70. Constitution of The World Veterinary Association, <http://www.worldvet.org/manuals/03CONSTITI.pdf>, 23.09.2011.
71. Convention on Biological Diversity (1992) United Nations, Rio de Janeiro. <https://www.cbd.int/doc/legal/cbd-en.pdf> 15.08.2015.
72. Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats Bern, 19.09.1979. CETS No.: 104, <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?CL=ENG&NT=104> 06.08.2015.
73. The Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community entered into force on 1

- December 2009. Appendix III PROTECTED FAUNA SPECIES in the Mediterranean, <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/104.htm> 06.08.2015.
74. Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes, Helsinki, 1992, <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/water/pdf/watercon.pdf> 06.08.2015.
75. Council Directive 92 /43 /EEC on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora, 1992, Official Journal of the European Communities, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31992L0043&from=EN> 06.08.2015.
76. Cruelty to Animals / Anti-Vivisection Act 1876, Great Britain Parliament (39 and 40 V. 4, c. 77) An Act to Amend the Law Relating to Cruelty to Animals, <http://www.animalrightshistory.org/animal-rights-law/victorian-legislation/1876-uk-act-vivisection.htm>, 02.12.2011.
77. Cruelty to Animals Act 1849, Great Britain Parliament (12 and 13 Victoria c. 92) An Act for the More Effectual Prevention of Cruelty to Animals, <http://www.animalrightshistory.org/animal-rights-law/victorian-legislation/1849-uk-act-cruelty-to-animals.htm>, 02.12.2011.
78. Cruelty to Animals Act, 1835, Great Britain Parliament (5 and 6 William IV. c. 59) An Act to Consolidate and Amend the Several Laws Relating to the Cruel and Improper Treatment of Animals, and the Mischiefs Arising from the Driving of Cattle, and to Make Other Provisions in Regard Thereto, <http://www.animalrightshistory.org/animal-rights-law/romantic-legislation/1835-uk-act-cruelty-to-animals.htm>, 02.12.2011.
79. Dangerous Wild Animals Act, 1976, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1976/38> 26.02.2015
80. Das deutsche Reichs-Tierschutzgesetz vom 24. November 1933 (RGS. I S. 987), http://alex.onb.ac.at/pdfs/ONB_ZDQA.pdf, 03.12.2011.
81. Decreto legislativo 12 ottobre 1993, n. 413 (pubblicata sulla Gazzetta Ufficiale, 16 ottobre, n. 244) Norme sull'obiezione di coscienza alla sperimentazione animale, <http://www.limav.org/leggi/vivisezione/Obiezione.pdf> 25.02.2015.

82. Decreto legislativo 21 marzo 2005, n. 73 Attuazione della direttiva 1999/22/CE relativa alla custodia degli animali selvatici nei giardini zoologici. (*GU n.100 del 2-5-2005*), entrata in vigore del provvedimento: 17.05.2005. <http://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.legislativo:2005;073> 25.02.2015
83. Decreto legislativo 27 gennaio 1992, n. 116 Attuazione della direttiva n. 86/609/CEE in materia di protezione degli animali utilizzati a fini sperimentali o ad altri fini scientifici. (*GU n.40 del 18-2-1992 - Suppl. Ordinario n. 33*), entrata in vigore del decreto: 4-3-1992 <http://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.legislativo:1992;116> 25.02.2015.
84. Directive 2008/56/EC of the European Parliament and of the Council establishing a framework for community action in the field of marine environmental policy (Marine Strategy Framework Directive), 2008, Official Journal of the European Union, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008L0056&from=EN> 15.08.2015.
85. Endangered Species Act of 1973 as Amended through the 108th Congress. Department of the Interior U.S. Fish and Wildlife Service Washington, D.C. 20240, <http://www.nmfs.noaa.gov/pr/pdfs/laws/esa.pdf> 15.08.2015.
86. Endangered Species Act Status Codes, U.S. Fish and Wildlife Service, 2015., http://ecos.fws.gov/tess_public/html/db-status.html 20.05.2015.
87. Environment Strategy for Wales (2006) Welsh Assembly Government, http://gissserver1.date.hu/Hungarian%20CH2%20web/European%20Environment%20Agency_elemei/country_data/Wales%20environmentstrategy.pdf 07.04.2015.
88. European Code of Good Veterinary Practice, Federation of Veterinarians of Europe, 2002., <http://www.fve.org/news/publications/pdf/gvp.pdf>, 27.09.2011.
89. European Veterinary Act, adopted 7 June 2008, Federation of Veterinarians of Europe FVE/08/doc/009, http://www.fve.org/news/position_papers/veterinary_profession/fve_08_009_vetact.pdf, 27.09.2011.
90. European Veterinary Code of Conduct, adopted 6 June 2008, Federation of Veterinarians of Europe FVE/07/doc/045,

- http://www.fve.org/news/position_papers/veterinary_profession/fve_07_045_codeofconduct.pdf, 27.09.2011.
91. Farm Security and Rural Investment Act of 2002, Pub. L. No. 107-171, tit. X, §§ 10302(a), 10303(a), 116 Stat. 491, 492.
 92. Federal Insecticide, Fungicide, and Rodenticide Act [As Amended Through P.L. 110–246, Effective May 22, 2008], <http://www.epa.gov/opp00001/regulating/fifra.pdf> 15.08.2015.
 93. Fifth National Report to the Convention on Biological Diversity of the Republic of Macedonia, Ministry of Environment and Physical Planning, Skopje, 2014, http://www.moep.gov.mk/wp-content/uploads/2014/12/Fifth-National-report_EN1.pdf 06.08.2015.
 94. Financial Action Task Force (FATF) Standards – 40 Recommendations, October 2003, incorporating all subsequent amendments until October 2004, <http://www.fatf-gafi.org/dataoecd/7/40/34849567.PDF>, 05.09.2011.
 95. Global Legislation Guide, World Animal Protection, http://www.animalmosaic.org/Images/Global%20Legislation%20Research_tcm46-32932.pdf 17.02.2015.
 96. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland od 23.05.1949. (BGBl S. 1), sa poslednjim izmenama i dopunama od 21.07.2010. (BGBl IS 944), <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/gg/gesamt.pdf>, 04.01.2012.
 97. Guidelines for Coordination on Integrated Natural Resource Management Plans, 2015., http://www.fws.gov/fisheries/sikes_act/documents/FWS_INRMP_Guidelines.pdf 17.05.2015.
 98. Hamurabijev zakonik, <http://www.alanwatson.org/sr/kutak/vezbe/hamurabi.pdf>, 04.12.2011.
 99. Hawaii Revised Statutes Annotated HI ST § 711-1100 - 1110.6.
 100. Hetitski zakonik, Ancient History Sourcebook: The Code of the Nesilim c. 1650-1500 BC (Napomena: Hetiti su za sebe koristili naziv *Nesilim*), <http://www.fordham.edu/halsall/ancient/1650nesilim.asp>, pristuo 04.12.2011.
 101. HSUS, Fact Sheet: Dogfighting State Laws, Sept. 2009, http://www.hsus.org/acf/fighting/dogfight/ranking_state_dogfighting_laws.html, 30.11.2011.

102. Humane Methods of Slaughter Act of 1978, Pub. L. 95 – 445, Oct. 10, 1978, 92 Stat. 1069, <http://uscode.house.gov/download/pls/07C48.txt>, 02.12.2011.
103. International arrangement on forests beyond 2015, United Nations Forum on Forests, E/CN.18/2015/L.2/Rev.1, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.18/2015/L.2/Rev.1. 06.08.2015.
104. Kazenski zakonik Republike Slovenije, Uradni list Republike Slovenije, br. 63/1994.
105. Kazenski zakonik Republike Slovenije, Uradni list Republike Slovenije, br. 55/2008, 66/2008, 39/2009 i 91/2011.
106. Kazneni zakon Republike Hrvatske, Narodne novine Republike Hrvatske, br. 110/1997, 27/1998, 50/2000, 129/2000, 51/2001, 111/2003., 190/2003, 105/2004, 71/2006, 110/2007, 152/2008 i 57/2011.
107. Kazneni zakon Republike Hrvatske, Narodne novine Republike Hrvatske, br. 125/2011 i 144/2012.
108. Konvencija o biološkoj raznovrsnosti, Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori, br. 11/2001.
109. Krivičen zakonik na Republika Makedonija, Služben vesnik na Republika Makedonija, br. 37/1996, 80/1999, 4/2002, 43/2003, 19/2004, 81/2005, 60/2006, 73/2006, 7/2008, 139/2008, 114/2009, 51/2011, 135/2011, 185/2011, 142/2012, 166/2012, 55/2013, 82/2013, 14/2014, 27/2014 i 28/2014.
110. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br. 36/2003, 37/2003, 21/2004, 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014 i 76/2014.
111. Krivični zakon Republike Hrvatske, Narodne novine Republike Hrvatske, br. 32/1993, 38/1993, 16/1996 i 28/1996.
112. Krivični zakon Republike Srbije, Službeni glasnik SRS, br. 26/1977, 28/1977, 43/1977, 20/1979, 24/1984, 39/1986, 51/1987, 6/1989, 42/1989, 21/1990, i Službeni glasnik Republike Srbije, br. 16/1990, 26/1991, 75/1991, 9/1992, 49/1992, 51/1992, 23/1993, 67/1993, 47/1994, 17/1995, 44/1998, 10/2002, 11/2002, 80/2002, 39/2003 i 67/2003.
113. Krivični zakon Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 49/2003 i 108/2004, 70/2006, 73/2010 i 1/2012.
114. Krivični zakon SFRJ, Službeni list SFRJ, br. 44/1976 i 36/1977.

115. Krivični zakonik Crne Gore, Službeni list Republike Crne Gore, br. 70/2003, 13/2004, 47/2006 i Službeni list Crne Gore, br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 40/2013 i 56/2013.
116. Krivični zakonik Republike Srbije Službeni glasnik Republike Srbije, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014.
117. Legge 20 luglio 2004, n.189 "Disposizioni concernenti il divieto di maltrattamento degli animali, nonché di impiego degli stessi in combattimenti clandestini o competizioni non autorizzate" pubblicata nella *Gazzetta Ufficiale* n. 178 del 31 luglio 2004, <http://www.camera.it/parlam/leggi/04189l.htm>, 06.01.2012.
118. Louisiana Revised Statutes Annotated LA. REV. STAT. ANN. § 14:102.5(A)(1), (C) (2004).
119. Marine (Scotland) Act 2010. (asp 5), http://www.legislation.gov.uk/asp/2010/5/pdfs/asp_20100005_en.pdf 15.08.2015.
120. Marine Conservation (Marine Parks) Regulations (2007 Revision) Gazette No. 15., <http://www.gazettes.gov.ky/sites/default/files/gazette-supplements/Gs542007.pdf> 15.08.2015.
121. Montana Consolidated Cruelty Statutes MT. ST. 45-8-209-211.
122. Nacionalna strategija i akcionen plan za Biološki i Zemjišen diverzitet, Sostojba na životnata sredina 2000, Ministerstvo za životna sredina i prostorno Planiranje, Republika Makedonija, Skoplje, http://enrin.grida.no/htmls/macedon/soe2000/eng_mac/mkd/biodiversity/index.htm 05.02.2015.
123. Nacionalna strategija za investicii vo životnata sredina (2009-2013), Ministerstvo za životna sredina i prostorno planiranje Republika Makedonija, Skoplje
124. Nagoya Protocol on Access to Genetic Resources and the Fair and Equitable Sharing of Benefits Arising from their Utilization to the Convention on Biological Diversity, Secretariat of the Convention on Biological Diversity, Montreal, 2011, <https://www.cbd.int/abs/doc/protocol/nagoya-protocol-en.pdf> 05.02.2015.
125. New York Revised Statutes 1867: Chapter 375: Sections 1-10.
126. North Carolina (N.C.) GEN. STAT. §§ 14-362.2, 15A-1340.17(c) (2006).

127. Northern Ireland Biodiversity Strategy (2002) Northern Ireland Biodiversity Group, http://www.doeni.gov.uk/nibs_2002.pdf 07.04.2015.
128. Oklahoma Statutes Annotated OKLA. STAT. ANN. tit. 21, § 1694, 1699.1(A) (2002).
129. Osnovni krivični zakon Republike Hrvatske, „Narodne novine Republike Hrvatske“, br. 31/1993, 39/1993, 108/1995, 16/1996 i 28/1996.
130. Pesticides and the Endangered Species Protection Program, Kentucky Cooperative Extension Service, 1996., <http://ipm.ncsu.edu/safety/factsheets/endanger.pdf> 17.05.2015.
131. Pravilnik o postupku sprječavanja i nadoknade štete od životinja strogo zaštićenih divljih svojti, Narodne novine Republike Hrvatske, br. 158/2009.
132. Pravilnik o prijelazima za divlje životinje, Narodne novine, Republike Hrvatske, br. 5/2007.
133. Principles of Veterinary Medical Ethics of the American Veterinary Medical Association (AVMA), <http://www.avma.org/issues/policy/ethics.asp>, 29.09.2011.
134. Protection of Animals Act, 1911. (1 and 2 GEO. 5. CH. 27.) – original version (as enacted), <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo5/1-2/27/enacted>, 02.12.2011.
135. Public Law 89 – 544, Animal Welfare Act of August 24, 1966, http://awic.nal.usda.gov/nal_display/index.php?info_center=3&tax_level=4&tax_subject=182&topic_id=1118&level3_id=6735&level4_id=11092&level5_id=0&placement_default=0, 21.11.2011.
136. Public Law 99 – 198, Food Security Act (Farm Bill) of 1985 also known as The Improved Standards for Laboratory Animals Act and enacted December 23, 1985, http://awic.nal.usda.gov/nal_display/index.php?info_center=3&tax_level=4&tax_subject=182&topic_id=1118&level3_id=6735&level4_id=11095&level5_id=0&placement_default=0, 21.11.2011.
137. Report of the Technical Committee to Enquire into the Welfare of Animals kept under Intensive Livestock Husbandry Systems, Chairman: Professor F. W. Rogers Brambell, F.R.S., Presented to Parliament by the Secretary of State for Scotland and the Minister of Agriculture, Fisheries and Food by Command of Her Majesty, December, 1965 London Her Majesty's Stationery Office, Cmnd. 2836, reprinted 1967,

- http://www.nhk.nl/downloads/1965_rapport_commissie_brambell.pdf, pristup, 03.12.2011.
138. Review of Impacts of Illegal, Unreported and Unregulated Fishing on Developing Countries, Final Report, Marine Resources Assessment Group, London, UK, 2005.,
<http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+http://www.dfid.gov.uk/pubs/files/illegal-fishing-mrag-report.pdf>, 04.11.2011.
139. Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals Act, 16th June, 1932, Ch. XXXIX, 22&23 Geo.5. (An Act to incorporate and confer powers upon the Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals),
<http://content.www.rspca.org.uk/cmsprd/Satellite?blobcol=urldata&blobheader=application%2Fpdf&blobkey=id&blobnocache=false&blobtable=MungoBlobs&blobwhere=1232988769111&ssbinary=true>, 29.09.2011.
140. Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals Act, 25th April, 1940, Ch. VIII, 3&4 Geo. 6. (An Act to empower the Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals to acquire and hold lands and for other purposes),
<http://content.www.rspca.org.uk/cmsprd/Satellite?blobcol=urldata&blobheader=application%2Fpdf&blobkey=id&blobnocache=false&blobtable=MungoBlobs&blobwhere=1232988768981&ssbinary=true>, 29.09.2011.
141. Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals Act, 7th July, 1958, Ch. XXIII, 6&7 Eliz. 2. (An Act to confer powers upon the Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals and for other purposes),
<http://content.www.rspca.org.uk/cmsprd/Satellite?blobcol=urldata&blobheader=application%2Fpdf&blobkey=id&blobnocache=false&blobtable=MungoBlobs&blobwhere=1232988769132&ssbinary=true>, 29.09.2011.
142. Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals Branch Rules, including all amendments up to 5th April, 2011, Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals, UK, 2011.,
<http://content.www.rspca.org.uk/cmsprd/Satellite?blobcol=urldata&blobheader=application%2Fpdf&blobkey=id&blobnocache=false&blobtable=MungoBlobs&blobwhere=1233002153368&ssbinary=true>, 29.09.2011.

143. Sikes Act [As Amended Through P.L. 113–291, Enacted December 19, 2014], <https://legcounsel.house.gov/Comps/Sikes%20Act.pdf> 06.08.2015.
144. Species Management Plan for the Sister Isles Rock Iguana, *Cyclura nubila caymanensis* 2011 – 2014, Little Cayman, Cayman Islands, 2011., http://www.iucn-iscg.org/wp-content/uploads/2013/03/Sister_Isles_Rock_Iguana_SMP_2011-2014.pdf 15.08.2015.
145. Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich (1871) Gesetz, betreffend die Redaktion des Strafgesetzbuches für den Norddeutschen Bund als Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich, Deutsches Reichsgesetzblatt Band 1871, Nr. 24, Seite 127 – 205.
146. Strafgesetzbuch für die Bundesrepublik Deutschland, od 15.05.1871. u verziji od 13.11.1998. (BGBL I S. 3322) sa poslednjim izmenama i dopunama od 6.12.2011. (BGBL I S. 2557), <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/stgb/gesamt.pdf>, 04.01.2012.
147. Strategia Nazionale per la Biodiversità <http://www.isprambiente.gov.it/it/temi/biodiversita/conservazione-della-biodiversita/strategia-nazionale-per-la-biodiversita> 25.02.2015.
148. Strategic Plan 2012-2020, Department of Agriculture and Rural Development (DARD), 2012., <http://www.dardni.gov.uk/dard-strategic-plan-2020-english-version.pdf> 05.04.2015.
149. The Animal Welfare Act (Djurskyddslagen) SFS (Law 1988: 534), <http://www.sweden.gov.se/sb/d/574/a/90310>, 30.11.2011.
150. The Cruel and Improper Treatment of Cattle Act 1822, Great Britain Parliament: Richard Martin Act to Prevent the Cruel and Improper Treatment of Cattle (3 Geo. IV c. 71), <http://www.animalrightshistory.org/animal-rights-law/romantic-legislation/1822-uk-act-ill-treatment-cattle.htm>, 02.12.2011.
151. The Global Strategy for the Management of Farm Animal Genetic Resources (1999) Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome. <http://www.fao.org/ag/againfo/programmes/en/lead/toolbox/Industry-ex-brf.pdf> 15.08.2015.
152. The Humane Slaughter Act, United States Code Annotated. Title 7. Agriculture. Chapter 48. Humane Methods of Livestock Slaughter (7 USC

- 1901 – 1907),
<http://www.animallaw.info/statutes/stusfd7usca1901.htm>, 02.12.2011.
153. The Protection of Animals Act, 1911(1&2Geo. 5),
<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo5/1-2/27>, 14.01.2012.
154. The Strategy for Sustainable Farming and Food Facing the Future, Department for Environment, Food and Rural Affairs, Defra, 2002.,
http://www.adlib.ac.uk/resources/000/022/030/Strategy_for_sustainable_farming_and_food.pdf 05.04.2015.
155. The Twenty – Eight Hour Law, United States Code Annotated. Title 49. Transportation. Subtitle X. Miscellaneous. Chapter 805. Miscellaneous. § 80502. Transportation of animals (49 USC 80502), (sa poslednjim izmenama i dopunama iz 1994.),
<http://www.animallaw.info/statutes/stusfd49usc80502.htm>
 02.12.2011.
156. The UK Animal Welfare Act, 8th November, 2006, (An Act to make provision about animal welfare and for connected purposes), Eliz. 2., Ch. 45,
http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/45/pdfs/ukpga_20060045_en.pdf, 29.09.2011.
157. The UK Veterinary Surgeons Act, 1966, Ch. 36.,
http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1966/36/pdfs/ukpga_19660036_en.pdf, 29.09.2011.
158. The US 28 Hour Law (United States Code Annotated. Title 49. Transportation. Subtitle X. Miscellaneous. Chapter 805. Miscellaneous. § 80502. Transportation of animals), 49 USC 80502, last adopted in 1994,
<http://www.animallaw.info/statutes/stusfd49usc80502.htm>,
 07.01.2012.
159. The US Animal Welfare Act (1966) 7 U.S.C.A. § 2131 -2159.
160. The US Animal Welfare Act (United States Code Annotated Currentness. Title 7. Agriculture. Chapter 54. Transportation, Sale, and Handling of Certain Animals) 7 U.S.C.A. § 2131 – 2159, adopted in 1966, amended in 2008, <http://www.animallaw.info/statutes/stusawa.htm>, 07.01.2012.
161. The US Humane Methods of Slaughter Act (United States Code Annotated. Title 7. Agriculture. Chapter 48. Humane Methods of Livestock Slaughter) 7 U.S.C.A. § 1901 – 1907, adopted in 1958, amended in 1978 and 2002,
<http://www.animallaw.info/statutes/stusfd7usca1901.htm>, 07.01.2012.

162. The US Meat Inspection Act, US Code, Title 21 Food and Drugs, Chapter 12, Meat Inspection § 601–695.sa:http://www.fsis.usda.gov/regulations/federal_meat_inspection_act/index.asp, 08.01.2012.
163. Tierschutzgesetz od 24.07.1972. u verziji od 18.05.2006. (BGBl. I S. 1206, 1313), sa poslednjim izmenama i dopunama od 09.12.2010. (BGBl. I S. 1934), <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/tierschg/gesamt.pdf>, 04.01.2012.
164. Tierschutzgesetz vom 24. Juli 1972 (BGBl. I S. 1277), <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/tierschg/gesamt.pdf>, 03.12.2011.
165. UK Marine Monitoring and Assessment Strategy (UKMMAS) (2010) Charting Progress 2. The state of the UK seas. Department for Environment Food and Rural Affairs on behalf of UKMMAS. str. 37., <http://chartingprogress.defra.gov.uk/report/CP2-OverviewReport-screen.pdf> 02.04.2015.
166. UK National Action Plan on Farm Animal Genetic Resources, 2006. DEFRA., https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/69397/pb12190-fangr-actionplan.pdf 15.08.2015.
167. UK National Action Plan on Farm Animal Genetic Resources, DEFRA, 2006., str. 17., https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/69397/pb12190-fangr-actionplan.pdf 05.04.2015.
168. UK Post-2010 Biodiversity Framework (2012) JNCC and Defra on behalf of the Four Countries' Biodiversity Group, http://jncc.defra.gov.uk/pdf/UK_Post2010_Bio-Fwork.pdf 07.04.2015.
169. Update on the UK Marine Monitoring and Assessment Strategy (UKMMAS), 2008, JNCC, http://jncc.defra.gov.uk/pdf/comm08no4_infopaper.pdf 02.04.2015.
170. Updated Guidance for Implementation of the Sikes Act Improvement Act, http://www.fws.gov/fisheries/sikes_act/documents/DoD%20Sikes%20Act%20Guidance--8%20October.pdf i U.S. Fish and Wildlife Service
171. US Department of Justice, Attorney General's Report to Congress on the Growth of Violent Street Gangs in Suburban Areas, April, 2008, <http://www.usdoj.gov/ndic/pubs27/27612/index.htm>, 30.11.2011.

172. Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije „Službeni list SFRJ“, br. 9/1974.
173. Vernon's Texas Statutes and Codes Annotated Currentness. Penal Code. Title 9. Offenses Against Public Order and Decency. Chapter 42. Disorderly Conduct and Related Offenses. § 42.09. Cruelty to Animals. § 42.091. Attack on Assistance Animal. § 42.092. Cruelty to Nonlivestock Animals. § 42.10. Dog Fighting (V. T. C. A., Penal Code § 42.09; § 42.091; § 42.092; § 42.10), adopted in 1973, last amended in 2009, http://www.animallaw.info/statutes/stustx42_09.htm, 09.01.2012.
174. Vernon's Texas Statutes and Codes Annotated Currentness. Penal Code. Title 9. Offenses Against Public Order and Decency. Chapter 42. Disorderly Conduct and Related Offenses. § 42.10. Dog Fighting, (V. T. C. A., Penal Code § 42.10), adopted in 1983, last amended in 2009, http://www.animallaw.info/statutes/stustx42_10.htm, 09.01.2012.
175. Welfare of Animals Act (Northern Ireland) 2011
<http://www.legislation.gov.uk/niu/2011/16/enacted> 26.02.2015.
176. Wildlife and Countryside Act, 1981
<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1981/69> 26.02.2015.
177. WSPA (World Society for the Protection of Animals, sada: World Animal Protection): An overview of Animal Protection Legislation, 2006.
http://www.animalmosaic.org/Images/An%20overview%20of%20animal%20protection%20legislation_English_tcm46-28491.pdf 16.02.2015.
178. Zakon o dobrobiti životinja, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 41/2009.
179. Zakon o dobrobiti životinja, Narodne novine Republike Hrvatske, br. 19/1999.
180. Zakon o izmenama i dopunama Zakona o zaštiti životinja, Narodne novine Republike Hrvatske, br. 37/2013.
181. Zakon o izmenama i dopunama Zakona o zaštiti životinja, Narodne novine Republike Hrvatske, br. 125/2013.
182. Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika, Službeni list Crne Gore, br. 40/2013
183. Zakon o lovstvu, Narodne novine Republike Hrvatske, br. 140/2005, 75/2009, 153/2009, 14/2014.
184. Zakon o morskome ribarstvu, Narodne novine Republike Hrvatske, br. 81/2013, 14/2014, 152/2014.

185. Zakon o provedbi Uredbe Evropske unije o zaštiti životinja, Narodne novine Republike Hrvatske, br. 125/2013, 14/2014 i 92/2014.
186. Zakon o sprovođenju Prostornog plana Republike Makedonije za period od 2002. do 2020., Službeni glasnik Republike Makedonije, br. 39/2004.
187. Zakon o zaštiti živali, Uradni list Republike Slovenije, br. 43/2007.
188. Zakon o zaštiti živali, Uradni list Republike Slovenije, br. 98/1999.
189. Zakon o zaštiti dobrobiti životinja, Službeni list Republike Crne Gore, br. 14/2008.
190. Zakon o zaštiti i dobrobiti životinja, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 25/2009.
191. Zakon o zaštiti i dobrobiti životinja, Službeni glasnik Republike Srpske, br.111/2008.
192. Zakon o zaštiti okoliša, Narodne novine Republike Hrvatske, br. 80/2013, 153/2013.
193. Zakon o zaštiti prirode, Narodne novine Republike Hrvatske, br. 70/2005, 139/2008, 57/2011.
194. Zakon o zaštiti prirode, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 36/2009, 88/2010 i 91/2010.
195. Zakon o zaštiti životinja, Narodne novine Republike Hrvatske, 135/2006, 37/2013 i 125/2013.
196. Zakon za zaštita i blagosostojba na životnitate, Služben vesnik na Republika Makedonija, br. 113/2007 i 136/2011.
197. Zakon za zaštita i blagosostojba na životnitate, Služben vesnik na Republika Makedonija, br. 149/2014.
198. Zakonik Lipit Ištara, (*Excerpts of Lipit – Ishtar Code*) <http://en.wikipedia.org/wiki/Lipit-Ishtar>, 04.12.2011.
199. Zoo Licensing Act 1981, An Act to regulate by licence the conduct of zoos, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1981/37> 26.02.2015.

Elektronski izvori

200. 50 things, <https://www.50things.org.uk/activity-list.aspx> 10.04.2015.
201. A Forward Strategy for Scottish Agriculture: Next Steps The Scottish Executive, 2006., <http://www.gov.scot/Resource/Doc/94965/0022832.pdf> 05.04.2015.

202. A Missing Pet <http://www.amissingpet.co.uk/> 15.02.2015.
203. ABC – Animal Protection (ABC-Tierschutz) <http://www.abc-tierschutz.de/> 20.02.2015.
204. Alley Cat Rescue <http://www.saveacat.org/> 15.02.2015.
205. America for animals <http://www.americaforanimals.org> 19.02.2015.
206. American Anti – Vivisection Society www.aavs.org, 23.01.2015.
207. American Pet Association <http://www.apapets.org/> 19.02.2015.
208. American Tortoises Rescue <http://www.tortoise.com/> 15.02.2015.
209. American Veterinary Medical Association (AVMA) www.avma.org, 30.09.2014.
210. Angeli Nella Nebbia (Associazione in difesa dei cani) <http://www.angelinellanebbia.it/> 15.02.2015.
211. Anglo - Italian Society for the Protection of Animals <http://www.aispa.org.uk/> 16.02.2015.
212. Anima Mundi <http://anima-mundi.org.mk/> 18.02.2015.
213. Animal Abuse Database <http://www.pet-abuse.com/> 15.02.2015.
214. Animal Allsorts <http://www.animalallsorts.org.uk/> 15.02.2015.
215. Animal Care and Control of NYC (AC&C) (former The Center for Animal Care and Control (CACC)) <http://www.nycacc.org/> 15.02.2015.
216. Animal Experiments www.animalexperiments.info, 23.01.2015.
217. Animal Friends Croatia <http://www.animal-friends-croatia.org/index.en.php> 15.02.2015.
218. Animal Humane Society <http://www.animalhumanesociety.org/> 15.02.2015.
219. Animal Law Review www.lclark.edu, 22.01.2015.
220. Animal Legal Defense Fund <http://aldf.org/> 15.02.2015.
221. Animal Legal Defense Fund: 2013 U.S. Animal Protection Laws Rankings Comparing Overall Strength and Comprehensiveness, 2013, <http://aldf.org/wp-content/uploads/2013/12/2013-United-States-Animal-Protection-Laws-Rankings.pdf> 01.03.2015.
222. Animal Medical Center of New York <http://www.amcny.org/> 15.02.2015.
223. Animal People <http://www.animalpeoplenews.org/> 15.02.2015.
224. Animal Protection and Rescue League <http://www.aprl.org/> 15.02.2015.

225. Animal Protection Network <http://www.animalprotection.se/> 19.02.2015.
226. Animal Research www.animalresearch.info, 23.01.2015.
227. Animal Rights Alliance (Djurrättsalliansen) <http://djurrattsalliansen.se/>19.02.2015.
228. Animal Rights Sweden (Djurens Rätt) <http://www.djurensratt.se/english> 19.02.2015.
229. Animal Rights UK <http://www.animalrightsuk.org/> 15.02.2015.
230. Animal Rights Zone www.animalrightszone.com, 25.01.2012.
231. Animal Rights: The Abolitionist Approach www.abolitionistapproach.com, 22.01.2015.
232. Animal Search UK <http://www.animalsearchuk.co.uk/> 15.02.2015.
233. Animal Sheltering <http://www.animalsheltering.org/> 15.02.2015.
234. Animal Watch UK <http://www.animalwatchuk.com/> 15.02.2015.
235. Animal Welfare Sweden (Djurskyddet Sverige) <http://www.djurskyddet.se/se/in-english/> 19.02.2015.
236. Animal World <http://spektra.com.mk/lokalni/zdruzenieto-za-zashtita-na-zivotnite-animal-world-od-struga-zapocnuva-so-realizacija-na-proektot-zaedno-za-zivotnite-zaedno-za-gragjanite> 18.02.2015. i <https://www.facebook.com/AnimalWorldStruga> 18.02.2015
237. Animalie Animalie www.animalieanimalie.it 16.02.2015.
238. Animalia <https://www.facebook.com/AnimaliaOhrid> 18.02.2015.
239. Animalisti Italiani <http://www.animalisti.it/> 15.02.2015.
240. Anna Kingsford Site [http://www.anna-kingsford.com/english/Works by Anna Kingsford and Maitland/Works by Anna Kingsford and Maitland.htm](http://www.anna-kingsford.com/english/Works%20by%20Anna%20Kingsford%20and%20Maitland/Works%20by%20Anna%20Kingsford%20and%20Maitland.htm), 18.02.2015.
241. ARKA Montenegro <https://www.facebook.com/profile.php?id=100007312410492&fref=ts>
242. Ask Sweden to Ban Fur Farms!, PETA, (People for the Ethical Treatment of Animals) <http://action.peta.org/ea-action/action?ea.client.id=5&ea.campaign.id=35993> 25.02.2015.
243. ASPCA American Society for the Prevention of Cruelty to Animals <https://www.aspc.org/> 15.02.2015.

244. Associazione per la Difesa dei Diritti degli Animali
<http://www.dirittianimali.org/> 16.02.2015.
245. Azil za pse "Društvo za zaštitu životinja Rijeka" <http://www.zz-rijeka.org/> 15.02.2015.
246. Badger Trust <http://badgertrust.org.uk/> 15.02.2015.
247. Baltic Animal Care (Djurskydd i Östeuropa)
<http://www.djurskyddiost.se/indexEng.html> 19.02.2015.
248. Barać et al.: Zelena knjiga izvornih pasmina Hrvatske. Ministarstvo zaštite okoliša i prirode, Državni zavod za zaštitu prirode, Hrvatska poljoprivredna agencija, Nacionalni park Krka, 2011, COAST / UNDP / GEF, http://www.hpa.hr/wp-content/uploads/2014/08/ZELENA_KNJIGA_IZVORNIH_PASMINA_HR_VATSKE_19082014.pdf 09.03.2015.
249. Bat World Sanctuary <http://batworld.org/> 15.02.2015.
250. Battersby, J. (Ur.), Tracking Mammals Partnership: UK Mammals: Species Status and Population Trends. First Report by the Tracking ,Tracking Mammals Partnership, Peterborough, 2005.,
http://jncc.defra.gov.uk/pdf/pub05_ukmammals_speciesstatusText_final.pdf 06.08.2015.
251. Battersea Dogs and Cats Home (London)
<http://www.battersea.org.uk/> 15.02.2015.
252. BC Animal Welfare Society <http://bcanimalwelfare.com/> 15.02.2015.
253. Bergen County Society for the Prevention of Cruelty to Animals (BCSPCA) <http://bergenspca.org/> 15.02.2015.
254. Best Friends Animal Society <http://bestfriends.org/> 15.02.2015. Blue Cross <http://www.bluecross.org.uk/> 15.02.2015.
255. Blue Planet Society <http://blueplanetsociety.blogspot.co.uk/> 15.02.2015.
256. Born Free USA <http://www.bornfreeusa.org/> 15.02.2015.
257. Bovine TB Eradication Programme for England, Department for Environment Food and Rural Affairs, London, UK, 2011.
https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/69443/pb13601-bovinetb-eradication-programme-110719.pdf 26.02.2015.
258. Breis, S.: Database of Animal Laws in the World at National Level (Anti-Cruelty, Protection and Welfare), Global Animal Law,

- <https://www.globalanimallaw.org/database/national/index.html>
24.02.2015.
259. British Horse Society <http://www.bhs.org.uk/> 15.02.2015.
260. British Myriapod and Isopod Group, <http://www.bmig.org.uk/home>
01.07.2015.
261. British Trust for Ornithology <http://www.bto.org/> 15.02.2015.
262. Buglife - The Invertebrate Conservation Trust (2013) Aquatic Non-native Species,
https://www.buglife.org.uk/sites/default/files/Aquatic%20Non%20native%20Invertebrates_0.pdf 02.04.2015.
263. Buglife - The Invertebrate Conservation Trust (2013) Freshwater Invertebrates,
<https://www.buglife.org.uk/sites/default/files/Freshwater%20Invertebrates%20tech%20info.pdf> 02.04.2015.
264. Buglife - The Invertebrate Conservation Trust: Terrestrial Invertebrates, 2013.,
<https://www.buglife.org.uk/sites/default/files/Terrestrial%20Invertebrates%20TECHNICAL.pdf> 03.04.2015.
265. Captive Animals' Protection Society (CAPS)
<http://www.captiveanimals.org/> 15.02.2015.
266. Care for the Wild <http://www.careforthewild.com/> 15.02.2015.
267. Carolina Tiger Rescue (former Carnivore Preservation Trust)
<http://www.carolinatigerrescue.org/> 15.02.2015.
268. Cats Protection <http://www.cats.org.uk/> 15.02.2015.
269. Centre of Excellence in Animal Welfare Science at Swedish University of Agricultural Sciences <http://www.slu.se/en/collaborative-centres-and-projects/centre-of-excellence-in-animal-welfare-science/>
19.02.2015.
270. Chimps Inc <http://www.chimps-inc.org/> 15.02.2015.
271. Citizens for Animal Protection <http://cap4pets.org/> 15.02.2015.
272. Coastal pet Rescue <http://www.coastalpetrescue.org/> 15.02.2015.
273. Conservation Priority Livestock Breeds 2015., http://albc-usa.etapwss.com/images/uploads/docs/PriorityLivestock2015_lowres.pdf
i Conservation Priority Poultry Breeds 2015, http://albc-usa.etapwss.com/images/uploads/docs/PriorityPoultry2015_lowres.pdf
19.06.2015.

274. Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora Signed at Washington, D.C., on 3 March 1973 Amended at Bonn, on 22 June 1979 Amended at Gaborone, on 30 April 1983, <https://www.cites.org/sites/default/files/eng/disc/CITES-Convention-EN.pdf> 10.03.2015.
275. Cruelty Free International, <https://www.crueltyfreeinternational.org/> 04.08.2015.
276. Defenders of Wildlife <http://www.defenders.org/> 15.02.2015.
277. Department of Animal Environment and Health at Swedish University of Agricultural Sciences <http://www.slu.se/en/departments/animal-environment-health/> 19.02.2015.
278. Detroit Dog Rescue <http://detroitdogrescue.com/> 15.02.2015.
279. Deutsche Arbeitsgemeinschaft zum Schutz der Eulen <http://www.ageulen.de/doku.php> 18.02.2015.
280. DFW Wildlife Coalition <http://www.dfwwildlife.org/> 15.02.2015.
281. Disabled Animals Club <https://disabledanimalsclub.wordpress.com/> 23.02.2015.
282. Discover, Secure, Sustain: Real-Life Success Stories, The Livestock Conservancy, <http://www.livestockconservancy.org/index.php/what/internal/conservation-successes> 19.06.2015.
283. Djurens Vänner Malmö <http://www.djurensvannermalmo.com/startsidan.html> 19.02.2015.
284. Doctors Against Animal Experiments Germany (Ärzte gegen Tierversuche) <http://www.aerzte-gegen-tierversuche.de/de/ueberuns> 20.02.2015.
285. Doerenkamp-Zbinden Foundation (Doerenkamp-Zbinden Stiftung) <http://www.doerenkamp.ch/en/index.html?id=10> 20.02.2015.
286. Dog Angels Associazione Italiana Protezione Animali Onlus <http://www.dogangels.org/> 15.02.2015.
287. Dogs lost <http://www.doglost.co.uk/> 15.02.2015.
288. Dogs Trust Bosna i Hercegovina (DTBH) <http://www.dogstrust.ba/pocetna/> 17.03.2015.
289. Dogs Trust <https://www.dogstrust.org.uk/> 15.02.2015.
290. Doris Day Animal League <http://ddal.org/> 15.02.2015.

291. Društvo Hrtji svet Slovenije <http://www.hrtjisvet.org/hs/> 17.02.2015.
292. Društvo Po pasje <http://www.popasje.com/#/domov-popasje/> 17.02.2015.
293. Društvo proti mučenju živali Jesenice <http://www.rabimdom.si> 17.02.2015.
294. Društvo proti mučenju živali Kočevje <http://www.dzzz-kocevje.org> 17.02.2015.
295. Društvo proti mučenju živali Ptuj http://www.geocities.com/dpmz_ptuj 17.02.2015.
296. Društvo proti mučenju živali Trbovlje <http://www.dpmz-trbovlje-drustvo.si> 17.02.2015.
297. Društvo za pomoč hrtom <http://www.pomoc-hrtom.si/sl/o-drustvu> 17.02.2015.
298. Društvo za pomoč obalnim mačkam in drugim živalim - Mačja preja <http://www.macja-preja.si/> 17.02.2015.
299. Društvo za pomoč prostoživečim mačkam Mačjelovka <http://www.macjelovka.org/> 17.02.2015.
300. Društvo za pomoč živalim južne primorske – Mačkon <http://www.mackon.org/> 17.02.2015.
301. Društvo za pomoč živalim Poživ <http://drustvopoziv.velenje.si> 17.02.2015.
302. Društvo za pomoč živalim v stiski - Glas živali <http://www.glaszivali.si/> 17.02.2015.
303. Društvo za varstvo in proti mučenju živali Maribor <http://www.zavetisce-maribor.si> 17.02.2015.
304. Društvo za zaščito in pomoč živalim sveta - Animal Angels <http://www.animalangels.si/> 17.02.2015.
305. Društvo za zaščito in pomoč živalim v stiski Lajka <http://www.lajka.org/> 17.02.2015.
306. Društvo za zaščito živali Jesenice <http://www.rabimdom.si/> 17.02.2015.
307. Društvo za zaščito živali Kranj <http://dzzz-kranj.si/> 17.02.2015.
308. Društvo za zaščito živali Ljubljana <http://www.dzzz.si> 17.02.2015.
309. Društvo za zaščito živali Novo Mesto <http://www.dzzz-nm.si/si/> 17.02.2015.

310. Društvo za zaščito živali Pomurja <http://www.dzppomurja.si> 17.02.2015.
311. Društvo za zaščito živali Posavje <http://www.dzzz-posavje.org/> 17.02.2015.
312. Društvo za zaščito i uzgoj ptica Češljugar – Rijeka <http://www.cesljugar-rijeka.hr/> 20.02.2015.
313. Društvo za zaščito i uzgoj ptica pjevica Osijek <http://ptice-osijek.com/> 20.02.2015.
314. Društvo za zaščito životinja NOA <http://www.drustvonoa.org/> 18.02.2015.
315. Društvo za zaščito životinja Ruka šapi, Podgorica <http://www.ruka-sapi.me/> 18.02.2015.
316. Društvo za zaščito životinja Šapa <http://drustvo-sapa.hr/> 20.02.2015.
317. Dublin Society for the Prevention of Cruelty to Animals (Dublin SPCA) <http://www.dspca.ie/> 15.02.2015.
318. Dumovec – Sklonišče za nezbrinute životinje grada Zagreba <http://www.azilzagreb.com/> 20.02.2015.
319. East lake Pet Orphanage <http://elpo.org/> 15.02.2015.
320. ECOLEX – the getaway to environmental law www.ecolex.org, 09.11.2011.
321. Ecologica www.ecologica.hr, 24.10.2011.
322. Endangered and Threatened Marine Species under NMFS' Jurisdiction, National Oceanic and Atmospheric Administration, 2015., <http://www.nmfs.noaa.gov/pr/species/esa/listed.htm> 15.08.2015.
323. Endangered Specie www.endangeredspecie.com, 23.01.2012.
324. Endangered Species Coalition <http://www.endangered.org/> 15.02.2015.
325. Endangered Species International www.endangeredspeciesinternational.org, 22.01.2012.
326. English Poetry 1579-1830: Spenser and the Tradition <http://spenserians.cath.vt.edu/authorrecord.php?recordid=33231> 18.02.2015.
327. Ente Nazionale Protezione Animali www.enpa.it 16.02.2015.
328. Environmental Investigation Agency (EIA) www.eia-international.org, 21.01.2012.

329. Environmental Justice Foundation www.ejfoundation.org, 24.10.2011.
330. Environmental News Network www.enn.com, 22.01.2012.
331. Eurogroup for Animals www.eurogroupforanimals.org, 13.09.2011.
332. Evropska konvencija za zaštitu kičmenjaka koji se koriste za eksperimentalne i druge naučne svrhe, "Službeni glasnik Republike Srbije - Međunarodni ugovori", br. 1/2010.
333. Farm Animal Sanctuary <http://www.farmsanctuary.org/> 15.02.2015.
334. Farm Animal Welfare Committee <https://www.gov.uk/government/groups/farm-animal-welfare-committee-fawc> 15.02.2015.
335. Farm Animal Welfare in Great Britain: Past, Present and Future, Farm Animal Welfare Council, London, 2009. [https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/319292/Farm Animal Welfare in Great Britain - Past Present and Future.pdf](https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/319292/Farm_Animal_Welfare_in_Great_Britain_-_Past_Present_and_Future.pdf) 26.02.2015.
336. Farming, Food and Countryside Building a secure future - A new strategy for farming, Welsh Assembly Government, 2009., <http://gov.wales/docs/drah/publications/090507ffcmaindocen.pdf> 05.04.2015.
337. Fauna Europaea checklist of freshwater and terrestrial Crustacea of Britain and Northern Ireland,
338. Federazione Italiana Diritti Animali Onlus <http://www.federfida.org/> 15.02.2015.
339. Feral Cat Coalition of Oregon <http://www.feralcats.com/> 15.02.2015.
340. Fifth National Report of the Republic of Croatia to the Convention on Biological Diversity, Ministry of Environmental and Nature Protection, Zagreb, 2014., <https://www.cbd.int/doc/world/hr/hr-nr-05-en.pdf> 07.03.2015.
341. Fifth National Report to the Convention on Biological Diversity of the Republic of Macedonia, Ministry of Environment and Physical Planning, Skoplje, 2014., http://www.moep.gov.mk/wp-content/uploads/2014/12/Fifth-National-report_EN1.pdf 03.02.2015.
342. Fifth National Report to the United Nations Convention on Biological Diversity: United Kingdom, Peterborough: JNCC. 2014, str. 15., <https://www.cbd.int/doc/world/gb/gb-nr-05-en.pdf> 02.04.2015.

343. Fifth National Report to the United Nations Convention on Biological Diversity: United Kingdom., Peterborough: JNCC. 2014., str. 70., <https://www.cbd.int/doc/world/gb/gb-nr-05-en.pdf> 05.04.2015.
344. Found and Lost Pets <http://www.foundandlostpets.co.uk/> 15.02.2015.
345. Foundation Against Companion-Animal Euthanasia (FACE) <http://facespayneuter.org/about/> 15.02.2015.
346. Fourth National Report of The Republic of Croatia to The Convention on Biological Diversity, The Republic of Croatia Ministry of Culture, Zagreb, 2009., <https://www.cbd.int/doc/world/hr/hr-nr-04-en.pdf> 07.03.2015.
347. Franklin County Dog Shelter <http://www.franklincountydogs.com/> 15.02.2015.
348. Friends of Animals <http://friendsofanimals.org/> 15.02.2015.
349. Full Species List 2014, The Mammal Society, http://www.mammal.org.uk/full_species_list 03.04.2015.
350. German League for Nature, Animal Protection and Environment – DNR (Deutscher Naturschutzring) <http://www.dnr.de/index.html> 20.02.2015.
351. Germany, Animal Protection Index 2014, World Animal Protection, 1. http://api.worldanimalprotection.org/sites/default/files/api_germany_report.pdf 25.02.2015.
352. Glas životinja <http://www.glas-zivotinja.org/wordpress/> 20.02.2015.
353. Global Animal Law <https://www.globalanimallaw.org/database/national/index.html> 24.02.2015.
354. Global Animal www.globalanimal.org, 25.01.2012.
355. Goathouse Refuge <http://www.goathouserefuge.org/> 15.02.2015.
356. Habitat for Horses <http://www.habitatforhorses.org/> 15.02.2015.
357. Habitat for Hounds New Mexico <http://habitatforhounds.com/> 15.02.2015.
358. Help for helpless Animals <http://helpforhelplessanimals.net/> 15.02.2015.
359. Helping Lost Pets <http://www.helpinglostpets.com/> 15.02.2015.
360. Henry Sephents Salt Website <http://www.henrysalt.co.uk/> 18.02.2015.

361. Hillside Animal Sanctuary <http://www.hillside.org.uk/> 15.02.2015.
362. Hounds for Heroes <http://houndsforheroes.com/> 15.02.2015.
363. Houston Humane Society <http://www.houstonhumane.org/> 15.02.2015.
364. Houston Society for the Prevention of Cruelty to Animals http://hspca.convio.net/site/PageServer?pagename=homepage_new 15.02.2015.
365. Hrkec D., Vidović D. i Megla S.: Aktivnosti HEP ODS-a na zaštiti ptica od strujnog udara. Hrvatski ogranak međunarodne elektrodistribucijske konferencije, 2012., <http://www.hocired.hr/3savjetovanje/SO1-31.pdf> 09.03.2015.
366. Hrvatska udruga stručnjaka zaštite prirode i okoliša (HUSZPO) <http://www.huszpo.hr/o-nama/> 20.02.2015.
367. Hrvatsko društvo za zaštitu ptica i prirode <http://www.ptice.hr/> 20.02.2015.
368. Humane Education Network <http://www.hennet.org/apis/index.php> 15.02.2015.
369. Humane Farm Animal Care <http://certifiedhumane.org/> 15.02.2015.
370. Humane Research Council (HRC) <http://www.humaneresearch.org/> 15.02.2015. s
371. Humane Society of Huron Valley <http://www.hshv.org/site/PageNavigator/index.html> 15.02.2015.
372. Humane Society of Indianapolis (HSI) <http://www.indyhumane.org/> 15.02.2015.
373. I Love Rescue Animals <http://iloverescueanimals.org/> 15.02.2015.
374. Il Portale degli Animali www.animali.com 16.02.2015.
375. Il Rifugio Degli Asinelli <http://www.ilrifugiodegliasinelli.org/> 15.02.2015.
376. Illegal – Fishing.info www.illegal-fishing.info, 26.10.2011.
377. Indagine sui giardini zoologici dei paesi dell'UE - 2011 Valutazione dello stato di attuazione ed applicazione della Direttiva 1999/22/CE relativa alla custodia degli animali selvatici nei giardini zoologici, Country Report: Italia, Born Free, 2011, http://www.bornfree.org.uk/uploads/media/ITALY_Zoo_Report_Italian.pdf 25.02.2015.
378. Indy Feral <http://facespayneuter.org/indyferal/> 15.02.2015.

379. International Animal Law www.animal-law.biz, 25.01.2012.
380. International Association Against Painful Experiments on Animals www.iaapea.com, 23.01.2012
381. International Council for Game and Wildlife Conservation (CIC) www.cic-wildlife.org, 21.01.2012.
382. International Institute for Animal Law www.animallaw.com, 22.01.2012.
383. International Institute for Animal Law www.animallawintl.org, 25.01.2012.
384. International Society for Animal Rights (ISAR) www.isaronline.org, 30.09.2011.
385. International Union for Conservation of Nature (IUCN) www.iucn.org, 22.01.2012.
386. International Union for the Conservation of Nature www.iucn.org, 09.11.2011.
387. Interpol Wildlife Crime Working Group www.interpol.int, 22.01.2012.
388. Invertebrates, <https://www.nwf.org/Wildlife/Wildlife-Library/Invertebrates.aspx> 11.04.2015.
389. Italy, Animal Protection Index 2014, World Animal Protection, http://api.worldanimalprotection.org/sites/default/files/api_italy_report.pdf 25.02.2015.
390. Jeremić et al: Izvešće o stanju populacije vuka u Hrvatskoj u 2014. godini. Državni zavod za zaštitu prirode, Zagreb, 2014., http://www.dzpz.hr/dokumenti_upload/20141219/dzpz201412191604500.pdf 09.03.2015.
391. Journalists for animals <https://journalistsforanimals.wordpress.com/> 15.02.2015.
392. Katthjälpen <http://xn--katthjälpen-v5a.nu/> 19.02.2015.
393. Kentucky Humane Society <http://www.kyhumane.org/> 15.02.2015.
394. Landscape Conservation Cooperatives, U.S. Fish and Wildlife Service, 2015., <http://www.fws.gov/landscape-conservation/lcc.html> 17.05.2015.
395. Last Hope <http://last-hope.org/> 15.02.2015.
396. League Against Cruel Sports <http://www.league.org.uk/> 18.02.2015.
397. League Against Cruel Sports <http://www.league.org.uk/> 15.02.2015.

398. Lega Antivivisezione Onlus <http://www.lav.it/> 15.02.2015.
399. Lega Nazionale per la Difesa del Cane <http://www.legadelcane.org/> 15.02.2015.
400. Liberty Humane Society <http://libertyhumane.org/> 15.02.2015.
401. List of Mammals of Great Britain (2015) Wikipedia, the free encyclopedia,
http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_mammals_of_Great_Britain 03.04.2015.
402. List of non-marine molluscs of Great Britain,
https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_non-marine_molluscs_of_Great_Britain 01.07.2015.
403. Livestock Breeds 2015.,
<http://www.livestockconservancy.org/index.php/heritage/internal/conservation-priority-list#Cattle> 19.06.2015.
404. Lost Cats Brighton <http://www.lostcatsbrighton.org.uk/> 15.02.2015.
405. Love Animals <http://www.loveanimals.org/> 15.02.2015.
406. Mali heroji <http://www.maliheroi.com.mk/> 18.02.2015.
407. Mammals Partnership. JNCC/Tracking Mammals Partnership, Peterborough. 2005.,
http://jncc.defra.gov.uk/pdf/pub05_ukmammals_speciesstatusText_final.pdf 03.04.2015.
408. Massachusetts Society for the Prevention of Cruelty to Animals-Angell Animal Medical Center (MSPCA-Angell)
<http://www.mspca.org/about-us/> 15.02.2015.
409. Mercy for Animals <http://www.mercyforanimals.org/> 15.02.2015.
410. Michigan Humane Society <http://www.michiganhumane.org/#.U-wzuIBdXRw> 15.02.2015.
411. Mollusca: Gastropoda and Bivalvia (Non-marine), Scottish Invertebrate Species Knowledge Dossier,
<https://www.buglife.org.uk/sites/default/files/Molluscs.pdf> 01.07.2015.
412. Nacionalni program očuvanja izvornih i zaštićenih pasmina domaćih životinja u Republici Hrvatskoj (2010) Ministarstvo poljoprivrede, ribarstva i ruralnog razvoja,
http://www.azrri.hr/fileadmin/dokumenti-download/Nacionalni_program_o%C4%8Duvanja_izvornih_i_za%C5

- [%A1ti%C4%87enih pasmina doma%C4%87ih %C5%BEivotinja u R H.pdf](#) 09.03.2015.
413. National Animal Interest Alliance <http://www.naiaonline.org/> 15.02.2015.
414. National Animal Welfare Trust <http://www.nawt.org.uk/> 15.02.2015.
415. National Center for Prosecution of Animal Abuse http://www.ndaa.org/animal_abuse_home.html 15.02.2015.
416. National Council for Animal Protection (NCAP) <http://www.ncapweb.org/> 15.02.2015.
417. National Office of Animal Health <http://www.noah.co.uk/> 15.02.2015.
418. National Wildlife Crime Unit <http://www.nwcu.police.uk/> 15.02.2015.
419. National Wildlife Federation <http://www.nwf.org/> 15.02.2015.
420. Natural History Museum, <http://www.nhm.ac.uk/research-curation/scientific-resources/biodiversity/uk-biodiversity/uk-species/index.html> 02.07.2015.
421. Natural History Museum, <http://www.nhm.ac.uk/research-curation/scientific-resources/biodiversity/uk-biodiversity/uk-species/checklists/NHMSYS0001591231/index.html> 02.07.2015.
422. New Jersey Society for the Prevention of Cruelty to Animals <http://njspca.org/> 15.02.2015.
423. New York City Feral Cat Initiative <http://nycferalcat.org/> 15.02.2015.
424. No Kill Advocacy Center <http://www.nokilladvocacycenter.org/> 15.02.2015.
425. Noina arka <http://www.noina-arka.hr/> 20.02.2015.
426. North American Waterfowl Management Plan 2012: People Conserving Waterfowl and Wetlands, <http://www.fws.gov/migratorybirds/pdf/management/NAWMP/2012NAWMP.pdf> 06.06.2015.
427. North Shore Animal League America <http://animalleague.org/> 15.02.2015.
428. NVO Stop Horse Abuse in Montenegro <https://www.facebook.com/horse.montenegro> 20.02.2015.
429. Obalno društvo proti mučenju živali <http://obalno-zavetisce.si/> 17.02.2015.

430. Obalno društvo proti mučenju živali Koper <http://www.odpmz-drustvo.si> 17.02.2015.
431. Ocean Conservancy <http://www.oceanconservancy.org/> 15.02.2015.
432. Oliver, P. G., Holmes, A. M., Killeen, I. J., Turner, J. A.: Marine Bivalve Shells of the British Isles (Mollusca: Bivalvia). Amgueddfa Cymru - National Museum Wales, 2010., <http://naturalhistory.museumwales.ac.uk/britishbivalves/Classification.php#Nuculoida> 01.07.2015.
433. Operation Kindness <http://www.operationkindness.org/opk/> 15.02.2015.
434. Oxford Centre for Animal Ethics <http://www.oxfordanimaethics.com/> 15.02.2015.
435. Pennsylvania Society for the Prevention of Cruelty to Animals <http://www.pspca.org/> 15.02.2015.
436. People's Dispensary for Sick Animals <http://www.pdsa.org.uk/> 15.02.2015.
437. Pet Trac <http://www.pettrac.co.uk/missing-pets/> 15.02.2015.
438. Pets Bureau <http://www.petsbureau.co.uk/> 15.02.2015.
439. Pets for Vets <http://www.pets-for-vets.com/> 15.02.2015.
440. Pets Located <http://www.petslocated.com/> 15.02.2015.
441. PHARE 2005 "\"Institucionalno jačanje i provedba ekološke mreže NATURA 2000 u Hrvatskoj\" (2008.-2009.), <http://www.dzrp.hr/projekti-iz-eu-fondova/phare/phare-2005-institucionalno-jacanje-i-provedba-ekoloske-mreze-natura-2000-u-hrvatskoj-2008-2009-763.html> 15.03.2015.
442. Phylum Annelida : True Worms, http://www.ukmarinesac.org.uk/activities/bait-collection/bc9_1.htm#a1 01.07.2015.
443. Piano nazionale benessere animale http://www.salute.gov.it/portale/temi/p2_6.jsp?lingua=italiano&id=1750&area=sanitaAnimale&menu=benessere 25.02.2015.
444. Prirodoslovno društvo Drava <http://www.pd-drava.hr/> 20.02.2015.
445. Project Puppy Mills <http://projectpuppymills.kk5.org/#> 15.02.2015.
446. Publications – Mammals, Joint Nature Conservation Committee, 2012., <http://jncc.defra.gov.uk/default.aspx?page=2138> 10.04.2015.

447. Respect for All Animals Movement <http://www.rfaam.org/> 15.02.2015.
448. Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals (RSPCA) <http://www.rspca.org.uk/home> 15.02.2015.
449. Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals RSPCA, The welfare state: five years measuring animal welfare in the UK 2005–2009, <file:///C:/Users/Ana/Downloads/Welfare%20indicators%20report.pdf> 26.02.2015.
450. Royal Society for the Protection of Birds <http://www.rspb.org.uk/> 15.02.2015.
451. Sanctuary <http://www.redwings.org.uk/> 15.02.2015.
452. Sanctuary One <http://sanctuaryone.org/> 15.02.2015.
453. Save Me (animal welfare) <http://www.save-me.org.uk/> 15.02.2015.
454. Save the Animals Now <http://www.azilsarajevo.ba/index.html> 18.02.2015.
455. Savez za uzgoj i zaštitu sitnih životinja u Bosni i Hercegovini <http://www.bihgolub.com/naslovna/> 18.02.2015.
456. Scottish Society for Prevention of Cruelty to Animals <http://www.scottishspca.org/> 15.02.2015.
457. Seals Scotland <http://www.sealscotland.com/> 15.02.2015.
458. Sklonište za pse Karlovac <http://www.crpk.hr/> 20.02.2015.
459. Sklonište za životinje Bučje <http://www.skloniste-pakrac.com/> 20.02.2015.
460. Sostojba na životnata sredina 2000, Životinsko carstvo – Fauna, Ministerstvo za životna sredina i Prostorno Planiranje, Skoplje, 2000., http://enrin.grida.no/htmls/macedon/soe2000/eng_mac/mkd/biodiversity/fauna.htm 02.02.2015.
461. SPCA Sweden <http://spcasweden.se/> 19.02.2015.
462. Species, National Oceanic and Atmospheric Administration, 2015., <http://www.nmfs.noaa.gov/pr/species/esa/> 17.04.2015.
463. Srce za životinje <http://www.srcezazivotnitate.org.mk/> 18.02.2015.
464. Srna <https://www.facebook.com/SRNA.Sk.Mk> 18.02.2015.
465. Status of Development of National Biodiversity Strategies and Action Plans or Equivalent Instruments (NBSAPS) at 6 January 2015, The

- Convention on Biological Diversity, <https://www.cbd.int/nbsap/> 05.02.2015.
466. Strategic Plan for the U.S. Fish and Wildlife Service Fish and Aquatic Conservation Program: FY2015-2019 (Draft), 2014., http://www.fws.gov/fisheries/pdf_files/Draft_FAC_Strategic_Plan_August_2014.pdf 06.06.2015.
467. Strategic Vision for Fish and Aquatic Resource Conservation in the Fish and Wildlife Service: A Partnership Perspective, Sport Fishing and Boating Partnership Council, 2013., http://www.fws.gov/sfbpc/doc/2013_Fish_Aquatic_Resource_Strategic_Vision_Final_Report_for_SFBPC.pdf 06.06.2015.
468. Strategy and Action Plan for the Protection of Biological and Landscape Diversity of the Republic of Croatia, The Croatian Parliament, Zagreb, 2008., <https://www.cbd.int/doc/world/hr/hr-nbsap-v2-en.pdf>. 06.08.2015.
469. SUZA -Savez udruga za zaštitu životinja Grada Zagreba <http://www.suza.hr/default.aspx?id=5> 15.02.2015.
470. Sweden, Animal Protection Index 2014, World Animal Protection http://api.worldanimalprotection.org/sites/default/files/api_sweden_report.pdf 24.02.2015.
471. Swedish Centre for Animal Welfare (SCAW)at Swedish University of Agricultural Sciences <http://www.slu.se/en/collaborative-centres-and-projects/swedish-centre-for-animal-welfare-scaw/> 19.02.2015.
472. The Animals Voice <http://animalsvoice.com/> 15.02.2015.
473. The Anti-Cruelty Society <http://anticruelty.org/> 15.02.2015.
474. The Blue Iguana Recovery Programme 1990, <http://www.blueiguana.ky/> 12.04.2015.
475. The Brooke <http://www.thebrooke.org/about-us/our-history> 18.02.2015.
476. The Elephant Sanctuary in Tennessee <http://www.elephants.com/> 15.02.2015.
477. The Garold Wayne Interactive Zoological Foundation <http://www.gwzoo.org/> 15.02.2015.
478. The German Animal Welfare Association (Deutscher Tierschutzbund) <http://www.tierschutzbund.de/> 20.02.2015.
479. The Humane League <http://www.thehumaneleague.com/> 15.02.2015.

480. The Humane Society of the United States
<http://www.humanesociety.org/> 15.02.2015.
481. The International Council for the Exploration of the Sea (ICES),
<http://www.ices.dk/explore-us/who-we-are/Pages/Who-we-are.aspx> 07.04.2015.
482. The Irish Blue Cross <http://www.bluecross.ie/> 15.02.2015.
483. The IUCN Red List of Threatened Species. Version 2014.3,
<http://www.iucnredlist.org/> 02.04.2015.
484. The Mayhew Animal Home and Humane Education Centre
<http://themayhew.org/> 15.02.2015.
485. The Native American Policy of the U.S. Fish and Wildlife Services, 1994., <http://www.fws.gov/nativeamerican/pdf/native-american-policy.pdf> 17.05.2015.
486. The Puppycide Database Project <https://puppycidedb.com/#> 15.02.2015.
487. The Shelter Pet Project <http://www.theshelterpetproject.org/> 15.02.2015.
488. The Swedish Animal Welfare Society for Horses
<http://www.angelfire.com/ak/shv/ehast.htm> 19.02.2015.
489. The Swedish Society against Painful Experiments on Animals
<http://www.angelfire.com/ak/shv/> 19.02.2015.
490. The Swedish Society for Nature Conservation (Naturskyddsforeningen) <http://www.naturskyddsforeningen.se/> 19.02.2015.
491. The Swedish White Stork Reintroduction Program
http://www.storkprojektet.se/sida_historik_english.shtml 19.02.2015.
492. The Wildlife Society <http://wildlife.org/> 15.02.2015.
493. Third National Report to the Convention on Biological Diversity, United Kingdom and its Overseas Territories and Crown Dependencies. 2005., <https://www.cbd.int/doc/world/gb/gb-nr-03-p1-en.pdf> 07.04.2015.
494. Tiger Haven <http://www.tigerhaven.org/index.asp> 15.02.2015.
495. U.S. Fish and Wildlife Service ESA Species Database,
http://ecos.fws.gov/tess_public/pub/boxScore.jsp 06.06.2015.

496. U.S. Species, U.S. Fish and Wildlife Service, 2015.,
<http://www.fws.gov/endangered/species/us-species.html>
20.05.2015.
497. Udruga Futura daj šapu
<http://www.futura4u.hr/Onama/tabid/53/Default.aspx> 20.02.2015.
498. Udruga Pobjede <http://www.pobjede.hr/> 20.02.2015.
499. Udruga Sunce <http://sunce-st.org//> 20.02.2015.
500. Udruga Šapica <http://sapica.hr/> 15.02.2015.
501. Udruga za dobrobit i zaštitu mačaka "SOS CAT" <http://soscat.net/>
15.02.2015.
502. Udruga za zaštitu i unapređenje okoliša Franjo Koščec <http://franjo-koscec.hr/> 20.02.2015.
503. Udruga za zaštitu okoliša i prirode Eko Pan <http://eko-pan.hr/>
20.02.2015.
504. Udruga za zaštitu prirode i okoliša Zeleni Osijek <http://www.zeleni-osijek.hr/> 20.02.2015.
505. Udruga za zaštitu životinja Meke šapice <http://www.mekesapice.hr/>
20.02.2015.
506. Udruga za zaštitu životinja Sedma od devet <http://sedmaoddevet.hr/>
06.03.2015.
507. Udruženje za zaštitu životinja Kerber Banja Luka
<https://www.facebook.com/UdruzenjeZaZastituZivotinjaKerber>
18.02.2015.
508. Udruženje za zaštitu životinja Sarajevo
<http://sossarajevo.blogger.ba/>
509. Udruženje za zaštitu i dobrobit životinja u BiH "Život"
<http://www.zivot.moonfruit.com/> 18.02.2015.
510. UK Bats (2015) Bat Conservation Trust,
http://www.bats.org.uk/pages/uk_bats.html 03.04.2015.
511. UK Marine Monitoring and Assessment Strategy (UKMMAS),
Charting Progress 2. The state of the UK seas. Department for
Environment Food and Rural Affairs on behalf of UKMMAS, 2010.,
<http://chartingprogress.defra.gov.uk/report/CP2-OverviewReport-screen.pdf> 07.04.2015.
512. UK National Ecosystem Assessment 2011, The UK National
Ecosystem Assessment: Synthesis of the Key Findings. UNEP-WCMC,

- Cambridge, 2011., <http://uknea.unep-wcmc.org/Resources/tabid/82/Default.asp> 12.04.2015.
513. UK National Ecosystem Assessment 2014, The UK National Ecosystem Assessment: Synthesis of the Key Findings. UNEP-WCMC, LWEC, 2014.UK. <http://uknea.unep-wcmc.org/Resources/tabid/82/Default.aspx> 15.08.2015.
514. Ulster Society for the Prevention of Cruelty to Animals <http://uspca.co.uk/> 15.02.2015.
515. Unchain Your Dog <http://www.unchainyourdog.org/> 15.02.2015.
516. United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, Animal Protection Index 2014, World Animal Protection, 2014. http://api.worldanimalprotection.org/sites/default/files/api_uk_report.pdf 26.02.2015.
517. United States of America, Animal Protection Index 2014, World Animal Protection, 2014. http://api.worldanimalprotection.org/sites/default/files/api_us_report.pdf 26.02.2015.
518. US Fish and Wildlife <http://www.fws.gov/> 15.02.2015.
519. Vegetarian Society <https://www.vegsoc.org/> 18.02.2015.
520. Wetheriggs Zoo and Animal Sanctuary <http://www.wetheriggsgoatrescue.co.uk/> 15.02.2015.
521. Wild Animal Sanctuary <http://www.wildanimalsanctuary.org/> 15.02.2015.
522. Winn Feline Foundation <http://www.winnfelinefoundation.org/> 15.02.2015.
523. Wisconsin Black Bear Education Center <http://www.wisconsinblackbears.com/> 15.02.2015.
524. Woodstock Farm Animal Sanctuary (WFAS) <http://woodstocksanctuary.org/> 15.02.2015.
525. Working with Tribes, U.S. Fish and Wildlife Service, 2015., <http://www.fws.gov/endangered/what-we-do/tribes-overview.html> 17.05.2015.
526. World Animal Protection Sweden <http://www.worldanimalprotection.se/> 19.02.2015.
527. World Animal Protection UK <http://www.worldanimalprotection.org.uk/> 19.02.2015.

528. World Organization for Animal Health (OIE) <http://www.oie.int/> 25.02.2015.
529. Year of Natural Scotland 2013, <http://www.scotland.org/whats-on/year-of-natural-scotland/> 10.04.2015.
530. Zaštita mora, Hrvatska www.zaštitamora.org, 01.11.2011.
531. Zaštitarsko-ekološka organizacija Nobilis <http://nobilis.hr/> 20.02.2015.
532. Zavod za oskrbu in pomoč živalim – Kosovir <http://www.kosovir.si/> 17.02.2015.
533. Zelena akcija <http://zelena-akcija.hr/hr> 20.02.2015.

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

340.5:[502.211:592/599

БАТРИЋЕВИЋ, Ана, 1985-

Zaštita životinja u uporednom pravu : zakoni, prakse i ekološke
politike / Ana Batrićević, Vera Stanković. - Beograd : Institut za
kriminološka i sociološka istraživanja, 2015 (Beograd : Pekograf). - 276
str. ; 21 cm

Tiraž 300. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija:
str. 239-276.

ISBN 978-86-83287-86-4

1. Станковић, Вера, 1984- [аутор]

а) Животиње - Заштита - Упоредно право

COBISS.SR-ID 217739532